

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง

นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน กลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง

The Innovative Community Culture and Palm Leaf Literature

Survey in the Middle Mekong River Basin

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานกลุ่มแม่น้ำโขง

The Community culture and blooming literature survey Mekong River Basin

โดย

พระครูวุฒิธรรมบัณฑิต, รศ.ดร.

พระครูจินดาสารนุกูล, ดร.

พระมหาจันทน์ สิริวัฒนโณ, ดร.

นายประยงค์ ศรีไชย

ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน

ดร.เอกชัย ศรีบุรินทร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800763083

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง

นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน กลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง
The Innovative Community Culture and Palm Leaf Literature
Survey in the Middle Mekong River Basin

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานกลุ่มแม่น้ำโขง
The Community culture and blooming literature survey Mekong River Basin

โดย

พระครูวุฒิศรธรรมบัณฑิต, รศ.ดร.

พระครูจินตาสารนุกูล, ดร.

พระมหาจ่านงค์ สิริวิณโณ, ดร.

นายประยงค์ ศรีไชย

ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน

ดร.เอกชัย ศรีบุรินทร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800763083

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub- Research Report 2

The Innovative Community Culture and Palm Leaf Literature Survey in the Middle Mekong River Basin

Under Research Program

The Community culture and blooming literature survey Mekong River Basin

By

Phrakru Wutthidhambundit, Assoc.Prof.Dr.

Phrakru Chindasaranukun, Dr.

Phramaha Jumnonng Siriwanno (pompai), Dr.

Mr.Prayong Sornchai

Dr.Chaiyasit Udomchokenamorn

Dr.Eakachai Sriburin

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Ubon Ratchathani Campus

B.E. 2563

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 800763083

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	นวัตกรรมวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณกลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง
ผู้วิจัย:	พระครูวุฒิศรธรรมบัณฑิต, รศ.ดร., พระครูจินตนาสารนุกูล ดร., พระมหาจันทน์ สิริวัฒนโณ ดร., นายประยงค์ ศรีไชย, ดร.ไชยสิทธิ์ อุคมโชคนามอ่อน, ดร.เอกชัย ศรีบุรินทร์
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๓
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ๒) เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ๓) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน และ ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ได้แก่ วิจัยเชิงเอกสาร เพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกพื้นที่แบบเจาะจง ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน ๔ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) ตำบลวัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี บ้านโพนแพง ตำบลโพนแพง อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร บ้านทรายใหญ่ เทศบาลเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร ประชากรในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แต่ละชุมชน ๆ ละ ๕ รูป/คน รวม ๒๐ รูป/คน แบ่งเป็น ผู้บริหาร ๔ รูป/คน ผู้ปฏิบัติการ ๔ รูป/คน และ ผู้ใช้ประโยชน์ ๑๒ รูป/คน และ วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในภาคสนาม โดยจัดให้มีชุดปฏิบัติการในการสร้างและพัฒนาเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย

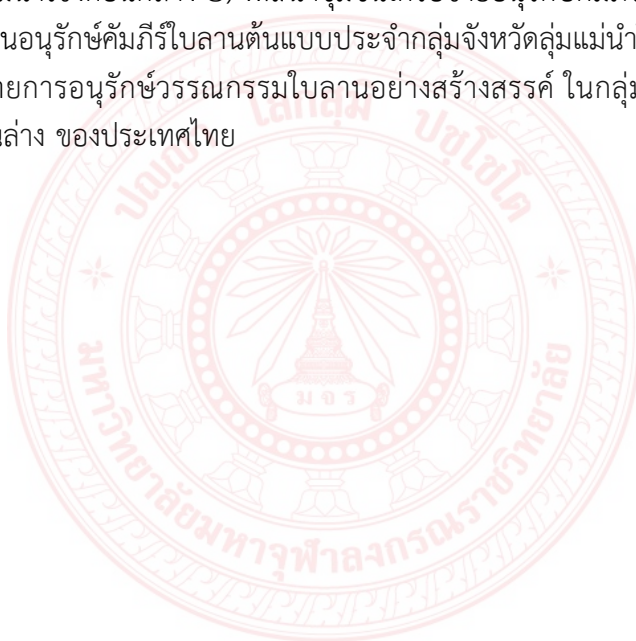
ผลการวิจัยพบว่า

๑. วรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดหนองคาย บึงกาฬ นครพนมและมุกดาหาร พบเป็นอักษรธรรมอีสาน เมื่อสำรวจแล้ว ได้แบ่งออกเป็น ๑๓ หมวด ได้แก่ ๑) พระวินัย ๒) พระสูตรต้นปิฎก ๓) พระอภิธรรม ๔) ขาดก ๕) โอวาทคำสอน ๖) ประเพณี - พิธีกรรม ๗) ธรรมทั่วไป ๘) นิยายธรรม ๙) นิยายพื้นบ้าน ๑๐) อานิสงส์ ๑๑) ตำราโหราศาสตร์ ๑๒) กวีนิพนธ์, ร้อยกรองและ ๑๓) ตำรายา โดยประยุกต์จากเกณฑ์การจัดหมวดคัมภีร์โบราณของตามแบบหลัก สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๒. วรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทยที่คัดเลือกลำนำมาปริวรรต ได้แก่ เรื่อง มหาเวสสันดรขาดก เนื่องจากเป็นที่นิยมในการถวายเป็นพุทธบูชาและมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางอย่างมาก นอกจากนั้นยังมีวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ที่ประชาชนนำมาเป็นคติสอนใจ คือ วรรณกรรมเรื่อง “กำพร้าวปลาแดก”(ปลาแดกปลาสมอ) ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่แสดงถึงความอดทน มีความซื่อสัตย์ จนสามารถประสบผลสำเร็จได้

๓. ประโยชน์ของวรรณกรรมลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ในปัจจุบัน คือ วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องนี้ ได้ส่งผลประโยชน์ ต่อวิถีชีวิตชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ใน ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านสังคม ได้แก่ ความเชื่อในเรื่องของการทำทานวิถีชีวิตการให้และประเพณีวัฒนธรรมมีส่วนร่วมของชุมชน ๒) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน ๓) ด้านพุทธศิลปกรรม ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรมและ ๔) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ วรรณศิลป์ และผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ชุมชน วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก กลายเป็นประเพณีที่แต่ละชุมชน ต้องทำเป็นประจำทุกปี

๔. การสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย มีการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลางและตอนล่างของประเทศไทย โดยมีกระบวนการ ๔ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การทำ MOU แต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ๒) พัฒนาชุมชนเครือข่ายอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำจังหวัด ๓) การพัฒนาชุมชนอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ๔) การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลางและตอนล่าง ของประเทศไทย

Research Title: The Innovative Community Culture and Palm Leaf Literature Survey in the Middle Mekong River Basin

Researchers: Phrakru Wutthidhambundit, Assoc.Prof.Dr.,
Phrakru Chindasaranukun, Dr.,
Phramaha Jumnonng Siriwanno (pompai), Dr.,
Mr.Prayong Sornchai,
Dr.Chaiyasit Udomchokenamorn,
Dr.Eakachai Sriburin

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Ubon Ratchathani Campus.

Fiscal Year: 2563 / 2020

Reserch Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objectives of this research included: 1) to study and survey palm leaf literatures in the group of provinces located in the middle Mekong river basin in Thailand; 2) to interpret important literature texts in palm leaf literatures in the group of provinces located in the middle Mekong river basin in Thailand; 3) to analyze the benefits of palm leaf literatures in the Mekong river basin towards its conservation and application in present daily life; 4) to build palm leaf literature community network model in Mekong river basin towards sustainable development. This research was a mixed method research including documentary research for creating in-depth interview formats and field qualitative research. Each target area located in the 4 provinces were purposively selected for gathering information. The 4 target areas as the representatives of the provinces included: 1) Wat Sutthiwanaram community in Pakkhad district, Bueng Kan province; Wat Udomkhet (Naklong) community, Tambon Thad, Muang district, Nong Khai province; 3) Wat Phosri community, Ban Pone-paeng, Tambon Pone-paeng, Nakhon Phanom district, Nakhon Phnom province; and 4) Wat Phosai community, Ban Saiyai, Mukdahan municipality, Mukdahan province. The population of this research included: 5 key informants of each community with 20 in total that were divided into: 4 administrators; 4 operators; and 12 beneficiaries. It was a participatory action research (PAR) in the fields. The task forces of operators were formed to build and develop palm leaf literature conservation community network in the group of provinces in Mekong river basin in Thailand.

The research findings were as follows:

1. The palm leaf literatures, in the 4 provinces in the middle Mekong river basin in Thailand including Bueng Kan; Nong Khai; Nakhon Phanom; and Mukdahan, were written in Isan script. From surveying, the script could be divided into 13 categories including: 1) Vinayapitaka; 2) Suttantapitaka; 3) Abhidhammapitaka; 4) Buddhist tales; 5) Teaching; 6) Tradition and rites; 7) General Dhamma; 8) Buddhist legend; 9) Folk tale; 10) Virtues; 11) Astrology; 12) Poetry; and 13) Medicine. This was applied from the categorization of palm leaf literatures of Social Research Institute of Chiang Mai University.

2. The important palm leaf literature in the group of provinces in the middle Mekong river basin in Thailand selected for interpretation, for example, was the story of Gautama Buddha as Vessantarajataka i.e because it was most popularly offered to the temples and it also considerably influenced the community's way of life in the middle Mekong river basin. In addition, there were also other substantial literatures in the provinces of middle Mekong river basin in Thailand used for teaching the people such as the literature of "Kamprah Pladaek" (Pladaek Plasomoh) for teaching the people to be patient and honest for their successes.

3. The benefits of the literatures in the Mekong river basin towards the conservation for applying in the current daily life included the story of Gautama Buddha as Vessantarajataka. With the influence of this literature, it benefited the community's way of life in the group of provinces in the middle Mekong river basin in Thailand in 4 aspects including: 1) social aspect including the belief in giving and the culture of community participation; 2) economic aspect including income generation and cultural tourism of the community; 3) Buddhist arts aspect including paintings, sculptures and architectures; and 4) local wisdom aspect including literatures and community identity products specially Vessantarajataka literature that became the annual tradition of the community.

4. In building palm leaf literature conservation community network in the group of provinces in the middle Mekong river basin in Thailand, the network of palm leaf literature conservation was creatively built in all the upper, middle and lower Mekong river basin in Thailand that was included 4 steps: 1) MOU agreement of each province in the middle Mekong river basin; 2) development of provincial community network model of palm leaf scriptures; 3) development of community network model of palm leaf scriptures in the group of provinces in the middle Mekong river basin; and 4) MOU agreement with creative community network model of palm leaf literatures in the group of provinces in the upper, middle and lower Mekong river basin in Thailand.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณกลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง เป็นโครงการวิจัยชุดย่อยที่ ๒ ภายใต้แผนการวิจัย เรื่องนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณกลุ่มแม่น้ำโขง โดยมี ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน เป็นหัวหน้าแผนงาน การวิจัยฉบับนี้ สำเร็จได้เป็นอย่างดี ทางคณะผู้วิจัยต้องขอกราบขอบพระคุณในความเมตตาของ พระเดชพระคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคณะทำงานของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และ ขออนุโมทนาบุญกับ รศ.ดร.โกนิญฐ์ ศรีทอง ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิที่มีเมตตาอย่างสูงยิ่ง ในการให้ความอนุเคราะห์ในการให้คำปรึกษาในการทำงานวิจัยครั้งนี้จนสำเร็จด้วยดี

คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณและอนุโมทนาบุญกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกรูป/ท่าน เมื่อคราวลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจข้อมูล อันได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) ตำบลวัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี บ้านโพนแพง ตำบลโพนแพง อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร บ้านทรายใหญ่ เทศบาลเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

และคณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น ที่เมตตาอนุเคราะห์ให้ใช้สถานที่วัดสูงเม่น ในการจัดงานเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณสร้างสรรค์ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ที่ผ่านมา และต้องขอกราบขอบพระคุณคณะสงฆ์ทุกรูปและอนุโมทนาบุญกับคณะศรัทธาประชาชน ชุมชน ราชการ เอกชน และทุกภาคส่วนที่มาร่วมจัดงานและมาร่วมงานในวันดังกล่าวจนทำให้งานสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณสร้างสรรค์ของกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงประเทศไทย สำเร็จไปได้ด้วยดี

คุณค่าและประโยชน์ของงานวิจัยฉบับนี้ คณะผู้วิจัยขอถวาย เป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชาและน้อมบูชาคุณถวายแด่บูรพาจารย์ ขอถวายแด่ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและมหาวิทยาลัยทุก ๆ ท่าน และขอมอบเป็นกตเวทิตาแด่บิดามารดาและบูรพาจารย์ทุกท่าน

พระครูวุฒิธรรมบัณฑิต, รศ.ดร. และคณะ

๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญแผนภูมิ.....	ซ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ.....	๔
๑.๔ ขอบเขตในการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๕
๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัยเชิงทฤษฎี.....	๗
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย.....	๗
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
๒.๑ แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ.....	๘
๒.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยชุมชน.....	๓๕
๒.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	๔๑
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	๔๗
๒.๕ ทฤษฎีการสร้างเครือข่าย.....	๕๒
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘๐
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๘๘
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๘๘
๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๙๐
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๙๑
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๙๒
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๙๓
๓.๖. สรุปรูปขั้นตอนการวิจัย.....	๙๔
๓.๗ การนำเสนอผลการวิจัย.....	๙๖
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๙๗
๔.๑ ผลการศึกษากระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย.....	๙๗

๔.๒ ผลการปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบนของประเทศไทย.....	๑๐๕
๔.๓ ผลการวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย.....	๑๐๗
๔.๔ ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย.....	๑๐๙
๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๑๑๕
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	๑๑๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๑๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๑๒๔
บรรณานุกรม.....	๑๒๖
ภาคผนวก.....	๑๓๗
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย.....	๑๓๗
ภาคผนวก ข ภาพกิจกรรม.....	๑๔๓
ภาคผนวก ค กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๖๒
ภาคผนวก ง ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์.....	๑๖๓
ภาคผนวก จ ผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบจากงานวิจัย.....	๑๖๕
ภาคผนวก ฉ แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๑๗๑
ประวัติผู้วิจัย.....	๑๗๖

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ ๔.๑ แสดงเนื้อหาสรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน.....	๙๘
ตารางที่ ๔.๒ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมใบลาน ณ วัดโพธิ์ไทร จ.มุกดาหาร.....	๑๐๐
ตารางที่ ๔.๓ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมใบลาน ณ วัดโพธิ์ศรี จ.นครพนม.....	๑๐๑
ตารางที่ ๔.๔ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมใบลาน ณ วัดสุทิวาราม จ.บึงกาฬ.....	๑๐๒
ตารางที่ ๔.๕ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมใบลาน ณ วัดเขตอุดม จ.หนองคาย.....	๑๐๓
ตารางที่ ๔.๖ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมใบลาน ณ วัดบ้านโนนตู๋ จ.อำนาจเจริญ.....	๑๐๔
ตารางที่ ๔.๗ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมใบลาน ณ วัดมณีวนาราม จ.อุบลราชธานี.....	๑๐๕

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
แผนภูมิที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี.....	๗
แผนภูมิที่ ๓.๑ ขั้นตอนการวิจัย.....	๙๕
แผนภูมิที่ ๓.๒ ขั้นตอนการนำเสนอผลการศึกษารายละเอียด.....	๙๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันการสำรวจวรรณกรรมโบราณเป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะมีเรื่องราวที่จารึกหลักคำสอน ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย บันทึกตำรายารักษาโรค และเรื่องราวการถือฮีด ถือครอง ของชนในถิ่นนั้น ๆ รวมถึงเรื่องราวอื่น ๆ ที่น่าสนใจอีกมากมาย จะกล่าวถึงการสำรวจวรรณกรรมโบราณ กลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่มีความยาวเป็นลำดับที่ ๑๒ ของโลก โดยมีปริมาณน้ำไหลผ่านเฉลี่ยต่อปีสูงเป็นลำดับที่ ๘ ของโลก ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงอยู่ที่บนฐานสูงในประเทศทิเบต ไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีนลงมาเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างพม่ากับลาว เรื่อยลงมาถึงจุดบรรจบของเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย พม่า และลาว ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำโขงตอนล่าง แล้วไหลเรื่อยลงมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว จึงถึงอำเภอเชียงแสนของจังหวัดเชียงราย จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลวกเข้าไปในประเทศลาว แล้วไหลวกออกมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาวอีกครั้งหนึ่งที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ต่อเนื่องไปจนถึงอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลผ่านไปในประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม แล้วไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ปากแม่น้ำโขงประเทศเวียดนาม ความยาวของแม่น้ำโขงทั้งสิ้นประมาณ ๔,๔๓๐ กิโลเมตร โดยมีความยาวในเฉพาะส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างประมาณ ๒,๔๐๐ กิโลเมตร พื้นที่รับน้ำของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างมีประมาณ ๕๙๑,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณจังหวัดเชียงราย และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยประมาณ ๑๘๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร พื้นที่เกือบทั้งหมดของประเทศลาวและกัมพูชาจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ และ ๑๕๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ตามลำดับ และพื้นที่บางส่วนของประเทศเวียดนามจำนวน ๖๙,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประชากรที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนี้ประมาณ ๕๐ ล้านคน หรือกว่าหนึ่งในสามของประชากรในสี่ประเทศนี้ โดยแบ่งในอัตราส่วนดังนี้ ร้อยละ ๗ ในลาว ร้อยละ ๑๔ ในกัมพูชา ร้อยละ ๓๗ ในเวียดนาม และมากที่สุดของไทยถึงร้อยละ ๔๒ ซึ่งอาจแบ่งซึ่งมีภูมิลักษณะของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างออกได้เป็น ๕ พื้นที่ด้วยกันคือ พื้นที่ราบสูงภาคเหนือ อยู่ในประเทศลาวตอนบน และบริเวณจังหวัดเชียงรายของประเทศไทย พื้นที่ราบสูงโคราช อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ตั้งแต่เพชรบูรณ์ลงมาถึงสุดชายแดนไทย-ลาว ของประเทศไทย และบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงตรงกันข้ามในประเทศลาว พื้นที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในประเทศเวียดนามตอนกลาง พื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งอยู่ต่อจากพื้นที่ราบสูงโคราช โดยอยู่ในประเทศกัมพูชาและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงในประเทศเวียดนาม และมีพื้นที่ดินดอนทางใต้ ในประเทศกัมพูชาขีดลงมาทางอ่าวไทย ดังนั้นศักยภาพทรัพยากรในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนั้นมีมากเหลือเฟือ ทั้งทรัพยากรป่าไม้ เกษตร การประมง และแร่ ในด้านทรัพยากรน้ำนั้น ปริมาณน้ำจากลุ่มแม่น้ำโขงที่ไหลลงทะเลเฉลี่ยปีละ ๔๗๕,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร หรือเทียบเท่าระดับน้ำสูง ๖๐๐ มม. ทั่วพื้นที่ลุ่มน้ำ แต่อย่างไรก็ดีการกระจายของปริมาณน้ำกับพื้นที่เป็นไปอย่างไม่สม่ำเสมอ กล่าวคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมีพื้นที่กว้างขวาง แต่มีปริมาณน้ำจำกัด ในขณะที่ประเทศลาวมีเนื้อที่จำกัดแต่มีปริมาณน้ำมาก ศักยภาพด้านไฟฟ้าพลังน้ำในลุ่มน้ำตามทฤษฎีมีประมาณ ๓๗,๐๐๐ เมกะวัตต์

ที่จะสามารถผลิตพลังงานได้ประมาณ ๑๕๐,๐๐๐-๑๘๐,๐๐๐ ล้านหน่วยต่อปี ในด้านทรัพยากรที่ดินนั้น พื้นที่ป่าไม้ในบริเวณนี้มีประมาณร้อยละ ๒๗ และได้ใช้เนื้อที่เพื่อการเกษตรกรรมเพียงประมาณร้อยละ ๒๒ นอกจากนี้ยังมีศักยภาพทางด้านการประมงอีกมหาศาล รัฐบาลไทยได้ตระหนักถึงศักยภาพของทรัพยากรอันมหาศาลของกลุ่มน้ำโขงตอนล่างที่สามารถจะพัฒนาขึ้นมาใช้ประโยชน์ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้ร่วมมือกับประเทศภาคีสมาชิกของกลุ่มน้ำ คือ ลาว เขมร เวียดนาม และองค์การสหประชาชาติ จัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการประสานงานสำรวจลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์การสหประชาชาติขึ้นในปี ๒๕๐๐ โดยมอบหมายให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน (แต่เดิมคือกรมพลังงานแห่งชาติ หรือสำนักงานพลังงานแห่งชาติ) เป็นผู้ประสานงานกลางฝ่ายไทยและได้จัดตั้ง “โครงการสำรวจเพื่อพัฒนากลุ่มน้ำโขง” ขึ้นตั้งแต่ปี ๒๕๐๒ เพื่อดำเนินการในเรื่องนี้

วรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง เป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะคนในสมัยโบราณได้จดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ เช่น ตำรายา ตำราการแพทย์ กลอนลำนิทาน บันทึกประวัติศาสตร์ หลักธรรม คำสอนทางพระพุทธศาสนา อีกมากมาย จึงจำเป็นต้องออกสำรวจวรรณกรรมโบราณที่จดบันทึกเรื่องราวเหล่านี้ ว่ายังคงอยู่หรือสูญหาย เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมวรรณกรรมโบราณซึ่งเป็นสมบัติของชนชาวไทยเราไว้ให้ลูกหลานศึกษา หรือจะมีการอนุรักษ์รักษาไว้อย่างไร จนนำไปสู่การปริวรรตเรื่องราวในวรรณกรรม ถ่ายทอดมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือเป็นภาษาของถิ่นนั้น ๆ เพื่อถ่ายทอดการศึกษาของคนในรุ่นหลังที่อยากรู้เรื่องราวที่ถูกจารึกไว้ในวรรณกรรมโบราณ และเป็นการ ฟื้นฟูอดีต พัฒนาปัจจุบัน สร้างสรรค์อนาคต เพื่อความคงอยู่สืบไป

การท่องเที่ยวที่สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ และความยั่งยืน สามารถนำเข้าเงินตราต่างประเทศโดยไม่ต้องพึ่งพาการนำเข้าเครื่องจักรและวัตถุดิบจากต่างประเทศ ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติที่สะท้อนอัตลักษณ์ของประเทศ การท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเที่ยวชมสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาซึ่งเหมาะแก่การเรียนรู้หลักพุทธธรรมและมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมเป็นระยะ ๆ ขึ้นอยู่กับสำนักหรือวัดจัดกิจกรรมตามประเพณี ส่วนวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ หากได้รับการศึกษาค้นคว้าส่งเสริมพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย

การสำรวจวรรณกรรมโบราณเป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะมีเรื่องราวที่จารึกหลักคำสอนประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย บันทึกตำรายารักษาโรค และเรื่องราวการถือศีล ถือครอง ของชนในถิ่นนั้น ๆ รวมถึงเรื่องราวอื่น ๆ ที่น่าสนใจอีกมากมาย จะกล่าวถึงการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่มีความยาวเป็นลำดับที่ ๑๒ ของโลก โดยมีปริมาณน้ำไหลผ่านเฉลี่ยต่อปีสูงเป็นลำดับที่ ๘ ของโลก ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงอยู่ที่บนฐานสูงในประเทศทิเบต ไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีนลงมา เป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างพม่ากับลาว เรื่อยลงมาถึงจุดบรรจบของเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย พม่า และลาว ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำโขงตอนล่าง แล้วไหลเรื่อยลงมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว จึงถึงอำเภอเชียงแสนของจังหวัดเชียงราย จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลวกเข้าไปในประเทศลาว แล้วไหลวกออกมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาวอีกครั้งหนึ่งที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ต่อเนื่องไปจนถึงอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลผ่านไปในประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม แล้วไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ปากแม่น้ำโขง ประเทศเวียดนาม ความยาวของแม่น้ำโขงทั้งสิ้นประมาณ ๔,๔๓๐ กิโลเมตร โดยมีความยาวในเฉพาะส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างประมาณ ๒,๔๐๐ กิโลเมตร พื้นที่รับน้ำของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างมีประมาณ ๕๙๘,๐๐๐

ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณจังหวัดเชียงราย และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ประมาณ ๑๘๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร พื้นที่เกือบทั้งหมดของประเทศลาวและกัมพูชาจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ และ ๑๕๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ตามลำดับ และพื้นที่บางส่วนของประเทศเวียดนามจำนวน ๖๙,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประชากรที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนี้ประมาณ ๕๐ ล้านคน หรือกว่าหนึ่งในสามของประชากรในสี่ประเทศนี้ โดยแบ่งในอัตราส่วนดังนี้ ร้อยละ ๗ ในลาว ร้อยละ ๑๔ ในกัมพูชา ร้อยละ ๓๗ ในเวียดนาม และมากที่สุดของไทยถึงร้อยละ ๔๒ ซึ่งอาจแบ่งซึ่งมีภูมิลักษณะของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างออกได้ เป็น ๕ พื้นที่ด้วยกันคือ พื้นที่ราบสูงภาคเหนือ อยู่ในประเทศลาวตอนบน และบริเวณจังหวัดเชียงรายของประเทศไทย พื้นที่ราบสูงโคราช อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ตั้งแต่เพชรบูรณ์ลงมาถึงสุดชายแดนไทย-ลาว ของประเทศไทย และบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงตรงกันข้ามในประเทศลาว พื้นที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศเวียดนามตอนกลาง พื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งอยู่ต่อจากพื้นที่ราบสูงโคราช โดยอยู่ในประเทศกัมพูชาและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงในประเทศเวียดนาม และมีพื้นที่ดินดอนทางใต้ ในประเทศกัมพูชาขีดลงมาทางอ่าวไทย ดังนั้นศักยภาพทรัพยากรในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนั้นมีมากเหลือเฟือ ทั้งทรัพยากรป่าไม้ เกษตร การประมง และแร่ ในด้านทรัพยากรน้ำนั้น ปริมาณน้ำจากลุ่มแม่น้ำโขงที่ไหลลงทะเลเฉลี่ยปีละ ๔๗๕,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร หรือเทียบเท่าระดับน้ำสูง ๖๐๐ มม. ทั่วพื้นที่ลุ่มน้ำ แต่อย่างไรก็ดี การกระจายของปริมาณน้ำกับพื้นที่ เป็นไปอย่างไม่สม่ำเสมอ กล่าวคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมีพื้นที่กว้างขวาง แต่มีปริมาณน้ำจำกัด ในขณะที่ประเทศลาวมีเนื้อที่จำกัดแต่มีปริมาณน้ำมาก ศักยภาพด้านไฟฟ้าพลังน้ำในลุ่มน้ำตามทฤษฎีมีประมาณ ๓๗,๐๐๐ เมกะวัตต์ ที่จะสามารถผลิตพลังงานได้ประมาณ ๑๕๐,๐๐๐-๑๘๐,๐๐๐ ล้านหน่วยต่อปี ในด้านทรัพยากรที่ดินนั้นพื้นที่ป่าไม้ในบริเวณนี้มีประมาณร้อยละ ๒๗ และได้ใช้เนื้อที่เพื่อการเกษตรกรรมเพียงประมาณร้อยละ ๒๒ นอกจากนี้ยังมีศักยภาพทางการประมงอีกมหาศาล รัฐบาลไทยได้ตระหนักถึงศักยภาพของทรัพยากรอันมหาศาลของกลุ่มน้ำโขงตอนล่างที่สามารถจะพัฒนาขึ้นมาใช้ประโยชน์ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้ร่วมมือกับประเทศภาคีสมาชิกของกลุ่มน้ำ คือ ลาว เขมร เวียดนาม และองค์การสหประชาชาติ จัดตั้งสำนักงานกลางคณะกรรมการประสานงานสำรวจลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์การสหประชาชาติขึ้นในปี ๒๕๐๐ โดยมีเป้าหมายให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน (แต่เดิมคือกรมพลังงานแห่งชาติ หรือสำนักงานพลังงานแห่งชาติ) เป็นผู้ประสานงานกลางฝ่ายไทยและได้จัดตั้ง “โครงการสำรวจเพื่อพัฒนาลุ่มน้ำโขง” ขึ้นตั้งแต่ปี ๒๕๐๒ เพื่อดำเนินการในเรื่องนี้

วรรณกรรมโบราณลุ่มน้ำโขง เป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะคนในสมัยโบราณได้จดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ เช่น ตำรายา ตำราการแพทย์ กลอนลำนิทาน บันทึกประวัติศาสตร์ หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา อีกมากมาย จึงจำเป็นต้องออกสำรวจวรรณกรรมโบราณที่จดบันทึกเรื่องราวเหล่านี้ว่ายังคงอยู่หรือสูญหาย เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมวรรณกรรมโบราณซึ่งเป็นสมบัติของชนชาวไทยเราไว้ให้ลูกหลานศึกษา หรือจะมีการอนุรักษ์ไว้ได้อย่างไร จนนำไปสู่การปริวรรตเรื่องราวในวรรณกรรมถ่ายทอดมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือเป็นภาษาของถิ่นนั้น ๆ เพื่อถ่ายทอดการศึกษาของคนในรุ่นหลังที่อยากรู้เรื่องราวที่ถูกจารึกไว้ในวรรณกรรมโบราณ และเป็นการฟื้นฟูอดีต พัฒนาปัจจุบัน สร้างสรรค์อนาคตเพื่อความคงอยู่สืบไป

ท่องเที่ยวที่สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์และความยั่งยืน สามารถนำเข้าเงินตราต่างประเทศโดยไม่ต้องพึ่งพาการนำเข้าเครื่องจักรและวัตถุดิบจากต่างประเทศ ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติที่สะท้อนอัตลักษณ์ของประเทศ การท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเที่ยวชมสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา

ซึ่งเหมาะแก่การเรียนรู้หลักพุทธธรรมและมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมเป็นระยะ ๆ ขึ้นอยู่กับสำนักหรือวัดจัดกิจกรรมตามประเพณี ส่วนวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ หากได้รับการศึกษาค้นคว้าส่งเสริมพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย

ด้วยเหตุนี้การศึกษาศึกษาการสำรวจวรรณกรรมใบลาน กลุ่มแม่ น้ำโขงตอนกลาง จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากที่เราต้องมีการรักษา หรือแนวทางที่จะอนุรักษ์ และการถ่ายทอดปริวรรตจากอักษรธรรมถึงโบราณมาเป็นภาษาไทยกลางหรือภาษาถิ่นนั้น ๆ ให้เป็นกระบวนการรูปแบบในการอนุรักษ์ของทุกภาคส่วน ต้องร่วมมือร่วมใจกัน เพราะถ้าวิจัยโครงการนี้สำเร็จจะเป็นคุณประโยชน์หลาย ๆ ด้านต่อประเทศชาติมากมายคณานับประการ

๑.๒ วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตกลุ่มน้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย
๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่ น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย
๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ การสำรวจวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขงอย่างไรบ้าง
- ๑.๓.๒ การปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขงอย่างไรบ้าง
- ๑.๓.๓ การวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน คืออะไร
- ๑.๓.๔ การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาและสำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่ น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย และ คัดเลือกวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่ น้ำโขงตอนกลางนำมาเป็นตัวอย่างในการปริวรรต ๑ เรื่อง และวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่ น้ำโขงตอนกลาง และ วิธีสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่ น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

๑.๔.๒ ขอบเขตพื้นที่ / ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๔ จังหวัดๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดบึงกาฬ วัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) จังหวัดหนองคาย วัดอุดมเขต (นาคลอง) ตำบลวัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ในอำเภอ ๓) จังหวัดนครพนม ๑ วัดโพธิ์ศรี บ้านโพนแพง ตำบลโพนแพง อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม และ ๔) จังหวัดมุกดาหาร วัดโพธิ์ไทร บ้านทรายใหญ่ เทศบาลเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

ประชากรของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูล ในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล จำนวน ๕ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๔ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๔ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่างๆ / ฝ่ายบริการดำเนินงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๒ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๑.๔.๓ ขอบเขตแนวคิดและทฤษฎี

๑.๔.๓.๑ แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล

๑.๔.๓.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

๑.๔.๓.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

๑.๔.๓.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑.๔.๓.๕ ทฤษฎีการเสริมสร้างเครือข่าย

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้กำหนดระยะเวลาตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒ ถึง เดือนกันยายน พ.ศ.๒๕๖๓ รวมระยะเวลา ๑ ปี

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชน หมายถึง ชุมชนที่มีแนวทางในการการอนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิลในเชิงสร้างสรรค์ คือนำผลของการอนุรักษ์หรือองค์ความรู้ในวรรณกรรม มาประยุกต์สร้างนวัตกรรมทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน เช่น การจัดทำแหล่งเรียนรู้ชุมชน การจัดการท่องเที่ยวชุมชน การสร้างผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม การสร้างงานศิลปะ ประเพณีและ วัฒนธรรมที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนจนเกิดเป็น “นวัตกรรม”

สำรวจวรรณกรรมโบราณ หมายถึง การสำรวจรายชื่อและเนื้อหาสำคัญของวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้พื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย

ปรัวรรณกรรมโบราณ หมายถึง การเปลี่ยนอักษรธัมม์ล้านนา เป็นอักษรไทยของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

ประโยชน์วรรณกรรมโบราณที่สำคัญต่อชุมชน หมายถึง ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ในด้าน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และ อื่น ๆ

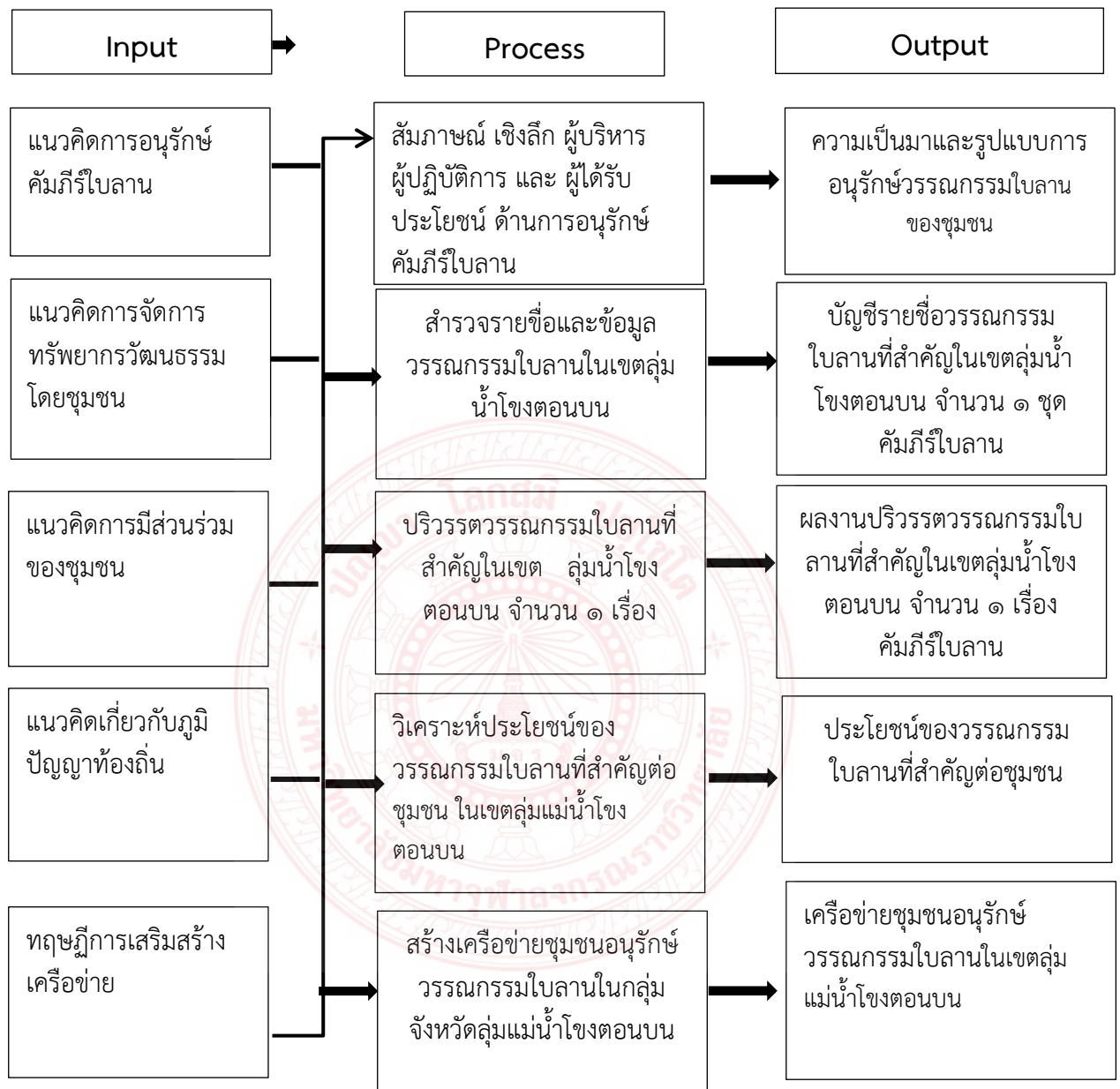
วรรณกรรมโบราณ หมายถึง คัมภีร์โบราณทั้งหมดของชุมชนตัวแทนจังหวัดที่มีการอนุรักษ์ไว้ในชุมชนที่ผู้ลงพื้นที่สำรวจ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง คือ จังหวัดที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณและมีพื้นที่ใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย ประกอบด้วย จังหวัดบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย จังหวัดนครพนม และจังหวัดมุกดาหาร

การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ หมายถึง การรักษาและดูแลเอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ซึ่งทำมาจากต้นลานให้ใช้ประโยชน์ได้มากที่สุดและนานที่สุด ซึ่งโบราณดังกล่าวมีการบันทึกตัวอักษรลงในโบราณเรียกว่าจาร และ เป็นเอกสารบันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่างๆ ทั้งคดีโลกและคดีธรรม เช่น เรื่องราวและหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ ไทโรศาสตร์ วรรณกรรม พงศาวดาร กฎหมายโบราณ ตำรายา เวทมนตร์คาถา เป็นต้น

ชุมชน หมายถึง ชุมชนผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวรรณกรรมโบราณ เพราะเป็นชุมชนตัวอย่างที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

๑.๖ กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑. ได้ทราบกระบวนการอนุรักษ์และรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่ปรากฏในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย
๒. ได้ผลงานปรัวรรตวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย
๓. ได้ทราบประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย
๔. ได้เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การศึกษาค้นคว้าดำเนินไปตามความมุ่งหมาย ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จึงได้รวบรวมสาระสำคัญต่างๆ จากเอกสาร และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องมานำเสนอ เป็นสำคัญ ต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ๒.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน
- ๒.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ๒.๕ ทฤษฎีการเสริมสร้างเครือข่าย
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

๒.๑.๑ ที่มา และ หลักการ ของแนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

สมชาย นิลอาธิ^๑ กล่าวว่า การสืบทอดคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในยุคแรก มีจุดเริ่มต้นจากการสวดทรงจำของเหล่าพุทธสาวก ถ่ายทอดจากครูสู่ศิษย์ ที่เรียกว่า มุขปาฐะ จนกาลผ่านไปมาถึงประมาณปี พ.ศ. ๔๐๐ เศษ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งประเทศศรีลังกา ทรงเล็งเห็นว่าในภาวะสงคราม หากพระไตรปิฎกถูกเก็บรักษาโดยการทรงจำเพียงอย่างเดียว อาจทำให้คำสอนสูญสิ้นไปได้ จึงโปรดให้เริ่มมีการบันทึกพระไตรปิฎก

โดยการจารจารึกเป็นตัวอักษรขึ้นนับเป็นจุดเริ่มต้นของการสืบทอดคำสอนด้วยใบลานนับแต่นั้นเป็นต้นมา เนื่องจากเดิมคัมภีร์บาลีสืบทอดต่อกันมาด้วยมุขปาฐะ ภาษาบาลีจึงไม่มีตัวอักษร เป็นเพียงเสียงเท่านั้น ดังนั้นการจารจารึกคัมภีร์บาลี จึงใช้ตัวอักษรของท้องถิ่นต่าง ๆ แต่ออกเสียงตรงกัน ซึ่งอาจแบ่งเป็น ๔ สายจาริตใหญ่ คือ คัมภีร์ใบลานอักษรสิงหล อักษรพม่า อักษรขอม และอักษรธัมม์ (ล้านนา)

คัมภีร์ใบลานของแต่ละสายจาริตมีลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างกัน แต่มีส่วนประกอบหลัก ๆ คือ ผ้าห่อ สายสนอง ไม้ประกับ และฉลากหนังสือใบลาน (Colophon)

แม้ว่าพระธรรมคำสอน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์จะได้รับการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ใบลานก็เป็นวัสดุที่มีอายุจำกัดเพียงไม่กี่ร้อยปี โดยเฉพาะสภาพอากาศในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ไม่เอื้อ

^๑ สมชาย นิลอาธิ. โลกทัศน์จากคัมภีร์ใบลาน: คติชนและวิถีชีวิต เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ, การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้จากคัมภีร์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย. (มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐ - ๑๕.

ต่อการเก็บรักษา จึงต้องมีการคัดลอกขึ้นใหม่อยู่เนื่อง ๆ ก่อนที่คัมภีร์เดิมจะผุกร่อนไปตามกาลเวลา ทั้งนี้ การคัดลอกคัมภีร์ไบเบิลต้องอาศัยระยะเวลาและความชำนาญของผู้จาร ที่ต้องมีความรู้ด้านอักษรโบราณ สามารถอ่านและเขียนได้ จึงจะจารได้อย่างถูกต้องและสวยงาม แต่ในปัจจุบันเนื่องจากผู้เชี่ยวชาญด้าน อักษรโบราณมีจำนวนน้อยลง ประกอบกับเทคโนโลยีการพิมพ์ที่ทันสมัยได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ทำให้ คัมภีร์ไบเบิลอันทรงคุณค่าจำนวนมากถูกปล่อยปละละเลย ถูกทำลาย หรือสูญหายไปอย่างน่าเสียดาย คัมภีร์บางส่วนที่หลงเหลืออยู่ก็ถูกเก็บไว้ตามหอไตร พิพิธภัณฑ์ หรือห้องสมุดโดยไม่มีการนำมาศึกษาค้นคว้า อย่างจริงจัง

เกษียร มะปะโม^๒ กล่าวว่า สำหรับประเทศไทย พระพุทธศาสนาเริ่มเข้ามาประดิษฐานใน แผ่นดินสุวรรณภูมิเป็นครั้งแรก ราวปีพุทธศตวรรษที่ ๓ เมื่อครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์เมารยะ มหาราชผู้ยิ่งใหญ่แห่งอินเดีย โปรดเกล้าฯ ให้พระโสณเถระและพระอุตตรเถระเดินทางจากแคว้นมคธมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนแถบนี้ ซึ่งช่วงเวลานั้นประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุวรรณภูมิ ที่มี อาณาเขตกว้างขวาง และมีศูนย์กลางสำคัญอยู่ที่จังหวัดนครปฐม ตามข้อสันนิษฐานจากหลักฐานทาง โบราณคดี

นับแต่นั้นพระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้ก็เจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ มีการสร้างศาสนสถาน และถาวรวัตถุมากมาย รวมถึงมีการจารึกเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นลายลักษณ์อักษรอีกด้วยใน ดินแดนแหลมทองของเรานี้ มีการจารจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎกลงบนใบลานเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๒๐ ตรงกับสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์แห่งนครพิงค์เชียงใหม่อาณาจักรล้านนา พระเจ้าติโลกราชทรงเลื่อมใส ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และทรงอุปถัมภ์ให้มีการสังคายนาตรวจชำระและจารจารึกพระไตรปิฎกลงใน ใบลาน ณ วัดโพธารามมหาวิหาร (วัดเจ็ดยอด) เมืองเชียงใหม่ พระไตรปิฎกฉบับที่สอบชำระในสมัยของ พระองค์นี้ ถือเป็นคัมภีร์ที่เป็นหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งของพระพุทธศาสนาในล้านนาที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน

ธรรมเนียมการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกถวายไว้ในพระศาสนา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ สืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ถือเป็นราชธรรมเนียมของกษัตริย์ทุกพระองค์ในการสร้างคัมภีร์ พระไตรปิฎกใบลานถวายเป็นพุทธบูชา คัมภีร์ไบเบิลที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างหรือโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง รวมถึงคัมภีร์ที่พระบรมวงศานุวงศ์ตลอดจนขุนนางชั้นผู้ใหญ่สร้างขึ้น เรียกว่า คัมภีร์ไบเบิลฉบับ หลวง หรือ ฉบับของหลวง ซึ่งคัมภีร์แต่ละฉบับจะมีลักษณะเฉพาะรวมทั้งสัญลักษณ์บ่งบอกถึงสมัยและ รัชกาล อาทิ ฉบับล่องชาด เป็นคัมภีร์ไบเบิลสมัยรัชกาลที่ ๔ หรือ ฉบับทองทึบเป็นคัมภีร์ไบเบิลสมัยรัชกาล ที่ ๕ เป็นต้น

คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับรองทรงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ขอบลานโดยรอบ ๔ ด้าน ปิดทองทึบ กึ่งกลางขอบด้านยาวมีชาดล่องกลาง ที่รอยต่อของทองกับชาด ทั้งด้านขวาและซ้ายมีเส้นดำคั่นเป็นขอบ เขียนลายคู่ขนานกับเส้นดำลักษณะเป็นลายเส้นคล้ายลายไม้ เครือเถา

^๒ เกษียร มะปะโม. (ม.ป.ป.). การอนุรักษ์เอกสารโบราณ. (กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๕๙), หน้า ๓๐ - ๓๒.

หลักการสำคัญของการ **การอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล**^๓ (Conservation) มีหลักการอนุรักษ์อยู่ ๒ ประการ คือการป้องกัน (Prevention)และการปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation Treatment) มีคำอธิบายดังนี้

๑. การป้องกัน (Prevention) เป็นวิธีการป้องกันการชำรุดเสื่อมสภาพที่จะเกิดขึ้นกับคัมภีร์ไบเบิล การที่จะป้องกันมิให้เกิดความชำรุดเสื่อมสภาพขึ้นกับคัมภีร์ไบเบิลจำเป็นที่จะต้องมีความเข้าใจถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาดังกล่าว มีความไวต่อสภาพแวดล้อมอย่างไร เช่น ความร้อน แสงสว่าง ความชื้น มากน้อยเพียงใด หรือแมลงโตชอบกัดกินเป็นอาหาร และเมื่อเกิดขึ้นแล้วผลออกมาให้เห็นอย่างไร เรื่องเหล่านี้ผู้ปฏิบัติงานต้องรู้ และเข้าใจเพื่อจะได้รู้วิธีที่จะป้องกันและหลีกเลี่ยงปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น ซึ่งเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะป้องกันและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ได้ตลอดไป ดีกว่าที่จะปล่อยให้ปัญหาแล้วมาแก้ทีหลัง ซึ่งวิธีการนี้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานจะต้องเข้าใจในสาเหตุและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในทางที่จะทำให้เกิดการชำรุดกับคัมภีร์ไบเบิลเหล่านั้น เพื่อจะได้หาทางป้องกันและหลีกเลี่ยงมิให้เกิดขึ้น เมื่อปัญหาเกิดขึ้นต้องรีบทำการปฏิบัติการอนุรักษ์ต่อไป

๒. การปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation Treatment) เป็นวิธีการที่นำมาเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นบนคัมภีร์ไบเบิล โดยการกำจัดปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นออกไปให้หมด แล้วทำให้กลับคืนสู่สภาพเดิมทั้งความแข็งแรง รูปแบบ และเนื้อคัมภีร์ไบเบิลจะต้องไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆเมื่อได้เลือกวิธีการเหล่านั้นแล้ว ซึ่งวิธีการเหล่านี้เป็นหน้าที่ของนักอนุรักษ์ที่ได้รับการฝึกอบรมมาแล้วเป็นอย่างดีที่จะดำเนินการ

๒.๑.๒ ความหมายคัมภีร์ไบเบิล

คัมภีร์ไบเบิล มีชื่อเรียกหลายอย่าง และมีผู้ให้ความหมายหลายอย่างแล้วแต่บริบทของสถานที่ที่ค้นพบคัมภีร์ไบเบิล โดยมีความหมายต่างๆ ดังนี้

สมชาย นิลอาธิ^๔ กล่าวว่า คัมภีร์ไบเบิลถือว่าเป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่ชาวอมนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในสังคมที่มีการสืบทอดกันมาเป็นเวลาอันยาวนานจากบรรพชนรุ่นหนึ่งสู่อุชนรุ่นหลังสืบๆ กันมาเป็นมรดกทาง วัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่เป็นเสมือนกระจกส่องให้อุชนรุ่นหลังได้รู้จักกำเนิด หรือภูมิหลัง หรือพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของตนเองและของชุมชน ตนเองได้เป็นอย่างดีเพราะเป็นหลักฐานขั้นต้นที่สำคัญต่อวงวิชาการที่ บันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งคดีโลกและคดีธรรม เช่น หลัก ธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์โหราศาสตร์วรรณกรรม พงศาวดาร กฎหมายโบราณ ตำรายาคาถาอาคม เป็นต้น ทุกเรื่องราวที่ บันทึกไว้ในคัมภีร์ไบเบิลล้วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรม โหราศาสตร์เช่น บทสวดขวัญต่าง ๆ ตำราหัวเคียงหมอน (ฤกษ์ยาม แต่งงาน) ผญา ตำราเกี่ยวกับการปลูกบ้าน เรือน คุณลักษณะที่ดินที่จะอยู่อาศัยหรือทำมาหากิน ตลอดจนวรรณกรรม นิทานชาดก นิทานพื้นบ้าน ตำนานบ้านตำนานเมือง และธรรมเทศนาใน วาระโอกาสต่าง ๆ ซึ่งคัมภีร์ไบเบิลที่ใช้อยู่ทั่วไปโดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น มีอยู่ ๒ ประเภท คือคัมภีร์ไบเบิลที่มีขนาดยาวเรียกว่า “หนังสือผูก” คัมภีร์ ไบเบิลที่มีขนาดสั้น เรียกว่า “หนังสือก้อม”

^๓ โครงการอนุรักษ์ไบเบิลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. **คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารโบราณ.** (กรุงเทพฯ: กลุ่มหนังสือ, ๒๕๕๗), หน้า ๑๒.

^๔ สมชาย นิลอาธิ. **โลกทัศน์จากคัมภีร์ไบเบิล: คติชนและวิถีชีวิต เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ,** หน้า ๒๑.

สำนักหอสมุดแห่งชาติ^๕ กล่าวว่า การจารหรือเขียนหนังสือลงในใบลานนั้น มีมาตั้งแต่โบราณกาล และน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากลังกา เพราะพระสิงหนลในลังกาได้จารพระไตรปิฎกลงในใบลานในการทำสังคายนาครั้งที่ ๕ (นับต่อจากสังคายนาครั้งที่ ๓ ที่อินเดีย) โดยที่พระภิกษุสงฆ์ชาวลังกาได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาหลายครั้งตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีเป็นต้นมา เมื่อกลับมาได้นำเอาคัมภีร์พระไตรปิฎกมาเป็นจำนวนมาก และอาณาจักรล้านช้าง(รวมถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย)ก็ได้รับอิทธิพลมาจากอาณาจักรล้านนาอีกทอดหนึ่ง ดังเห็นได้จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านนาและอาณาจักรล้านช้างมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางด้านวัฒนธรรมและการสืบทอดพระพุทธศาสนา ตลอดถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางด้านสายโลหิต

เช่น ในสมัยพระเจ้าวิสุทราช ได้ทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ โดยสืบทอดจากเชียงใหม่ ในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราช พระโอรสของพระเจ้าวิสุทราช ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงเมืองเชียงใหม่ และพระองค์ได้ขอพระเทพมงคลเถระและบริวารพร้อมด้วยพระธรรมคัมภีร์จำนวน ๖๐ คัมภีร์ ไปเผยแผ่ที่อาณาจักรล้านช้างอีกด้วย และในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระโอรสของพระเจ้าโพธิสาลราช ได้เสด็จไปครองเมืองเชียงใหม่อยู่ระยะหนึ่งแล้วเสด็จกลับมาครองอาณาจักรล้านช้างพร้อมทั้งได้นำเอาพระธรรมคัมภีร์ ตลอดถึงนักปราชญ์ราชบัณฑิต กลับมายังอาณาจักรล้านช้างด้วย

จากหลักฐานดังกล่าวทำให้วัฒนธรรมในการจารคัมภีร์ใบลานสืบทอดมาสู่อาณาจักรล้านช้างและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยด้วยชาวอีสานในอดีตมีความเชื่อว่า หากจารอักษรตัวธรรม ๑ ตัว จะได้อานิสงส์หรือผลบุญเท่ากับสร้างพระพุทธรูป ๑ องค์ การจารหรือการคัดลอกคัมภีร์ใบลานเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา อีกทั้งผู้จารหรือเจ้าของลานผู้ถวายคัมภีร์ก็จะได้อานิสงส์ ได้ผลบุญมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดเพื่อจะได้บรรลุและเข้าถึงนิพพานในชาติต่อ ๆ ไป ดังจะเห็นได้จากคำอธิษฐานตอนท้ายสุดของลานจะบอกชื่อผู้จาร ชื่อเจ้าของลาน และวัตถุประสงค์ของผู้ถวายคัมภีร์เกือบทุกเรื่องจะมีคำว่า “นิพพานะปัจจะโยโหตุ” เสมอ ดังนั้นชาวอีสานจึงนิยมสร้างคัมภีร์ถวายวัดเป็นพุทธบูชา หรือเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพการีหรือผู้ที่ตายไปแล้ว ดังนั้นตามวัดต่าง ๆ จึงมีคัมภีร์ใบลานที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากทั้งพระไตรปิฎกและนิทานชาดก บางวัดแม้เรื่องเดียวกันก็มีหลายฉบับ หญิงบางคนที่มีศรัทธาแรงกล้าถึงกับเอาเส้นผมของตนถักเป็นสายสนองผู้คัมภีร์ใบลานก็มี เพราะความเชื่อดังกล่าว

สรุป ใบลาน หรือ คัมภีร์ใบลาน หรือ หนังสือใบลาน เป็นเอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ทำมาจากต้นลาน การบันทึกตัวอักษรลงในใบลานเรียกว่า จาร การทำใบลานเป็นเล่มนั้นต้องเจาะรูแล้วเอาเชือกร้อย เชือกที่ใช้ร้อยเรียกว่า สายสนอง ถ้าไม่ใช้เชือกก็อาจใช้เส้นผมมาถักร้อยก็ได้ สมัยก่อนถือเป็นสิริมงคลเมื่อร้อยผูกรวมกันแล้วเรียกว่าคัมภีร์ใบลานหนึ่งผูก ไม่เรียกเป็นเป็นเล่มเหมือนกระดาษ และอาจใช้ไม้ประกบเป็นปกหน้า ปกหลัง เพิ่มความแข็งแรงและความสวยงามของคัมภีร์ ไม้ประกบมักทำลวดลายและมีสีอันสวยงามเพิ่มคุณค่าแก่หนังสือใบลานด้วย ขอบใบลานก็อาจมีการตกแต่งให้สวยงาม แข็งแรง เรียกเป็นฉบับ ได้แก่ ฉบับล่องชาด ฉบับทองทึบ ถ้าไม่มีการตกแต่งเลยก็จะเรียกว่า ฉบับลานดิบ ขั้นตอนสุดท้ายในการเก็บรักษาอาจห่อด้วยผ้า อาจนำคัมภีร์หลายๆ ผูกมาห่อรวมกันก็ได้ แล้วเขียนบันทึกหรือทะเบียนติดไว้บนห่อเพื่อสะดวกในการค้นหา

^๕ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์.** (กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๖๐), หน้า ๓.

๒.๑.๑ ประเภท องค์ประกอบ และการจัดหมวดหมู่ คัมภีร์ไบเบิล

สำนักหอสมุดแห่งชาติ^๖ กล่าวว่า การแบ่งประเภทคัมภีร์ไบเบิล มีการแบ่งตามขนาดและเนื้อหาที่บันทึกในคัมภีร์ไบเบิลโดยสามารถแบ่งได้ ๒ ประเภท ดังนี้ ๑) ลานยาว หรือเรียกหนังสือผูกลานผูก คือ คัมภีร์ไบเบิลขนาดยาว มีความยาวโดยประมาณ ๔๐ - ๖๐ เซนติเมตร ความกว้างโดยประมาณ ๔ - ๗ เซนติเมตร ใช้บันทึกเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา พงศาวดาร ประวัติศาสตร์ และ ๒) ลานสั้น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกว่าหนังสือก้อม ลานก้อม มีความยาวโดยประมาณ ๒๐ - ๓๐ เซนติเมตร ความกว้างโดยประมาณ ๔ - ๗ เซนติเมตร ส่วนมากจะบันทึกเรื่องราวเนื้อหาทางโลก เช่น ประเพณี พิธีกรรม โหราศาสตร์ ตำรายา คาถาอาคม เป็นต้น

หอสมุดแห่งชาติได้แบ่งตามประเภทคัมภีร์ไบเบิล โดยแบ่งประเภทตามผู้สร้างคัมภีร์ไบเบิลเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑) **คัมภีร์ไบเบิลฉบับหลวง** คือ คัมภีร์ไบเบิลที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ไทยในลักษณะต่าง ๆ เช่น พระมหากษัตริย์ทรงรับสั่งให้สำรวจและนำมาเก็บรักษา รวบรวมไว้ที่หอหลวงภายในพระบรมราชวัง พระมหากษัตริย์ทรงรับสั่งให้ปริวรรตถ่ายถอด คัดลอก แปรจากคัมภีร์ไบเบิลต้นฉบับต่าง ๆ ที่ได้จากการสำรวจ แสวงหา เก็บรวบรวม พระมหากษัตริย์ได้สร้างขึ้น และพระราชทานให้ตามพระอาราม และสถานที่สำคัญ เนื่องจากคัมภีร์ไบเบิลฉบับหลวงเป็นคัมภีร์ไบเบิล ของพระมหากษัตริย์คัมภีร์ไบเบิลจึงถูกสร้างด้วยความประณีตเป็นพิเศษ มีการตกแต่งลวดลายต่าง ๆ อย่างสวยงาม เช่น ตกแต่งคัมภีร์ลงรักปิดทองทึบ ใบปกเขียนลายรดน้ำบนพื้นแดง หรือ ใบปกเขียนลายรดน้ำรูปเทพชุมนุม เป็นต้น ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของคัมภีร์ไบเบิลฉบับหลวง คือ ในแต่ละฉบับจะมีรูปสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่สร้างปรากฏอยู่ที่ใบรองปก รูปสัญลักษณ์ดังกล่าวจะเขียนอยู่ภายในรูปวงรีด้วยเส้นทองบนพื้นรักดำ ประจำอยู่ที่ริมซ้ายและขวาของลาน ตรงกลางมีตัวอักษรเส้นจารบอกชื่อคัมภีร์ไบเบิล

๒) **คัมภีร์ไบเบิลฉบับราษฎร์หรือฉบับเขลยศักดิ์** เป็นคัมภีร์ไบเบิลที่พระสงฆ์ สามเณรหรือราษฎรทั่วไปสร้างขึ้น มีฉบับลานดิบ ฉบับรักทึบ ฉบับล่องรัก ฉบับล่องชาด และฉบับทองทึบ

สมชาย ลำดวน^๗ กล่าวว่า เมื่อราวปี พ.ศ. ๔๐๐ เศษ จึงมีการจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎกบาลีเป็นลายลักษณ์อักษรลงบนแผ่นใบลานเป็นครั้งแรก ณ อาโลกเลนสถาน ในประเทศศรีลังกา จากนั้นธรรมเนียมการจารจารึกพระไตรปิฎกลงบนแผ่นลานก็เผยแพร่มายังดินแดนสุวรรณภูมิ แต่เนื่องจากพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลีที่ทรงจำกันมากกว่า ๔๐๐ ปี เป็นภาษาที่มีแต่เสียง ไม่มีรูปอักษรเป็นของตนเองแต่ละอาณาจักรจึงใช้อักษรของตนจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ปัจจุบันเรามี **คัมภีร์ไบเบิลแบ่งประเภทออกเป็น ๔ สายจารีตใหญ่ ๆ** ที่ยังหลงเหลืออยู่ คือ

๑. จารีตศรีลังกาจารึกด้วยอักษรสิงหล
๒. จารีตพม่าจารึกด้วยอักษรพม่า
๓. จารีตไทยจารึกด้วยอักษรขอม
๔. จารีตล้านนาจารึกด้วยอักษรธรรม

แม้รูปลักษณ์ภายนอกของคัมภีร์ไบเบิลทั้ง ๔ สายจารีตหลักจะคล้ายคลึงกัน คือ มีแผ่นใบลานที่จารเนื้อความพระไตรปิฎกที่รวมกันเข้าเป็นมัด แล้วประกบหน้าหลังด้วยไม้เนื้อแข็ง ที่เรียกว่า

^๖ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **คัมภีร์ไบเบิลฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์**. (กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๖๐), หน้า ๖.

^๗ สมชาย ลำดวน. **วัฒนธรรมใบลาน**. (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐), หน้า ๘.

“ไม่ประทับใจ” แต่หากศึกษาลึกกลงไปในรายละเอียดปลีกย่อยของแต่ละสายจารีต จะเห็นความแตกต่างที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สืบทอดมาตลอดหลายร้อยปี และจากการศึกษารวบรวมคัมภีร์ไบเบิลของโครงการพระไตรปิฎก ฉบับวิชาการ ที่เน้นการสำรวจในประเทศไทย ศรีลังกา และเมียนมาร์ พบว่าโดยภาพรวมเนื้อหาในไบเบิลจะจารพระธรรมคำสอน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์เหมือนกันแต่ลักษณะการแบ่งเนื้อหาในแต่ละมัดของแต่ละสายจารีตนั้นแตกต่างกัน ซึ่งสามารถอธิบายให้เห็นภาพได้ชัดเจนโดยการเปรียบเทียบกับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ อาทิ คัมภีร์ที่ฆนิกายแห่งพระสุตตันตปิฎกฉบับพิมพ์ ประกอบด้วยพระไตรปิฎก ๓ เล่ม คือ สีสันธวรรค มหาวรรค และปาฎีกวรรค เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับคัมภีร์พระไตรปิฎกไบเบิลที่พบในประเทศไทยซึ่งจารด้วยอักษรขอมและธรรมจะพบว่า คัมภีร์ไบเบิลหนึ่งมัดครอบคลุมเนื้อหาคัมภีร์เพียง ๑ เล่มเท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากคัมภีร์พระไตรปิฎกไบเบิลที่พบในประเทศศรีลังกาและประเทศเมียนมาร์ ที่มีเนื้อหาครอบคลุมคัมภีร์ที่ฆนิกายครบทั้ง ๓ เล่ม คือ สีสันธวรรค มหาวรรคและปาฎีกวรรค รวมอยู่ในมัดเดียวกัน ดังนั้นคัมภีร์ ๒ สายจารีตหลังนี้จึงมีขนาดมัดคัมภีร์ใหญ่กว่าจารีตไทยและล้านนา

อีกประการหนึ่งที่ สำคัญ Tipitaka (DTP)^๔ กล่าวว่า คัมภีร์ พระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเป็นที่ยอมรับกันว่า เป็นบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เก่าแก่ที่สุด ดั้งเดิมที่สุด สมบูรณ์ที่สุด และถูกต้องแม่นยำที่สุด มีต้นกำเนิด ณ เกาะลังกา แล้วสืบทอดมาตามสายจารีต แม้ว่าอักษรที่ใช้จารและองค์ประกอบปลีกย่อยของคัมภีร์พระไตรปิฎกไบเบิลของสายจารีตศรีลังกา จารีตพม่า จารีตไทย และจารีตล้านนา มีความแตกต่างกัน แต่จุดประสงค์ในการสร้างคัมภีร์เพื่อสืบทอดพระธรรมคำสอนของพระบรมศาสดานั้นคือเป้าหมายที่ทุกสายจารีตมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะดินแดนใด เผ่าพันธุ์ใด หรืออักษรใด เหล่าพุทธศาสนิกชนทุกหนแห่งต่างก็มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างเป็นทางการหนึ่งเดียวกัน

สำหรับประเทศไทย ธรรมเนียมการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกถวายเป็นพระศาสนา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ถือเป็นราชธรรมเนียมของกษัตริย์ทุกพระองค์ในการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกไบเบิลถวายเป็นพุทธบูชา คัมภีร์ไบเบิลที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างหรือโปรดเกล้าฯ ให้สร้างรวมถึงคัมภีร์ที่พระบรมวงศานุวงศ์ตลอดจนขุนนางชั้นผู้ใหญ่สร้างขึ้น เรียกว่า คัมภีร์ไบเบิลฉบับหลวง หรือ ฉบับของหลวง ซึ่งคัมภีร์แต่ละฉบับจะมีลักษณะเฉพาะรวมทั้งสัญลักษณ์บ่งบอกถึงสมัยและรัชกาล อาทิ ฉบับล่องชาด เป็นคัมภีร์ไบเบิลสมัยรัชกาลที่ ๔ หรือ ฉบับทองทิพย์เป็นคัมภีร์ไบเบิลสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้น

คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับรองทรงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ขอบลานโดยรอบ ๔ ด้าน ปิดทองทิพย์ กึ่งกลางขอบด้านยาวมีชาดล่องกลาง ที่รอยต่อของทองกับชาดทั้งด้านขวาและซ้ายมีเส้นดำคั่นเป็นขอบ เขียนลายคู่ขนานกับเส้นดำลักษณะเป็นลายเส้นคล้ายลายไปไม้เครือเถา

การที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นหลักสำคัญในการสร้างคัมภีร์บันทึกคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้สำเร็จเป็นมาตรฐาน ถือเป็นกรวางรากฐานทางวัฒนธรรมที่ทำให้สถาบันพระพุทธศาสนามั่นคง และจรรโลงจิตใจ ปลุกฝังศีลธรรมอันดีงามแก่เหล่าพสกนิกรใต้ร่มพระบารมีให้อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์บนแผ่นดินธรรม โดยมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจให้ทั้ง ๓ สถาบันหลัก คือชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์อยู่คู่แผ่นดินไทย

^๔ โครงการ Tipitaka (DTP) [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.dmc.tv/pages/ความรู้รอบตัว/อนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลไทยรักษาไว้ให้แผ่นดิน.html> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

ในขณะที่เดียวกันฝ่ายพระภิกษุสงฆ์สามเณร อุบาสก อุบาสิกา หรือราษฎรทั่วไปที่หวงแหนพระธรรมคำสอน ก็เกิดจิตศรัทธาสรางค์มกริรพระไตรปิฎกใบลานซึ่งเรียกว่า คัมกริรใบลานฉบับราชกรุร หรือฉบับเชลยศึกดี เพื่อสืบต่ออายุพระพุทศาสนาและสืบทอดศีลธรรมให้ยั้งรากลึกลอยู่คุ่นดินบ้านเกิดเมืองนอนไปควบคุ่นกัน

คัมกริรใบลานฉบับราชกรุร ที่สร้งขึ้นมีเพียง ๕ ฉบับ เท่านั้น คือ ฉบับทองทึบฉบับล่องชาด ฉบับล่องรึก ฉบับรึกทึบ ฉบับลานดิบ เป็นที่น่าสังเกตุว่า แม้มือชื่อเรียกฉบับเหมือนกับฉบับของหลวง แต่คัมกริรใบลานที่สร้งโดยสามัญชน ไม่มีสัญลักษณ์ที่สามารถบ่งบอกสมัยหรือรัชกาลได้เหมือนคัมกริรใบลานฉบับ

หากพิจารณาจากความวิจิตรประณีต พิถีพิถัน ตั้งแต่การคัสดสรใบลาน ฝีมือการจารเนื้อฝ้าห่อคัมกริร วัสดุที่ใช้ทำไม้ประกบ และป้ายชื่อคัมกริร จะเห็นว่าคัมกริรใบลานฉบับหลวงมีความสมบูรณ์ถุกต้องและงดงามกว่าคัมกริรใบลานฉบับราชกรุร แต่กระนั้น คัมกริรใบลานทั้ง ๒ แบบ ต่างก็มีความสำคัญและทรงคุณค่าสูงสุด ด้วยกลั่นออกมาจากจิตใจและความเคารพเทิดทูนพระศาสนา

วิทตรี ปรชชานุกล^๔ ได้กล่าวถึงประเภทและองค์ประกอบของ คัมกริรใบลานแต่ละเรื่อง ว่า จะมีความสั้นยาวของเนื้อเรื่องไม่เท่ากัน จำนวนผูกจึงมีมากน้อยต่างกัน บางเรื่องอาจจะจบเพียง ๕ ผูก แต่บางเรื่องอาจมีถึง ๒๐ - ๓๐ ผูกก็ได้ หนังสือใบลานเรื่องหนึ่งๆ จะมีจำนวนผูกเท่าใดก็ตาม นับรวมเป็นคัมกริรหนึ่ง หนังสือใบลานที่จัดเรียงลำดับเลขที่ผูก ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่องแล้ว ต้องมีไม้ประกบ ๒ อัน ขนาบหน้า - หลัง ไม้ประกบนี้ จะทำหน้าที่หุ้มคัมกริรอยู่ด้านนอกปกใบลาน เพื่อให้ลานแข็งแรง ไม่บิด หัก เคาะหรือฉีกขาดได้ง่าย

ไม้ประกบคัมกริรส่วนใหญ่ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก ไม้จันทน์ ขนาดของไม้ประกบต้องกว้างยาวเท่ากับหน้าลาน และหนาประมาณ ๑ - ๒ เซนติเมตร หรือมากกว่านั้นก็มี โดยนำคัมกริรใบลานที่มีไม้ประกบแล้ว เข้าเครื่องอัดให้แน่น แล้วใช้กบไสขอบลานทั้ง ๔ ด้าน ให้เรียบเสมอกัน ทั้งไม้ประกบ และใบลาน เมื่อทำความสะดวกแล้ว ถ้าต้องการจะตคแต่งคัมกริรใบลาน และไม้ประกบให้สวยงาม ก็ต้องทำในชั้นตอนนี้ หากไม่ทำ ก็จัดว่า ได้คัมกริรใบลาน ที่สำเร็จสมบูรณ์ในส่วนวิธีการจารใบลานแล้ว โดยเรียกคัมกริรใบลานและไม้ประกบที่ไม่มีการตคแต่งว่า **"ฉบับลานดิบ ไม้ประกบธรรมดา"**

นอกฝ้าห่อคัมกริรมีฉลาก คือ ป้ายบอกชื่อคัมกริร หรือชื่อเรื่อง ของหนังสือใบลาน ฉลากนี้จะเสียบไว้ที่หน้ามัดคัมกริร วัสดุที่ใช้ทำฉลาก มีหลายชนิด ได้แก่ ไม้ ทองเหลือง งา หรือบางทีพบว่า มีการตคแต่งประดับฉลาก ให้ดูงดงามด้วยลวดลาย โดยนิยมเรียกชื่อฉลากตามวัสดุที่ใช้ว่า **"ฉลากไม้ ฉลากงา ฉลากทองเหลือง"** และยังมีฉลากที่ทำด้วยเส้นไหมทอยกดอก เป็นลายรูปตัวอักษรชื่อคัมกริร เรียกว่า **"ฉลากทอ"**

นอกจากนี้ คนไทยโบราณยังได้สร้งกาละเยียขึ้น ไว้เป็นอุปกรณ์ ใช้เฉพาะสำหรับเป็นที่วางคัมกริรใบลาน เพื่อการอ่าน หรือแปลหนังสือใบลาน กาละเยียทำด้วยไม้ ๘ อัน กลึงให้เป็นแท่งกลมยาว เส้นรอบวงเท่ากันทุกอัน ประมาณ ๔ - ๗ เซนติเมตร แบ่งไม้เป็น ๒ ชุด ชุดละ ๔ อัน โดยทั่วไปไม้ชุดที่ยาวมากกว่าจะมีขนาดยาวประมาณ ๔๕ - ๕๐ เซนติเมตร เฉพาะไม้ชุดยาว ๔ อัน ให้เจาะรูตรงกันที่ปลายด้านหนึ่ง และตรงกลางอีกที่หนึ่ง ส่วนไม้ชุดสั้นอีก ๔ อัน เจาะรูที่ปลายทั้ง ๒ ด้าน ให้ตรงกัน ใช้เชือกหรือด้ายร้อยไม้ชุดยาวตรงกลาง แล้วมัดหลวมๆ รวมไว้ด้วยกันก่อน แล้วใช้เชือกหรือด้ายอีกเส้นหนึ่งร้อยไม้ทั้ง ๘ อัน

^๔ วิทตรี ปรชชานุกล. การศึกษาคัมกริรใบลานสู่การออกแบบสถานลานธรรม. (มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ, ๒๕๖๐), หน้า ๕ - ๖.

ให้เรียงไขว้กัน เมื่อกางออกมีรูปทรงเหมือนโต๊ะสี่เหลี่ยมโดยมีไม้ชุด ๔ อัน ทำหน้าที่เป็นขาตั้งไขว้กัน เส้น เชือกหรือด้ายซึ่งร้อยอยู่ที่ปลายไม้ จะขึงตึงขนานไปกับไม้ชุดสั้นทั้ง ๔ ด้าน ซึ่งใช้เป็นที่ยึดรับใบลาน

ลักษณะและองค์ประกอบของคัมภีร์ใบลาน

สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์^{๑๐} ได้กล่าวถึง ลักษณะและองค์ประกอบของคัมภีร์ใบลาน ไว้ว่า คัมภีร์ใบลาน เป็นเอกสารโบราณมีลักษณะเฉพาะ สามารถพบได้ในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ส่วนใหญ่ใช้บันทึก เรื่องราวทางพุทธศาสนา อาทิ หลักธรรมคำสอน พระไตรปิฎก หรือเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เป็นต้น และใช้ในการบันทึกเนื้อหาทางโลกในการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น อาทิ ความเชื่อ จารีต ประเพณี วัฒนธรรม คติธรรม วรรณกรรม และบางส่วนใช้บันทึกเนื้อหาสรรพวิชาการต่าง ๆ ของบรรพชน ในอดีตแต่ละยุคสมัย เช่น ประวัติศาสตร์ พงศาวดาร ตำรายา โหราศาสตร์ คาถาอาคม กฎหมาย เศรษฐกิจ เป็นต้น^{๑๑} ในการสร้างจัดทำหรือการสร้างคัมภีร์ใบลานของคนในอดีตมีลักษณะที่มีความเหมือนกันและความแตกต่างกันบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของคนในท้องถิ่นหรือตามภูมิภาคต่าง ๆ ที่มีการดำเนินวิถีชีวิตทางสังคม ความเชื่อ จารีตประเพณี วัฒนธรรม ภาษาและอักษรที่แตกต่างกัน รวมทั้ง วัตถุประสงค์ในการสร้างและฐานะทางสังคมของผู้สร้าง เป็นต้น คัมภีร์ใบลานที่จัดทำหรือสร้างต้องอาศัย ผู้ที่ได้รับการฝึกฝนให้มีทักษะเฉพาะ ผ่านกรรมวิธีทำให้เกิดรูปลักษณ์ที่ปรากฏในใบลานและบนใบลาน ที่มีลักษณะทางกายภาพ ขนาด รูปทรง รูปลักษณ์เฉพาะของตัวอักษร ภาษา เส้นอักษร และลักษณะลวด ลาดสีสั้นต่างๆ และมีการแบ่งแยกเป็นฉบับ ประเภทตามท้องถิ่นและภูมิภาคนั้นๆ แต่โดยภาพรวมลักษณะ ของคัมภีร์ใบลานมีความใกล้เคียงกัน ซึ่งสามารถสรุปคุณลักษณะของคัมภีร์ใบลานได้

โดยสรุปประเภทและองค์ประกอบของคัมภีร์ มีคำศัพท์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ใบลาน ดังนี้

- กากะเย็บ หมายถึง เครื่องมือที่สร้างขึ้นสำหรับวางคัมภีร์ใบลานเพื่อการอ่านโดยเฉพาะทำด้วย ไม้กลึงเป็นแท่งกลมเล็ก ๆ ยาวประมาณ ๑๘ นิ้ว มีจำนวน ๘ อัน เจาะรูปลายไม้ด้านหนึ่งและตอนกลางอีก ที่หนึ่ง ใช้เชือกหรือด้ายร้อยไขว้กันเป็นที่วางคัมภีร์ใบลาน

- คัมภีร์ หมายถึง เรียกใบลานที่ร้อยหูแล้วรวมกันหลายๆ ผูก, มัด ก็เรียก

- จาร หมายถึง ขีดตัวอักษรให้เป็นร่องรูปสลักลงบนใบลานด้วยเหล็กจาร (แล้วใช้เขม่าไฟและ น้ำมันยาง ลบให้เป็นตัวอักษรเด่นชัด)

- ฉบับ หมายถึง ลักษณะนามเรียกหนังสือใบลานที่จารตามประเภทของหน้าปกและริมขอบ ลาน เท่าที่พบที่หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพฯ (ท่าวาสุกรี)

- ฉลาก หมายถึง ป้ายบอกชื่อคัมภีร์ นิยมประดิษฐ์ให้สวยงามด้วยไม้ งา ผ้า หรือหนังเป็นต้น จำหลักนูนต่ำให้เป็นลายดอกไม้และอื่น ๆ

- เชือกมัด หมายถึง เชือกที่ใช้มัดคัมภีร์ใบลาน เมื่อใช้ผ้าห่อคัมภีร์ใบลานเรียบร้อยแล้ว ต้องใช้ เชือกมัดให้แน่น เพื่อป้องกันฝุ่นละอองและสัตว์เข้าไปกัดกินข้างใน เชือกที่ใช้มัดคัมภีร์ใบลาน เป็นเชือกที่ ยาวมากใช้พันเป็น ๕ เปลาะ เปลาะละ ๓ รอบ เชือกมัดคัมภีร์ใบลานทำจากด้าย ผ้า ปอ ป่าน หรือไหม ผู้ที่ ศรัทธามากอาจตัดผมของตนเองมาถักเป็นเปียใช้มัดคัมภีร์

- บล. หมายถึง เป็นอักษรย่อของคำว่า “ใบลาน”

^{๑๐} สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์. คัมภีร์ใบลานในประเทศไทย. (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๙.

^{๑๑} สมชาย นิลอาธิ. โลกทัศน์จากคัมภีร์ใบลาน: คติชนและวิถีชีวิต เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ, หน้า ๕๖.

• ผ้าห่อคัมภีร์ หมายถึง ผ้าห่อคัมภีร์ เป็นผ้าที่ทอขึ้นสำหรับห่อหุ้มคัมภีร์ใบลานมีขนาดความยาวพอดีกับความยาวของใบลาน ผู้หญิงเป็นผู้ประดิษฐ์ผ้าห่อคัมภีร์ขึ้นมา เนื่องจากในวัฒนธรรมไทยผู้หญิงไม่มีสิทธิ์ในการจารพระธรรมลงใบลาน ซึ่งถือว่าได้อานิสงส์สูง ดังนั้นผู้หญิงจึงต้องทดแทนด้วยการใช้เส้นผมทำสายสยอง และผ้าห่อคัมภีร์นี้ การทอขึ้นมีการสร้างสรรค์ผืนผ้าอย่างสวยงามตามจินตนาการของผู้ทอแล้วนำไปถวายเพื่อใช้ห่อคัมภีร์ และจะได้ มีอานิสงส์เท่าเทียมกับผู้ชาย

• ไม้บัญญัติ หรือที่อ่านออกเสียงตามชาวล้านนาว่า “ไม้ป็นจ๊ก” หรือ “หลาบธัมม์” มีลักษณะเป็นแผ่น ไม้เล็กพอประมาณทำขึ้นเพื่อใช้บอกชื่อธัมม์หรือ คัมภีร์ต่าง ๆ โดยเฉพาะ ธัมม์กับ หรือคัมภีร์ที่จัดทำขึ้นเป็นชุด และห่อด้วยผ้าห่อคัมภีร์ไว้แล้วนั้น จะต้องไม่มีบัญญัติกำกับอยู่ด้วยเสมอเพื่อให้ข้อมูลของธัมม์ผู้นั้น ๆ ข้อมูลที่ เขียนไว้กับไม้บัญญัติประกอบด้วย ชื่อธัมม์ เป็นหลัก อาจจะมีชื่อเจ้าศรัทธา ผู้ถวายธัมม์ ชื่อวัดที่ถวาย ด้วย การตกแต่งมักจะทำตกแต่งตรงบริเวณหัวไม้บัญญัติเป็นหลัก ส่วนท้ายบางชิ้นก็มี บางชิ้นไม่มี เทคนิคการ ตกแต่งมีมากมายตัวอย่างเช่น การทารักทาหาง การแกะสลัก การปิดทอง เป็นต้น

• ผูก หมายถึง เรียกใบลานที่ร้อยหูแล้ว ใบลานที่เรียงลำดับอักษรครบ ๒ อักขรแล้ว จะมี ๒๔ ลาน เรียกว่า ๑ ผูก

• ไม้ประทับ หมายถึง ไม้ที่ใช้ขนาบคัมภีร์ก่อนมัดรวมกัน แล้วใช้ผ้าห่อรอบนอกอีกชั้นหนึ่ง ไม้ประทับอาจตกแต่งเป็นลวดลาย เช่น ประดับมุกคร่ำเงิน คร่ำทอง เป็นต้น

ไม้ประทับมีมากมายหลายประเภท เท่าที่พบที่หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพฯ (ท่าवासูกกรี) เช่น ไม้ประทับไม้สักธรรมดา ไม้ประทับแกะสลัก ไม้ประทับประดับมุก ไม้ประทับประดับเกล็ดหอย ไม้ประทับประดับมุก-เกล็ดหอย ไม้ประทับประดับทองนากมุก ไม้ประทับประดับงา ไม้ประทับประดับกระจก ไม้ประทับทารักแดง ไม้ประทับรดน้ำคำ ไม้ประทับรดน้ำแดง ไม้ประทับกรูขอบเงินกาไหลทอง ไม้ประทับลายกำมะลอ ไม้ประทับกำมะลอชายผ้า ไม้ประทับชาดทึบ ไม้ประทับทองทึบ ไม้ประทับทาชาดเขียนลายฉลุทอง ไม้ประทับลายทองจีน ไม้ประทับงาแดงลายดุน ไม้ประทับทาน้ำมัน ไม้ประทับทาสีดำ ไม้ประทับทาสีแดง ไม้ประทับรักทึบหรือทารักดำ ไม้ประทับรดน้ำคำลายเทพชุมนุม ไม้ประทับงาธรรมดา ไม้ประทับงาขวาลายดุน ไม้ประทับงาเหลืองลายดุน ไม้ประทับงาเขียวลายดุน

• ร้อยหู หมายถึง วิธีการร้อยเชือกอย่างหนึ่งเมื่อจะทำใบลานให้เป็นเล่มหนังสือ ต้องร้อยเชือกเรียกว่า “สายสนอง” เข้าในรูที่เจาะไว้ทางด้านซ้าย เรียกวิธีดังกล่าวว่า “ร้อยหู”

• รู หมายถึง รูที่เจาะไว้ด้านซ้ายมือของใบลานเพื่อใส่สายสนองผูกหูไว้ เพราะว่ามีคัมภีร์ผูกหนึ่ง ผูกหูไว้ด้วยสายสนอง

• สายสนอง หมายถึง เชือกที่ใช้ร้อยใบลานให้เป็นเล่มหนังสือ ปลายซ้ายหรือสายสนองข้างหนึ่งต้องผูกเป็นห่วงไว้ แล้วเอาปลายสายอีกข้างหนึ่งสอดเข้าในห่วง โดยโอบรอบกิ่งใบลานด้านบนไว้ ทำดังนี้เพื่อได้คลายสายสนองออกเมื่อจะคลี่ใบลานอ่าน และดึงเข้าให้แน่นสนิทเมื่อต้องการจะเก็บหลังจากอ่านแล้ว

• อังกา หมายถึง เครื่องหมายบอกลำดับหน้าลาน เป็นตัวอักษรจารไว้ที่กึ่งกลางใบลานริมซ้าย ด้านหลังของใบลานเพียงแห่งเดียวเท่านั้น อักษรที่ใช้บอกหน้าหรืออังกานั้นใช้พยัญชนะบาลี ซึ่งมีอยู่ ๓๓ ตัวอักษรที่ใช้บอกอังกาใช้อักษรละ ๑๒ ลาน โดยเริ่มตั้งแต่อักษร ก ผสมรูปสระ ๑๒ ตัว ดังนี้

ก กา กิ กิ กุ กู เก โก โกา กั กะ

เมื่อครบ ๑๒ ลานแล้ว ลานที่ ๑๓ เป็นต้นไป ต้องเปลี่ยนอักษรบอกอังกาใหม่ เป็นอักษรตัวต่อไปเรียงตามลำดับ คืออักษร ข ผสมสระต่อไปอีก ๑๒ ลาน ดังนี้

ข ขา ขิ ขี ขุ ขู เข ไช โข เขา ข๋ ขะ ไบลานที่เรียงอังกาครบ ๒ อักขรแล้ว จะมี ๒๔ ลานรวมเรียกว่า ๑ ผูก

ประเภทของคัมภีร์ไบลาน

คัมภีร์ไบลานมี ๒ ประเภท คือ คัมภีร์ไบลานฉบับหลวง และคัมภีร์ไบลานฉบับราช (หรือฉบับเฉลยศักดิ์)

คัมภีร์ไบลานฉบับหลวง มี ๑๖ ฉบับ ได้แก่

๑. ฉบับลานดิบ
๒. ฉบับรักทียบ
๓. ฉบับขาดทียบ
๔. ฉบับทองทียบ
๕. ฉบับข้างลายรดน้ำดำ
๗. ฉบับข้างลายรดน้ำแดง
๘. ฉบับทองใหม่
๙. ฉบับทองชุบ
๑๐. ฉบับชุบย่อ
๑๑. ฉบับรองทรง
๑๒. ฉบับรดน้ำแดง
๑๓. ฉบับทองน้อย
๑๔. ฉบับรดน้ำดำโทรดน้ำดำเอก รดน้ำดำลายเทพชุมนุม
๑๕. ฉบับล่องขาด
๑๖. ฉบับล่องรัก

คัมภีร์ไบลานฉบับราชฎร์ หรือฉบับเฉลยศักดิ์ ที่พระสงฆ์สามเณร อุบาสกอุบาสิกาสร้างขึ้นเท่าที่พบที่หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพฯ (ท้าวาสุกกรี) มีเพียง ๕ ฉบับ ได้แก่

๑. ฉบับลานดิบ
๒. ฉบับรักทียบ
๓. ฉบับล่องรัก
๔. ฉบับล่องขาด
๕. ฉบับทองทียบ

๒.๑.๑ กระบวนการการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาน

ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล^{๑๒} ได้กล่าวถึง กระบวนการการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาน ของประเทศไทยไว้ดังนี้

^{๑๒} ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล. การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ไบลานในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (แขนงวิชาสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙), หน้า ๒๖ – ๓๐.

๑. การจัดหาและรวบรวมคัมภีร์ใบลาน

๑) ด้านการสำรวจ จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า มีหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานที่มีภารกิจหน้าที่หลักด้านการสำรวจคัมภีร์ใบลานที่ตกค้างอยู่ตามแหล่งคัมภีร์ใบลานทั่วภูมิภาคของประเทศไทย ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ศูนย์ใบลานศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่และโครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม รูปแบบกระบวนการสำรวจคัมภีร์ใบลาน จากศึกษาพบว่าส่วนใหญ่มีรูปแบบการสำรวจที่คล้ายๆ กันโดยมีกระบวนการขั้นตอนในการ ดังนี้

(๑) เริ่มต้นตั้งแต่การเขียนแผนงาน/โครงการ เพื่อของบประมาณในการสำรวจหรือการเขียนโครงการเพื่อของบประมาณการสำรวจจากงบประมาณประจำปี โดยต้องทำการสำรวจแหล่งข้อมูลก่อนว่าคัมภีร์ใบลานมีอยู่ในภูมิภาคใดบ้าง และแหล่งคัมภีร์ใบลานใดที่ต้องการไปสำรวจ และพบว่าในการสำรวจตามแหล่งคัมภีร์ใบลาน ส่วนใหญ่จะสำรวจตามแหล่งที่ไม่เคยสำรวจ แต่สำหรับหอสมุดแห่งชาติ พบว่ามีมีการสำรวจตามแหล่งคัมภีร์ใบลานที่ได้ทำการสำรวจแล้ว กลับมาสำรวจข้อมูลโดยละเอียดอีกครั้งเพื่อให้แน่ใจว่าคัมภีร์ใบลานที่ได้ทำการสำรวจไว้แล้ว จัดเก็บรักษาไว้อย่างเหมาะสมและไม่เกิดการสูญหาย สภาพคัมภีร์ใบลานมีการชำรุดเสียหายหรือไม่ ถ้ามีการชำรุดเสียหายจะได้ทำการอนุรักษ์อีกครั้ง

จากการศึกษายังพบอีกว่าศูนย์ใบลานศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ได้กำหนดเกณฑ์ในการเลือกแหล่งข้อมูลคัมภีร์ใบลานในการสำรวจโดยมีหลักเกณฑ์การพิจารณา ดังนี้ ๑) คัมภีร์ใบลานจากประสบการณ์ ความเด่น ความเก่า ความสวยงาม ความแปลก หรือเลือกจากคนสร้างที่เป็นเจ้านาย ๒) เลือกสำรวจจากวัดที่เห็นว่าสำคัญ ๓) เลือกสำรวจจากเครือข่ายที่สามารถเข้าไปทำได้ ๔) เลือกจากวัดที่มีเจ้าอาวาสมีอำนาจในการตัดสินใจ ๕) การสำรวจต้องอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวอาศัยคนในพื้นที่นำพาเพื่อให้เข้าถึงข้อมูล มากกว่าการใช้จดหมายหรือเอกสารเข้าไปขอข้อมูลคัมภีร์ใบลาน

อย่างไรก็ตาม พบว่าหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับผู้นำชุมชนและชาวบ้านตามแหล่งชุมชนวัดที่มีคัมภีร์ใบลานและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานหรือสถาบันที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นมีความสำคัญเนื่องจากบุคคลหรือหน่วยงานเหล่านั้นจะช่วยเอื้ออำนวยความสะดวกในการสำรวจคัมภีร์ใบลานได้อย่างสะดวกราบรื่น

(๒) ขั้นตอนการลงพื้นที่สำรวจจริง ต้องทำหนังสือขออนุญาตสำรวจไปยังเจ้าคณะอำเภอก่อนเพื่อทางเจ้าคณะอำเภอได้แจ้งไปทางวัดที่ต้องการสำรวจ ทำให้การสำรวจมีความสะดวกและราบรื่นในการลงพื้นที่จริงทำการสำรวจ

(๓) ขั้นตอนการลงพื้นที่สำรวจ จะทำการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเบื้องต้น และทำการลงทะเบียนพร้อมทำบัญชีรายการคัมภีร์ใบลานลงบนแบบฟอร์มการลงทะเบียนโดยแต่ละหน่วยงานด้านการสำรวจจะมีคู่มือและแบบฟอร์มในการลงทะเบียนที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่ที่ว่าหน่วยงานไหนต้องการจัดเก็บข้อมูลการสำรวจละเอียดมากน้อยเพียงใด เช่น การลงทะเบียน ชื่อเรื่อง หมวดหมู่ แหล่งที่สำรวจ อักษร ภาษา ประเภทเอกสาร จำนวนผูก/หน้า ปีที่จารหรือบันทึก ลักษณะเอกสาร เป็นต้น โดยมีการลงทะเบียนออกเป็น ๒ ชุดให้ทางวัดหรือเจ้าของคัมภีร์ใบลานไว้ ๑ ชุด เพื่อจัดเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานไว้ที่เดิมให้เหมาะสม และมีบางส่วนที่เจ้าของคัมภีร์ใบลานไม่สามารถดูแลคัมภีร์ใบลานได้ จึงมอบคัมภีร์ใบลานให้กับหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานเพื่อให้เป็นสมบัติของชาติ เช่นมอบให้หอสมุดแห่งชาติดูแลเก็บรักษาไว้

หน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานด้านการสำรวจคัมภีร์ใบลานทุกแห่งได้จัดตั้งเป็นคณะทำงานและทีมงานในการสำรวจ เนื่องจากงานด้านการสำรวจมีหลายขั้นตอน และแต่ละ

ขั้นตอนต้องดำเนินงานไปพร้อม ๆ กันมีการประสานงานร่วมกันทำงานอย่างต่อเนื่อง และพบว่าในขั้นตอนการสำรวจหน่วยงานการจัดการคัมภีร์โบราณที่มีการดำเนินงานการพัฒนาคัมภีร์โบราณดิจิทัลสำหรับการรวบรวม จัดเก็บ อนุรักษ์ เผยแพร่และให้บริการ จะทำการขออนุญาตเจ้าของคัมภีร์ในการถ่ายภาพดิจิทัลเป็นสำเนาและทำการขออนุญาตในการนำสำเนาข้อมูลดิจิทัลมาดำเนินการพัฒนาคัมภีร์โบราณดิจิทัลต่อไป ได้แก่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)โครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการวัดพระธรรมกาย ศูนย์โบราณศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่และโครงการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

อย่างไรก็ตาม ยังพบว่าหลายหน่วยงานการจัดการคัมภีร์โบราณด้านการสำรวจมีคู่มือและเอกสารในการสำรวจที่เป็นมาตรฐานตามหลักทางวิชาการโดยมีวิธีการและขั้นตอนการดำเนินการสำรวจตามลำดับขั้นตอนที่กำหนด อาทิ ๑) การเตรียมการก่อนการลงพื้นที่สำรวจ ๒) การดำเนินการตามชั้นลงพื้นที่สำรวจจริง ๓) การจัดทำทะเบียนคัมภีร์โบราณ ๔) การถ่ายภาพดิจิทัลคัมภีร์โบราณเป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่พบว่านำคู่มือการสำรวจคัมภีร์โบราณของหอสมุดแห่งชาติไปปรับประยุกต์ใช้กับหน่วยงานของตน^{๑๓}

๒) ด้านการสร้างและผลิตคัมภีร์โบราณในรูปแบบดิจิทัล จากการศึกษาพบว่าหน่วยงานการจัดการคัมภีร์โบราณหลายหน่วยงานมีการดำเนินการพัฒนาคัมภีร์โบราณดิจิทัล ได้แก่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)โครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการวัดพระธรรมกายศูนย์โบราณศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีนโยบายและการวางแผนการดำเนินงานชัดเจน มีคู่มือที่เป็นมาตรฐานกระบวนการทำงานทางดิจิทัล เช่น มาตรฐานการถ่ายภาพดิจิทัล มาตรฐานการสร้างดิจิทัล โดยมีการกำหนดเกณฑ์คุณภาพความคมชัด การปรับขนาดให้เหมาะสมเป็นต้น การสร้างและผลิตคัมภีร์โบราณในรูปแบบดิจิทัลมีวิธีการ ดังนี้

(๑) การสร้างไฟล์สำเนาดิจิทัลคัมภีร์โบราณจากถ่ายภาพดิจิทัล ในขั้นตอนการสำรวจ จากการศึกษาพบว่าหน่วยงานที่มีภารกิจด้านการสำรวจคัมภีร์โบราณและมีนโยบายการพัฒนาคัมภีร์โบราณดิจิทัล ได้แก่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)โครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการวัดพระธรรมกาย และศูนย์โบราณศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ โดยในขั้นตอนการสำรวจ จะทำการขออนุญาตสำเนาคัมภีร์โบราณโดยการถ่ายภาพดิจิทัลจากเจ้าของคัมภีร์โบราณและขออนุญาตนำกลับมายังหน่วยงานเพื่อการอนุรักษ์ จัดเก็บและการเผยแพร่ต่อไป ซึ่งการสำรวจโดยส่วนใหญ่มีกระบวนการขั้นตอนกระบวนการทำสำเนาดิจิทัลคัมภีร์โบราณเหมือน ๆ กัน

อย่างไรก็ตาม พบว่าหน่วยงานการจัดการคัมภีร์โบราณดังกล่าว ได้กำหนดเกณฑ์การประเมินคัดเลือกคัมภีร์โบราณสำหรับการทำสำเนาดิจิทัล โดยเกณฑ์การประเมินคัดเลือกจากฉบับ/ผู้กที่มีคุณสมบัติ คัดเลือกจากสำคัญของเนื้อหา เช่น ประวัติศาสตร์ บุคคลสำคัญของชาติ วรรณคดีและศาสนา เนื้อหาที่มีความสำคัญกับท้องถิ่น เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น บุคคลสำคัญท้องถิ่น เป็นต้น คัดเลือกจากคัมภีร์โบราณความเก่าแก่มากกว่า ๒๐๐ ปี และมีเนื้อหาเกี่ยวกับตำนาน พิธีกรรม กฎหมาย ประเพณี ตำรายา วรรณกรรมต่างๆ และคัดเลือกตามวัตถุประสงค์ของโครงการ เช่น คัดเลือกคัมภีร์โบราณที่เป็นพระไตรปิฎกภาษาบาลีทุกสายจารีต ไทย พม่า ศรีลังกา ขอม สำหรับการ

^{๑๓} อ่างแล้ว, ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล. การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์โบราณในประเทศไทย. หน้า ๓๑ - ๓๒.

สำเนาถ่ายภาพดิจิทัลเพื่อพัฒนาฐานข้อมูลพระไตรปิฎกของโครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการวัดพระธรรมกาย

(๒) การสร้างไฟล์สำเนาดิจิทัลคัมภีร์ใบลานจากการถ่ายภาพดิจิทัลและจากการแปลงไมโครฟิล์ม คัมภีร์ใบลานของหน่วยงาน สำหรับหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานที่มีคัมภีร์ใบลานตัวต้นฉบับและไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานอยู่แล้ว ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้มีการสร้างไฟล์ดิจิทัล โดยถ่ายภาพดิจิทัลคัมภีร์ใบลานตัวต้นฉบับและการแปลงไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานเป็นดิจิทัล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการจัดเก็บและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในรูปดิจิทัลสมัยใหม่ รวมทั้งการพัฒนาฐานข้อมูลเพื่อการเผยแพร่และการให้บริการเนื้อหา คัมภีร์ใบลานเป็นเอกสารดิจิทัล

บุญเลิศ เสนานนท์^{๑๔} กล่าวว่า เนื่องจาก คัมภีร์ใบลาน หรือ หนังสือใบลาน เป็นเอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ทำมาจากใบต้นลาน กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จึงมีขั้นตอนที่หลากหลาย เช่น การบันทึกตัวอักษรลงในใบลานเรียกว่า จาร การทำใบลานเป็นผูก ต้องเจาะรูตรงกลางใบลานก่อนไปทางซ้ายหรือจะเจาะรู ๒ รู ให้ห่างจากปลายลาน ๒ ข้าง ประมาณ ข้างละ ๑ คืบ แล้วร้อยด้วยด้ายที่พันเป็นเชือก เรียกว่า “สายสยอง”(บางท้องถิ่นเรียกว่า “สายสนอง”) เมื่อร้อยผูกพร้อมกันเรียกว่า คัมภีร์ใบลานหนึ่งผูก (โดยทั่วไป คัมภีร์ ๑ ผูก มักจะมีจำนวนใบลานประมาณ ๒๔ แผ่น) ไม่เรียกลักษณะนามเป็น “เล่ม” เหมือนหนังสือไทย สมุดข่อย หรือ พับสา คัมภีร์ใบลานที่มีเนื้อหายาว มีจำนวนรวมกันหลายผูก นับเป็น ๑ เรื่อง หรือ ๑ ชุด ทางล้านนา เรียกว่า ๑ กั๊บ เพื่อเพิ่มความแข็งแรงและความสวยงามให้กับคัมภีร์ใบลาน ส่วนมากนิยมใช้ไม้ประกับ ทำเป็นปกหน้าและปกหลัง ไม้ประกับ ทำด้วยไม้จริง มีความหนาประมาณ ครึ่งเซนติเมตร วัดและตัดขนาดให้เท่ากับหรือใหญ่กว่าใบลานเล็กน้อย มักเขียนลวดลายแบบต่างๆ มีสีสันสวยงาม เป็นการเพิ่มคุณค่าแก่หนังสือใบลานด้วย ขอบใบลานทั้งผูก หรือ ทั้งชุด มักนิยมทาด้วยสีแดง หรือ สีทอง ตกแต่งให้สวยงาม เช่น ฉับปล่องขาด ฉับทองทึบ ถ้าไม่มีการตกแต่งขอบใบลานจะเรียกว่า ฉับลานดิบ ขั้นตอนสุดท้ายในการเก็บรักษาอาจห่อด้วยผ้าธรรมดา หรือ ผ้าที่ถักทอด้วยฝีมือมีลวดลายสวยงาม ทางล้านนาเรียกว่า คัมภีร์(คัมภีร์) หมายถึง ผ้าห่อคัมภีร์ใบลาน อาจนำคัมภีร์หลายๆผูกมาห่อรวมกันก็ได้ แล้วเขียนบันทึกรายการหรือทำทะเบียนติดไว้บนห่อผ้าเพื่อให้เกิดสะดวกในการค้นหาต่อไปนี้จะได้สรุปกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ดังนี้

๑.สำรวจคัมภีร์ใบลาน

หลักการและแนวทางในการสำรวจอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของ ทุกกลุ่มจะมีหลักการไม่แตกต่างกัน เพื่อชี้แนวทางพอเป็นกรอบใหญ่ๆ ในการสำรวจอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน มีคู่มือการสำรวจคัมภีร์ใบลาน ที่พระดิเรก วชิรญาโณ (อินจันทร์) ผู้เคยปฏิบัติงานร่วมกับ ศาสตราจารย์ ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี ภาควิชาภาษาไทย ได้เรียบเรียงสรุปแนวคิดและหลักการอนุรักษ์คัมภีร์ ดังต่อไปนี้

การสำรวจคัมภีร์ใบลาน หรือ การคัดธรรม เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บรักษาไว้ตามวัดหรือสถานที่ต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวนชื่อเรื่อง ตลอดจนจนถึงสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อทำการซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม

^{๑๔} บุญเลิศ เสนานนท์. คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย. (กรุงเทพฯ: สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ, ๒๕๕๕), หน้า ๘๐.

คัมภีร์ไบเบิลจำนวนมากที่มีอยู่ในปัจจุบัน บางแห่งไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร หากถูกปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานอาจถูกทำลายจากหนู มอด ปลวก ฯลฯ ตลอดจนจนถึงความร้อนและความชื้น เมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสม ก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ไบเบิล

การเก็บคัมภีร์ไบเบิลในหีบธรรมเป็นเวลานาน ทำให้ไบเบิลหมดอายุเร็วขึ้น เพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานาน ๆ มีส่วนทำให้ไบเบิลบิดงอ หรือเสียหายได้ การสำรวจและอนุรักษ์ซ่อมแซม ก็จะเป็นการยืดอายุของไบเบิลได้อีกทางหนึ่งด้วย

ขั้นตอนของการสำรวจคัมภีร์ไบเบิล

วิชัย กุลชาบาล^{๑๔} กล่าวว่า การไปสำรวจคัมภีร์ไบเบิลตามสถานที่ต่าง ๆ คณะผู้สำรวจ (หัวหน้า) จำเป็นจะต้องติดต่อประสานงานกับเจ้าของสถานที่ หรือ ผู้ดูแลรักษาคัมภีร์ไบเบิลเหล่านั้นก่อน เพื่อป้องกันความเข้าใจผิด และเพื่อประสานความร่วมมือในด้านต่าง ๆ ล่วงหน้า

ข้อที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือควรให้เจ้าของสถานที่ ผู้ดูแล และชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด เพราะการสำรวจอนุรักษ์ที่ได้รับการร่วมมือจากบุคคลดังกล่าว ย่อมมีผลต่อการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์หลังจากเสร็จสิ้นการสำรวจ ทั้งนี้ก็เพื่อให้เจ้าของสถานที่และชาวบ้านได้ตระหนักรู้ถึงคุณค่าของคัมภีร์ไบเบิลและพิภพเหล่านั้น ในฐานะที่เป็นเอกสารโบราณ เป็นแหล่งความรู้ ภูมิปัญญา (มรดก) ของบรรพบุรุษของตนที่ควรอนุรักษ์และสืบทอดเอาไว้

คัมภีร์ไบเบิลที่มีอยู่ตามวัดต่างๆ ส่วนมากจะไม่ได้จัดให้เป็นระเบียบ หรือเป็นหมวดหมู่ บางผูกแยกออกจากกัน หรือ มัด บางผูกตัวไบเบิลแยกออกจากกัน เพราะสายสอยงที่ใช้อยู่ไบเบิลขาดหรือหมดอายุการใช้งาน ดังนั้นการทำงานต้องดำเนินไปอย่างมีขั้นตอน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

๑) การรวบรวมคัมภีร์ไบเบิลและพิภพทั้งหมดในวัดหรือสถานที่ที่ทำการสำรวจ ตรวจสอบคัมภีร์ไบเบิลที่ต้องสำรวจ และวางแผนในการดำเนินงานให้เหมาะสมว่าจะต้องใช้ระยะเวลาและบุคลากรเท่าใด

๒) แยกคัมภีร์ไบเบิลในมัดหรือกับที่ครบชุดไว้ต่างหากจากคัมภีร์ไบเบิลอื่นๆ การจะดูว่ามัดหรือกับนั้นครบถ้วนหรือไม่ สามารถดูได้จากจำนวนที่บอกไว้ในบัญชี หรือ ตรวจสอบลำดับผูกว่าเรียงลำดับครบหรือไม่ แล้วตรวจสอบว่าคัมภีร์ไบเบิลผูกสุดท้ายนั้นจบหรือไม่

๓) นำคัมภีร์ไบเบิลที่ไม่ครบชุดนั้นมาจัดเรียงไว้ เพื่อหาผูกที่เป็นชุดเดียวกัน โดยนำเอาคัมภีร์ไบเบิลทั้งหมดมาเรียงกัน ตามขั้นตอน ดังนี้

๓.๑) เรียงตามความยาวของไบเบิล เพื่อจำแนกกลุ่มตามความยาว เพราะว่าไบเบิลที่นำมาจารจะมีขนาดความยาวที่ต่างกัน

๓.๒) ตั้งสันคัมภีร์ไบเบิลทั้งหมดขึ้น เพื่อแยกชุดสี่และลดลายที่ปรากฏตรงสันคัมภีร์ไบเบิล

๓.๓) ตรวจสอบจำนวนผูกและเนื้อหาในคัมภีร์ไบเบิลว่าครบหรือไม่ หากมีครบก็ห่อหรือมัดไว้ชั่วคราว และนำไปจัดอยู่ในกลุ่มที่ครบชุดแล้ว

๓.๔) แยกคัมภีร์ไบเบิลที่ไม่เข้าชุด กันเก็บไว้เป็นอีกส่วนหนึ่งโดยเฉพาะ

^{๑๔} วิชัย กุลชาบาล. การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ไบเบิลในชลบุรี. (ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๖๐), หน้า ๗๑.

๔) ทำความสะอาด ซ่อมแซม บันทึกรายชื่อข้อมูลจัดหมวดหมู่ และมัดหรือห่อคัมภีร์ใบลาน เพื่อนำไปเก็บไว้ในสถานที่ที่เหมาะสม

๕) สรุบบัญชีรายชื่อของคัมภีร์ใบลานและพับสาเหล่านั้น โดยอาจทำไว้ทั้งบัญชีรายชื่อ ลำดับตามมัด บัญชีรายชื่อเรียงเอกสารเรียงตามลำดับตัวอักษร และบัญชีรายชื่อตามลำดับหมวดหมู่ เอกสาร

๒. จัดหมวดหมู่ ทำทะเบียน

อนาโตล เป็ลติเยร์ และสุพิน ฤทธิเพ็ญ^{๑๖} กล่าวว่า การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ใบลานในการสำรวจ แต่ละครั้งก็จะกำหนดหมวดหมู่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชื่อเรื่อง เนื้อหาของพระธรรมคัมภีร์ที่สำรวจ เท่าที่พบ มีหลายวิธีการจัดหมวดหมู่ จำแนกได้ ดังนี้

๒.๑. การจัดหมวดหมู่ธรรมในคัมภีร์ใบลาน แบบสถาบันวิจัยสังคม

แบบสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม ได้มีการปรับปรุงเพิ่มเติมหมวดเรื่องมาใหม่อีก ๑ หมวด ต่อท้าย หมวดหลักที่ ๑๒ หมวดปรกณวิเสส Extra Canonical Works โดย ชัยชนะ ปิ่นเงิน ในโครงการสำรวจพระธรรมคัมภีร์ใบลานวัดบ้านธิหลวง จังหวัดลำพูน ดังข้อความว่า รายชื่อและจำนวนของเอกสารที่สำรวจและลงทะเบียนที่จัดเก็บรักษาไว้ของวัดบ้านธิหลวง ตำบลบ้านธิ จังหวัดลำพูน และวัดช่างเพ็ญ ตำบลช่างเพ็ญ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน สำรวจระหว่างวันที่ ๑๐ มกราคม-๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๘ จำแนกประเภทเอกสารและข้อมูลตามแบบบันทึกข้อมูลเอกสารโบราณ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปรับปรุงใหม่) ออกเป็น ๒๘ หมวดเรื่อง ดังนี้

๐๑	หมวดพุทธศาสนา	Buddhism
๐๑A	พุทธตำนาน	Buddha's Legendary History
๐๑B	มหาชาติชาดก	Great Jataka Story
๐๑C	ทศชาติชาดก	Ten Jataka Stories
๐๑D	ชาดกทั่วไป	General Jataka Stories
๐๑E	พระสูตร	Suttanta Doctrine
๐๑F	พระอภิธรรม	Abhidhamma Doctrine
๐๑G	พระวินัย	Vinaya Doctrine
๐๑H	ธรรมะทั่วไป	Religious Teachings
๐๑I	อานิสงส์ต่าง ๆ	Blessings
๐๑J	ทรรศนะเกี่ยวกับจักรวาล	Cosmological View
๐๑K	ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา	History of Buddhism
๐๑L	ตำนานปูชนียวัตถุ	History of Sacred Objects
๐๑M	พระสาวกที่มีชื่อเสียง	Famous Disciples
๐๑N	พยากรณ์เหตุการณ์อนาคต	Prophecy
๐๑O	บทสวดมนต์	Prayers and Rituals

^{๑๖} อนาโตล เป็ลติเยร์ และสุพิน ฤทธิเพ็ญ. การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทข้อมูลเอกสารโบราณและการใช้ประโยชน์จากข้อมูลเอกสารโบราณ. (เชียงใหม่: ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๖๐), หน้า ๘๗ - ๘๘.

๐๑P	พิธีกรรมสงฆ์	Sangha Ceremonies
๐๑Q	เทพนิยาย	Buddhist Myth
๐๒	หมวดนิทานพื้นบ้าน	Folktales
๐๓	หมวดกฎหมายโบราณ	Customary Law
๐๔	หมวดจริยศาสตร์	Ethics
๐๕	หมวดประวัติศาสตร์	History
๐๖	หมวดโหราศาสตร์	Astrology
๐๗	หมวดโคลงกลอน	Poetry
๐๘	หมวดยาสมุนไพร	Traditional Medicine
๐๙	หมวดลัทธิพิธีกรรม	Rites and Rituals
๑๐	หมวดไสยศาสตร์	Magic
๑๑	หมวดปกิณกะ	Miscellaneous
๑๒	หมวดปกรณ์วิเสส	Extra Canonical Works

๒.๒. การจัดหมวดหมู่ธรรมในคัมภีร์ใบลาน แบบตามหลักสากล (An Analysis of the Pāli Canon)

สุวิภา จำปาวัลย์.^{๑๗} กล่าวว่า รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการระบบสารสนเทศด้านล้านนาคดีศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๒๕๕๖ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เอกสารรายงานการวิจัย ได้อธิบายถึงข้อจำกัดของรูปแบบบันทึกหมวดเรื่องของเอกสารโบราณที่ผ่านว่ายังไม่ลงตัวดี จึงปรับรูปแบบการบันทึกหมวดใหม่อาศัยแบบสากล อ้างคุณ Webb ดังนี้ “แนวคิดในการพัฒนารูปแบบการจัดหมวดหมู่คัมภีร์ใบลาน เกิดจากการสำรวจคัมภีร์ใบลานทุกผูกที่ปรากฏในแต่ละวัดมีจำนวนมากถึงหลักพันผูก ทางโครงการได้เก็บข้อมูลทุกผูก ทั้งชื่อธรรมที่ปรากฏ ปีที่จาร จำนวนชุด จำนวนหน้า บันทึกสภาพของคัมภีร์ใบลานแต่ละผูกนั้น พร้อมทั้งบันทึกในเชิงปฏิบัติการอนุรักษ์ เกี่ยวกับการดูแลรักษา ซึ่งต่างจากการสำรวจในอดีต ที่ได้คัดเลือกธรรมที่มีความน่าสนใจมาเป็นเอกสารไมโครฟิล์มเก็บรักษาในคลังใบลานของสถาบันวิจัยสังคม การจัดหมวดหมู่จึงกำหนดตามธรรมที่คัดเลือกมาเก็บไว้ ซึ่งเดิมนักวิจัยในโครงการ การพัฒนาสารสนเทศด้านล้านนาคดีศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้เริ่มดำเนินการสำรวจใบลานตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๕๕ โดยการสำรวจใหม่ ณ วัดปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง พบว่าคัมภีร์ใบลานวัดนี้ถูกสำรวจโดยคณะทำงานหลายกลุ่ม มีการบันทึกข้อมูลที่แตกต่างกันไปตามหมวดหมู่ที่จัดของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งอาจเกิดปัญหาในการสืบค้น การเชื่อมโยงข้อมูล ทำให้ผู้ใช้ข้อมูลเกิดความสับสนในอนาคต

ในการสำรวจของโครงการฯ เป็นการสำรวจคัมภีร์ใบลานที่พบในวัดทั้งหมด ทุกผูก โดยการบันทึกข้อมูลอย่างละเอียด ส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นมาต่างจากการสำรวจอื่นๆ คือ การบันทึกข้อมูลในส่วนอวสานพจน์ หรือ Colophon เพื่อเตรียมข้อมูลสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การจัดทำใบบันทึก จึงเป็นประเด็นสำคัญของการทำงานบันทึกข้อมูลภาคสนามจากแหล่งข้อมูลจริง ซึ่งใบบันทึกนี้ ทางโครงการได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง และพบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นจากการแบ่งหมวดหมู่ของรายชื่อธรรมที่พบ โดยในการ

^{๑๗} สุวิภา จำปาวัลย์. โครงการระบบสารสนเทศด้านล้านนาคดีศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต. รายงานการวิจัย, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖), หน้า ๙๒.

ปฏิบัติงานช่วงแรกที่วัดปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และวัดห้วยกาน อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน ได้ใช้ใบบันทึกข้อมูลโดยแบ่งหมวดหมู่ตามที่ตั้งสถาบันวิจัยสังคมได้จัดแบ่งไว้ สิ่งที่มีผลต่อความผิดพลาดในการบันทึกข้อมูล คือ ความสามารถของผู้ปริวรรต เช่น ธรรมชื่อเดียวกันถูกเก็บไว้ในหมวดที่แตกต่างกัน ตามความเข้าใจของภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละคน ที่มีความสามารถในการอ่านอักษรธรรมล้านนาได้ต่างกัน และวิธีการบันทึกที่ผู้บันทึกเขียนตามคำอ่าน เนื่องจากการแปลงอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทย

การปรับปรุงหมวดหมู่ชื่อธรรม เริ่มใช้ในการสำรวจคัมภีร์ใบลานที่วัดทรายมูลเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นวัดในชุมชนเมืองจึงไม่มีผู้รู้ในท้องถิ่น ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกในการทำงานปริวรรตอักษรธรรม และบันทึกข้อมูล ซึ่งเป็นผู้มีความสามารถด้านการอ่านธรรมบาลี และมีความเข้าใจธรรมล้านนาอย่างลึกซึ้ง จึงมีแนวคิดในการกำหนดหมวดหมู่ของชื่อธรรมตามหลักสากลในพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งเป็น ๒๖ หมวดใหญ่ ในหมวดใหญ่ได้บรรจุหมวดย่อย ซึ่งต้องแบ่งย่อยตามหัวข้อหลักนั้นๆ ทำให้ได้ความชัดเจน ไม่สับสน โดยคณะทำงานได้ให้รายชื่อย่อยของธรรมที่ปรากฏทั้งในหมวดใหญ่และหมวดย่อยมากกว่า ๑๐๐๐ ชื่อ ทั้งชื่อภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และอักษรธรรมล้านนา เพื่อให้สะดวกต่อการสืบค้นในระบบฐานข้อมูล และเป็นต้นแบบให้กับการกำหนดหมวดหมู่คัมภีร์ใบลานที่พัฒนามาจากการจัดหมวดหมู่เดิม

การปฏิบัติงานของโครงการได้สำรวจตามชื่อธรรมของคัมภีร์ใบลานล้านนา ตามวัดต่างๆ ทุกผูก เพื่อดูรายชื่อของธรรมใบลานทั้งหมดที่มีอยู่ สำหรับเป็นการศึกษาในเชิงวิเคราะห์ และการจัดทำฐานข้อมูลต่อไป ในการจัดหมวดหมู่คัมภีร์ใบลานตามหลักสากล จำแนกเป็นหมวดใหญ่ได้ทั้งหมด ๒๖ หมวด หมวดย่อยตามชื่อธรรมที่พบและมีชื่อเรียกตามหลักสากล ที่มีความละเอียดมากขึ้น สามารถแบ่งกลุ่มได้ชัดเจน โดยใช้เอกสารอ้างอิงจาก Russell Webb. (๒๐๐๘). **An Analysis of the Pāli Canon**. Third edition Online © (๒๐๐๘) โดยแบ่งได้ ๒๖ หมวดใหญ่ ได้แก่

๑A วินัย	๑B สุตตันตะ	๑C อภิธรรม
๒ อรรถกถาพระไตรปิฎก	๓ ฎีกา/อนุฎีกา	๔ ปกรณวิเสส
๕ ชาดกนอกนิบาต	๖ อานิสงส์	๗ กฎหมาย
๘ โหราศาสตร์	๘ ตำรายา	๑๐ พงศาวดาร
๑๑ ประวัติศาสตร์	๑๒ สาวกนิพพาน	๑๓ อนาคตพระพุทธรเจ้า
๑๔ กวีนิพนธ์	๑๕ คาถาและยันต์	๑๖ ไวยากรณ์
๑๗ อภิธานศัพท์	๑๘ ทรรศนะเกี่ยวกับโลกและจักรวาล	
๑๙ พยากรณ์	๒๐ พิธีกรรมสงฆ์	๒๑ จริยศาสตร์
๒๒ พิธีกรรมท้องถิ่น	๒๓ ตำนาน	๒๔ นิทานพื้นบ้าน
๒๕ ปกิณกะ	๒๖ ธรรมะทั่วไป	

การแบ่งหมวดหมู่โดยใช้หลักสากล ตามการจัดหมวดหมู่ธรรมในพุทธศาสนา เนื่องจากการสำรวจชื่อธรรมและเนื้อหาจากคัมภีร์ใบลานของวัดที่ทำการศึกษา เป็นการบันทึกข้อมูลหมดทุกผูก ธรรมที่เก็บรวบรวมรายชื่อไว้จึงสอดคล้องกับระบบสากลได้ และส่งผลดีในการสืบค้น การศึกษาที่สามารถเชื่อมโยงระบบการจารคัมภีร์ใบลานในท้องถิ่นเทียบกับระบบสากลได้ หากมีการนำข้อมูลเหล่านี้มาเชื่อมต่อกัน

อนึ่งอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว^{๑๘} กล่าวว่า เรื่องที่จารลงในใบลานอาจจะมีย่อเรื่องยาวมาก ผูกเดียวไม่จบ ต้องจารต่อกันหลายผูกนับเนื่องเรียงลำดับไปเป็นผูก ๒ ผูก ๓ เรื่องหนึ่งๆ อาจมีจำนวนมาก ถึง ๑๐ ผูก ๒๐ ผูก หรือมากน้อยกว่านั้นก็ได้ อักษรที่ใช้บอกอังกา ก็จะใช้พยัญชนะเรียงตามลำดับไป จนถึงพยัญชนะตัวสุดท้ายคือ "อ" ถ้ายังไม่จบเรื่อง อักษรต่อไปให้ย้อนกลับไปใช้อักษร "ก" โดยมีอักษร "ย" ควบกล้ำด้วย คือ "กย กยา กยิ กยึ กย กยุ เกย โทย โภย เกยา กยั กยะ" แล้วต่อด้วยอักษร "ขย" เรียงลำดับไป ทำนองเดียวกับอักษรบอกอังกา ในรอบแรก ส่วนผูกสุดท้ายหรือผูกอื่นๆ ถ้าหากมีจำนวนลานเกินกว่า ๒๔ ลาน ตั้งแต่ ๒๕ ลาน ถึง ๔๐ ลาน หรือมากน้อยกว่านั้น ก็ยังคงนับจำนวน ๒๔ ลานเป็น ๑ ผูก เป็นเกณฑ์เสมอไป ส่วนลานที่เกินนั้น ให้นับจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น ๑, ๒, ๓, ๔ เรียงลำดับไป ตัวอย่างเช่น ในผูกมี ๓๐ ลาน ต้องเรียกว่า ๑ ผูก ๖ ลาน หรือ ๑ ผูก ๖ ใบ หรือจะใช้ว่า ๓๐ ใบก็มี

เมื่อเรียงหน้าหนังสือใบลานตามลำดับอังกาถูกต้องเรียบร้อยแล้ว ใช้ไหม หรือด้าย หรือเชือก ทำเป็นหุร้อย เรียกว่า "สายสนอง" ใช้สายสนองผูกหุใบลานตามช่องที่เจาะไว้ในตอนแรก การผูกหุใบลาน จะผูกเฉพาะหุด้านซ้ายเพียงด้านเดียว ปล่อยด้านขวาให้ว่างไว้ เพื่อความสะดวกในการเปิดพลิกใบลาน สายสนองที่ใช้ผูกหุใบลานนั้น ปลายข้างหนึ่งต้องทำเป็นห่วงไว้ แล้ววนปลายสายอีกข้างหนึ่ง รอบกึ่งใบลาน ด้านบน พร้อมกับสอดปลายสายสนองเข้าไปในห่วง ที่ทำไว้ นั้น ทั้งนี้เพื่อใช้ดึงและมัดใบลานให้แน่น เมื่อต้องการจะเก็บ และคลายสายสนองออกขณะคลี่หรือพลิก เพื่อการอ่านใบลาน แต่หากคัมภีร์นั้นไม่มีการแบ่งผูก ใช้วิธีเรียงลำดับต่อๆ กัน ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง แม้จะมีจำนวนลานมากเท่าใดก็ตาม รวมเรียกว่า "กั๊บ" คัมภีร์กับหนึ่งจะมีเส้นเชือกยาวร้อยรวมลานทั้งหมดไว้ด้วยกันทั้ง ๒ หู (๒ รุ) โดยมีไม้ประกบร้อยปิดหน้า - หลัง เพื่อให้ลานแข็งแรง ไม่หักเคาะ หรือฉีกขาดง่าย เชือกที่ร้อยหุคัมภีร์ทั้ง ๒ เส้นนี้เรียกว่า สายสนอง เช่นเดียวกัน

เมื่อจารข้อความลงในลานเสร็จแล้ว จะเห็นรูปลายเส้นอักษรเป็นสีขาว อ่านได้ไม่ชัดเจน ดังนั้นจึงต้องลบหน้าลานเหล่านั้นก่อน โดยใช้ลูกประคบชุบขี้เถ้าไฟ ที่ผสมกับน้ำมันยางไว้แล้ว ลูบไปมาให้ทั่วหน้าลานที่มีเส้นจาร เพื่อให้สีดำของขี้เถ้าไฟฝังลงไปในเรื่อง ที่เป็นรูปอักษร แล้วใช้ทรายละเอียด ซึ่งต้องทำให้ร้อนด้วยวิธีควั่นไฟ หรือตากแดดก็ได้ โรยลงบนหน้าลานนั้น จากนั้นใช้ลูกประคบสะอาด ถูไปมาบนทรายหลายๆ ครั้ง เพื่อลบให้สีผิวหน้าลานขาวสะอาด เห็นลายเส้นอักษรชัดขึ้นเป็นสีดำอย่างเด่นชัด ดังที่คนไทยในสมัยโบราณใช้เป็นคำตอบของปริศนาคำทายที่ว่า "อะไรเอ๋ยลบหาย ลายผุด" ในบางท้องถิ่น เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้น้ำมันแมงเม่า (นำแมงเม่ามาควั่นให้ได้น้ำมัน) ผสมกับขี้เถ้าไฟ (ได้มาจากกาบมะพร้าวเผาไฟเป็นถ่าน แล้วบดละเอียด) ใช้ลบใบลานได้เช่นเดียวกัน

๓. การปริวรรตคัมภีร์ใบลาน

พิสิฐภัฏ โคตรสุโพธิ์^{๑๙} กล่าวว่า การปริวรรตคัมภีร์ใบลาน เป็นกระบวนการหนึ่งที่สำคัญอย่างมากในการอนุรักษ์คัมภีร์ เพราะการปริวรรตได้ ย่อมหมายถึง การสามารถสำรวจ จัดเรียง จำทำหมวดหมู่ คัมภีร์ใบลาน ได้อย่างถูกใบลานไม่สลับกันในแต่ละเรื่อง ดังนั้นทักษะการปริวรรตจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างมาก เพราะหลายแห่งทำความสะอาดใบลานได้อย่างเดียว แต่คัมภีร์ใบลานยังกระจัดกระจายอยู่ไม่สามารถ

^{๑๘} อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว บรรณาธิการ. งานปริวรรตคัมภีร์โบราณล้านนา สิ่งพิมพ์ฉบับที่ ๓/๒๕๕๓. (เชียงใหม่ : สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒๓.

^{๑๙} พิสิฐภัฏ โคตรสุโพธิ์. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดหมวดหมู่และการอนุรักษ์. (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙), หน้า ๒๓ - ๒๕.

จัดเรียงเป็นหมวดหมู่ได้ จึงไม่ทราบว่าคัมภีร์ไบเบิลที่พบเป็นเรื่องราวอะไร มีความสำคัญอย่างไร และ จะจัดเก็บให้เป็นหมวดหมู่อย่างไร การปริวรรต ได้จึงเป็นขั้นตอนสำคัญที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ

ดังตัวอย่างการปริวรรตคัมภีร์ไบเบิลของล้านนา เช่น เอกสารโบราณล้านนาที่จารึกด้วยอักษรภาษาล้านนา ที่รู้จักกันดีว่า “ตัวเมือง อักษรธรรม หรืออักษรไทยวน” มีวิวัฒนาการเป็นมายาวนาน อุดม รุ่งเรืองศรี กล่าวว่ อักษรเมือง คลี่คลายมาจากอักษรเพนเซียญ กลายไปเป็นอักษรพราหมณ์ ประมาณ พ.ศ. ๓๐๐ ปรับตัวเป็นอักษรปัลลวะ ประมาณ พ.ศ. ๑๑๐๐ และอักษรปัลลวะนี้ เป็นต้นเค้าของอักษรมอญโบราณ ที่ใช้ในอาณาจักรทริภุญไชย ประมาณ พ.ศ. ๑๖๐๐ และถูกนำมาใช้ในอาณาจักรไทยวนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ดัดแปลงมาจากอักษรมอญยุคใหม่ (พ.ศ. ๑๗๙๓-๑๘๔๓ ดังได้พบการใช้จารึกบนแผ่นทองที่ฐาน พระประธานวัดพระธาตุสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๙ โดยจารึกเป็นอักษรสุโขทัย ๓ บรรทัด และอักษรล้านนา ๑ บรรทัด เมื่อพระมหาสุมนเถระ นำพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์มาจากสุโขทัย ก็ได้นำอักษรฝักขาม (อักษรสุโขทัย) มาใช้จารึกที่ล้านนาด้วย พบที่วัดพระยืน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พ.ศ. ๑๙๑๓ ส่วนอักษรธรรมที่ปรับปรุงจนสมบูรณ์ที่สุดนั้น พบว่า นับแต่พระมหาญาณคัมภีร์กลับมาจากการศึกษาพระพุทศาสนาที่ศรีลังกา ในปี พ.ศ. ๑๙๗๕ เป็นต้นมา มีการใช้จารึกคัมภีร์ทางศาสนาลงในใบลานมาก แต่เป็นภาษาบาลี^{๒๐} ดังที่ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ญ นคร ให้ความเห็นอีกว่ “แต่ก่อนชาวล้านนาใช้อักษรธรรมเขียนภาษาบาลี ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๑๙๑๙ เบ็ นอย ่าง น้อย และใช้ เขียน ภาษา ไทย อย ่าง น้อย ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๐๐๘”^{๒๑} สมัยต่อมาเมื่อพระเจ้ากาวิละ “พื้ นม าน” ประกาศดินแดนเป็นอิสระจากพม่า ก็ได้ดัดแปลงอักษรล้านนาใหม่โดยผสมอักษรฝักขาม กับอักษรล้านนา แล้วเติมศกลงไปดจอักษรขอม เรียกว่ “อักษรขอมเมือง หรือ อักษรไทยนิเทศ” ประมาณ พ.ศ. ๒๓๒๕

อักษรธรรม/อักษรเมือง อักษรฝักขาม และอักษรไทยนิเทศเหล่านี้ รั บใช้ชาวล้านนามานาน ทั้งการจารึกคัมภีร์ทางศาสนา และใช้เขียนประวัติศาสตร์ ตำนาน และเรื่องทั่วไป แต่ชาวล้านนานิยมใช้อักษรธรรมจารึกคัมภีร์ทางศาสนาเป็นภาษาบาลี ส่วนตัวเมืองนิยมใช้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ทางโลกเป็นภาษาล้านนา อักษรฝักขามส่วนใหญ่ใช้ในศิลาจารึก ไม่นิยมใช้ทั่วไปเหมือนอักษรเมือง จนเมื่อนโยบายรวมหัวเมืองเข้ากับส่วนกลาง และบังคับให้ใช้อักษรไทยกลาง เป็นภาษาราชการ พ.ศ. ๒๔๓๖ และคนเมืองก็ต้องปรับตัวให้ทันสมัย นิยมเรียนและใช้อักษรไทยภาคกลางอย่างกว้างขวาง การเรียนอักษรล้านนาก็เสื่อมลง นอกจากจะทำการ ศึกษา และถ่ายทอดกันภายในวัดเท่านั้น ประจวบกับนโยบายรัฐนิยมของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่ ด้วยภาษาและหนังสือกับหน้าที่พลเมือง ในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ สถานภาพการใช้อักษรล้านนาก็แทบจะหมดลมหายใจลงไป ทั้งนี้เป็นเพราะ “ไม่ใช้ไม่มีผู้สอน แต่ไม่มีคนสนใจศึกษาเล่าเรียน”

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่มีคุณค่าและเป็นสิ่งที่ดีในตัวเองนั้น แม้จะถูกกละเลยไปบ้างบางยุค บางสมัย ไม่นานก็ย่อมมีคนเล็งเห็นคุณค่า และนับว่ เป็นความโชคดีที่ยังมีผู้รู้อักษรล้านนาและรักษามรดกบรรพบุรุษเหลืออยู่ แม้ว่าจะมีเหลือไม่มากนัก แต่ก็พอที่จะสืบลมหายใจต่อกันมาได้ พอดีก็มีการเปิด การศึกษาระดับอุดมศึกษาที่ภาคเหนือ มองเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาบรรพบุรุษและการปฏิรูป การศึกษาที่ให้โอกาสโรงเรียนในแต่ละภูมิภาคสร้างหลักสูตรท้องถิ่นของตนได้ การศึกษาอักษรล้านนา จึงได้ฟื้นคืนมาศึกษากันพอสมควร แต่ผู้รู้และเชี่ยวชาญจริงๆ ในอักษรล้านนา ก็ยังมีอยู่ในวงจำกัดมาก

^{๒๐} อุดม รุ่งเรืองศรี, ๒๕๒๘, หน้า ๑๒-๑๓.

^{๒๑} ประเสริฐ ญ นคร, งานจารึกและประวัติศาสตร์ ของประเสริฐ ญ นคร, ๒๕๓๔, หน้า ๒๓.

คัมภีร์และเอกสารโบราณล้านนา จารึกด้วยภาษาที่คนสมัยใหม่อ่านไม่ออก จึงถูกละเลยให้อยู่ในหอไตร (หอธรรม) หอสมุด หรืออยู่ในการครอบครองของผู้รักของเก่า คนที่อ่านไม่ออกก็มองข้ามไปดูลงได้พลอย ต่อมาเมื่อมีการอนุรักษ์ และจัดการฟื้นฟู ทำการศึกษาค้นคว้ากันขึ้นมาใหม่ จึงเป็นงานที่ยาก จำเป็นต้องใช้ผู้รู้ ที่เป็นน้อย เป็นหนาน (ผู้ที่เคยบวชเรียน) พระสงฆ์ และผู้รู้ในท้องถิ่น ให้ช่วยกันทำการปริวรรต คำว่า ปริวรรต หมายถึง หมุนเวียน เปลี่ยนแปลง เปลี่ยนไป หรือแปรไป^{๒๒} การปริวรรตตามหัวข้อนี้ หมายถึง การถอดอักษรธรรมล้านนาหรือ ตัวเมืองเป็นอักษรไทยกลาง ถ่ายทอดสาระที่บันทึกในคัมภีร์ใบลาน หรือพับสาเหล่านั้นออกมาให้เป็นภาษาไทยกลาง ซึ่งท่านเหล่านั้นต่างคนต่างก็ทำการปริวรรตตามความถนัดและความสนใจของตน ไม่มีรูปแบบแน่นอนตายตัวเป็นมาตรฐาน (เพราะไม่มีใครกำหนดมาตรฐานตุจกรรมการราชบัณฑิตทำพจนานุกรม) สุดแต่ภูมิรู้และวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้เป็นหลัก

จากประเด็นที่กล่าวมา คณะผู้วิจัยพบว่า วิธีการปริวรรตอักษรโบราณพื้นเมือง มาเป็นอักษรไทยปัจจุบันมีหลายวิธี ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และความมุ่งหมายของการใช้งาน ดังจะได้เสนอรูปแบบการปริวรรต และจุดประสงค์ของการใช้งาน ตามคำบรรยายแนวการปริวรรต อักษร พื้นเมืองล้านนา ของ ประเสริฐ ธิ นคร (ประเสริฐ ธิ นคร, หน้า ๑๑๗-๑๑๙) และคณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ เชียงใหม่ ๗๐๐ ปี ที่ทำการปริวรรตเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่างๆ และจัดทำขึ้นมาใหม่ เรียกว่า วิธีทำข้อมูลสถาปนา ดังต่อไปนี้

๓.๑ การปริวรรตแบบถอดหรือถ่ายตรงตามตัวอักษรตัวต่อตัว

พิสิฎฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๒๓} กล่าวว่า วิธีนี้ ผู้ปริวรรตต้องถอดตัวอักษรตามต้นฉบับทุกประการ ไม่สนใจการออกเสียง รักษาอักษรศาสตร์แบบโบราณอย่างเคร่งครัด และดูแลพัฒนาการของภาษา จะได้เห็นต้นตอของการสะกด การันต์ สามารถย้อนกลับไปสู่ภาษาเดิมได้ ใช้กันมากในการถอดและอ่านศิลาจารึก ดังตัวอย่างเช่น หนังสือพื้นเมืองของล้านนา (อักษรธรรมล้านนา) ใช้อักษร “๓” นางมณโฑ ตัวเดียวกันแทนตัว “๓ นางมณโฑ” ในภาษาบาลี และแทนตัว “๓ เด็ก” ในภาษาไทย เวลาปริวรรต จะใช้ “๓” แทนทุกตัว ไม่ว่าจะเป็ภาษาบาลี หรือภาษาไทย เช่น “บัณฑิตเชิร”(บัณฑิตเดิน) อีกตัวอย่างหนึ่ง อักษร “บ ไบไม้” ในอักษรธรรมล้านนา บางครั้งก็ใช้แทน “บ ไบไม้ “ บางครั้งก็ใช้แทน “ป ปลา” ก็ต้องปริวรรตเป็น “บ ไบไม้” ตามรูปตัวอักษร เช่น “เปรตบมาบรากต” แม้จะดูแปลกตา แต่ผู้ปริวรรตควรแสดงคำที่เขียนตามอักษรวิธีปัจจุบันไว้ให้เปรียบเทียบด้วย “เปรตบมาปรากฏ” ผู้ที่จัดวางระบบการปริวรรต และทำตามระบบนั้นอย่างเคร่งครัดคือ พระธรรมราชาวัตร (ฟู อุตตสิโว) ผู้เขียนหลักภาษาไทยพายัพ และพจนานุกรมไทยพายัพ และ สิงฆะ วรรณสัย ทั้งสองท่านใช้หลักคล้ายกัน คือยึดเอาอักษรวิธีล้านนาเป็นหลักซึ่งมีระบบการกลายเสียงในพยัญชนวรรคค่อนข้างตายตัว วิธีการดังกล่าวนี้ นับเป็นระบบการปริวรรตที่แพร่หลายและเป็นแม่แบบการปรับปรุงวิธีการปริวรรตที่เป็นมาตรฐานที่นิยมกันในปัจจุบัน

^{๒๒} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕, หน้า ๕๑๕.

^{๒๓} พิสิฎฐ์ โคตรสุโพธิ์. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดหมวดหมู่และการอนุรักษ์.

๓.๒ การปริวรรตตามเสียงในภาษาท้องถิ่น

พิสิฐฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๒๔} กล่าวว่า วิธีนี้พบมากในการพิมพ์ชาดกและคร่าวธรรมล้านนา ใช้อักษรภาษาไทยกลาง แต่ถอดออกมาเป็นภาษาท้องถิ่น เช่น อักษรธรรมล้านนาเขียนว่า “พี่เมารักน้อง” ก็เขียนตามสำเนียงท้องถิ่นว่า “ปีเมารักน้อง” คำว่า “เบรดบ่มาบรากต” จะเขียนเป็น “เผดบ่มาผากต” การปริวรรตแบบนี้ จะเป็นประโยชน์แก่คนในท้องถิ่น ที่ต้องการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นของตน แต่คนต่างถิ่นส่วนใหญ่ในภูมิภาคอื่นจะอ่านไม่รู้เรื่อง เพราะมีภาษาถิ่นที่ตนไม่เข้าใจความหมายอีกมาก อาจเข้าใจผิดไปจากเค้าเรื่องเดิมไป

การปริวรรตตามเสียงที่ปรากฏ โดยไม่ได้ยึดระบบอักษรวิธีล้านนา เช่น ผลงานของนายเมืองใจ ชัยนิลพันธ์ ซึ่งเริ่มพิมพ์คร่าวขอด้วยอักษรไทยกลางเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๕ และได้ขายลิขสิทธิ์ให้แก่นายประเทือง เก่าวัดนุช เจ้าของร้านประเทืองวิทยา และนายประเทือง ได้นำวรรณกรรมคร่าวขอมาพิมพ์ด้วยอักษรไทยกลางอีกหลายเรื่องเมื่อประมาณ พ.ศ. ด้วยเหตุนี้ วิธีการปริวรรตดังกล่าว จึงมีบางท่านนิยมเรียกว่า วิธีการแบบร้านประเทือง

วิธีการในทำนองนี้ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว บรรณาธิการ หนังสือ งานปริวรรตคัมภีร์โบราณล้านนา สิ่งพิมพ์ฉบับที่ ๓ /๒๕๕๓ กล่าวไว้ในถ้อยแถลงว่า “งานปริวรรตคัมภีร์โบราณล้านนาเป็นโครงการหนึ่งของสถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม ที่มหาวิทยาลัยได้สนับสนุนงบประมาณในการทำงานครั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่น ภายหลังจากเสร็จสิ้นงานเปิดอาคารเพชรราชสุดาแล้ว มหาวิทยาลัยได้สนองกระแสพระดำรัสของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีฯ เกี่ยวกับงานปริวรรตคัมภีร์โบราณ สถาบันฯ ได้มอบหมายให้คุณโสภณ พรหมจิตต์ ดำเนินการที่ได้เก็บรวบรวมไว้เมื่อหลายสิบปีมาแล้ว คัมภีร์เหล่านี้ส่วนใหญ่ได้รับมอบจากนักศึกษาที่เคยเรียนวิชาภาษาถิ่น วิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และวิชาวัฒนธรรมศึกษา ไบลานผูกที่มีสภาพสมบูรณ์ครบถ้วนทุกหน้าและมีคุณค่าควรปริวรรตมีจำนวน ๓ เรื่อง ได้แก่ พุทธคุณสังคหะโลก, นางวิสาขารักษาศีล และตำรายาสมุนไพรรักษาม้า จึงได้ปริวรรตคัมภีร์ทั้ง ๓ เรื่องดังกล่าว และให้ขอความร่วมมือจากนักวิชาการท้องถิ่นหลายท่านทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยช่วยปริวรรตคัมภีร์โบราณ จำนวน ๑๙ เรื่องได้แก่ ๑. ตำนานพระธาตุทุ่งต้อม ๒. ตำนานพระธาตุเจ้าแจ่มแจ่มจอมดอย ๓. ตำนานแม่ระมิงค์ ๔. ตำนานถ้ำเชียงดาว ๕. ตำนานพระแก้วเจ้า ๖. พุทธคุณสังคหะโลก ๗. สมณกถา หนังสือมหาสวาทเจ้าอุตตมะและมหาสวาทเจ้าหลวงพรหมสร ๘. บวชพระลงขนานและโอวาทคำสอน ๙. ตำราก่อพระเจ้า ๑๐. นางวิสาขารักษาศีล ๑๑. สู้ขวัญคน ๑๒. สู้ขวัญข้าว ๑๓. สู้ขวัญช้าง ๑๔. สู้ขวัญม้า สู้๑๕. ขวัญควาย ๑๖. สู้ขวัญย่าหม้อหนึ่ง ๑๗. ตำรายาสมุนไพรล้านนา ๑๘. ตำรายาจากสมุดบันทึก และ ๑๙. ตำรายาสมุนไพรรักษาม้า เป็นคัมภีร์โบราณ ๑๑ เรื่อง จำนวน ๒๒๗ หน้า ไบลาน, พับสา ๑ เรื่อง จำนวน ๕ หน้า พับสา, เอกสารประเภทสมุดบันทึก จำนวน ๗ เรื่อง รวม ๕๕ หน้า รวมปริวรรตทั้งสิ้น ๒๘๗ หน้า ไบลาน/พับสา/สมุด จำนวนเชิงอรรถที่อธิบายคำศัพท์และอื่นๆ จำนวนทั้งสิ้น ๑,๗๕๑ เชิงอรรถ รวมจำนวนหน้า ๒๑๔ หน้าพิมพ์^{๒๕}

เนื้อหามีความหลากหลายและมีคุณค่าซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจศึกษาเรื่องท้องถิ่นล้านนา คัมภีร์หลายเรื่องยังไม่เคยเผยแพร่มาก่อน และมีคัมภีร์บางเรื่องมีภาษาบาลีปะปนอยู่ ไม่ได้ส่งคำบาลีให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ ขอท่านผู้อ่านโปรดใช้ประโยชน์จากเนื้อหาที่ปริวรรต

^{๒๔} อ่างแล้ว, พิสิฐฐ์ โคตรสุโพธิ์. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดหมวดหมู่และการอนุรักษ์. หน้า ๕๖.

^{๒๕} อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. งานปริวรรตคัมภีร์โบราณล้านนา, ๒๕๕๓, หน้า จ.

เป็นภาษาไทยกลางเป็นหลัก ส่วนตำรายาและสมุนไพรพื้นบ้านมีหลายคำที่หาคำอธิบายไม่ได้ จึงเว้นไว้ ขอ
อภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย ปัจจุบันตำรายาสมุนไพรเป็นที่น่าสนใจของคนทั่วไปและสามารถใช้เป็นทางเลือกในการ
รักษาโรคต่างๆ ได้ จึงขอนำเสนอไว้ ๒ ตำรา

๓.๓ การปฏิรูปวรรณกรรมท้องถิ่นให้แพร่หลายไปทั่วประเทศ

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๒๖} กล่าวว่า วิธีนี้จะใช้หลักการเขียนคำส่วนใหญ่ให้อยู่ในรูปที่ตรงกับ
ภาษากลางให้มากที่สุดเพื่อให้คนไทยทุกท้องถิ่นสามารถอ่านและเดาเนื้อหาจนเข้าใจความหมายได้ โดยไม่
คำนึงถึงภาษาถิ่น เช่น ต้นฉบับเขียนว่า “ซ้าง” ภาษาถิ่นว่า “จ้าง” ก็ปฏิรูปเป็น “ซ้าง” ทุกคนก็อ่านเข้าใจ
ตรงกัน

อีกประการหนึ่ง ถ้าเสียงอ่านในภาษาถิ่นตรงกับคำในภาษาไทยกลาง ให้เขียนตามเสียง
อ่าน โดยไม่ต้องคำนึงถึงต้นฉบับเดิม เช่นข้อความว่า “จ้ไฟเตีร” อ่านตามเสียงภาษาถิ่นว่า จักไปเดิน ก็ให้
ถ่ายทอดตามเสียงอ่าน อนึ่ง อักษรวิธีล้านนา ถ้าเขียน “ไป” จะออกเสียงเป็น “ไป” จึงจำเป็นต้องเขียน
“ไพ” เพื่อให้ออกเสียงเป็น “ไป” เมื่อถอดอักษร ควรใช้ “ไป” จะเหมาะกว่า อักษร “ท” ที่เขียนแทนทั้ง
“ท” และ “ด” ตรงใดเป็น “ท” หรือเป็น “ด” ก็ควรถ่ายรูปแบบอักษรวิธีไม่ต้องยุ่งยากในการเดาว่า เมื่อไร
จะเป็น “ท” และเมื่อใดจะเป็น “ด” และ ใช้ “น” สะกดแทน “ร” เช่นคำว่า “เตีร” ก็ถ่ายออกมาเป็น
“เดิน” ทั้งนี้เพราะอักษรวิธีสมัยโบราณไม่เคร่งครัดในระบบการเขียนตามมาตรฐานของพจนานุกรม ยกเว้น
คำบางคำ ที่ถ่ายทอดออกมาก็ยังไม่เข้าใจ ให้คงการเขียนถ่ายแบบตามตัวหนังสือเดิม ดังคำว่า “นักเซน” ก็
เขียนเป็น “นักเจัน” แล้วยังมีคำร้อยกรองบางคำที่ต้องรักษาสัมผัสเอาไว้ ต้องเขียนตามสำเนียงถิ่น เช่น คำ
ว่า “ไปเป็นของปั้นแล้วนอ” ไม่ควรเขียนว่า “ไปเป็นของเพิ่นแล้วนอ” หรือคำโบราณ เช่น “เหลัน” การ
ไม่เขียนเป็น “เล่น” ก็อาจจะเกิดประโยชน์แก่นักภาษาศาสตร์ต้องการตรวจสอบวรรณยุกต์คำไทยดั้งเดิมก็
ได้ ทั้งนี้ หากคำใด เป็นคำโบราณ ที่ไม่รู้ความหมาย หรือยังหาความหมายไม่ได้ ก็อย่าเดาสุ่ม หรือดัดแปลง
เปลี่ยนคำเข้าข้างตนเองตามอำเภอใจ ตัวไม่เข้าใจ ภายหลังอาจมีคนที่สามารถค้นหาความหมายจาก
ภาษาไทยในท้องถิ่นอื่นก็ได้

ในทำนองเดียวกัน ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราช
ภัฏเชียงใหม่ ได้ทำการปฏิรูป รามวงษ์ ราชวังสะ ฉบับวัดพระงาม เชียงใหม่ ที่อินทวสุภิกขุ จารเมื่อ
จ.ศ. ๑๒๑๖ (พ.ศ. ๒๔๖๙) และจัดพิมพ์เป็นฉบับสถาปนาขึ้นมา เป็นตำรานานพื้นเมืองเชียงใหม่
ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์มิ่งเมือง ก็ใช้แนวทางการปฏิรูปตามที่กล่าวมา

๓.๔ การปฏิรูปรูปแบบแบ่งเป็น ๒ คอลัมน์ บรรทัดต่อบรรทัด

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๒๗} กล่าวว่า โดยด้านซ้ายเขียนอักษรธรรมล้านนาตามต้นฉบับ
ส่วนด้านขวา เขียนข้อความที่ปฏิรูปเป็นอักษรไทยภาคกลาง บรรทัดต่อบรรทัด คำใดที่ยาก ก็แปล
ความหมายไว้ในวงเล็บท้ายข้อความในบรรทัดเดียวกัน วิธีนี้ อุดม รุ่งเรืองศรี นิยมใช้ในช่วงแรกๆ ต่อมา
จึงได้ตัดส่วนที่เป็นอักษรธรรมล้านนาทิ้งไป เพราะต้องการประหยัดหน้ากระดาษ

^{๒๖} พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดหมวดหมู่และการอนุรักษ์.
หน้า ๕๘.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖.

การปริวรรตแบบที่ ๔ นี้ ได้พบเห็นมีการจัดหน้าแปลกออกไปจากอุดม รุ่งเรืองศรี เช่น งานปริวรรตของ รศ.ดร.อนาโตน โรเจอร์ เบ็ลติเยร์ บางเรื่องอักษรต้นฉบับอยู่หน้าซ้าย คำปริวรรต (อ่าน) ใช้ภาษาไทยกลาง ตรงตามตัว ในหน้าขวา มีการอธิบายคำยากไว้หลายเรื่อง เช่น เรื่อง มาตลังกา (๒๕๕๕) มีการเรียงความและแปลเป็นภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส บางเรื่องเช่น เรื่อง ภาษิตตระกูลไท (๒๕๕๔) จะพิมพ์ภาษิตอักษรต้นฉบับเอาไว้ก่อนแล้วปริวรรตออกมาด้วยภาษาไทยกลางและแปลเป็นภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศสเป็นบทเรียงลงมา

ในทำนองกลับกัน จริย์ สุนทรสิงห์ (๒๕๕๑) ได้ปริวรรตจากภาษาไทยกลางกลับเป็นอักษรล้านนา จากผลงานเรียบเรียงมหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร ของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสิโว) วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ได้พิมพ์ต้นฉบับไว้ในหนังสือหน้าซ้าย และคำปริวรรตกลับอักษรล้านนาไว้หนังสือหน้าขวา บรรทัดต่อบรรทัด ความตรงกัน พิมพ์เนื่องในงานทำบุญอายุ ครบ ๘ รอบ ๘๖ ปี พระธรรมสิทธิศาสตร์ (หนู ถาวรมหาเถร) เจ้าอาวาสวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ซึ่งในการปริวรรตกลับสู่อักษรล้านนา ก็ได้ใช้อักษรวิธีแบบดั้งเดิมของล้านนา นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

๔. ใช้เทคโนโลยีในการจัดเก็บและเผยแพร่องค์ความรู้ในคัมภีร์ใบลาน

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น กล่าวว่า ปัจจุบัน เทคโนโลยี มีบทบาทสำคัญ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับงานด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานได้อย่างสูง เนื่องจากว่าตัวใบลานเอง มีอายุจำกัด สักวันหนึ่งเมื่อถึงเวลา ใบลานก็ต้องชำรุดเสียหาย ย่อยสลายไปในที่สุด แต่ที่น่าเสียดายและคงต้องรักษาเอาไว้อย่างดี คือ องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ปรากฏบนคัมภีร์ใบลาน ดังนั้น เพื่อให้องค์ความรู้ต่าง ๆ สามารถอยู่ต่อไปได้ ซึ่งสมัยก่อน การรักษาคัมภีร์ใบลาน ใช้วิธีการคัดลอกอักษรใบลาน ลงสู่ใบลานอีกชุดหนึ่ง เรียกรหัสการคัดลอกว่า จารธัมม์ จึงทำให้คัมภีร์ใบลานชื่อเดียวกัน แต่มีหลายฉบับ ที่ปรากฏอยู่สถานที่ต่าง ๆ ปัจจุบันได้นำเทคโนโลยีมาใช้ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอีกวิธีหนึ่ง คือ การถ่ายภาพคัมภีร์ใบลานเก็บไว้ ซึ่งทำให้สะดวกและประหยัดเวลายิ่งขึ้น และสามารถเก็บไว้ได้นานด้วย โดยมีวิวัฒนาการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการอนุรักษ์คัมภีร์ของประเทศไทย ตามลำดับดังนี้

๔.๑ ยุคไมโครฟิล์ม

โครงการหอสมุดคัมภีร์ใบลานล้านนา^{๒๘} กล่าวว่า ภาคเหนือของประเทศไทยมีวัฒนธรรมและวรรณกรรมเฉพาะตัว อันส่งผลให้เกิดพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องด้านต่าง ๆ ทั้งภูมิภาคนี้อย่างกว้างขวาง หากแต่ความมั่งคั่งทางคัมภีร์ใบลานยังคงได้รับการค้นคว้าวิจัยน้อยมากเนื่องจากขาดการเข้าถึง แม้ว่าแหล่งข้อมูลปฐมภูมิมีอยู่อย่างมากมายก็ตาม นอกจากคัมภีร์ใบลานในห้องถื่นที่เกี่ยวข้องกับประเพณีทางพุทธศาสนานิกายเถรวาท แล้วก็ยังมึวรรณกรรมและงานเขียนทางประวัติศาสตร์ห้องถื่นอีกจำนวนมาก รวมถึงชิ้นงานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม กฎหมายจารีตประเพณี ตำราโหราศาสตร์ เวทมนต์ ตำนาน และพิธีกรรมต่าง ๆ ไวยากรณ์และอักษรศาสตร์ ตลอดจนกวีนิพนธ์และเรื่องมหากาพย์ นิทานพื้นบ้านและนิยายรัก คัมภีร์ใบลานส่วนมากเป็นคัมภีร์นอกนิบาต ซึ่งประกอบด้วยวรรณกรรมที่ใช้พรรณนาโวหาร โดยเฉพาะชาดก ซึ่งเชื่อว่าโดยมากมีต้นกำเนิดมาจากประเพณีพื้นถิ่นของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ เนื้อหาใน

^{๒๘} โครงการหอสมุดคัมภีร์ใบลานล้านนา [ออนไลน์], แหล่งที่ <http://lannamanuscripts.net/th/about> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

คัมภีร์ไบเบิลมีทั้งภาษาล้านนา ไทยเขิน ไทยลื้อ ลาว ไทยใหญ่ พม่าและภาษาบาลี จารึกด้วยอักษรหลากหลาย

โครงการหอสมุดคัมภีร์ไบเบิลล้านนา เริ่มขึ้นในปี ๒๐๑๓ เป็นโครงการที่รวบรวมคัมภีร์ไบเบิลจากบางโครงการที่กล่าวมานั้น ด้วยระบบออนไลน์ พร้อมคัมภีร์ไบเบิลที่ได้รับการบันทึกเป็นระบบดิจิทัลโดยตรงในระหว่างการดำเนินโครงการนี้ไว้ด้วย

ชุดคัมภีร์ไบเบิลภายในหอสมุดดิจิทัลคัมภีร์ไบเบิลล้านนา หอสมุดดิจิทัลคัมภีร์ไบเบิลประกอบด้วยรูปถ่ายคัมภีร์ไบเบิลจาก ๔ ชุดคือ **โครงการอนุรักษ์คัมภีร์ล้านนา (PNTMP): ๓,๙๑๔ ต้นฉบับ ๑๕๙,๕๖๔ รูปดิจิทัล** คัมภีร์ไบเบิลชุดนี้ ซึ่งเป็นชุดคัมภีร์ไบเบิลที่ใหญ่ที่สุดในหอสมุดดิจิทัลนี้ บรรจุภาพดิจิทัลขาวดำที่บันทึกจากรูปแบบไมโครฟิล์ม โครงการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลนี้ได้รับการก่อตั้งขึ้นโดยฮาร์ลด์ ฮุนดีอัส ซึ่งเป็นช่วงที่ท่านได้รับเชิญให้เป็นอาจารย์พิเศษและที่ปรึกษางานวิจัยเพื่อช่วยในการจัดตั้งบัณฑิตศึกษา สาขาภาษาล้านนา ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่จากปี ๑๙๘๓-๑๙๙๒ โครงการนี้ดำเนินการโดย สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก กระทรวงการต่างประเทศเยอรมัน ผ่านโครงการความช่วยเหลือทางวัฒนธรรมของกระทรวงระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่ปี ๑๙๘๗-๑๙๙๑ โดยมี ดร. ม.ร.ว. รุจยา อาภากร เป็นหัวหน้าโครงการ

นอกจากการสำรวจและการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลทั่วภาคเหนือประเทศไทยแล้ว ยังมีการบันทึกเป็นไมโครฟิล์มจำนวนมากกว่า ๔๐๐ ม้วน โดยเลือกเอา เฉพาะที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับด้านวรรณกรรมล้านนา ตามที่ กระทรวงการต่างประเทศเยอรมัน ได้แนะนำ รวมถึงคัมภีร์ไบเบิลทั้งหมด ที่รวบรวมได้จากวัดสูงเม่น จ.แพร่ (ซึ่งมีกว่า ๑๕๐ ม้วน) สำเนาไมโครฟิล์มของคัมภีร์ไบเบิลชุดนี้ถูกจัดเก็บไว้ที่ หอสมุดแห่งชาติ ชุดหนึ่ง ที่ หอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (CMUL) ชุดหนึ่ง และที่ Akademie der Wissenschaften und der Literatur ประเทศเยอรมันนี่อีกชุดหนึ่ง

โดยได้รับคำอนุญาตจากสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไมโครฟิล์มชุดนี้ได้รับการบันทึกเป็นดิจิทัลในประเทศเยอรมันนี้ในปี ๒๐๑๒-๒๐๑๓ และผู้สนใจสามารถสืบค้นภาพคัมภีร์ไบเบิลเหล่านั้นได้ทางเว็บไซต์ภายใต้ Creative Commons Attribution-NonCommercial ๔.๐ Unported (CC BY-NC ๔.๐) License (ยกเว้นตำรายา) การบันทึกเป็นดิจิทัลดำเนินการโดย Herrmann und Kraemer GmbH โดยได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากกระทรวงการต่างประเทศเยอรมัน ภาพคัมภีร์ไบเบิลชุดนี้ได้รับการปรับแต่งและตั้งชื่อใหม่โดยโครงการ หอสมุดดิจิทัลหนังสือไบเบิลลาว ที่หอสมุดแห่งชาติลาว

คัมภีร์ไบเบิลชุดนี้เน้นหนักเรื่องพื้นเมือง (เอเชียอาคเนย์) และทางโลก นอกจากนี้ที่มีคัมภีร์ไบเบิลภาษาบาลีที่น่าจะเก่าแก่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คัมภีร์ไบเบิลจัดทำขึ้นตามลำดับความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเป็นตัวแทนของจังหวัดต่าง ๆ รวมถึงอายุและคุณภาพของคัมภีร์ไบเบิล **หอสมุดดิจิทัลคัมภีร์ไบเบิลล้านนา (DLNTM): ๑,๐๕๑ ต้นฉบับ ๓๙,๕๔๗ รูปดิจิทัล** ชุดคัมภีร์ไบเบิล DLNTM บรรจุภาพถ่ายสีที่บันทึกเป็นดิจิทัลโดยตรงในภาคเหนือของไทย ระหว่างทำการสำรวจโครงการฯ ในปีทศวรรษที่ ๑๙๘๐ ได้มีการคัดเลือกคัมภีร์ไบเบิลกว่า ๖,๐๐๐ ผูกเพื่อทำการบันทึกไมโครฟิล์ม แต่เนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา ไม่สามารถบันทึกคัมภีร์ไบเบิลที่คัดเลือกแล้วกว่า ๒,๐๐๐ ต้นฉบับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม่มีการบันทึกไมโครฟิล์มคัมภีร์ไบเบิลในจังหวัดเชียงรายและลำพูน และได้ทำการบันทึกไมโครฟิล์มในวัดเพียงแห่งเดียวเท่านั้นในจังหวัดเชียงใหม่ (คัมภีร์ไบเบิล ๙๐ ต้นฉบับที่วัดเชียงใหม่)

ร่วมกับโครงการหอสมุดคัมภีร์ไบเบิลล้านนา กระทรวงการต่างประเทศเยอรมัน ได้สนับสนุนงบประมาณในการบันทึกคัมภีร์ไบเบิลเป็นดิจิทัลโดยตรงในวัด ๓๙ แห่ง การบันทึกคัมภีร์ไบเบิลเป็นดิจิทัลโดยตรงนั้นดำเนินการ ระหว่าง ปี ๒๐๑๓ ถึง ๒๐๑๗ และ ภาพดิจิทัลที่ได้ถูกปรับแต่งและตั้งชื่อใหม่โดยโครงการหอสมุดดิจิทัลหนังสือไบเบิลลาว ที่หอสมุดแห่งชาติลาว^{๒๙}

ขั้นตอนของการถ่ายคัมภีร์ดิจิทัล มีดังนี้

บุญเลิศ เสนานนท์^{๓๐} กล่าวว่า เนื่องจากทุกองค์ประกอบของมัดคัมภีร์ ตั้งแต่เชือกห่อคัมภีร์ ฝ้ายห่อฉลาก แผ่นลาน และสายสนอง ล้วนเป็นของโบราณที่มีอายุหลายร้อยปี หากหยิบจับด้วยความไม่ระมัดระวังอาจทำให้แตกหักหรือเสียหายได้ สำหรับขั้นตอนการดำเนินงานเริ่มจากการลงทะเบียนทำความสะอาด บันทึกภาพ จัดเก็บ และมอบคืนคัมภีร์ไบเบิล

ลงมือทำความสะอาดไบเบิลทุกแผ่นอย่างระมัดระวัง และเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดสกปรก ฝุ่นละออง หรือคราบรอยนิ้วมือติดเปื้อนแผ่นไบเบิล เจ้าหน้าที่ต้องสวมถุงมือ หากไบเบิลอยู่ในสภาพดีก็ใช้เพียงแปรงขนอ่อนปัดฝุ่นออกอย่างเบาๆ หากมีคราบเชื้อราหรือสิ่งสกปรกติดแน่นอยู่ก็ใช้แอลกอฮอล์บริสุทธิ์เช็ดทำความสะอาด แต่หากไบเบิลอยู่ในสภาพแห้งกรอบหรือตัวอักษรจางก็ใช้ไม้สำลีสะอาดจุ่มน้ำมันงาผสมผงคาร์บอนแท้ม แล้วใช้ผ้าสะอาดชิ้นเล็ก ๆ เช็ดไปทางเดียวกัน เพื่อให้เส้นลายจารปรากฏชัดเจนอีกครั้ง ทั้งยังเป็นการเพิ่มความชุ่มชื้นให้แก่ไบเบิลอีกด้วย

เมื่อทำความสะอาดไบเบิลแต่ละแผ่นเรียบร้อยแล้ว ก่อนเข้าสู่ขั้นตอนการบันทึกภาพเจ้าหน้าที่ต้องตรวจลำดับเลขหน้าอีกครั้ง เพื่อให้แน่ใจว่าลำดับหน้าไม่สลับและมีเนื้อความต่อเนื่องกัน โดยดูจากเลขอังกาหรือเลขโทรหาที่ปรากฏตรงกึ่งกลางริมซ้ายด้านหลังของไบเบิลแต่ละแผ่น

ในการบันทึกภาพ เราแบ่งเจ้าหน้าที่เป็น ๒ ชุด ชุดที่หนึ่งประจำตำแหน่งที่แทนถ่ายภาพ ทำหน้าที่จัดเตรียมและวางไบเบิลให้พอดีกับเส้นตารางฐานที่ตั้ง จัดเรียงเลขหน้าวางแผ่นระบุลำดับหน้าให้ตรงกับไบเบิล หากพบว่าตัวอักษรใดไม่ชัดต้องแท้มด้วยน้ำมันงาผสมผงคาร์บอนอีกครั้ง และหากมีสิ่งสกปรกตกค้าง เช่น ฝุ่นจากเศษผ้าหรือคราบดำ ต้องทำความสะอาดจนแน่ใจว่าไม่มีสิ่งใดตกค้างติดไปในภาพถ่าย

หลังจากเสร็จขั้นตอนการถ่ายภาพแล้ว เจ้าหน้าที่จะนำไบเบิลแต่ละแผ่นมารวมผูก ร้อยสายสนอง ประกบด้วยไม้ประกบ มัดให้เรียบร้อยดังเดิม ไม้ให้แน่นหรือหลวมเกินไปห่อด้วยผ้าห่อคัมภีร์ เสียบป้ายฉลาก นำคัมภีร์ใส่ถุงผ้าและมัดเก็บให้เรียบร้อย

ขั้นตอนสุดท้ายเจ้าหน้าที่ทำป้ายทะเบียนบอกชื่อคัมภีร์ปีที่จาร ปีการสำรวจ ติดไว้ที่ถุงผ้า แล้วนำห่อคัมภีร์เก็บคืนที่ตู้พระธรรมหรือหีบไบเบิลและต้องแจ้งให้เจ้าของสถานที่หรือผู้ดูแลรับผิดชอบทราบด้วยว่านำไบเบิลเก็บคืนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

อนึ่งปัจจุบันการถ่ายภาพคัมภีร์ดิจิทัล ได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีเครื่องจับยึดและพลิกคัมภีร์ไบเบิลอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัลเพื่ออนุรักษ์คัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนา

เครื่องจับยึดและพลิกคัมภีร์ไบเบิลอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัลเพื่ออนุรักษ์คัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้การรวบรวม อนุรักษ์ และถ่ายภาพคัมภีร์ไบเบิลไว้เป็นข้อมูลดิจิทัลด้วยเทคโนโลยีมีความทันสมัย และมีคุณภาพดีกว่าภาพถ่ายไมโครฟิล์มในอดีต สามารถเก็บไว้ใช้

^{๒๙} โครงการหอสมุดคัมภีร์ไบเบิลล้านนา [ออนไลน์], แหล่งที่ <http://lannamanuscripts.net/th/about> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

^{๓๐} บุญเลิศ เสนานนท์. คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์ไบเบิลและหนังสือสมุดไทย. หน้า ๕๖.

เป็นข้อมูลปฐมภูมิสำหรับการศึกษาค้นคว้าได้อย่างดี เนื่องด้วยจำนวนของคัมภีร์ใบลานซึ่งมีมาก จึงทำให้ การรวบรวมเพื่อถ่ายภาพต้องใช้เวลาในการดำเนินการเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ดังนั้น การพัฒนาเทคโนโลยี เครื่องจับยึดและพลิกคัมภีร์ใบลานอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัล จะช่วยให้การถ่ายภาพเพื่ออนุรักษ์ คัมภีร์สามารถทำได้สะดวก รวดเร็ว อีกทั้งทำให้ข้อมูลที่ถูกบันทึกมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เป็นผลงานวิจัย ของพระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อบอูน), รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และคณะจาก มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ โดยผลงานนวัตกรรมชิ้นนี้ มีพระมหาเสริช นริสโร ผู้อำนวยการส่วนงานบริหาร เป็นผู้แทนมหาวิทยาลัยเข้ารับโล่แสดงความขอบคุณแก่หน่วยงานที่นำผลงาน ร่วมนำเสนอ มอบโดย ศาสตราจารย์ นายแพทย์สิริฤกษ์ ทรงศิวิไล เลขาธิการคณะกรรมการวิจัย แห่งชาติ เนื่องในงาน “มหกรรมงานวิจัยแห่งชาติ ๒๕๖๑ (Thailand Research Expo ๒๐๑๘) ระหว่าง วันที่ ๙-๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๑ ณ โรงแรมเซ็นทาราแกรนด์ และบางกอกคอนเวนชันเซ็นเตอร์เซ็นทรัลเวิลด์ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ฯ

และ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๒ ทาง พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อบอูน), รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ยังได้ทูลเกล้าถวาย เครื่อง จับยึดและพลิกคัมภีร์ใบลานอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัล จำนวน ๑ เครื่อง ให้แก่ สมเด็จพระ กนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในงานการประชุมวิชาการ ระดับชาติและนานาชาติ The ๑๐th International Buddhist Research Seminar “Nan : The City of Buddhism towards Dhamma & World Heritage” ภายใต้หัวข้อ “นครน่าน : นครพระพุทธศาสนา มรดกธรรมสู่มรดกโลก” ณ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระ เกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และในการนี้ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรม สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระราชทานเครื่องดังกล่าวให้กับ วิทยาลัยสงฆ์ นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อใช้ประโยชน์ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานสืบไป

นับว่าเป็นนวัตกรรม ผลงานทางเทคโนโลยีล่าสุดของประเทศไทย ที่นำมาใช้กับการอนุรักษ์คัมภีร์ ใบลาน

๕. การเก็บรักษาคัมภีร์ใบลาน

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร ดร.^{๓๑} กล่าวว่า เมื่อคัมภีร์ได้รับการอนุรักษ์ทางกายภาพทุกรูปแบบ แล้ว ตั้งแต่ขั้นตอนที่ ๑ - ๕ ตามกระบวนการที่ผ่านมา ขั้นตอนสำคัญอีกขั้นตอนนี้ ที่ช่วยในการรักษาตัวใบลาน ให้มีอายุยืนยาวหลายร้อยปี เพื่อให้รอดพ้นจากสาเหตุต่าง ๆ ที่ทำให้ใบลานเสียหาย เช่นสภาพอากาศ หมด แผลง ปลวก หรือ แม้แต่มนุษย์ คือ การเก็บรักษาใบลาน ในระดับต่าง ๆ ดังนี้

๕.๑ ระดับคัมภีร์ เมื่อพระเถระ นักปราชญ์ได้เขียนธรรม วรรณกรรม หรือเรื่องราวต่าง ๆ ลงในสมุดข่อย ใบลานแล้ว ท่านเหล่านั้นจะใช้เชือกผูกร้อยใบลานเข้าด้วยกันเป็นแต่ละผูก/ฉบับ ตามเนื้อ เรื่อง จากนั้นก็มัดด้วยด้ายที่มีสีแดง บางครั้งก็ลงรักปิดทองทับตัวอักษรที่เขียนด้วยเหล็กแหลม นำไม้ที่มี ลวดลายสวยงามและขัดแล้วอย่างดีมาประกบหน้า-หลัง แล้วใช้ผ้าห่อคลุมทับ มัดคัมภีร์แต่ละผูก/ฉบับ รวมกันเป็นชุดคัมภีร์ บางแห่งทำไม้เล็ก ๆ หรือที่เรียกว่า “ไม้ปิ่นจ๊ก” หรือ “ไม้บัญญัติ” เพื่อบอกว่า คัมภีร์

^{๓๑} พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอูน), ดร. และ คณะ. การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรม ของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่. รายงานการวิจัย. (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘), หน้า ๑๐๒ - ๑๐๖.

เรื่องนั้น ว่าเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอะไร มีธรรมกึ่งๆ ใครเป็นผู้แต่ง แต่งขึ้นเมื่อไรและใครให้ความอุปถัมภ์ เป็นต้น นับได้ว่า เป็นการจัดระบบข้อมูลอ้างอิงที่ดี ที่แสดงถึงภูมิปัญญาในการรักษาคัมภีร์ของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี โดยที่วัดสูงเม่นนั้น มีการจัดทำไม้ป่นจกอย่างสวยงาม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศรัทธาความเชื่อที่มีต่อการรักษาและการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมของชาวสูงเม่นเป็นอย่างดี

๕.๒ ระดับการห่อคัมภีร์

ผ้าห่อคัมภีร์ คือ ผ้าที่ใช้ห่อหุ้มคัมภีร์ใบลานหลังจากปิดไม้ประกบเรียบร้อยแล้ว(สำหรับคัมภีร์ที่มีไม้ประกบ) เพื่อปกป้องคัมภีร์ใบลานจากฝุ่นละออง หรือจากการทำลายของสัตว์ต่างๆ

เมื่อมีการสร้างคัมภีร์ใบลานแล้วเสร็จ จำเป็นต้องมีการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อให้คงทนในการใช้งาน จำเป็นต้องมีวัสดุที่ใช้ปกป้องคัมภีร์ ทั้งจากความชื้น ความร้อน แสง ฝุ่นผง แมลง และสัตว์กัดแทะ จึงใช้ผ้าอันทำขึ้นเป็นการเฉพาะเรียกว่า “ผ้าห่อคัมภีร์” ซึ่งรวมถึงผ้าฝืน ผ้าซิ่น มีทั้งใหม่และฝ้าย เป็นผ้าใหม่ที่ยังไม่ผ่านการใช้งานมาก่อน อาจมีตัดเย็บ ประกอบกันกับซี่ไม้ไผ่เพื่อเสริมให้เกิดความคงทน แล้วนำมาห่อหุ้มคัมภีร์ใบลานที่แนบประกบด้วย “ไม้ประกบ” ซึ่งเป็นไม้สองชั้นที่มีความกว้างยาวขนาดเดียวกับคัมภีร์ใบลาน แล้วใช้เชือกมัดเป็นมัดๆไว้ โดยมีไม้ฎีกาหรือไม้ปี่ ซึ่งส่วนมากเป็นวัสดุที่ทำจากตัวไม้ไผ่จาริกบอกรือชื่อเรื่อง จำนวนผูก รวมถึงนามผู้สร้างเสียบสอดไว้ด้านนอกมัดเพื่อให้ง่ายต่อการค้นหา

๕.๓ ระดับตู้พระธรรม หีบธรรม และ กล่องใส่คัมภีร์ เมื่อมีการจารคัมภีร์ ห่อคัมภีร์ต่างๆเรียบร้อยแล้ว พระเถระ นักปราชญ์เหล่านั้น ถือว่า ผลงานที่ท่านได้แต่งขึ้นมีคุณค่าต่อพระพุทธศาสนาสมควรที่จะเก็บรักษาไว้อย่างดี จึงมีการจัดเก็บคัมภีร์ในหลายรูปแบบ เช่น เก็บไว้ในกล่องใส่คัมภีร์ แบบฉบับเดียว หรือ มัดเดียว หรืออาจจะนำคัมภีร์หลายๆ มัด ใส่ในหีบธรรม ถ้ามจำนวนมากขึ้นอีก ก็ก็นำไปใส่ไว้ในตู้ที่มีติดขัดสามารถป้องกันแมลง หนู หรือสภาพภูมิอากาศที่แปรเปลี่ยนได้ ซึ่งเป็นที่มาของการสร้างกล่องใส่คัมภีร์ หีบธรรม และ ตู้พระธรรมถวายวัด โดยมีลวดลายที่สวยงามแสดงถึงภูมิปัญญาและศิลปะ และ ความศรัทธาของผู้ถวาย

๕.๔ ระดับหอพระไตรปิฎก หรือ หอไตร เมื่อมีตู้พระธรรมหลายๆ ตู้ พระเถระ นักปราชญ์จึงได้สร้างหอไตรขึ้น เพื่อเป็นที่รวบรวมคัมภีร์ต่างๆ ไว้ในที่เดียวกัน และเพื่อประโยชน์ในการค้นคว้าหาความรู้ของอนุชนรุ่นหลัง หอไตรที่มีความสวยงามและเป็นเอกลักษณ์ของล้านนา เช่น หอไตรวัดพระสิงห์ หอไตรวัดเจติยหลวง หอไตรวัดดวงดี จังหวัดเชียงใหม่ และหอไตรวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน หอไตรวัดสูงเม่นซึ่งเป็นหอไตร โดยมีน้ำล้อมรอบ เพื่อป้องกันปลวก แมลง ที่จะเข้ามากัดทำลายคัมภีร์ที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และความรู้ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการเก็บรักษาคัมภีร์ธรรมเป็นอย่างดีเป็นต้นนั้น ได้สะท้อนถึงวิธีการเก็บรักษาคัมภีร์ของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี

๕.๕ ระดับประเพณีความเชื่อ ทั้งนี้วัดอุปประสงค์หลังของระดับนี้ คือ การดิงมวลชนในหลายภาคส่วน ให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน โดยใช้ความเชื่อเรื่องบุญกุศลนำทุกภาคส่วนมาร่วมกิจกรรมกันตามความถนัด ซึ่งหลายที่ปฏิบัติเป็นเวลานาน จนทำให้เกิดเป็นประเพณี และ วัฒนธรรมสืบมา ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชน และ ทุกภาคส่วน เชื่อว่าจะเป็นวิธีการเก็บรักษาองค์ความรู้ และ คัมภีร์ให้ยืนยาวอย่างยั่งยืน เช่น มีพิธีขอขมาคัมภีร์ก่อนสำรวจ และ หลังสำรวจคัมภีร์ พิธีกรรมการเวียนธัมม์ การนมัสการพระธัมม์ จัดในรูปของการท่องเที่ยวเชิงมิติศาสนาและวัฒนธรรม การใส่อาสนิสส์ของการจารคัมภีร์ เช่น การจารคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานเป็นบุญที่มีอาสนิสส์อันจะนับจะประมาณมิได้เพราะภายหลังพุทธปรินิพพาน พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้ทรงตั้งสาวกองค์ใดให้เป็นพระศาสดาปกครองคณะสงฆ์สืบต่อจากพระองค์ แต่ทรงให้พระธรรมวินัย คือ คำสั่งสอนเป็นศาสดาแทนพระองค์ต่อไปในกาลภายหน้าจึงมีความเชื่อว่า การจารอักขระลงในคัมภีร์พระไตรปิฎกเพื่อรักษาพระธรรมวินัยแม้เพียงหนึ่งอักขระ ก็ได้บุญ

ประหนึ่งสร้างพระพุทธรูป ๑ องค์เลยทีเดียว ดังที่สมเด็จพระวันรัตวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร (วัดโพธิ์) ในรัชกาลที่ ๑ กล่าวถึงอานิสงส์และความปรารถนาของการถวายคัมภีร์พระไตรปิฎกไว้ในหนังสือสังคีตยวงค์ ปริเฉทที่ ๙ ว่า “แม้ว่าอักษรแต่ละตัว ๆ ก็ทรงคุณเสมอด้วยพระพุทธรูปแต่ละองค์ ๆ เพราะเหตุนี้ สาสุนผู้บัณฑิตพึงจารึกพระไตรปิฎกไว้ก็เป็นอันชื่อว่า พระตถาคตเจ้าทั้งหลายมีประมาณ ๘๔,๐๐๐ พระองค์ ยังทรงพระชนม์อยู่ เมื่อพระไตรปิฎกยังดำรงอยู่ (ตราบไค) ผลคืออักษรดังพระพุทธรูปจะพึงดำรงอยู่เสมอ (ตราบนั้น) เพราะเหตุนี้ให้สาธุชนพึงจารด้วยตนเองและให้ผู้อื่นจารพระธรรมลงไว้ในใบลานและบรรจุไว้ในพระเจดีย์ อักษรแห่งพระไตรปิฎกทั้งหลาย ท่านประมาณไว้ว่า ๔๐๐ โกลี ๗๒ อักษรพระไตรปิฎกเหล่าใดที่ได้บรรจุไว้แล้ว ปิฎกเหล่านั้นได้ชื่อว่าเหมือนสร้างพระปฏิมากรไว้ ๔๐๐ โกลี ๗๒ พระองค์” คติความเชื่อดังกล่าวมิได้มีเฉพาะการจารใบลานสายจาริตไทยเท่านั้น แต่ยังสอดคล้องกับคติความเชื่อของจาริตพม่าและสิ่งหลออีกด้วย^{๓๒}

มีการใส่ความเชื่อ เรื่องการอานิสงส์ของกาถาวยผ้าห่อคัมภีร์ไว้ในพระพุทธรูปศาสนา เช่น มีธรรมเนียมผ้าห่อคัมภีร์ใบลานสำหรับถวายวัด เหล่าหญิงสาวสามัญชนและแม่บ้านจึงมีหน้าที่อุทิศผ้าทอของตนเอง ด้วยเหตุนี้จึงเกิดงานศิลปหัตถกรรมผ้าห่อคัมภีร์ขึ้น เนื่องจากในวัฒนธรรมไทย ผู้หญิงที่ไม่มีโอกาสในการบวชเรียนเขียนอ่าน จึงไม่สามารถจารพระธรรมคำสอนลงในใบลานได้ ดังนั้นสิ่งที่ผู้หญิงทำได้คือการใช้งานฝีมือของตนเอง หรือว่าจ้างเพื่ออุทิศเป็นพุทธบูชา โดยผู้ทอจะทำให้มีขนาดกว้างยาวพอดีกับ "ลานยาว" (ความยาวของใบลาน) ตั้งใจทำอย่างประณีตงดงาม มีลวดลายสีสันตามความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของผู้ทอเอง เพื่อให้ได้อานิสงส์อย่างฝ่ายชายที่มีโอกาสด้านการสร้างบุญบารมีมากกว่า รวมถึงเป็นโอกาสที่ผู้หญิงจะอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ตัวใหม่ที่ถูกรักษาในกระบวนการสาวไหม เนื่องจากต้องใช้ตัวไหมในปริมาณมากในการทอแต่ละครั้ง จึงถือเป็นการตอบแทนคุณตัวไหมและไม่ให้เกิดเคราะห์กรรมติดตัวแก่ผู้ทอซึ่งเป็นผู้หญิงเองด้วย ซึ่งกว่าจะมาเป็นผ้าผืน ผ้าชิ้น ผ้าห่อคัมภีร์นั้น ต้องใช้ทั้งความอดทน อดกลั้นในการสร้างงานฝีมืออย่างยืงยวด ผ่านเทคนิคการทอต่าง ๆ ทั้ง การจก การขีด และ การมัดหมี่ เป็นต้น จึงทำให้ผ้าที่ได้นั้นทรงคุณค่าอย่างความภูมิใจให้กับผู้ทอเป็นอย่างมาก ยิ่งเมื่อได้นำไปห่อคัมภีร์ใบลานอันเป็นสิ่งสูงสุดของการสืบทอดพระธรรมคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้เกิดความปิติภาคภูมิใจมากยิ่งขึ้น

๒.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

“ทรัพยากรวัฒนธรรม” (Cultural Resource) มีความหมายที่ครอบคลุมถึงทรัพยากรประเภทต่างๆ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) ในรูปของวัตถุ สิ่งก่อสร้าง (Object) สถานที่/แหล่ง (Sites) และภูมิทัศน์ (Land scope) และวัฒนธรรมที่ยังดำรงอยู่ (Living Culture) หรือวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive Culture) เช่น ดนตรี งานฝีมือ ศิลปะ วรรณคดี ประเพณีบอกเล่า และภาษา เป็นต้น ซึ่งเป็นความต่อเนื่องจากอดีตผ่านปัจจุบันไปสู่อนาคต โดยยอมรับว่า วัฒนธรรมมีคุณลักษณะเป็นอินทรีย์ (Organic) และสามารถวิวัฒน์ (Evolving) ไปได้อย่างต่อเนื่อง

ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น จัดว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหนึ่งของทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทจับต้องได้ (Tangible Cultural Resource) ในกลุ่มที่เรียกว่า มรดก (Heritages) ในที่นี้หมายถึง

^{๓๒} อ่างแล้ว, พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน), ดร. และ คณะ. การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่. หน้า ๑๒๓.

สถานที่ สิ่งก่อสร้าง และวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต เป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบัน

โทมัส เอฟ คิง (Thomas F.King) ผู้เชี่ยวชาญกฎหมายทรัพยากรวัฒนธรรมชาวอเมริกัน ระบุว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึงสิ่งต่อไปนี้

๑. ทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ (Historic Properties)
๒. โบราณวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ (Artifacts)
๓. เอกสารโบราณ (Documents / Archives)
๔. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม (Physical Environment) ได้แก่ สถานที่ที่มีภูมิทัศน์สวยงามและร่วมสมัย (Esthetic Associative Places) รวมถึง สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Built Environment)
๕. ทรัพยากรที่เป็นนามธรรม (Non- Physical Resources) ได้แก่
 - แบบแผนวิถีชีวิต (Way of life)
 - แบบแผนพฤติกรรม (Standard of Practice)
 - ขนบธรรมเนียม/วิถีประชา (Norm)
 - ค่านิยม (Values)
 - ความเชื่อ (Beliefs)
 - ศาสนา (Religion)
 - แบบแผนของปฏิสัมพันธ์ในสังคม (Pattern of Interaction)
 - รูปแบบสถาบัน/องค์กร (Organizations)

สายนต์ ไพรชาญจิตร ได้กล่าวถึงทรัพยากรวัฒนธรรมว่า หมายถึง ส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องมองเห็นได้ และที่เป็นความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนการปฏิบัติ จินตนาภาพ และความรู้สึกนึกคิด ที่ไม่สามารถจับต้องมองเห็นหรือสัมผัสได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชน แต่ละสังคม แต่ละยุคสมัยได้ และทรัพยากรวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบันประกอบด้วยสิ่งที่เป็นมรดกสืบทอดมาจากอดีต และสิ่งที่ยังมีการสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของสังคมและชุมชน

ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น มีปรากฏในสถานที่ต่างๆ โดยเฉพาะชุมชนในพื้นที่โบราณหรือแหล่งอารยธรรมในอดีต ซึ่งสามารถพบเห็นและศึกษาได้ใน ๓ กลุ่ม คือ

๑. ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources)
๒. วัตถุทางชาติพันธุ์ (Ethnographic Material)
๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ที่มีความสัมพันธ์กับกับทั้งทรัพยากรโบราณคดีและ ทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุทางชาติพันธุ์ ซึ่งรวมไปถึงวรรณกรรม ดนตรี การละเล่น การแสดง นิทาน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อ ภาษา ศิลปะ เป็นต้น

ซึ่งในปัจจุบันสามารถจัดแบ่งทรัพยากรวัฒนธรรมออกเป็นประเภทต่างๆ ตามแนวทางการศึกษาด้านโบราณคดีและวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่

๑. แหล่งโบราณคดี (Archaeological Site) หมายถึง สถานที่ที่เคยมีมนุษย์ในอดีตเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่างๆ ในการดำรงชีวิตหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นการถาวร หรือเป็นครั้งเป็นคราว อาจจะมีสิ่งก่อสร้างหรือไม่มีสิ่งก่อสร้างก็ได้ เช่น พื้นที่เพาะปลูก คอกสัตว์ เหมืองแร่โบราณ แหล่งผลิตเครื่องมือหิน แหล่งถลุงโลหะ บ่อเกลือและเตาต้มเกลือโบราณ สุสานฝังศพ โรงงานผลิตเครื่องถ้วยชามหม้อไห (แหล่งเตาโบราณ) โรงงานผลิตแก้ว หลุมดักสัตว์ ถ้ำและเพิงผาที่เป็นที่พักอาศัยหรือประกอบพิธีกรรมวาดภาพและฝังศพ ย่านตลาดเก่า โรงสีข้าว ฯลฯ ซึ่งในบริเวณแหล่งโบราณคดีมักจะมีพบหลักฐานที่เป็นวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ของผู้คนสมัยโบราณ เช่น เศษเครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด เครื่องมือหิน อิฐ กระดุกสัตว์ เปลือกหอย หรือชิ้นส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่นๆ อยู่ตามผิวดิน หรือทับถมอยู่ในดินระดับต่างๆ ในบางพื้นที่อาจจะมีกระดูกสัตว์ กระดูกคนที่มีสภาพกลายเป็นหิน หรือฟอสซิล (fossilized bones) ฝังซ่อนอยู่ในชั้นหินตะกอนบางประเภทด้วย หรือในบางพื้นที่อาจจะเป็นเพิงผาที่มีภาพเขียน ภาพวาด หรือภาพแกะสลักที่เป็นงานศิลปะเชิงพิธีกรรมของคนสมัยโบราณปรากฏอยู่ แหล่งโบราณคดีบางประเภทอาจจะจมอยู่ใต้น้ำ เช่น เรือสำเภาโบราณ เรือรบโบราณ หรือแหล่งโบราณคดีที่เคยอยู่บนบกแต่ต่อมา น้ำท่วมก็จมอยู่ใต้น้ำ เรียกกันว่า แหล่งโบราณคดีใต้น้ำ ซึ่งมีทั้งที่อยู่ในทะเล ในแม่น้ำ-ลำคลอง หนอง บึง ทะเลสาบธรรมชาติ เป็นต้น

๒. โบราณสถาน (Ancient Structures) หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีสภาพและใช้วัสดุคงทนที่เกิดจากคนสร้าง สถานที่หรือธรรมชาติประเภทถ้ำและเพิงผาที่คนสมัยโบราณได้ดัดแปลงก่อสร้างต่อเติมเป็นอาคาร โรงเรือนเพื่อใช้ประโยชน์เป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นศาสนสถาน สถานที่ประกอบพิธีกรรม โรงเรือนหรืออาคารที่ประกอบกิจการงานอาชีพ (บ้นหม้อ ทอผ้า จักสาน หล่อโลหะ ทำลูกปัด ตีเหล็ก ขำแหลหะสัตว์ ฯลฯ) ที่ประชุม บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ เขื่อนกั้นน้ำ ถนน คู คลอง กำแพงเมือง ป้อมปราการ ท่าเรือ ป่าช้าเผาศพ สวนป่าสมุนไพร ศาลาท่าน้ำ ศาลาพักผ่อน โรงพยาบาล หอดูดาว พระเนียดจับช้าง อนุสาวรีย์ โบสถ์ วิหาร หอไตร กุฏิ เจดีย์ พระปราสาท ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ศาลเจ้า ศาลผีต่างๆ เสาอินทขิล เสาเฝ้าบ้าน มัสยิด โบสถ์คริสต์ วัดฮินดู ปราสาทขอม คุก ตะแลงแกง เสาชิงช้าพราหมณ์ ฯลฯ ที่มีสภาพดีที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้ โดยในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ มาตรา ๔ ระบุว่า โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

๓. วัตถุโบราณ (Ancient Objects) หมายถึง วัตถุสิ่งของ เครื่องมือเครื่องใช้ ที่เกิดจากการประดิษฐ์ด้วยฝีมือคน หรือเกิดจากการดัดแปลงจากวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติตามภูมิปัญญาความรู้ของคนในยุคสมัยต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ (การทำมาหากิน) การศึกษา (การอบรมสั่งสอน) การรักษาพยาบาลและป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในวาระต่าง ๆ ของชีวิตเฉพาะบุคคล (เกิด – เจริญเติบโตใหญ่-ป่วยไข้ไม่สบาย-หายจากโรค-มีโชคมีเคราะห์-เปลี่ยนวัยได้คู่ครอง-และการตาย) และพิธีกรรมของกลุ่มคน ชุมชนและสังคม การค้า พาณิชยกรรม การอุตสาหกรรม ทัตถกรรม การเดินทาง-ขนส่งและการสื่อสาร การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การขุดแร่ ถลุงโลหะ หล่อเครื่องมือ ทำเครื่องประดับ ตีเหล็กทำมีดพร้าอาวุธและเครื่องมือการเกษตร ทำเครื่องมือ/เครื่องประดับหิน ทำเครื่องมือ-ภาชนะ-เครื่องประดับแก้ว เครื่องมือจับและดักสัตว์กับสัตว์น้ำสัตว์ปีก เครื่องมือและผลผลิตในการปั่นด้าย-ทอผ้า เครื่องมือ/อุปกรณ์และผลผลิตในการปั่นหม้อ การสร้างเตาเผาถ้วยชาม เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทำเกลือ จักสานภาชนะใส่ข้าวและพืชผัก ภาชนะ

ตักน้ำ-ใส่น้ำ ภาชนะและอุปกรณ์ในการเตรียม-การปรุง-การถนอม-การแปรรูป-การบรรจุอาหาร เครื่องมือ/อุปกรณ์ในการสร้างงานศิลปะและชิ้นงานศิลปะประเภทแกะสลักไม้ แกะสลักหิน ภาพวาด ปูนปั้น หล่อโลหะ หนังสือ ศิลปิน คัมภีร์โบราณ สมุดข่อย ปับสา ปับหลั่น เงินเหรียญ วัตถุสมมติแทนเงินตรา ธนบัตร เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย รูปเคารพในศาสนาและระบบความเชื่อต่าง ๆ ธรรมาสัน อาสนะ ยานพาหนะและเครื่องจักรกล เครื่องยนต์กลไกส่วนประกอบ รถยนต์ รถถีบ รถลาก เรือชนิดต่าง เกวียน ล้อลาก เลื่อน ราชยาน คานหาม เสลียง ครกตำข้าว โกร่งบดยา แท่นบดยา เครื่องซัง ตวง วัด เฟอร์นิเจอร์ ตู้ โต๊ะ เติง เก้าอี้ มุ้ง หมอน ที่นอน เสื่อ สาด วัสดุก่อสร้าง เครื่องดนตรีกล้องถ่ายภาพ เครื่องพิมพ์ดีด วิทยุ โทรทัศน์ ขวดเหล้า ไหสาโท เครื่องมือและอุปกรณ์ อาวุธยุทโธปกรณ์ในการทำสงคราม ปืนใหญ่ ปืนสั้น ปืนยาว ลูกกระเบิด เครื่องกระสุน หน้าไม้ หอก ดาบ โล่ แหวน หลาว ฯลฯ รวมทั้งสิ่งของสำหรับเด็กเล่น และการกีฬาต่าง ๆ ที่เคยมีอยู่ในชุมชนต่าง ๆ ในอดีตซึ่งที่มีอายุเก่าแก่มาก และที่มีอายุไม่กี่ปี หรือไม่กี่เดือนที่ผ่านมา ซึ่งวัตถุโบราณในที่นี้หมายรวมถึง โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ตามมาตรา ๔ แห่ง พ.ร.บ. โบราณสถาน ฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ ที่ระบุว่า โบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งหาปริมาตรที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็สิ่งประดิษฐ์หรือเป็สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสิ่งหาปริมาตรนั้นเป็ประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี และศิลปวัตถุ หมายถึง สิ่งที่สร้างขึ้นด้วยมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะด้วย

ทรัพยากรวัฒนธรรมดังกล่าว ล้วนมีความสำคัญ จัดเป็ทรัพยากรที่มีคุณค่า และจัดเป็ทุนทางสังคมเชิงวัฒนธรรมที่ให้ทั้งคุณค่าและมูลค่าทางด้านต่าง ๆ เป็เรื่องราวที่บอกเล่าอดีตที่สะท้อนมาถึงภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็สิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบันได้

ความสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

๑. เป็หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ยืนยันลำดับความเป็นมาของชุมชน และสังคมระดับต่างๆ
๒. เป็สิ่งที่แสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ (Identity) และเอกลักษณ์ของชุมชน ชาติพันธุ์ และสังคมในระดับชาติ
๓. เป็วัตถุพยานแสดงศักยภาพของชุมชนในการดำรงวิถีชีวิตและการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและสังคมอื่นๆตามสถานการณ์และลำดับเวลาที่ผ่านมา
๔. เป็ทุนของชุมชน (Community's Capital) ที่สามารถนำไปจัดการให้เกิดประโยชน์ในกระบวนการพัฒนาชุมชนทั้งทางด้านการศึกษา สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง การสาธารณสุข และกิจกรรมการท่องเที่ยว
๕. เป็ปัจจัยพื้นฐานของการศึกษาเรียนรู้และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ที่สามารถนำไปสู่การสร้างสรรคและการจัดประโยชน์ในสังคมรุ่นหลังได้

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชนนั้น จัดว่าเป็น กระบวนการหรือชุดของการกระทำ การใดๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ตั้งแต่ในอดีตของชุมชน ซึ่งรวมเรียกว่า **มรดก (Heritage)** ซึ่งอาจเป็แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมืองและชุมชนโบราณ แหล่งเตาผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณ วัดวาอาราม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมทั้งภูมิปัญญา ความรู้

ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีปฏิบัติ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อ เป็นต้น ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดีต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน หรือที่ชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งมีความมุ่งหมายเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาคุณค่าระดับสูง หรือการพัฒนาทางจิตใจที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน ซึ่งการกระทำใดๆ ที่เรียกว่าการจัดการนั้นประกอบด้วยกิจกรรม ๗ เรื่องด้วยกันคือ

๑. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource Research) เพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมทั้งในเชิงกายภาพและคุณลักษณะทางนามธรรม ประวัติศาสตร์ ประโยชน์ใช้สอยในอดีต ศักยภาพคุณค่าและข้อจำกัดของทรัพยากรทางโบราณคดีนั้นๆ ต่อชุมชนปัจจุบันในระดับต่างๆ

๒. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation) จะช่วยให้สามารถทราบข้อมูลรวบยอดของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้นๆ ว่ามีคุณค่าทางด้านใดบ้าง และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุนลงแรงดำเนินการใดๆ ต่อไปหรือไม่ เพราะหากพิจารณาแล้วพบว่ามียุคค่าน้อย หรือไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์หรือพัฒนา ก็อาจจะตัดสินใจไม่ดำเนินการใดๆ ต่อไปก็ได้ หรือพิจารณาแล้วเห็นว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้นๆ มีคุณค่าและมีคุณสมบัติเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการดำเนินการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือแหล่งท่องเที่ยว ก็จะสามารถตัดสินใจและวางแผนว่าจะทำอย่างไรต่อไปจึงจะเกิดประโยชน์อย่างยิ่งยืนต่อชุมชนและส่วนรวม

๓. การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation) หมายถึง การคงไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพและคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดี เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทัศนศึกษาหรือการท่องเที่ยวโดยใช้เทคนิควิธีการต่างๆ ตามความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมของทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ประเภทแต่ละแห่ง เช่น การเสริมสร้างความแข็งแรงของสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุ การบูรณะ การจำลอง การทำเทียม การถอดพิมพ์ การสร้างชิ้นใหม่ การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ รวมไปถึงการสร้างและการบังคับใช้กฎหมายข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่างๆ เพื่อสนองต่อความประสงค์ที่จะให้ทรัพยากรวัฒนธรรมคงอยู่ให้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

๔. การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource Based Community Business) ซึ่งในปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความจำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการ เนื่องจากเราอยู่ในกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี ที่มีการคิดเรื่องลงทุน-ขาดทุน-กำไร อยู่ตลอดเวลา แม้ว่าในกรอบคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนและแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงจะพยายามไม่ให้คิดเรื่องกำไร-ขาดทุนมากนัก แต่ในการจัดการจะต้องมีค่าใช้จ่ายตลอดเวลา ในระยะเริ่มต้นคงจะไม่มีใครเสียสละลงทุนลงแรงในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยไม่มีทุนที่เป็นเงิน หรือวัตถุสิ่งของได้เป็นเวลานานๆ ดังนั้นกิจกรรมเชิงธุรกิจจึงมีความสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งจะสามารถสร้างรายได้โดยการจัดพิมพ์หนังสือ เอกสาร ภาพโปสการ์ด จัดทำของที่ระลึก ผลิตภัณฑ์เอกลักษณ์ของแหล่งโบราณคดีและชุมชนออกจำหน่าย การจัดเก็บค่าธรรมเนียมการให้บริการนำชม การให้บริการท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เก็บค่าธรรมเนียมจากผู้เข้าร่วม และการขอรับการสนับสนุนจากองค์กรการกุศล ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

๕. การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่นๆ ทั้งในและนอกชุมชน ถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญในกระบวนการเรียนรู้และให้การศึกษา อาจจะจัดให้มีสิ่งพิมพ์หรือสื่อต่างๆ ออก

เผยแพร่ โดยการจำหน่ายหรือให้เปล่าซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของกลุ่มคนที่จัดการ ในการจำหน่ายสื่อสิ่งพิมพ์ หรือข้อมูลต่างๆจะเชื่อมโยงกับการจัดการเชิงธุรกิจ

๖. การบังคับใช้กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement) ซึ่งอาจจะเป็นข้อตกลงของชุมชน กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ องค์กรประชาชน หรือข้อกฎหมายที่กำหนดโดยรัฐก็ได้ แต่การบังคับใช้จะต้องดำเนินไปในรูปแบบที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และเป็นคุณต่อทั้งชุมชนและต่อทรัพยากรวัฒนธรรม

๗. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (resource rehabilitation / revitalization) เป็นการสร้างความหมาย คุณค่า และกำหนดบทบาทและหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรทางโบราณคดีที่อาจจะไม่ได้ทำหน้าที่ดั้งเดิมอย่างที่เคยเป็น (De-Functioned resource) และมีการนำเอาทรัพยากรทางโบราณคดีนั้นมาปรับปรุงและพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ในบทบาทใหม่ (re-Functioning) เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชน หรือสร้างประโยชน์ใหม่ให้กับชุมชน เช่น การฟื้นฟูประเพณี พิธีกรรมบางอย่างที่เคยปฏิบัติกันในสถานที่โบราณบางแห่งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นวิธีการในการระดมพลังของชุมชนในการพัฒนาชุมชน หรือการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญจากกรุใต้พระเจดีย์หรือสถูปโบราณที่พังทลายไปประดิษฐานในพระสถูป พระเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่ตามรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมดั้งเดิมที่พบ นอกจากนี้ยังมีการนำเอารูปแบบโบราณสถาน สัญลักษณ์ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีต่างๆไปดัดแปลงเป็นตราสัญลักษณ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัด เครื่องหมายการค้า และตราประจำองค์กรต่างๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้น มีวิธีการสำคัญที่ได้พัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกรอบในการทำความเข้าใจและอธิบายกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเรียกว่า **3E-Model** ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรม (Actions) ที่สำคัญ ๓ ส่วน

๑. กระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา (E1-Education) เน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง (learning by doing) และการจัดการศึกษาที่เน้นการสื่อสารสองทาง (two-way communication) และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในหมู่นักวิชาการ นักจัดการ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐอื่นๆที่เกี่ยวข้อง และประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อความเข้าใจร่วมกัน หมายความว่า การใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นวิธีการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องคุณลักษณะทางวิชาการ

๒. การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ (E2-Engineering) หมายถึง การคิดค้นรูปแบบวิธีวิทยา (methodology) และเทคนิควิธีที่เหมาะสม (appropriate technique /technology) ในการจัดการด้านวิชาการหรือการศึกษาวิจัย (research) ด้านการอนุรักษ์ (conservation) การสงวนรักษา (preservation) และรูปแบบการพัฒนา (development pattern) รวมไปถึงการสร้างเงื่อนไข (conditions) กฎเกณฑ์หรือข้อบัญญัติ (rules) และกฎหมาย (acts) เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนแก่ชุมชนทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติ

๓. การบังคับใช้กฎระเบียบ (E3-Enforcement) หมายถึงการนำเอาเงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติ และกฎหมายที่ชุมชนและสังคมกำหนดขึ้นร่วมกันมาบังคับใช้เพื่อคุ้มครอง ป้องกัน และเอื้ออำนวยให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่นไม่สะดุดหยุดลงกลางคัน หรือไม่ถูกละเมิดให้เสื่อมค่าหรือเสื่อมสภาพไปด้วยเหตุอันไม่สมควร

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมภายใต้กรอบปฏิบัติการ **3E-model** ดังกล่าวข้างต้นอาศัยหลักการและวิธีการของการพัฒนาชุมชนที่เน้นเป้าหมายของการจัดการเพื่อให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องใน

กระบวนการจัดการได้พัฒนาความรู้ความสามารถของตนเอง พึ่งตนเองได้ คิดหาหนทางแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง มีความสุขกับการจัดการทรัพยากรนั้น และสามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นได้อย่างรู้เท่าทัน ไม่ตกเป็นเหยื่อของกระแสหรือสถานการณ์ที่ผู้อื่นสร้างขึ้นเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในภาคการเมืองแล้ว ก็พบว่า ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ ก็ได้กำหนดแนวปฏิบัติที่เอื้อให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิและอำนาจในการจัดการทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นของตนเองได้ ดังที่ปรากฏในมาตรา ๔๖ ที่ระบุว่า “บุคคล ซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญา ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

นอกจากนี้ ในแนวนโยบายการกระจายอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินออกไปสู่องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นระดับต่าง ๆ ยังเปิดโอกาสให้ประชาชนและเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมมากขึ้นเป็นลำดับ ดังปรากฏใน พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมวด ๒ มาตรา ๑๖ ที่กำหนดให้เทศบาล เมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะ เพื่อประโยชน์ของประชาชนให้ท้องถิ่นของตนเอง (๑๑) การบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรม อันดีของท้องถิ่น มาตรา ๑๗ กำหนดให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง (๒๐) การจัดให้มีพิพิธภัณฑ์และหอจดหมายเหตุ และใน มาตรา ๒๑ กำหนดว่า บรรดาอำนาจและหน้าที่ ที่อยู่ในความรับผิดชอบของรัฐตามกฎหมายรัฐอาจมอบอำนาจและหน้าที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดำเนินการแทนได้

ในปัจจุบันได้มีกลุ่มประชาชน ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรชุมชนและเครือข่ายชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ เริ่มตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีถูกทำลาย และเห็นว่ามีปัญหาการจัดการที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้นมากมาย จึงเข้ามามีบทบาทในการจัดการในรูปแบบและด้วยวิธีการต่างๆ มากขึ้น แต่อาจจะยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก ทั้งนี้ อาจจะเนื่องมาจากการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีเป็นงานที่ดำเนินการโดยภาครัฐ (ฝ่ายเดียว) มาเป็นเวลานานมาก อีกทั้งยังคงมีกฎหมายสงวนอำนาจในการบริหารและจัดการไว้ที่ศูนย์การบริหารราชการส่วนกลาง เท่านั้น

นอกจากนี้ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น รวมไปถึงประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนผู้ที่จะมีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีในองค์กรต่างๆ ยังขาดความมั่นใจ ขาดข้อมูล ขาดความรู้ ขาดความเข้าใจ ขาดทักษะ และอาจจะยังมองไม่เห็นประโยชน์ที่แท้จริงในการปฏิบัติการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและโบราณคดีดังกล่าวด้วยตนเอง

๒.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒.๓.๑ ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชน

คำว่า “การมีส่วนร่วม” ได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลาย และมีความแตกต่างกันไปตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ซึ่งอาจจะมองทั้งในแง่ของแนวคิด หลักการ กระบวนการ และวิธีการปฏิบัติ

ถวิลวดี บุรีกุล^{๓๓} กล่าวว่า “การมีส่วนร่วม” หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน การพัฒนาทั้งในการแก้ไขปัญหาและป้องกันปัญหาโดยเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มร่วมกำหนดนโยบาย ร่วมวางแผน ตัดสินใจและปฏิบัติตามแผน ร่วมตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ ร่วมติดตามประเมินผลและรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชน ชุมชนและเครือข่ายทุกรูปแบบในพื้นที่

ณรงค์ ฅ เชียงใหม่ กล่าวว่า^{๓๔} **การมีส่วนร่วม (Participation)** ตามพจนานุกรมอังกฤษฉบับอ็อกฟอร์ด ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “เป็นการมีส่วนร่วม (ร่วมกับคนอื่น) ในการกระทำบางอย่างหรือบางเรื่อง” คำว่า การมีส่วนร่วม โดยมากมักจะใช้ในความหมายตรงข้ามกับคำว่า “การเมินเฉย (Apathy)” ฉะนั้น คำว่า การมีส่วนร่วมตามความหมายข้างต้น จึงหมายถึง การที่บุคคลกระทำการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือในประเด็นที่บุคคลนั้นสนใจ ไม่ว่าจะเขาจะได้ปฏิบัติการเพื่อแสดงถึงความสนใจอย่างจริงจังหรือไม่ก็ตาม และไม่จำเป็นที่บุคคลนั้นจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นโดยตรงก็ได้ แต่การมีทัศนคติ ความคิดเห็น ความสนใจ ห่วงใย ก็เพียงพอแล้วที่จะเรียกว่าเป็นการมีส่วนร่วมได้ และยังได้ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า **“การมีส่วนร่วมของประชาชน”** หมายถึง การที่กลุ่มประชาชน หรือขบวนการที่สมาชิกของชุมชนที่กระทำการออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกัน ที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วม ความสนใจร่วม มีความต้องการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายร่วมทางเศรษฐกิจและสังคมหรือการเมือง หรือการดำเนินการร่วมกันเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจ มติชน ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม หรือการดำเนินการเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ การปรับปรุงสถานภาพทางสังคมในกลุ่มชุมชน

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการอีกหลายท่านที่ได้ให้นิยามคำว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ไว้ เช่น เจมส์ แอล เครยัน ได้กำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า เป็นกระบวนการที่รวบรวมเอาความห่วงกังวล ความต้องการและค่านิยมต่าง ๆ ของสาธารณชนไว้อยู่ในกระบวนการตัดสินใจของรัฐและเอกชน เป็นการสื่อสารสองทาง และเป็นการมีปฏิสัมพันธ์ที่มีเป้าหมายเพื่อการตัดสินใจที่ดีกว่า และที่ได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน

พีระ พรนวม^{๓๕} ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) หมายถึง การกระจายโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง และการบริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้ง การจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการให้ข้อมูล แสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมตลอดจนการควบคุมโดยตรงจากประชาชน

^{๓๓} ถวิลวดี บุรีกุล. การมีส่วนร่วม : แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ. (กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๙), หน้า ๖๗.

^{๓๔} ณรงค์ ฅ เชียงใหม่. การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารรัฐสมิแล, ๒๕๕๙, หน้า ๔๑.

^{๓๕} พีระ พรนวม. ศรัทธาต่อหลักการการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์การบริหารการศึกษามหาบัณฑิต, (สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙), หน้า ๓๒ - ๓๓.

ประพันธ์ สร้างเพชร^{๓๖} ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ในรายงานการศึกษา เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ ว่าหมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิในกระบวนการนโยบายสาธารณะทั้งในด้านการให้และรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การให้ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะ การร่วมตัดสินใจ ทั้งในขั้นตอนการริเริ่มนโยบาย การจัดทำแผนงาน โครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการปฏิบัติ การติดตาม และประเมินผลตามนโยบาย แผนงานโครงการหรือกิจกรรมนั้น

สำหรับการมีส่วนร่วมในความหมายที่เป็นนัยทางการเมือง สายทิพย์ สุคติพันธ์ กล่าวว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงกลไกในการพัฒนา จากการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงหมายถึง การคืนอำนาจ (Empowerment) ในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน อย่างน้อยที่สุดประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการริเริ่มวางแผน และดำเนินการในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ การพัฒนา และการกำหนดอนาคตของเขา

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมอาจเริ่มต้นจากการพัฒนามาจากข้างล่าง แทนวิธีการพัฒนาจากนโยบายเบื้องบน จุดเริ่มต้น คือ การกระจายอำนาจของการวางแผนจากส่วนกลางไปเป็นการวางแผนส่วนภูมิภาค

เมื่อพิจารณาในส่วนของเนื้อหาของการมีส่วนร่วม จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาควรมีเนื้อหา ดังนี้ คือ

๑. การเน้นคุณค่าของการวางแผนระดับท้องถิ่น
๒. การใช้เทคโนโลยี และทรัพยากรที่จะหาได้ในท้องถิ่น
๓. การฝึกอบรม ที่เน้นให้ประชาชนสามารถดำเนินการพัฒนาด้วยตนเองได้
๔. การแก้ไขปัญหาความต้องการพื้นฐานโดยสมาชิกของชุมชน
๕. การช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามแบบประเพณีดั้งเดิม
๖. การใช้วัฒนธรรมและการสื่อสารที่สอดคล้องกับการพัฒนา

จากความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมมีความหมายใน ๒ ลักษณะ คือ

๑. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าว จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

๒. การมีส่วนร่วมในนัยทางการเมือง ซึ่งแบ่งออกเป็นอีก ๒ ประเภท คือ ๑)การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชน อันจะก่อให้เกิดกระบวนการ

^{๓๖} ประพันธ์ สร้อยเพชร. การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ศูนย์โรงเรียนตำบลแช่ช้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙), หน้า ๖๖.

และโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา และ ๒) การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อรองในการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจ (Empowerment) ในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง ทั้งนี้ ต้องคำนึงถึงการพัฒนาที่เท่าเทียมกันของชายและหญิง (Gender) ในการดำเนินงานพัฒนาด้วย

๒.๓.๒ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

กระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมมีนักวิชาการได้กล่าวถึงกระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

อคิน รพีพัฒน์^{๓๓๗} ได้นำแนวคิดของไพรัตน์ เตชะรินทร์ มาสรุปถึงการมีส่วนร่วมว่า บุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครต่างๆ ควรมีส่วนร่วมเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาในเรื่องต่อไปนี้

- ๑) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน
- ๒) ร่วมคิด และสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
- ๓) ร่วมวางนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อขจัดปัญหาและแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
- ๔) ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
- ๕) ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
- ๖) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง และของหน่วยงาน
- ๗) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

๘) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

อคิน รพีพัฒน์ ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ขั้นตอน^{๓๓๘} คือ

- ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
- ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนา
- ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
- ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผลงานกิจกรรมพัฒนา

^{๓๓๗} อคิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข, ๒๕๕๙, หน้า ๑๗.

^{๓๓๘} เรื่องเดียวกัน.

Cohen, J.M. & Uphoff, N.T. f^{๓๙} กล่าวว่ากระบวนการมีส่วนร่วมนั้นประกอบด้วย

๑) การวางแผน ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธี ทรัพยากรที่
ต้องใช้ ตลอดจนการติดตามประเมินผล

๒) การดำเนินงาน

๓) การใช้บริการจากโครงการ

๔) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

ได้จำแนกชนิดของการมีส่วนร่วมเอาไว้ ๔ ประเภท ได้แก่

๑) การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการตัดสินใจ (Decision making) ใน
กระบวนการตัดสินใจนั้น ประการแรกที่สุดที่จะต้องกระทำคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับ
ความสำคัญ ต่อจากนั้นเลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการอย่าง
ต่อเนื่องที่ต้องดำเนินไปเรื่อยๆ ตั้งแต่การตัดสินใจช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผน และการ
ตัดสินใจช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

๒) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินโครงการ (Implementation) ในส่วนที่
เป็นองค์ประกอบของการดำเนินโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้
บ้าง และจำทำประโยชน์ด้วยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากรการบริหารงานและงบประมาณ และ
การขอความช่วยเหลือ

๓) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับผลประโยชน์ อันเกิดจากโครงการนั้นๆ
(Benefits) ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์เชิงปริมาณและเชิง
คุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาการกระจายผลประโยชน์ทางบวก และผลที่เกิดขึ้นทางลบที่เป็นผลเสียของ
โครงการ ซึ่งเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลในสังคมด้วย

๔) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการประเมินผลโครงการ (Evaluation) การมีส่วน
ร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งที่สำคัญที่ต้องสังเกต คือ ความคิดเห็น (Views) ความชอบ (Preferences)
และความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

ณรงค์ ฌ เชียงใหม่^{๔๐} กล่าวว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังต่อไปนี้

๑. การกำหนดประเด็นปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การเปิดโอกาสให้ ประชาชนขบ
คิดปัญหา ไม่เพียงแต่จากแง่มุมผลประโยชน์ของตนเท่านั้น แต่รวมถึงผลประโยชน์ของคนอื่นด้วย ซึ่งเท่ากับ
เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดสำนึกในชะตากรรมร่วม และเป็นขั้นแรกของการกระตุ้นสำนึกของ
ประชาชน และร่วมแก้ไขปัญหากำลังเกิดขึ้นกับชุมชนของตน

๒. การสร้างทางเลือกให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ เป็น
กระบวนการตัดสินใจที่เชื่อมโยงใกล้ชิดกับการปฏิบัติ แม้การสนทนาจะยังไม่ตกลงเห็นพ้องต้องกัน แต่เป็น
การสร้างแนวกว้าง ๆ และเผยให้เห็นเป้าหมายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของผู้เข้าร่วม นอกจากนี้ ยังเป็นการ

^{๓๙} Cohen, J.M. , & Uphoff, N.T. Rural development participation : Concept and measures for project design implementation and evolution rural development committee center for international studies. New York : Longman, 2015, P.56.

^{๔๐} ณรงค์ ฌ เชียงใหม่. การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารรัฐสมิแล, ๒๕๕๙, หน้า ๖๗

สร้างสำนึกความเป็นไปได้ของการดำเนินกิจกรรม ซึ่งเป็นตัวช่วยเสริมสร้างพลังรวมหมู่ในการดำเนินกิจกรรมตามที่ตั้งใจ

๓. การดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เป็นกิจกรรมระดมพลังรวมหมู่ของประชาชน มีความหลากหลาย และเกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก เกิดจากกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ นำมาซึ่งการกำหนดแนวทางทั่วไปของการดำเนินกิจกรรมเผยให้เห็นผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกันของผู้เข้าร่วม และเป้าหมายที่อาจร่วมกันได้ กิจกรรมสาธารณะเกิดจากเป้าหมายร่วมกันของผู้คน จึงก่อให้เกิดการรวมพลังเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กันและกัน

๔. การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะ คือ การเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชน โดยให้ชาวบ้านตัดสินใจว่าความพยายาม และกิจกรรมที่ดำเนินการใดมีประโยชน์และมีคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชนพวกเขา เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนประเมิน และปรับเปลี่ยนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ ในทางปฏิบัติ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาตามที่กล่าวมาข้างต้น ประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนเพราะมีข้อจำกัดหลายประการ ดังนั้น การตัดสินใจ (Decision making) จึงเป็นส่วนสำคัญที่นักพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้กระทำการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมพัฒนา จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง เพราะประชาชนเป็นฝ่ายกำหนดความต้องการ ในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง

โดยสรุป จะพบว่า กระบวนการมีส่วนร่วม มีกระบวนการที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

๑. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน จะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน และร่วมกันค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

๒. การมีส่วนร่วมในการวางแผน โดยจะมีการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรที่จะต้องใช้

๓. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากร การประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

๔. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคล และสังคม

๕. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนาเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที

สรุป แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรชุมชนดังกล่าว มีความสำคัญต่อการที่ชุมชนจะนำกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นไปประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมที่จำเป็นต้องอาศัยความรักและความเอาใจใส่ต่อมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้น เพราะถ้าหากขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการที่เหมาะสมแล้ว มรดกทางวัฒนธรรมย่อมเกิดความเสียหาย และอาจถูกนำไปใช้ในทางที่ผิด ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

โดยสรุป คือ การมีส่วนร่วมของชุมชน เกิดจากจิตใจที่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เพื่อให้เกิดผล ต่อความต้องการของกลุ่มคนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตทางสังคม ทั้งนี้ ในการที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงนั้น การจัดการกิจกรรมการมีส่วนร่วมต้องคำนึงถึง วิธีการดำเนินชีวิต ค่านิยม ประเพณี ทัศนคติของบุคคล เพื่อให้เกิดความสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม เพราะกลุ่มคนใน

ชุมชน มีความแตกต่างกันใน ลักษณะส่วนบุคคล ลักษณะทางเศรษฐกิจ และการได้รับข้อมูลข่าวสาร ทั้งนี้ การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนโดยสรุปขั้นตอนทั้งสิ้น ๕ ขั้นตอนคือ ๑) การวิเคราะห์ - สังเคราะห์ ปัญหาของชุมชน ๒) การวางแผนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต ๓) การกำหนดกิจกรรม ๔) การดำเนินกิจกรรม และ ๕) การประเมินผลกิจกรรม ซึ่งเป็นขั้นตอนของการเข้ามามีส่วนร่วมที่ให้ความสำคัญ โดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยมีหน่วยงานภาครัฐคอยช่วยเหลือ ให้คำแนะนำหรืออำนวยความสะดวก เท่านั้น

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในวิถีตั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เป็นคุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้น เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสมดุล ที่เคารพกันและกัน ไม่ทำร้ายทำลายกัน ทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ชุมชนดั้งเดิมจึงมีกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน มีคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้นำ คอยให้คำแนะนำตักเตือน ตัดสิน และลงโทษหากมีการละเมิด ชาวบ้านเคารพธรรมชาติรอบตัว ดิน น้ำ ป่า เขา ข้าว แดด ลม ฝน โลก และจักรวาล ชาวบ้านเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ทั้งที่มีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว

ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ประเภทแรก คือ ภูมิปัญญาประเภทองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลท้องถิ่น เช่น การผลิตอาหารและเครื่องดื่ม การผลิตผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร การผลิตผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ และการผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ หิน โลหะ แก้ว เซรามิก ดินเผา เครื่องหนัง เป็นต้น ส่วนภูมิปัญญาอีกประเภท คือ ภูมิปัญญาประเภทงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น เรื่องเล่าพื้นบ้าน กวีนิพนธ์พื้นบ้าน ปริศนา พื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน การฟ้อนรำพื้นบ้าน ละครพื้นบ้าน จิตรกรรมพื้นบ้าน ประติมากรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน และสิ่งทอพื้นบ้าน เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

๑. **ภูมิปัญญา เป็นความรู้** เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหน่วยสังคมใดๆ ที่จะได้กล่าว เมื่อเป็นความรู้ ภูมิปัญญาก็มีลักษณะเป็นข้อมูลเป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ประเภทครอบครัว ฯลฯ ของสังคมนั้น

๒. **ภูมิปัญญา เป็นความเชื่อ** เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหน่วยสังคมใดๆ ที่จะได้กล่าว นั่นคือสังคมนั้นมีความเชื่อ อาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง หากมีการพิสูจน์ความเชื่อนั้นแล้ว ความเชื่อก็จะกลายเป็นความรู้ในข้อ 1 ข้างต้น บางอย่างอาจพิสูจน์ไม่ได้ เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน ผีมีจริงหรือไม่ ก็จะเป็นเพียงความเชื่อเช่นนั้นต่อไป

๓. **ภูมิปัญญา คือ ความสามารถ** หรือแนวทางในการแก้ไขปัญหา หรือป้องกันปัญหาเกี่ยวกับหน่วยสังคมใดๆ ที่จะกล่าวตัวอย่างครอบครัว เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้น

ในครอบครัว ความสามารถในการดำรงความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว ความสามารถในการพัฒนาตนเอง และครอบครัว เป็นต้น

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นความรู้เรื่องการทำมาหากิน เช่น การจับปลา การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า ทอเสื่อ การสานตะกร้าและเครื่องใช้ด้วยไม้ไผ่ ด้วยหวาย การทำเครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องมือทางการเกษตร นอกจากนี้ ยังมีศิลปะดนตรี การฟ้อนรำ และการละเล่นต่างๆ วรรณกรรม การรักษาโรคด้วยวิธีต่างๆ เช่น การใช้ยาสมุนไพร การนวด เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความรู้ ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ และถ่ายทอดมาให้ชนรุ่นหลัง ซึ่งมีวิธีการหลายหลายที่ทำให้ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบันด้วย คือ

การอนุรักษ์ คือ การบำรุงรักษาสิ่งที่ตั้งงามไว้ เช่น การรักษาประเพณีทำบุญตักบาตร ประเพณีรดน้ำดำหัว เป็นต้น

การฟื้นฟู คือ การรื้อฟื้นสิ่งที่ตั้งงามที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิก ให้กลับมาเป็นประโยชน์ เช่น การรื้อฟื้นดนตรีไทย

การประยุกต์ คือ การปรับ หรือการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่เข้าด้วยกัน ให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ เช่น การใช้ยาสมุนไพรในโรงพยาบาล ประสานกับการรักษาสมัยใหม่ การทำพิธีบวงสรวงต้นไม้ เพื่อให้คนร่วมมือกันในการอนุรักษ์ดิน น้ำ และป่าไม้ เป็นต้น

องค์ประกอบภูมิปัญญา

เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ ได้กล่าวถึงการจัดการความรู้และภูมิปัญญาว่าจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบของภูมิปัญญาใน ๓ ส่วน ที่สำคัญคือ

๑. ความรู้

๒. กระบวนการได้มาซึ่งความรู้

๓. เป้าหมายหรือทิศทางการพัฒนาของการนำความรู้ไปใช้หรือมองอีกแง่หนึ่งคือ ผลกระทบจากความรู้และกระบวนการนั้นๆ ซึ่งถือเป็นประเด็นสำคัญ เพราะสะท้อนถึงวิธีคิดที่กำหนดวิธีการจัดการในเรื่องต่างๆ

স্যันต์ ไพรัชชาญจิตร และคณะ (๒๕๔๙) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาในฐานะที่เป็นทั้งความรู้ และทรัพยากรวัฒนธรรมว่า โดยทั่วไปมี ๒ ประเภทและมีแหล่งที่อยู่ ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑. ความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) หรือความรู้ในคน ความรู้ติดตัวคน เป็นความรู้ชนิดที่เกิดจากการเรียนรู้สะสมผ่านประสบการณ์ลองผิดลองถูกของแต่ละคน หรือเกิดจากการค้นคว้าทดลองด้วยตนเองจนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งสามารถนำมาปฏิบัติ หรือแสดงออกเชิงพฤติกรรมจนชำนาญเป็นทักษะในการกระทำให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงอยู่อย่างปกติของตนเอง กลุ่ม ชุมชน และสังคมที่ตนเองสังกัดอยู่ได้ ความรู้ชนิดนี้มีอยู่ในตัวคนที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นความรู้ที่ฝังแน่นอยู่ในสมองของคนที่เป็นเจ้าของนั้น ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น ความรู้คู่ชีพ

๒. ความรู้ชัดแจ้ง ความรู้ในตำรา ความรู้ติดของ (explicit knowledge) เป็นความรู้ชนิดที่ฝังหรือแฝงอยู่กับวัตถุสิ่งของ สิ่งก่อสร้าง วัสดุอุปกรณ์หรือทรัพยากรวัฒนธรรมชนิดที่จับต้องได้ (tangible cultural resource) ที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาใช้ประโยชน์ตามความรู้ความสามารถในแต่ละภูมิภาค แต่ละยุคสมัยหรือแต่ละช่วงเวลาในอดีตที่อาจจะต้องมีวิธีการจัดการชุด-คัน-สกัด สังเคราะห์เอาความรู้ออกมา และแปรรูปความรู้ให้สามารถนำไปใช้ในงานได้อีกทอดหนึ่ง เนื่องจากเป็นความรู้เก่าที่ผู้คนปัจจุบันอาจไม่เข้าใจ หลงลืม ขาดทักษะความชำนาญในการใช้สอย หรืออีกในลักษณะหนึ่งก็เป็นความรู้ที่ได้รับการ

บันทึกถ่ายทอดออกมาในรูปของสื่อบันทึกความรู้รูปแบบต่าง ๆ ทั้งหนังสือ ตำรา เทป บันทึกเสียง คำสอน ป้ายนิเทศ นิทรรศการ ฯลฯ ซึ่งความรู้สำเร็จรูปบางเรื่องสามารถนำมาใช้ได้เลย แต่บางเรื่องก็จำเป็นต้องศึกษา แปลความ และทำความเข้าใจกันใหม่จึงจะนำไปใช้ประโยชน์ได้

ยศ สันตสมบัติ ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับ ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ว่ามีลักษณะที่ใกล้เคียงกันในประเด็นที่เป็นความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเชิงประจักษ์ ผ่านการพิสูจน์ทดลอง ผ่านกระบวนการคัดสรร ปรับปรุง และพัฒนาอย่างเป็นระบบ แต่ก็อาจจะมีข้อผิดพลาดไปจากวิทยาศาสตร์ใน ๒ ประเด็นด้วยกัน คือ

ประการแรก ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะเจาะจงท้องถิ่น พื้นที่ หรือระบบนิเวศชุดใดชุดหนึ่ง เป็นความรู้ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืช พลังตามธรรมชาติ ดวงวิญญาณ ที่ดิน แหล่งน้ำ และลักษณะภูมิประเทศในอาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยเฉพาะ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงก่อร่างสร้างตัวขึ้นจากความเข้าใจอย่างชัดเจนในสัมพันธภาพของสรรพสิ่งและสรรพชีวิตต่างๆ ที่ก่อเกิด ดำรงอยู่ และแตกดับไปภายในระบบนิเวศชุดนั้น ซึ่งความเข้าใจอย่างลึกซึ้งนำไปสู่ความสามารถในการบริหารจัดการ ปรับแต่ง ใช้ประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรในระบบนิเวศชุดนั้นอย่างยั่งยืน ในขณะที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ซึ่งมีลักษณะเป็นสากลทั่วไปมากกว่า อาจจะไม่สามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาและจัดการทรัพยากรภายในระบบนิเวศท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งได้เสมอไป

ประการที่สอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับมิติทางสังคมและสิทธิมนุษยชน หมายความว่า ระบบนิเวศวัฒนธรรมทุกชุดประกอบกันขึ้นบนเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคน ครอบครัว เครือญาติและชุมชน กับสิ่งมีชีวิตกลุ่มอื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ร่วมกันภายในระบบนิเวศธรรมชาติชุดนั้น ๆ ซึ่งเรื่องราวความสัมพันธ์ดังกล่าวมักปรากฏอยู่ในทรัพยากรวัฒนธรรมประเภท ตำนาน นิทานพื้นบ้าน เทพนิยาย เรื่องเล่า แสดงออกในรูปความเชื่อ พิธีกรรม จารีต ประเพณี วิถีปฏิบัติ การแสดงและศิลปะแขนงต่าง ๆ ซึ่งเรื่องราวที่ปรากฏนั้นอาจพิสูจน์ไม่ได้หรือดูไม่น่าเชื่อถือในฐานะคิดและมุมมองทางวิทยาศาสตร์

โครงสร้างของระบบนิเวศในภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการจัดระเบียบโดยผ่านการเจรจาต่อรองและการพึ่งพิงอิงกันระหว่างผี (เทวดา, คนตาย) มนุษย์ (คนเป็น) สัตว์ พืช ดิน น้ำ ภูเขา และพลังธรรมชาติอื่น ๆ ที่เชื่อมโยงกันผ่านความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ การพึ่งพา และการต่อรอง ซึ่งเป็นกระบวนการให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (พืช สัตว์ ที่ดิน แหล่งน้ำ อากาศ) และระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งก็คือระบบที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” นั่นเอง

ลักษณะการเรียนรู้ของชุมชนที่ก่อให้เกิดภูมิปัญญา

เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้กล่าวถึง ลักษณะการเรียนรู้ของชาวบ้านที่ก่อให้เกิดภูมิปัญญาว่ามีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

๑. การเรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก ในบรรพกาลมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูกในการหาอาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การรักษาพยาบาล การต่อสู้แย่งชิงสิ่งของ ที่อยู่ ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และการเผชิญโชคด้วยความเสี่ยงต่าง ๆ ซึ่งจากประสบการณ์ลองผิดลองถูก มนุษย์ก็สามารถสะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้ แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน นาน ๆ เข้า สิ่งที่เหมาะสมปฏิบัติ หรือสิ่งที่ห้ามปฏิบัติก็กลายเป็นจารีต ธรรมเนียม หรือข้อห้ามในวัฒนธรรมของมนุษย์กลุ่มนั้น ๆ เมื่อกาลเวลาล่วงไปมนุษย์อาจจะลืมเหตุผลที่มาของ

ธรรมเนียมปฏิบัติไปแล้ว รู้แต่ว่าในสังคมของตนต้องประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น ๆ จึงจะอยู่รอดปลอดภัย หรือ แก้ไข/ป้องกันปัญหาได้

๒. การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริง ในสถานการณ์-สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การเดินทาง เพาะปลูก สร้างบ้าน ต่อสู้กับภัยอันตราย ดังเห็นได้จากชาวภาคเหนือเรียนรู้จากการร่วมกัน จัดระบบเหมืองฝายเพื่อการกสิกรรมให้พื้นที่ลุ่มน้ำระหว่างเขา แล้วค่อย ๆ พัฒนาขึ้นเป็นระบบ ความสัมพันธ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำเดียวกัน การเรียนรู้และสะสม ประสบการณ์ต่าง ๆ ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง แล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไป

๓. การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงปฏิบัติจริงได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (transmission) แก่คนรุ่นหลัง ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านมักใช้วิธีการสาธิต และการสอนด้วยวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะวิทยาการระดับสูงที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้งจึงใช้วิธีลายลักษณ์ อักษร เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ ฯลฯ หรือไม้ก่อกบเป็นวรรณกรรม คำสอน ภาษิต ตำนาน นิทาน ฯลฯ ตามแต่สะดวกและเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน ซึ่งการถ่ายทอด ด้วยวิธีการดังกล่าวไม่มีอะไรตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนไปตามเหตุ-ปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของผู้คนผู้เป็น เจ้าของวัฒนธรรม และในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมมาอาจจะถดถอยหรือสูญหายไปก็ได้

๔. การเรียนรู้โดยพิธีกรรม ในเชิงจิตวิทยาพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่ มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว แนวปฏิบัติที่คาดหวังโดยไม่ต้อง ใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมในการสร้างกระแส ความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญา ความรอบรู้อยู่เบื้องหลังพิธีกรรม แต่ก็ไม่มี การเน้นย้ำภูมิปัญญาเหล่านั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุดังนี้ พิธีสืบ ชะตาแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบั้งสุกุล พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่างๆ ฯลฯ จึงเกิดผลทางใจแก่ผู้เข้าร่วมพิธี และมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติ ตลอดจนควบคุมพฤติกรรม ของคนในสังคมเป็นอันมาก รวมทั้งต่อยอดคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วย พิธีกรรมจึง ไม่ใช่เรื่องเหลวไหลหรือมง่าย แต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง บ่มเพาะความเชื่อ- คุณค่า และแนวทางความประพฤติที่พึงประสงค์ออกมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประเพณี หรือแม้แต่ ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของสรรพสิ่ง พิธีกรรมก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทาง จิตวิญญาณอยู่แน่นอน เพราะมนุษย์ก็ยังเป็นมนุษย์ที่มีได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว

๕. การเรียนรู้ทางศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศิลและวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีการต่อยอดภูมิปัญญาที่เป็น อุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติและให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจธรรมของชีวิตอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนาจึงมี อิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า ศาสนามีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณให้เป็นอิสระ จากความทุกข์ยากทั้งหลาย ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญา และอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อม ๆ กัน ถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีอิทธิพลต่อ ชีวิตของคนนับถือศาสนานั้น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการขัดเกลา ทางสังคม (socialization) ด้วย

๖. การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างคนต่างกลุ่มที่แตกต่างกัน ทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐาน การทำมาหากิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนกันบ้าง ขัดแย้งกันบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่

หลากหลายและกว้างขวาง ทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมจึงมี พลวัตโดดเด่นกว่าเดิม ส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย ส่วนหนึ่งไปกับโลก ภายภาพหรือธรรมชาติแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งมุ่งไปทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีเครือข่ายของการ ขยายตัวการเรียนรู้ที่กว้างขวางและหลากหลาย

๗. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและทางสังคม ได้เลือกเฟ้นเอาตามความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทาง วัฒนธรรมให้ต้องกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาบริบทใหม่ได้ในระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทาง วัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากการ แสวงหาความมั่นคงทางด้านจิตใจในหมู่คนมีอาชีพที่ต้องเสี่ยงโดยการบูชา ทรงเจ้าเข้าผีอันมีอยู่ดาษดื่นเพื่อ ขอลาภผล แก้ววิฤตการณ์ในชีวิต หรือการรักษาโรคร้ายไข้เจ็บด้วยการผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่กับ สมุนไพรและการรักษาทางใจจากหมอเมืองและพระสงฆ์ รวมถึงการให้หมอคู่ทำนายทายทักโชคชะตาใน ยามมีทุกข์ ขาดความมั่นใจในตนเอง ซึ่งไม่เกี่ยวกับการประเมินค่าว่าถูกผิด หรือชั่วดีแต่อย่างใด หากแต่ เป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ทั่วไปเกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในสังคมไทยที่มีปัญหา มีวิฤตการณ์ ทำมกลางความซับซ้อนทางสังคมเสียยิ่งกว่าในอดีตที่ผ่านมา และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็น กระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่ย่อมมีทั้งได้ผลพลละไม่ได้ผล สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

๘. การเรียนรู้แบบครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้วิถีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และจะยังมี อยู่ต่อไป วิธีนี้เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบอย่างที่เราสังเกต อยู่เจียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเองเมื่อทำได้จริง วิธีนี้ดูเผิน ๆ เป็นเสมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิ ปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันหาได้สือไปในทางที่ชั่วร้ายไม่ เพราะเป็นวิถีธรรมดา วิธีที่ ธรรมชาติของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น ในชีวิตจริงของทุกคนจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ไม่มากนักน้อย และถ้ายอมรับนับถือกันว่าวิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่งว่าไม่สำคัญนี้มีคุณค่าสูง มีความเป็นธรรมชาติในนิสัย มนุษย์ และเป็นทางหาความรู้หนึ่งที่มีประสิทธิภาพ ก็จะเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลดีอีก ทางหนึ่ง

ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิ ปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และ สิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่โพสพ เป็นตัวอย่างของการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สือไป ถึงส่วนลึกของใจที่เชื่อมโยงไปสู่อัตถประโยชน์โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง ให้คนเคารพธรรมชาติ คนเราถ้าเคารพอะไรย่อมไม่ทำลายสิ่งนั้น การรู้อะไรถ้าสัมผัสได้เพียงวัตถุแต่ไปไม่ถึงนามธรรมย่อมสัมผัส ได้เพียงตื้น ๆ หยาบ ๆ เป็นส่วนเสี้ยว ขาดสัมผัสทางใจที่ลึกซึ้งและการมุ่งอัตถประโยชน์ เช่น ว่าดินก็ดี แม่น้ำก็ดี ข้าวก็ดี ต้นไม้ก็ดี ก็เป็นแค่วัตถุ ซึ่งมีส่วนประกอบอย่างนี้ๆตามหลักวิทยาศาสตร์ ไม่มีความ เคารพ จะทำอะไรกับสิ่งเหล่านี้ก็ได้ ความคิดและที่ทำอย่างนี้จึงนำไปสู่การทำลายสูง

การเรียนรู้ดังกล่าว เป็นการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการสะสมภูมิปัญญา เป็นวิธีการที่ผสมผสานทั้ง การเรียนรู้ที่ผ่านพิธีความเชื่อ และการเรียนรู้ในเชิงวิทยาศาสตร์ที่เป็นการปฏิบัติจริงและสามารถนำมาใช้ใน ชีวิตประจำวันได้

การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น

แนวคิดการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น เริ่มต้นจากการมองว่า การจัดการภูมิปัญญาไม่ใช่การไป เก็บรวบรวมเนื้อหาภูมิปัญญาทั้งหมดและรู้อย่างกว้างๆ ว่ามีเนื้อหากลุ่มใดบ้าง ใครทำ อยู่ที่ไหน หรือ

สามารถสืบค้นได้จากที่ใด หากแต่สิ่งที่ต้องมองทะลุลงไปคือ กระบวนการได้มาของความรู้หรือปรัชญา แนวคิดที่อยู่เบื้องหลังความรู้นั้น ๆ

การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นเรื่องที่คนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นจะต้องเป็นผู้มีส่วนสำคัญ ในการสร้าง สืบสาน หรือพัฒนาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นให้สามารถเชื่อมต่อกับสมัยใหม่ หรือมีการ ประยุกต์ให้ทันสมัย มิฉะนั้นความรู้ภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมากก็อาจขาดการสืบทอดและตายไปในที่สุด ทั้งนี้ การรวบรวมความรู้ จำเป็นต้องอาศัยการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อที่จะสามารถย้อนรอย สืบสาว หรือสกัด ความรู้เหล่านั้นออกมาได้ ซึ่งอาจทำได้หลายแนวทาง เช่น การดูที่ผลิตภัณฑ์สุดท้าย (end product) แล้ว สืบค้นย้อนไปถึงที่มาของผลิตภัณฑ์นั้น ว่าต้นตออยู่ที่ไหน วิธีการผลิตออกมาเป็นอย่างไร ภูมิปัญญาที่อยู่ เบื้องหลังคืออะไร ซึ่งเก็บรวบรวมความรู้โดยตรงจากตัวบุคคล และโดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่มีความ จำเป็นเร่งด่วนในการเก็บ ก็คือ ภูมิปัญญาจากปราชญ์ชาวบ้าน

ยศ สันตสมบัติ กล่าวว่า การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะเป็นวิถีคิด ทำให้เราสามารถ พิจารณาความเชื่อบางประการของชาวบ้าน ในบริบทของประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับ ธรรมชาติ ความเชื่อนี้ได้เป็นเพียงระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่ไร้เหตุผล หากแต่เป็นวิถีคิดที่สะท้อนให้เห็น ถึงอุดมการณ์อำนาจซึ่งเป็นพื้นฐานของกฎระเบียบ ข้อบังคับและจารีตประเพณีต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการ ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะที่เป็นวิถีคิด ยังเป็นมุมมองทางวัฒนธรรม ที่ให้ความเคารพอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรีและความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่ง มี ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ระบบการผลิต และการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกัน

สำหรับขั้นตอนการจัดการภูมิปัญญานั้น สามารถประยุกต์ใช้ระบบการจัดการทรัพยากร วัฒนธรรมได้ โดยมีขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

๑. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างความรู้ (resource assessment) เพื่อก่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริง เกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรม
๒. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม
๓. การสงวนและอนุรักษ์
๔. การดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม
๕. การเผยแพร่ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนหมู่มาก
๖. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (resource rehabilitation/revitalization)
๗. การบังคับใช้กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (enforcement) ของชุมชน

๒.๕ ทฤษฎีการเสริมสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่าย หมายถึงการทำให้มีการติดต่อ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ การสร้างเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวก ให้สมาชิก ในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อน ที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายต้องไม่ใช้การสร้างระบบติดต่อด้วยการเผยแพร่ข่าวสารแบบทางเดียว เช่นการ ส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อ แต่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันด้วย

๒.๕.๑ หลักการสำคัญของความจำเป็นที่ต้องมีเครือข่าย

ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ^{๔๑} กล่าวว่า การพัฒนางานหรือการแก้ปัญหาใดๆที่ใช้วิธีดำเนินงานในรูปแบบที่สืบทอดกันเป็นวัฒนธรรมภายในกลุ่มคน หน่วยงาน หรือองค์กรเดียวกัน จะมีลักษณะไม่ต่างจากการปิดประเทศที่ไม่มีการติดต่อสื่อสารกับภายนอก การดำเนินงานภายใต้กรอบความคิดเดิม อาศัยข้อมูลข่าวสารที่ไหลเวียนอยู่ภายใน ใช้ทรัพยากรหรือสิ่งอำนวยความสะดวกที่พอจะหาได้ใกล้มือ หรือถ้าจะออกแบบใหม่ก็ต้องใช้เวลานานมาก จะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนางานอย่างยิ่งและไม่อาจแก้ปัญหาที่ซับซ้อนได้

การสร้าง “เครือข่าย” สามารถช่วยแก้ปัญหาข้างต้นได้ด้วยการเปิดโอกาสให้บุคคลและองค์กรได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารรวมทั้งบทเรียนและประสบการณ์กับบุคคลหรือองค์กรที่อยู่นอกหน่วยงานของตน ลดความซ้ำซ้อนในการทำงาน ให้ความร่วมมือและทำงานในลักษณะที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน เสมือนการเปิดประตูสู่โลกภายนอก

เครือข่ายแต่ละเครือข่าย ต่างมีจุดเริ่มต้น หรือถูกสร้างมาด้วยวิธีการต่างๆกัน แบ่งชนิดของเครือข่ายออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑. เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ

เครือข่ายชนิดนี้มักเกิดจากการที่ผู้คนมีใจตรงกัน ทำงานคล้ายคลึงกันหรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อน เข้ามารวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ ร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า การดำรงอยู่ของกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นภายในตัวสมาชิกเอง (ฉันทะ) เครือข่ายเช่นนี้มักเกิดขึ้นในพื้นที่ อาศัยความเป็นเครือญาติ เป็นคนในชุมชนหรือมาจากภูมิลำเนาเดียวกันที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มโดยจัดตั้งเป็นชมรมที่มีกิจกรรมร่วมกันก่อน เมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้นจึงขยายพื้นที่ดำเนินการออกไป หรือมีการขยายเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ของกลุ่มมากขึ้น ในที่สุดก็พัฒนาขึ้นเป็นเครือข่ายเพื่อให้ครอบคลุมต่อความต้องการของสมาชิกได้กว้างขวางขึ้น

เครือข่ายประเภทนี้ มักใช้เวลาก่อร่างสร้างตัวที่ยาวนาน แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว มักจะเข้มแข็ง ยั่งยืน และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพิ่มขึ้น

๒. เครือข่ายจัดตั้ง

เครือข่ายจัดตั้งมักจะมี ความเกี่ยวข้องกับนโยบายหรือการดำเนินงานของภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ การจัดตั้งอยู่ในกรอบความคิดเดิมที่ใช้กลไกของรัฐผลักดันให้เกิดงานที่เป็นรูปธรรมโดยเร็ว และส่วนมากภาคีหรือสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่ายมักจะไม่ได้อาศัยพื้นฐาน ความต้องการ ความคิด ความเข้าใจ หรือมุมมองในการจัดตั้งเครือข่ายที่ตรงกันมาก่อนที่จะเข้ามารวมตัวกัน เป็นการทำงานเฉพาะกิจชั่วคราวที่ไม่มีความต่อเนื่อง และมักจะจางหายไปในที่สุด เว้นแต่ว่าเครือข่ายจะได้รับการชี้แนะที่ดี ดำเนินงานเป็นขั้นตอนจนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง เกิดเป็นความผูกพันระหว่างสมาชิกจนนำไปสู่การพัฒนาเป็นเครือข่ายที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม แม้วากลุ่มสมาชิกจะยังคงรักษาสถานภาพของเครือข่ายไว้ได้ แต่มีแนวโน้มที่จะลดขนาดของเครือข่ายลงเมื่อเปรียบเทียบกับระยะก่อตั้ง

^{๔๑} ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๙), หน้า ๗๖.

๓. เครือข่ายวิวัฒนาการ

เป็นการถือกำเนิดโดยไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติตั้งแต่แรก และไม่ได้เกิดจากการจัดตั้งโดยตรง แต่มีกระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่ โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล/องค์กรมารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้างๆ ในการสนับสนุนกันและเรียนรู้ไปด้วยกัน โดยยังไม่ได้สร้างเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เฉพาะที่ชัดเจนนัก หรืออีกลักษณะหนึ่งคือถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการได้รับฟัง หรือการไปได้เห็นการดำเนินงานของเครือข่ายอื่นๆ มา แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน สร้างพันธสัญญาเป็นเครือข่ายช่วยเหลือและพัฒนาตนเอง เครือข่ายที่ว่านี้แม้จะไม่ได้เกิดจากแรงกระตุ้นภายในโดยตรงตั้งแต่แรก แต่ถ้าสมาชิกมีความตั้งใจจริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี เมื่อได้รับการกระตุ้นและสนับสนุน ก็จะสามารถพัฒนาต่อไปจนกลายเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งทำนองเดียวกันกับเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เครือข่ายในลักษณะนี้พบเห็นอยู่มากมาย เช่น เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาพ เป็นต้น

๒.๕.๒ ความหมายการเสริมสร้างเครือข่าย

Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell^{๕๒} ให้ความหมายของคำว่า "เครือข่าย" มีความสำคัญมากขึ้น ไม่ว่าจะในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ผู้คนพูดถึงเครือข่ายของหน่วยงานการพัฒนา วิจัย ธุรกิจ และในสาขาวิชาชีพต่าง ๆ คนบางกลุ่มมอง "เครือข่าย" ว่าเป็นเพียงคำที่รู้จักกันเฉพาะในวงการหนึ่ง ปัจจุบันมีองค์กรจำนวนมากตระหนักว่า "เครือข่าย" เป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าในการพัฒนา แต่เครือข่ายคืออะไร เครือข่ายทำงานอย่างไร ทำไมบางเครือข่ายประสบความสำเร็จ บางเครือข่ายไม่ประสบความสำเร็จ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน หน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ คนในชุมชน และองค์กรชุมชน จะร่วมกันสร้างและพัฒนาเครือข่ายได้อย่างไร การจัดการภายในของ เครือข่ายองค์กรชุมชนควรเป็นอย่างไร เครือข่ายเมื่อสร้างขึ้นมาแล้วจะทำหน้าที่อย่างไร ชุมชนจะได้ประโยชน์อะไรบ้าง ล้วนแต่เป็นคำถามที่ยังต้องการกระบวนการศึกษาวิจัยอีกมากนัก

Doyle, Robert^{๕๓} ให้ความหมาย เครือข่าย คือ การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติภารกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติภารกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน

พิทยา ว่องกุล^{๕๔} ให้ความหมาย "เครือข่าย" ในปัจจุบันมีความหมายประการหนึ่ง คือ ขบวนการทางสังคม อันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมายวัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่าง โดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน

^{๕๒} Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. *Network Analysis : Studies in Human Interaction*. Netherlands : Mouton & Co, 2015, P.88.

^{๕๓} Doyle, Robert. *Community Development in an Age of Globalization : the Partnership Option*. Prepare for the presentation to the ๑st International Conference on Community Development in the Asia - Pacific at Sukhothai Thammathirat University, 2016, P.43.

^{๕๔} พิทยา ว่องกุล, *สร้างสังคมใหม่ : ชุมชนาธิปไตย - ธัมมาธิปไตย*, (กรุงเทพ : โครงการวิจัยที่ธรรมศาสตร์. ๒๕๕๖), หน้า ๕๖.

Taschereau Suzanne and Jose Edgardo L.^{๔๕} ให้ความหมาย เครือข่าย ว่า หมายถึง วัฒนธรรมองค์กร เป็นกระบวนการที่คนใหม่ที่ทำให้มีการจัดความสัมพันธ์ภายในองค์กรหนึ่ง ระหว่างคนในองค์กร และระหว่างองค์กรนั้นกับองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการเปลี่ยนจากการจัดการแบบลำดับชั้น (hierarchical) มาเป็นการสร้างเครือข่าย (networking)

กิจกรรมสำคัญที่สุดที่เครือข่ายทุกเครือข่ายทำร่วมกัน คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารประสบการณ์ แล้วพัฒนาไปสู่การวางแผนร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน ทำให้ด้านหนึ่งหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อน อีกด้านหนึ่งทำให้กิจกรรมนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะเป็นการประสานพลัง (synergy) เป็นการใช้ทรัพยากร ใช้พลังงาน อย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการรณรงค์เรื่องต่างๆ ถ้าทำเป็นเครือข่ายจะได้ผลมากกว่า

เงื่อนไขสำคัญของเครือข่าย คือ ต้องมีการติดต่อสัมพันธ์สื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างสมาชิก อาจมีผู้ประสาน ซึ่งเป็นบุคคลหรือกลุ่มประสาน ซึ่งดำเนินกิจกรรมการประสาน แต่ไม่ใช่เป็นผู้ดำเนินการแทนสมาชิกเครือข่ายในทุกเรื่อง

เครือข่ายอาจเป็นเครือข่ายแบบผสมผสานระหว่างสมาชิกที่แตกต่างกันในสถานภาพ เช่น เป็นผู้นำชุมชน ข้าราชการ นักธุรกิจ นักวิชาการ แต่เมื่อทุกคนมีเป้าหมายร่วมกันก็สามารถเป็นเครือข่ายได้ อีกแบบหนึ่ง คือ เครือข่ายขององค์กรหรือคนที่มีสถานภาพเดียวกัน อาชีพเดียวกัน ระดับเดียวกัน เช่น เกษตรกร นักวิจัย องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิจัย เป็นต้น

ปกรณ์ สุวรรณประภา^{๔๖} ให้ความหมายของ เครือข่าย ว่า คือ การเชื่อมโยงของกลุ่มของคนหรือกลุ่มองค์กรที่**สมัครใจ** ที่จะแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดย**มีการจัดระเบียบโครงสร้าง**ของคนในเครือข่ายด้วย**ความเป็นอิสระ เท่าเทียมกัน**ภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทร ซึ่งกันและกัน

ประเด็นสำคัญของนิยามข้างต้น คือ

- ความสัมพันธ์ต้องเป็นไปโดยสมัครใจ
- กิจกรรมที่ต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน
- การเป็นสมาชิก ต้องไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้น ๆ

การเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่าย จะต้องพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันด้วย ดังนั้น เครือข่ายต้องมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เป็นสมาชิก ดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมเฉพาะกิจตามความจำเป็น เมื่อภารกิจบรรลุเป้าหมายแล้ว เครือข่ายก็อาจยุบสลายไป แต่ถ้ามีความจำเป็นหรือมีภารกิจใหม่อาจกลับมารวมตัวกันได้ใหม่ หรือจะเป็นเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องระยะยาวก็ได้

^{๔๕} Taschereau Suzanne and Jose Edgardo L. Campos. **Building Government - Citizen - Business Partnerships.** Canada : Institution on Governance, , 2013, P.90.

^{๔๖} ปกรณ์ สุวรรณประภา. **วิทยากรกระบวนการภาคสนาม.** (สถาบันพัฒนาสี่แยกอินโดจีน สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, พิษณุโลก, ๒๕๕๙), หน้า ๔๕.

โดยสรุป ความหมายของ การสร้างเครือข่าย คือ

๑. ตาข่าย (Net) ที่โยงใยถึงกันและพร้อมที่จะ “Work” เมื่อต้องการใช้งาน
๒. รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรหลายองค์กร ที่ต่างก็มีทรัพยากรของตัวเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคล กลุ่มหรือองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลาแน่นอนพอสมควร แม้อาจจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือ หรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้
๓. การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติภารกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติภารกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน
๔. สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่นๆ อีกหลายๆ คน
๕. ระบบความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
๖. ความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยที่เป็นไปตามกฎของการไหลเลื่อนไปมาระหว่างความไร้ระเบียบกับการจัดระเบียบ และระหว่างการแตกดับกับการเกิดขึ้นใหม่ ที่พร้อมจะสานต่อกับสิ่งต่างๆ โดยมุ่งเน้นการสานต่อกับปัจเจกบุคคล กลุ่มและองค์กรเครือข่าย เพื่อเข้ามาสร้างสรรค์คุณค่าใหม่ ความรู้ใหม่ หรือสังคมใหม่อย่างเหมาะสม โดยยึดหลักของความไว้วางใจที่มีต่อกัน ในฐานะที่ทุกกระบวนการเป็นระบบเปิดที่มีการเชื่อมโยงต่อกัน และเพื่อให้เกิดการกระทำตามภารกิจนั้นๆ จนบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ
๗. สายใย (Web) ของความสัมพันธ์ทางสังคม มีความเป็นเอกภาพ มีพลังความยึดโยง (cohesive) และการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน
๘. การที่คนมาพบปะกัน มาประชุมกัน และทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อกัน เพราะมีสิ่งที่ยึดโยงใจระหว่างสมาชิกเข้าด้วยกัน คือ สัมพันธภาพของสมาชิกในเครือข่าย โดยบุคคลจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างกันบนพื้นฐานของความเท่าเทียมในด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านโอกาสในการสื่อสาร การเข้าถึงแหล่งข้อมูลข่าวสาร และการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ร่วมกัน
๙. การเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ แล้วขยายผลออกไปเป็นวงกว้าง เพื่อให้สังคมเกิดการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น และในการเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์นั้นจะเป็นความสัมพันธ์กลับในเชิงบวก ที่จะส่งผลให้เกิดพลังทวีคูณ (reinforcing) เกิดการขยายผลแบบก้าวกระโดด (quantum leap) เป็นพลังสร้างสรรค์ที่เปลี่ยนคุณภาพอย่างฉับพลัน (emergence) โดยเป้าหมายที่ปรารถนาในการสร้างเครือข่าย คือ การนำเอาจิตวิญญาณที่สร้างสรรค์ของมนุษย์มาถักทอเชื่อมโยงกัน ซึ่งการสร้างเครือข่ายนั้นสามารถพิจารณาได้จากระบบสิ่งมีชีวิต ที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ดังนั้นจะต้องสร้างโอกาสในการเชื่อมโยงเครือข่ายและมีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา (ลองผิด-ลองถูก) โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการสื่อสารจะต้องเข้ามา มีบทบาทที่สำคัญในการสร้างเครือข่าย
๑๐. ความร่วมมือที่เป็นไปได้ทั้งในระบบบุคคล องค์กรและสถาบันอาจมีขอบข่ายและขนาด ตั้งแต่เล็กๆ ภายในชุมชนไปจนถึงระดับจังหวัด ภูมิภาค ประเทศและระหว่างประเทศ เป็นสายใยของ

ความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่นๆ และอีกหลายๆ คน ซึ่งเป็นการมองในมิติของการจัดโครงสร้างทางสังคมที่เอื้อต่อการเสริมสร้างและความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของกลุ่มคนในสังคมที่มีต่อกัน

๑๑. ชุมชนแห่งสำนึก (conscious community) ที่สมาชิกต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นหนา อาจจะด้วยพื้นฐานของระบบคุณค่าเก่าหรือเป้าประสงค์ใหม่ของการเข้ามาทำงานร่วมกัน ซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัตรที่บุคคลและกลุ่มคนต่างมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน มีความสัมพันธ์และการตัดสินใจร่วมกัน โดยมีพันธะเชื่อมโยงระบบใหญ่บนพื้นฐานแห่งความเป็นอยู่ที่ตีร่วมกัน และมีการติดต่อสื่อสารด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้กลุ่มหรือเครือข่ายมีความยั่งยืน (communication and network)

๑๒. เครื่องมือทางสังคมในรูปแบบของประชาสังคม ที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนที่ยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (civic group/organization) ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหา หรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการ โดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายและประชาคมที่รวมกลุ่มขององค์กรอิสระ สาธารณประโยชน์ ปัจเจกชนและสาธารณชนเข้าด้วยกัน โดยในเครือข่ายประชาสังคมนั้น กระบวนการเชื่อมประสาน การถ่ายทอดความคิดเห็น ทศนคติ และประสบการณ์ทางการเมืองจะยกระดับ จิตสำนึกของปัจเจกบุคคล จากการเป็นฝ่ายถูกกระทำมาเป็นฝ่ายกระทำต่อสังคม

๑๓. การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงานหรือสถาบันใด ได้ตกลงที่จะประสานเชื่อมโยงเข้าหากันภายใต้วัตถุประสงค์ หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบ โดยมีจุดหมายเพื่อกิจกรรมต่างๆ เช่น การปฏิรูปการศึกษา โดยกลุ่มเครือข่ายนี้ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำกิจกรรมร่วมกัน

๑๔. รูปแบบการประสานงานกลุ่มของคนหรือองค์กร ที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน หรือกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเหลือกัน โดยการติดต่อสื่อสารอาจทำได้ทั้งการผ่านศูนย์กลางหรือแม่ข่าย และการติดต่อโดยตรงระหว่างกลุ่ม ซึ่งมีการจัดรูปแบบหรือจัดระเบียบที่ยังคงความอิสระ โดยมีรูปแบบการรวมตัวแบบหลวมๆ ตามความจำเป็น หรือเป็นโครงสร้างที่มีความชัดเจน

๑๕. ความร่วมมือและการเปิดรับของฝ่ายต่างๆ ที่จะมีข้อตกลงร่วมกันในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งข้อกำหนดที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความพยายามที่จะระดมทรัพยากร กระบวนการ ความรู้และวิธีการต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จจากการร่วมมือและการเปิดรับในสิ่งใหม่นั้นเสมอ

๑๖. การสร้างสัมพันธ์ภาพทางสังคมในการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อยกระดับแนวคิดและกิจกรรมที่ทำร่วมกันให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดต่อสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ โดยเป็นการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์อย่างหลวมๆ ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กรและสถาบัน ซึ่งสมาชิกในเครือข่ายเข้าร่วมกิจกรรมตามความเหมาะสม ภายใต้กฎเกณฑ์หรือเป้าหมายร่วมและมีการปฏิบัติอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตน รวมทั้งมีการทำงานร่วมกันทั้งในงานเฉพาะหน้า และการประสานผลประโยชน์ที่ขยายวงกว้างออกไป

๑๗. สังคมแห่งกัลยาณมิตร หรือเครือข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้ (learning social networks) โดยเครือข่ายสังคม จะต้องมีความสามารถในการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง หรือมีการขยายแนวคิดกระบวนการออกไปจึงจะสามารถปรับตัวให้อยู่ในดุลยภาพได้

๑๘. ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชนที่กว้างขวาง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ยุติธรรม และก่อสร้างเครือข่ายที่กว้างขวางมากกว่าในอดีต เพื่อสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาที่ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่ายหรือเพื่อรู้เท่าทันการเชื่อมโยงเครือข่ายของเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ไร้พรมแดน

ดังนั้น โดยสรุปแล้ว การสร้างเครือข่าย จึงหมายถึง คือ กระบวนการที่กลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปหรือจัดระเบียบโครงสร้างที่คนหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระ ในความหมายนี้ สารสำคัญคือ ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และการเป็นสมาชิกเครือข่ายไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้น ๆ

๒.๕.๓ ประเภท และ องค์ประกอบการเสริมสร้างเครือข่าย

อรุณี เวียงแสง และคณะ ^{๔๗} กล่าวว่า การเสริมสร้างเครือข่ายและองค์ประกอบของเครือข่ายมีหลายประเภท ดังมีผู้เสนอแนะดังนี้

กรมพัฒนาชุมชนได้นำเสนอประเภทของเครือข่ายดังนี้

๑. เครือข่ายเชิงพื้นที่ (area)
๒. เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (issue)
๓. เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่

๑. เครือข่ายเชิงพื้นที่ (area network) หมายถึง การรวมตัวของกลุ่ม องค์กร เครือข่าย ที่อาศัยพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกันเป็นกระบวนการพัฒนาที่อาศัยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นเป้าหมายนำทางและเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่าง ๆ ออกจากกัน โดยยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของทุกฝ่ายลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงพื้นที่สามารถจัดได้หลายระดับตามพื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้น อาทิ

๑) การแบ่งเครือข่ายตามระบบการปกครองของภาครัฐ เช่น

- เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบลและอำเภอ เช่น เครือข่ายประชาคม อ.แม่สอด จ.ตาก
- เครือข่ายระดับจังหวัด เช่น เครือข่ายประชาคม จ.น่าน
- เครือข่ายระดับภูมิภาค เช่น เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ
- เครือข่ายระดับประเทศ เช่น เครือข่ายสมาพันธ์เกษตรกรแห่งประเทศไทย
- เครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศ เช่น เครือข่ายการพัฒนาของ UNDP เป็นต้น

๒) การแบ่งพื้นที่ตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น

- เครือข่ายลุ่มน้ำปิง
- เครือข่ายอ่าวปัตตานี ฯลฯ

^{๔๗} อรุณี เวียงแสง และคณะ. การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้ เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), กรุงเทพฯ, ๒๕๕๙, หน้า ๔๕.

๒. เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (issue network) หมายถึง เครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรม หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้นๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม สามารถแบ่งได้อย่างมากมายตามประเด็นกิจกรรม และความสนใจที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน โดยไม่ ยึดติดกับพื้นที่ดำเนินการ แต่ใช้หลักของกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นตัวกำหนดความเป็นเครือข่าย เช่น

- เครือข่ายป่าชุมชน
- เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน
- เครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน
- เครือข่ายผู้สูงอายุ
- เครือข่ายด้านคุ้มครองผู้บริโภค
- เครือข่ายสิ่งแวดล้อม
- เครือข่ายปฏิรูปการศึกษา
- เครือข่ายสิทธิมนุษยชน
- เครือข่ายสุขภาพ ฯลฯ

๓. เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ หมายถึง เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจ/กิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย ซึ่งอาจแบ่งเป็นเครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายต่างๆ ดังกล่าวมุ่งเน้น การดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของหน่วยงานหรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์ นั้นๆ ลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายประเภทนี้ สำหรับสังคมไทยอาจแบ่งกลุ่มผลประโยชน์ได้ ๔ ภาคส่วนใหญ่ๆ ได้แก่

๑) เครือข่ายภาครัฐ เช่น เครือข่ายสถาบันการศึกษา เครือข่ายกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย เครือข่ายองค์กรอิสระของภาครัฐ เช่น สถาบันพระปกเกล้า สถาบันการศึกษา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น

๒) เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน เช่น สภาหอการค้า สมาคมผู้ส่งออก เครือข่าย SME ฯลฯ

๓) เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น เครือข่ายเพื่อนตะวันออก เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ เครือข่ายด้านแรงงานสวัสดิการสังคม เครือข่ายมูลนิธิ YMCA ฯลฯ

๔) เครือข่ายภาคประชาชน เช่น เครือข่ายปราชญ์อีสาน เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายสมัชชาคนจน เป็นต้น

นอกจากนี้ พิทยา ว่องกุล^{๔๔} ยังได้แบ่งประเภทของเครือข่าย ดังนี้

เครือข่ายเทียม (Pseudo network) หมายถึง เครือข่ายชนิดที่เราหลงผิดคิดว่าเป็นเครือข่าย แต่แท้จริงแล้วเป็นแค่การชุมนุมพบปะสังสรรค์ระหว่างสมาชิก โดยที่ต่างคนต่างก็ไม่ได้มีเป้าหมายร่วมกัน และไม่ได้ตั้งใจที่จะทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการรวมกลุ่มแบบเฮโลสาระพา หรือรวมกันตามกระแสนิยมที่ไม่

^{๔๔} พิทยา ว่องกุล, **สร้างสังคมใหม่ : ชุมชนอธิปไตย - ธัมมอธิปไตย**, กรุงเทพฯ : โครงการวิถิธรรมศน์. ๒๕๕๖, หน้า ๒๓ - ๒๔.

มีวัตถุประสงค์ชัดเจน ดังนั้น การทำความเข้าใจกับองค์ประกอบของเครือข่ายจึงมีความสำคัญ เพื่อช่วยให้สมาชิกสามารถสร้างเครือข่ายแทนการสร้างเครือข่ายเทียม

เครือข่าย (แท้) มีองค์ประกอบสำคัญอยู่อย่างน้อย ๗ อย่างด้วยกัน คือ

๑. มีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน (common perception)
๒. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision)
๓. มีความสนใจหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits)
๔. การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation)
๕. มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship)
๖. มีการเกี่ยวพันพึ่งพากัน (interdependent)
๗. มีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction)

มีการรับรู้มุมมองที่เหมือนกัน (common perception)

ต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้เหมือนกันถึงเหตุผลในการเข้ามาร่วมกันเป็นเครือข่าย เช่น มีความเข้าใจในตัวปัญหาและมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ประสบกับปัญหาอย่างเดียวกันหรือต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาหรือลดความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น^{๔๙}

การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะถ้าเริ่มต้นด้วยการรับรู้ที่ต่างกัน มีมุมมองหรือแนวคิดที่ไม่เหมือนกันแล้ว จะประสานงานและขอความร่วมมือยาก เพราะแต่ละคนจะติดอยู่ในกรอบความคิดของตัวเอง มองปัญหาหรือความต้องการไปคนละทิศละทาง แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าสมาชิกของเครือข่ายจะมีความเห็นที่ต่างกันไม่ได้ เพราะมุมมองที่แตกต่างช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์ ในการทำงาน แต่ความแตกต่างนั้นต้องอยู่ในส่วนของกระบวนการ (process) ภายใต้การรับรู้ถึงปัญหาที่สมาชิกทุกคนยอมรับแล้ว มิฉะนั้นความเห็นที่ต่างกันจะนำไปสู่ความแตกแยกและแตกหักในที่สุด

การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision)

วิสัยทัศน์ร่วมกัน หมายถึงการที่สมาชิกมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตที่เป็นภาพเดียวกัน มีการรับรู้และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน และมีเป้าหมายที่จะเดินทางไปด้วยกัน การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันจะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเกิดพลัง มีความเป็นเอกภาพ และช่วยผ่อนคลายความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ในทางตรงกันข้าม ถ้าวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของสมาชิกบางกลุ่มขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่าย พฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มนั้นก็จะเริ่มแตกต่างจากแนวปฏิบัติที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้น แม้ว่าจะต้องเสียเวลามากกับความพยายามในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน แต่ก็จำเป็นจะต้องทำให้เกิดขึ้น หรือถ้าสมาชิกมีวิสัยทัศน์ส่วนตัวอยู่แล้ว ก็ต้องปรับให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายให้มากที่สุดแม้จะไม่ซ้อนทับกันแนบสนิทจนเป็นภาพเดียวกัน แต่อย่างน้อยก็ควรสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน^{๕๐}

^{๔๙} Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. *Network Analysis : Studies in Human Interaction*. Netherlands : Mouton & Co, 2015, P.54.

^{๕๐} Burke, Adam. *Communications & Development : a practical guide*. London : Social Development Division Department for International Development, 2015, P.34.

มีความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits)

คำว่าผลประโยชน์ในที่นี้ ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและผลประโยชน์ไม่ใช่ตัวเงิน ถ้าการเข้าร่วมในเครือข่ายสามารถตอบสนองต่อความต้องการของเขาหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน ก็จะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายมากขึ้น

ดังนั้น ในการที่จะดึงใครสักคนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเครือข่าย จำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการเข้าร่วม ถ้าจะให้ดีต้องพิจารณาล่วงหน้าก่อนที่เขาจะร้องขอ ลักษณะของผลประโยชน์ที่สมาชิกแต่ละคนจะได้รับอาจแตกต่างกัน แต่ควรต้องให้ทุกคนและต้องเพียงพอที่จะเป็นแรงจูงใจให้เขาเข้ามามีส่วนร่วมในทางปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่เป็นเข้ามาเป็นเพียงไม้ประดับเนื่องจากมีตำแหน่งในเครือข่าย แต่ไม่ได้ร่วมปฏิบัติภารกิจ เมื่อใดก็ตามที่สมาชิกเห็นว่าเขาเสียประโยชน์มากกว่าได้ หรือเมื่อเขาได้ในสิ่งที่ต้องการเพียงพอแล้ว สมาชิกเหล่านั้นก็จะออกจากเครือข่ายไปในที่สุด

การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation)

การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย เป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายควรมีความเท่าเทียมกัน ทุกคนอยู่ในฐานะ “หุ้นส่วน (partner)” ของเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (horizontal relationship) คือความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน มากกว่าความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (vertical relationship) ในลักษณะเจ้านายลูกน้อง ซึ่งบางครั้งก็ทำได้ยากในทางปฏิบัติเพราะต้องเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกในเครือข่ายโดยการสร้างบริบทแวดล้อมอื่น ๆ เข้ามาประกอบ แต่ถ้าทำได้จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายมาก

มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship)

องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็สร้างความเข้มแข็งให้กันและกัน โดยนำจุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วทำให้ได้ผลลัพธ์เพิ่มขึ้นในลักษณะพลังทวีคูณ ($๑+๑ > ๒$) มากกว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อต่างคนต่างอยู่

การเกี่ยวพันพึ่งพากัน (interdependence)

เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน การที่สมาชิกเครือข่ายตกอยู่ในสภาวะจำกัดทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ ไม่สามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยตนเองโดยปราศจากเครือข่าย จำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย การทำให้หุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันอย่างเหนียวแน่น จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึก ว่าหากเอาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของเครือข่าย การเกี่ยวพันพึ่งพากันในลักษณะนี้จะส่งผลให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

มีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction)

หากสมาชิกในเครือข่ายไม่มีการปฏิสัมพันธ์กันแล้ว ก็ไม่ต่างอะไรกับก้อนหินแต่ละก้อนที่รวมกันอยู่ในถ้ำ แต่ละก้อนก็อยู่ในถ้ำอย่างเป็นอิสระ ดังนั้นสมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านการเขียน การพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนาาร่วมกัน โดยที่ผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย

ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกควรเป็นการแลกเปลี่ยนกัน (reciprocal exchange) มากกว่าที่จะเป็นผู้ให้หรือเป็นผู้รับฝ่ายเดียว (unilateral exchange) ยิ่งสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใด ก็จะทำให้เกิดความผูกพันระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้น ทำให้การเชื่อมโยงแน่นแฟ้นมากขึ้น มีการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย^{๕๑}

สำหรับองค์ประกอบความเป็นเครือข่าย Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell^{๕๒} ได้กล่าวไว้ว่า

Tamang, D.^{๕๓} ได้กล่าวถึงกระบวนการสร้างเครือข่ายที่สำคัญดังนี้

๑. วัตถุประสงค์

การจัดตั้งเครือข่ายต้องมีวัตถุประสงค์ชัดเจน ซึ่งสามารถกำหนดทิศทางของเครือข่าย กิจกรรมหลัก และประเภทของบุคคลและองค์กรที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกที่แข่งขันของเครือข่าย การกำหนดวัตถุประสงค์ควรให้สมาชิกจำนวนมากมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดด้วย เพื่อป้องกันการครอบงำจากกลุ่มคนบางกลุ่ม วัตถุประสงค์ของเครือข่ายควรมีการทบทวนเป็นระยะ ๆ เพื่อประเมินความก้าวหน้าของการทำงานของเครือข่ายว่าบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด วัตถุประสงค์จะยังคงมีความสำคัญและเหมาะสมสำหรับการทำงานของเครือข่ายในอนาคตอีกหรือไม่ เครือข่ายควรเตรียมตัวสำหรับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปตามเวลา ควรมีการปรับวัตถุประสงค์เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปหรือเมื่อเป้าหมายแรกบรรลุผลแล้ว เครือข่ายอาจมีการจัดแจงอะไรบางอย่างขึ้นมาเป็นการชั่วคราวเพื่อสนองความต้องการบางอย่างของสมาชิก และเมื่อประสบความสำเร็จแล้ว ก็ต้องเปลี่ยนตัวเองอย่างรวดเร็วเพื่อจัดการกับวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ อีก หรืออาจสลายตัวเองก็ได้

๒. กิจกรรมที่ชัดเจน

เครือข่ายต้องริเริ่มกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อสมาชิก พลังขับเคลื่อนของเครือข่ายจะดำรงอยู่ได้ก็ด้วยการมีกิจกรรมที่ทำให้สมาชิกมีโอกาสปะทะสังสรรค์และแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นของสมาชิก กิจกรรมพื้น ๆ ก็จะนำไปสู่การเป็นเครือข่ายพื้น ๆ ความศรัทธาของเครือข่ายไม่สามารถรักษาไว้ได้ด้วยการดำเนินกิจกรรมเพียงการส่งจดหมายข่าวถึงสมาชิก บัญชีรายชื่อสมาชิกที่มีจำนวนมาก ไม่ใช่สิ่งทดแทนการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดแบบเผชิญหน้าและการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดระหว่างสมาชิกในเครือข่ายเพื่อการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน กิจกรรมที่ชัดเจนไม่ใช่ต้องเป็นการเตรียมการโดยกลุ่มแกนนำของเครือข่าย การให้สมาชิกสามารถจัดกิจกรรมเองเป็นการเปิดทางให้เกิดความร่วมมือกันทั้งเครือข่าย ในเครือข่ายที่ที่แข่งขัน กิจกรรมของเครือข่ายจะเกิดขึ้นในวงกว้าง บางกิจกรรมดำเนินการโดยกลุ่มแกน แต่หลายกิจกรรมทำโดยสมาชิก

^{๕๑} Eckhard Deutscher and Gudrun Kochend Orfer - Lucius. "Towards the Global Knowledge and Information Society". **Development and Cooperation (D+C)**. No.4/1999, July/August, 2017, P.20.

^{๕๒} Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. **Network Analysis : Studies in Human Interaction**. Netherlands : Mouton & Co, 2016, P.20 - 21.

^{๕๓} Tamang, D. "Service Delivery versus Popular Participation and Extension" in **Recent Concepts, Knowledge, Practices, and New Skills in Participatory Integrated Watershed Management. Trainers' Resource Book**. ICIMOD, PWWTA, FAO (UN) and Dept.of Soil Conservation and Watershed Management, Nepal. Netherlands/FAO (UN),GCP/RAS/๑๖๑/NET, 2016, P. 89 - 95.

๓. กลุ่มแกนนำที่ปวารณาตนเพื่อเครือข่าย

แม้ว่าการมีส่วนร่วมในวงกว้างจะเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการทำงานของเครือข่าย แต่ก็ยังจำเป็นต้องมีกลุ่มแกนนำของเครือข่ายที่ปวารณาตัวเข้ามาทำหน้าที่ประสานงาน จัดการ และส่งกำลังบำรุงให้กับสมาชิก บุคคลหรือองค์กรที่เป็นกลุ่มแกนต้องคิดให้พ้นจากงานในองค์กรของตัวเอง เพราะขณะนี้ตนเองทำหน้าที่ให้กับสมาชิกทั้งหมดไม่ใช่ทำงานให้กับองค์กรของตัวเองเท่านั้น กลุ่มแกนนำต้องไม่ติดอยู่กับกิจกรรมประจำวันขององค์กรตัวเอง และกลุ่มแกนต้องดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายให้บังเกิดประโยชน์สูงสุด เนื่องจากบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาส่วนใหญ่รู้สึกถูกกดดันให้ต้องใช้เวลาและทรัพยากรของตนไปในการทำงานให้กับเครือข่าย กิจกรรมของเครือข่ายจึงมักจะได้รับความเอาใจใส่เป็นพิเศษเมื่อกิจกรรมดังกล่าวมีความสำคัญ ดังนั้น คนหรือองค์กรที่ปวารณาตนหรือได้รับมอบหมายให้เป็นกลุ่มแกนควรมองความสำเร็จของเครือข่ายในฐานะที่เป็นเป้าหมายสำคัญของชีวิตและอาชีพ ผลกระทบของขบวนการทางสังคมบางอย่างที่มีต่อโลก (เช่นการรักษาระบบนิเวศ การเรียกร้องสิทธิสตรี และการเรียกร้องประชาธิปไตย) ส่วนใหญ่มีผลมาจากองค์กรเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพสูงซึ่งดำเนินการโดยกลุ่มอาสาสมัครกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีความตั้งใจอย่างแรงกล้านั่นเอง กลุ่มแกนนำต้องทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสมาชิกเครือข่าย มีการติดต่อสื่อสารกับสมาชิกทั่วไปอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้สามารถติดตามความคิดและความต้องการที่เปลี่ยนแปลงของสมาชิกได้ทัน ถ้าไม่มีการติดต่อกัน กลุ่มแกนนำมีแนวโน้มเอียงที่จะมุ่งไปสู่การรวมศูนย์อำนาจและแยกตัวออกจากสมาชิกมากขึ้นทุกที ต้องมีกระบวนการเปลี่ยนกลุ่มผู้นำเครือข่ายขึ้นมาใหม่อย่างต่อเนื่อง อาจให้มีการหมุนเวียนหน้าที่ความรับผิดชอบภายในเครือข่ายหรือให้มีการเลือกตั้งแบบประชาธิปไตยก็ได้ กลุ่มแกนควรมีการตรวจสอบความก้าวหน้าของเครือข่ายและความสอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกเครือข่ายคนอื่น ๆ อย่างสม่ำเสมอโดยการวิพากษ์ตนเอง กลุ่มแกนควรมองวิธีการที่จะทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่เครือข่าย และระบบการจัดการที่ให้สมาชิกมีส่วนร่วมมากที่สุด เพื่อช่วยให้เครือข่ายดำรงกระบวนการทำงานที่ใช้ได้จริง

๔. หลีกเลียงการรวมศูนย์อำนาจจากการมอบอำนาจ

เครือข่ายและกลุ่มแกนควรกำหนดเรื่องที่จะมอบอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้กับสมาชิก เพื่อหลีกเลียงอันตรายจากการรวมศูนย์อำนาจมากเกินไป การครอบงำ การแยกตัวเองออกจากสมาชิก และการกลายเป็นสมาชิกที่เฉยเมยต่อกิจกรรมเครือข่าย เครือข่ายบางแห่งเล็งการรวมศูนย์อำนาจโดยการมอบให้สมาชิกเป็นคณะทำงานในเรื่องต่าง ๆ และมีหน้าที่ประสานงานในเรื่องนั้น ๆ เครือข่ายไม่ควรทำให้สมาชิกตั้งความหวังไว้กับกลุ่มแกนมากเกินไปว่าจะต้องเป็นหน่วยดำเนินงานในทุกกิจกรรม สมาชิกเองก็ควรมีความรู้สึกที่จะรับผิดชอบการดำเนินงานกิจกรรมหรือเสนอตัวเข้ามาช่วยเหลือกิจกรรมของเครือข่ายด้วย ถ้าเครือข่ายไม่มีชีวิตชีวา สมาชิกควรตำหนิตัวเองเท่า ๆ กับตำหนิกลุ่มแกน

๕. การกระจายอำนาจที่จัดตั้งโดยองค์กรความช่วยเหลือ

เครือข่ายที่จัดตั้งโดยองค์กรแหล่งทุน และเครือข่ายด้านการวิจัยระหว่างประเทศ โดยทั่วไปมีจุดเริ่มจากการมีเลขานุการ และเจ้าหน้าที่ประจำ ซึ่งมีแนวโน้มจะเป็นเครือข่ายที่มีรูปแบบทางการที่ดำเนินการภายใต้การกำกับของแหล่งทุน แม้ว่าจะจะเป็นเครือข่ายที่เกิดจากสถาบันเจ้าของทุนที่ทำให้ได้รับการยอมรับและการสนับสนุนทางการเงินจากนานาชาติ แต่เครือข่ายก็ควรมอบหมายงานและกระจายอำนาจให้กับสมาชิก ซึ่งอาจทำในลักษณะการเปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถจัดกิจกรรมบางเรื่องได้อย่างอิสระ ทั้งนี้เป็นการช่วยให้สมาชิกมีประสบการณ์ในการดำเนินกิจกรรมอย่างมืออาชีพ มีสถานภาพและความรับผิดชอบที่ดีขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้เครือข่ายสามารถดำรงอยู่ได้ต่อไปเมื่อองค์กรแหล่งทุนปิดการช่วยเหลือ เครือข่ายหลายแห่งที่สร้างขึ้นโดยองค์กรแหล่งทุน พยายามที่จะกระตุ้นให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมโดยการขยาย

องค์กรประสานออกไป เช่น การจัดตั้งหน่วยงานของเครือข่ายกระจายออกไปตามความต้องการของสมาชิก ในภูมิภาคต่าง ๆ บางแห่งก็สร้างหน่วยงานสาขาขึ้นจำแนกตามพื้นที่ เช่น องค์กรเครือข่าย..... ภาคเหนือ เป็นต้น

๖. หุ้นส่วน, ความเป็นเจ้าของ และการเปิดโอกาส

ความรู้สึกมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและความผูกพันที่เหนียวแน่นมีส่วนอย่างสำคัญต่อความสำเร็จของเครือข่าย กระบวนการตัดสินใจ การเลือกกิจกรรมและวิธีการทำงานของเครือข่ายควรดำเนินไปในลักษณะประชาธิปไตย และทำให้สมาชิกรู้สึกได้ว่าพวกเขาสามารถควบคุมหรือมีบทบาทในการดังกล่าว เครือข่ายควรเปิดทางให้เกิดการมีส่วนร่วมในวงกว้าง โดยอาจกำหนดกรอบอย่างไม่เป็นทางการหรือไม่มีลักษณะบังคับให้สมาชิกและองค์กรแกนสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์คัดค้านหรือให้ความร่วมมือในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินงานของเครือข่าย ซึ่งเป็นการส่งเสริมความเป็นหุ้นส่วนและการรวมพลังอันเป็นพื้นฐานของความสำเร็จในการดำเนินงานของเครือข่าย ในเครือข่ายอาจมีความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ระหว่างสมาชิก ซึ่งรวมถึงการแข่งขันช่วงชิงทรัพยากรของเครือข่าย การได้เป็นเจ้าของภาพจัดการประชุม การได้รับอุปกรณ์ฝึกอบรม และการเป็นตัวแทนของเครือข่ายในคณะกรรมการบริหารเครือข่าย หรือการได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการและเทคโนโลยีที่ทำให้ได้เปรียบในการแข่งขันกับองค์กรอื่น ๆ เพื่อให้เครือข่ายมีความสมานฉันท์และป้องกันไม่ให้เกิดความแตกแยกระหว่างสมาชิก ประเด็นต่าง ๆ ข้างต้นต้องดำเนินการอย่างเปิดเผยและให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย

๗. ทรัพยากร

เครือข่ายต้องการทรัพยากรเพื่อควมมีประสิทธิภาพในการขับเคลื่อนกิจการของเครือข่าย เงินทุนไม่ใช่ทรัพยากรเพียงอย่างเดียวที่เครือข่ายต้องการ โดยจะเห็นได้จากเครือข่ายที่มีทรัพยากรมากมาย มหาศาลสามารถจัดตั้งสถาบันนานาชาติได้ กลับมีผลงานออกสู่สังคมน้อยมาก ในขณะที่เครือข่ายบางแห่งมีทุนไม่มากนัก ที่สามารถทำงานปรากฏความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมมากมาย เนื่องจากสมาชิกมีความตั้งใจ เสียสละเวลา แรงงาน และทรัพยากรส่วนตัวให้กับกิจกรรมของเครือข่าย อย่างไรก็ตาม เงินก็มีความจำเป็นต่อการเข้าร่วมในเครือข่ายต่างประเทศ และการมีพร้อมทั้งสมาชิกที่กระตือรือร้น เสียสละเพื่องานของเครือข่าย และการมีเงินทุนอย่างเพียงพอ ดูจะเป็นเรื่องของความฝันมากกว่า

เครือข่ายต้องคาดคะเนและวางแผนเพื่อกำหนดวงเงินในการทำกิจกรรม และต้องมีโครงสร้างที่จะดูแลรักษาและจัดการเงินจำนวนดังกล่าว หลักการที่เสนอเป็นแนวทางในเรื่องนี้ คือ เครือข่ายควรให้มิตันทุนในการดำเนินการและค่าเสียหายน้อยที่สุด การหาและการจัดการเงินอุดหนุนต้องการเวลาและแรงงานจากสมาชิกเครือข่ายที่อาจไม่มีประสบการณ์ในเรื่องนี้ เพื่อดำรงความน่าเชื่อถือของเครือข่าย ทั้งต่อสมาชิกและผู้ให้การสนับสนุนทางการเงิน ต้องให้สมาชิกในวงกว้างเข้ามีส่วนร่วมและรับรู้การจัดการเกี่ยวกับเงินอุดหนุนสมาชิกและหน่วยงานที่อุดหนุนเครือข่ายมักจะส่งผลต่อความสำเร็จของเครือข่าย ยิ่งเครือข่ายสามารถได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกได้มากเท่าไรก็จะยิ่งมีความเข้มแข็งมากขึ้นเท่านั้น ทรัพยากรที่สมาชิกจะให้กับเครือข่ายไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปของเงิน ดังตัวอย่างของเครือข่ายวิจัยและพัฒนาแห่งหนึ่งได้ให้บุคคลหรือองค์กรเข้าเป็นสมาชิกโดยไม่ต้องเสียเงินบำรุง แต่สมาชิกต้องส่งบทความหรือความคิดเห็นที่มีต่องานวิจัยและพัฒนาของเครือข่ายกลับมายังกรรมการเครือข่ายอย่างสม่ำเสมอ เครือข่ายสามารถได้รับประโยชน์จากการมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานท้องถิ่นหรือหน่วยงานระหว่างประเทศที่ช่วยให้เข้าถึงแหล่งทรัพยากร หรือช่วยให้เครือข่ายได้รับการติดต่อกับหน่วยงานอื่นเพิ่มขึ้น และช่วยให้ได้รับบริการที่จะสนับสนุนสถาบันเครือข่าย อย่างไรก็ตามเครือข่ายต้องระมัดระวังไม่ให้หน่วยงานที่ติดต่อด้วยนั้นเข้ามาครอบงำหรือรวบอำนาจการจัดแจงภายในของเครือข่าย เครือข่ายที่พึ่งพิงหน่วยงานที่ให้เงินอุดหนุนเพียง

แห่งเดียว มีแนวโน้มที่จะถูกครอบงำสูงและแม้แต่การกำหนดวาระการสนับสนุนตามอำเภอใจของหน่วยงานนั้น ๆ เครื่องข่ายอาจต้องการการอุปถัมภ์จากหน่วยงานภายนอกเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการเดินทางไปต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่เงินตราในสกุลท้องถิ่น เครื่องข่ายควรลดการใช้จ่ายเพื่อเดินทางโดยเครื่องบินหรือเพื่อไปต่างประเทศให้น้อยลง และมุ่งการสร้างเครือข่ายภายในประเทศมากกว่า หรือต้องการจัดประชุมนานาชาติให้มาดำเนินการในหรือใกล้ประเทศของตนเพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ หรืออีกทางหนึ่ง เพื่อให้ได้ประโยชน์จากการร่วมในเครือข่ายของต่างประเทศ เครื่องข่ายควรเลือกที่จะไปร่วมประชุมเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของตนเอง

๘. ความเป็นไปได้และปัญหาในการเลี้ยงตัวเอง

เครือข่ายส่วนมากได้รับเงินอุดหนุนจากบุคคลหรือหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือหนึ่งแห่งหรือมากกว่า โดยทางตรงหรือโดยทางอ้อม อย่างไรก็ตามมีเครือข่ายบางแห่งก็สามารถพึ่งตนเองได้ในทางการเงิน เช่น ขบวนการสหพันธ์การเกษตรธรรมชาติระหว่างประเทศ (IFOAM - International Federation of Organic Agriculture Movement) ที่มีองค์กรแกนอยู่ในประเทศเยอรมัน เครือข่ายนี้ได้รับเงินอุดหนุนจากสมาชิก

ในประเทศพัฒนา เครือข่ายบางแห่ง เช่น สมาชิกสมาคมด้านวิชาชีพสามารถอุดหนุนกิจกรรมของเครือข่ายด้วยเงินค่าสมาชิกนิตยสารและงานอาสาสมัคร สมาชิกมีฐานะดีและสามารถจ่ายเงินส่วนตัวเป็นค่านิตยสารและค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปร่วมประชุม ยิ่งกว่านั้น สมาชิกมักจะทำงานในหน่วยงานที่สนับสนุนให้มีการสร้างเครือข่าย และยินยอมให้สมาชิกใช้เวลาทำการไปทำงานให้กับเครือข่ายด้วย เช่น อาจารย์ในมหาวิทยาลัย เป็นต้น การตั้งเครือข่ายในองค์กรทำให้เครือข่ายสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ไปได้มาก ทั้งนี้เนื่องจากสามารถใช้ทรัพยากรขององค์กร เช่น โทรศัพท์ เครื่องถ่ายเอกสาร เจ้าหน้าที่ธุรการ ฯลฯ ในการทำงานของเครือข่ายได้ ทำให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพในระยะเวลายันสั้น สมาคมวิชาชีพระดับชาติบางแห่งในเอเชีย สามารถเลี้ยงตัวเองได้ด้วยการออกนิตยสาร การทำงานอาสาสมัครและการสนับสนุนจากสถาบันที่เป็นสมาชิก ซึ่งวิธีการเดียวกันนี้เป็นเรื่องยากสำหรับเครือข่ายระหว่างประเทศ โดยเฉพาะการชำระและเรียกเก็บค่านิตยสารเนื่องจากปัญหาด้านอัตราการแลกเปลี่ยนเงิน และค่าธรรมเนียมของธนาคารทำให้ราคาค่านิตยสารสูงเกินกว่าสมาชิกจะชำระได้ สมาคมวิจัยและส่งเสริมระบบการเกษตร (AFSRE - The Association for Farming System Research and Extension) ของสหรัฐอเมริกา ก็เป็นเครือข่ายทางวิชาชีพอีกแห่งหนึ่งที่มีสมาชิกกว้างขวางทั่วโลก แต่ไม่มีเจ้าหน้าที่ประจำแม้แต่คนเดียว ส่วนใหญ่เป็นอาสาสมัคร และได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยรายได้ของเครือข่ายได้ค่าธรรมเนียมการเข้าร่วมประชุมสัมมนาระหว่างประเทศที่เครือข่ายจัดขึ้น และค่าบำรุงจากสมาชิก ถึงกระนั้น การติดต่อทางไปรษณีย์กับต่างประเทศ การทำกิจกรรมหลัก ๆ เพื่อสร้างเครือข่าย และการเดินทางไปต่างประเทศยังต้องอาศัยเงินอุดหนุนจากหน่วยงานแหล่งทุนบางแห่ง

๙. สถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย

การมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้เครือข่ายและผู้นำเครือข่ายได้รับการสนับสนุนและความไว้วางใจจากสมาชิกเครือข่าย อีกทั้งยังได้สามารถดำเนินงานได้กว้างขวางขึ้นด้วยการมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมายดึงดูดการมีส่วนร่วมและทำให้ได้รับการอุดหนุนทางการเงินได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้ ไม่จำเป็นต้องหมายความว่าความถึงการยอมทำตามกฎหมายเสมอไป แต่เครือข่ายที่ได้รับการร่วมมือและนับไว้เป็นพวก ย่อมมีประสิทธิภาพกว่าเครือข่ายที่ถูกต่อต้านและกีดกันออกไปจากสังคม ความถูกต้องตามกฎหมายทำได้โดยการมีผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือจากสังคมเข้าร่วมในเครือข่าย และการเผยแพร่ที่มีเป้าหมายดีการใช้ชื่อที่ง่ายและเครื่องหมายของเครือข่ายบ่อย ๆ ก็สามารถช่วยให้ได้รับการยอมรับจากสังคมและ

กฎหมาย คุณภาพของข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์ หรือเทคโนโลยีที่เครือข่ายมีการส่งเสริมหรือแลกเปลี่ยน มีผลต่อชื่อเสียงระยะยาวของเครือข่าย กลุ่มแกนของเครือข่าย ผู้ดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการ และผู้เขียนเอกสารเผยแพร่ ความมุ่งมั่นที่จะทำให้ข้อมูลข่าวสารที่เผยแพร่ได้รับความเชื่อได้ว่ามีความถูกต้อง ตามกฎหมาย ไม่ควรเป็นเพียงการสร้างลัทธิจักรวรรดินิยมทางวิชาการ เครือข่ายการวิจัยและพัฒนา มักได้ประโยชน์จากกลุ่มแกนที่มีผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการ มีวิธีการทำงานแบบ "ตีเพื่อก่อ" และมีการทำความเข้าใจความเป็นจริงของระดับรากหญ้าอย่างใกล้ชิด

๑๐. การเสริมให้สมบูรณ์และการเชื่อมโยง

เครือข่ายแต่ละเครือข่ายต่างก็มีวัตถุประสงค์ โครงการ สมาชิก และระบบการจัดการที่แตกต่างกัน แต่มีส่วนที่เหลื่อมซ้อนกันอยู่ สะท้อนถึงขอบเขตและกลุ่มเป้าหมายของเครือข่าย การเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายจะเป็นการเสริมความสมบูรณ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งมีหลายลักษณะ โดยอาจเป็นการเสริมในแง่ภูมิศาสตร์ เช่น การเชื่อมโยงเครือข่ายที่ดำเนินการในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับโลกเข้าด้วยกัน หรือเชื่อมเครือข่ายแนวราบที่ประกอบด้วยองค์กรที่มีรูปแบบแตกต่างกันเข้าด้วยกัน เช่น หน่วยงานพัฒนาเอกชน ชาวนา สถาบันวิจัย เป็นต้น หรือเชื่อมโยงเครือข่ายที่อยู่ในสาขาวิชาต่างกันเข้าด้วยกัน เช่น วิทยาศาสตร์ด้านสัตว์ วิศวกรรมทางการเกษตร สังคมวิทยาชนบท การขนส่ง เป็นต้น นอกจากนี้การเชื่อมโยงเครือข่ายในแนวตั้งที่ช่วยนำความคิดเห็นและประสบการณ์ของผู้ได้รับประโยชน์ หน่วยงานส่งเสริม นักวิจัย ผู้กำหนดนโยบาย หน่วยงานความช่วยเหลือ นักการเงิน และภาคเอกชนเข้าด้วยกันก็มีความจำเป็น

การเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายมีความจำเป็นเพื่อ

- ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกลุ่ม
- ส่งเสริมความร่วมมือที่เสริมซึ่งกันและกันให้เรื่องที่ทำนั้นมีความสมบูรณ์
- หลีกเลี่ยงการแข่งขัน
- ลดความซ้ำซ้อนของการให้บริการ
- ทำให้ผลประโยชน์ของเครือข่ายมีมากขึ้น
- ใช้ข้อได้เปรียบหรือจุดแข็งขององค์กรต่าง ๆ มาทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด

การเชื่อมเครือข่ายอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทำให้เกิดขึ้นและรักษาไว้ได้ด้วยการมีกิจกรรมร่วมกัน หรือเป็นตัวแทนร่วมกันในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการที่เกี่ยวข้อง และการร่วมกันประสานงานการประชุม

๑๑. การติดตามผลและประเมินผล

เครือข่ายต้องการการติดตามผลและประเมินผลเป็นประจำสม่ำเสมอและถี่ถ้วน ไม่เพียงแต่ประเมินความสอดคล้องของแผนการทำงานกับวัตถุประสงค์อย่างต่อเนื่องเท่านั้น แต่ควรมีการประเมินความก้าวหน้าและความสำเร็จของเครือข่ายเป็นระยะ ๆ ด้วย จากเหตุผลหลายประการดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น การติดตามผลและประเมินผลเครือข่ายเป็นเรื่องยาก ดังนั้น กระบวนการกำหนดวิธีและเครื่องชี้วัดประสิทธิภาพของกิจกรรมเครือข่ายจึงเป็นเรื่องที่สมาชิกทั้งหมดต้องเข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้และกำหนด

๑๒. การจัดการเครือข่าย

การจัดการเครือข่ายเป็นเรื่องซับซ้อน และมีคนน้อยคนนักที่ได้รับการฝึกฝนมาในสายนี้ ความสำเร็จของเครือข่ายหลายแห่งชี้ให้เห็นว่า เครือข่ายจำนวนมากสามารถดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จได้

ด้วยกลุ่มของผู้จัดการมือสมัครเล่นที่มีความกระตือรือร้นซึ่งไม่เคยผ่านการฝึกอบรมด้านการจัดการมาก่อนเลย อย่างไรก็ตามไม่จำเป็นที่เครือข่ายทั้งหมดต้องเรียนรู้ผ่านประสบการณ์หรือลองผิดลองถูก การจัดหลักสูตรฝึกอบรมสำหรับการทำงานหรือการจัดการเครือข่ายในระดับภูมิภาคจะเป็นประโยชน์มาก

๑๓. การเกี่ยวข้องกับผู้ได้ประโยชน์

เครือข่ายมุ่งเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนจำเป็นต้องพยายามส่งเสริมให้ผู้ได้ประโยชน์เข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างเครือข่าย ตัวอย่างเช่น เครือข่ายวิจัยและพัฒนาการเกษตร จะประสบความสำเร็จถ้าใช้วิธีการที่พิจารณาหรือรับเอาความคิดเห็นและประสบการณ์ของเกษตรกรมาเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยและพัฒนาด้วยเครือข่ายระดับชาติและระดับนานาชาติก็ได้ประโยชน์จากการมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับเครือข่ายของผู้ได้รับประโยชน์ระดับพื้นที่เช่นกัน การแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มผู้ได้ประโยชน์ในส่วนต่างๆ ของประเทศ และระหว่างประเทศเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ สมาชิกเครือข่ายสามารถช่วยติดต่อกับกลุ่มต่าง ๆ ในท้องถิ่นและอำนวยความสะดวกให้กับการติดตามผลการดำเนินกิจกรรม

๑๔. การมีส่วนร่วมและผลประโยชน์ตอบแทน

การมีส่วนร่วมในเครือข่ายจะเกิดขึ้นจากการที่สมาชิกมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการทำเช่นนั้น สมาชิกต้องมีส่วนได้ส่วนเสียในวัตถุประสงค์ของเครือข่าย มีผลประโยชน์ในกิจกรรมบางอย่าง มีความปรารถนาจะสมทบอะไรบางอย่างให้ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ศรัทธาต่อเครือข่าย เชื่อใจผู้นำเครือข่าย และมีความรู้สึกเชื่อมั่นต่อความสำเร็จและความก้าวหน้าในอนาคตของเครือข่าย

ถ้าวัตถุประสงค์ของเครือข่ายดี การเชื่อมโยงภายในเครือข่ายเหมาะสม เอื้อให้เกิดความเคลื่อนไหวของกิจกรรมและความแข็งแกร่งของสมาชิก โครงการหรือกิจกรรมมีลักษณะกระจายอำนาจไปให้กับมวลสมาชิกที่ได้รับประโยชน์ การดำเนินงานของเครือข่ายจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในที่สุด

การทำงานร่วมกัน ถือได้ว่า เป็นภารกิจที่สำคัญของการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย กล่าวคือ ความเป็นเครือข่ายมีความสัมพันธ์กับงานและสัมพันธ์ภาพระหว่างกัน ซึ่งงาน/ภารกิจและความเป็นภาคีต่อกันนั้นจะนำไปสู่การเรียนรู้และการสร้างกระบวนการความเคลื่อนไหวทางสังคม ดังนั้นกระบวนการทำงานของเครือข่าย สามารถพิจารณาได้จากการทำงาน สัมพันธภาพ การเรียนรู้และความเคลื่อนไหวที่นำไปสู่การจัดการกับสิ่งต่างๆ ภายใต้บริบทที่เกิดขึ้น โดยแต่ละเครือข่ายก็มีกระบวนการทำงานที่แตกต่างกันไปตามสถานการณ์และเป้าหมายที่กำหนด ในที่นี้ จะกล่าวถึง กระบวนการทำงานของเครือข่ายต่างๆ มีลักษณะร่วมกันใน ๔ ประเด็น คือ

๑. กระบวนการทำงานที่เชื่อมประสานจากจุดเล็กและขยายไปสู่หน่วยใหญ่ ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายนั้น ไม่ว่าจะเป็เครือข่ายระดับใดหรือประเภทใด สิ่งที่เครือข่ายต่างๆ ดำเนินการในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ การทำงานที่เชื่อมประสานจากประเด็นเล็กๆ แล้วขยายไปสู่การทำงานที่หลากหลายขึ้น โดยเป็นการขยายทั้งกิจกรรม พื้นที่ และเป้าหมาย การดำเนินการ กล่าวคือ เป็นกระบวนการทำงานที่ต่อยอดจากฐานงานเดิมที่กลุ่มเครือข่ายนั้นมีอยู่ และเป็นการแสวงหาแนวร่วมใหม่ เครือข่ายใหม่ ที่จะช่วยให้เครือข่ายนั้นได้มีความรู้ ประสบการณ์และมีพลังอำนาจในการต่อรองกับกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ โดยเป็นการที่ทุกฝ่ายเข้ามาศึกษา เรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และพัฒนากิจกรรมร่วมกัน ตัวอย่างเช่น เครือข่ายวิฑูษุมชนในจังหวัดลำปาง ที่ได้สานต่อและดำเนินกิจกรรมร่วมกับเครือข่ายการศึกษา กลุ่มเซรามิก กลุ่มทิวขี้ช้าง เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน และองค์กรประชาชนใน ๑๓ อำเภอ ฯลฯ ร่วมกันจัดตั้งเป็น “องค์กรชุมชนคนลำปาง” ที่ได้ดำเนินการเพื่อพัฒนากิจกรรมการ

สื่อสารการพัฒนาชุมชน การเสริมสร้างการเรียนรู้ และกิจกรรมเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในจังหวัด ลำปาง การเริ่มต้นจากจุดเล็กและขยายเป็นหน่วยใหญ่ดังกล่าว เป็นกระบวนการหนึ่งของการทำงานใน เครือข่าย โดยเป็นทั้งขั้นตอนของการก่อตัวและกระบวนการทำงาน ซึ่งเครือข่ายที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และมีความเข้มแข็งนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการไม่มองข้ามในจุดเล็ก เริ่มต้นจากการทำงานในสิ่งที่รู้และเข้าใจ แล้วค่อยๆ เชื่อมประสานกับองค์กรอื่น เครือข่ายอื่นในประเด็นกิจกรรมที่หลากหลาย ซึ่งเป็นผลให้การทำงานของเครือข่ายนั้นมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ในพื้นที่มากขึ้น และกระบวนการทำงานที่เชื่อมประสานของเครือข่ายในลักษณะนี้ เป็นการทำงานที่ควบคู่กันไปทั้งการทำงานในระดับพื้นที่ และการสานต่อไปในระดับนโยบาย นอกจากนี้ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายนั้น เครือข่ายส่วนใหญ่ จะใช้วิธีการทำงานที่หลากหลาย เช่น การใช้พื้นที่เป็นสถานที่ดำเนินการ การใช้ประเด็นปัญหาเป็นกิจกรรม ในการขับเคลื่อนการใช้ศูนย์ประสานงานเป็นที่รวบรวมข้อมูล ฯลฯ ซึ่งกระบวนการทั้งหมดเน้นการใช้ความรู้ ประสบการณ์ที่มีอยู่ มาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ โดยมีการปรับเปลี่ยนวิธีการไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ อาจประยุกต์การใช้วิธีการต่างๆ ในแต่ละช่วงของเครือข่าย ดังนี้

๑) ในช่วงการก่อตัวของเครือข่ายเพื่อหาแนวร่วมในการพัฒนากิจกรรมนั้น

ผู้ประสานเครือข่ายหรือแกนนำกลุ่ม จะต้องใช้วิธีการค้นหาแกนนำ หาแนวร่วมอุดมการณ์ การแสวงหา รูปแบบการสื่อสารที่เหมาะสม และการจัดระบบองค์กร เพื่อให้กระบวนการก่อตัวนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๒) ในระยะขยายตัว จะใช้วิธีการประสานความร่วมมือ การกำหนดกิจกรรมที่เหมาะสมกับระดับความสัมพันธ์ รวมทั้งการหาความรู้ใหม่ เทคนิคใหม่ ในการพัฒนาเครือข่าย

๓) ในช่วงการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือการจัดกิจกรรม เครือข่ายจะต้องมีความพร้อมในเรื่องของข้อมูล ทุน การจัดการ และแนวร่วมที่หลากหลาย เพื่อให้การทำงานนั้นมีความต่อเนื่อง

๔) ในช่วงหลังจากการดำเนินการตามเป้าหมายแล้ว จำเป็นต้องมีการรักษา พันธกรณี ความสัมพันธ์และการสื่อสารที่เป็นระบบ เพื่อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวแบบใหม่ และเพื่อมิให้เครือข่ายอยู่ภาวะถดถอย โดยการเพิ่มเติมความรู้ การถอดบทเรียน หรือการประเมินตนเองอยู่ตลอดเวลา ด้วยวิธีการทำงานที่หลากหลาย จะทำให้เครือข่ายมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สามารถปรับเปลี่ยนตนเอง เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ ในการใช้วิธีการที่หลากหลายของ เครือข่ายนั้น ยังหมายถึงการใช้เทคนิค วิธีการ และเครื่องมือที่มีความแตกต่างในการจัดการกับประเด็น ปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งการจัดการเครือข่าย

๒. การรักษาสัมพันธภาพที่สร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วมกัน

การที่เครือข่ายจะดำเนินการต่อไปได้นั้น การรักษาสัมพันธภาพระหว่างสมาชิกและภาคีใน เครือข่ายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะถ้าไม่มีการรักษาสัมพันธภาพระหว่างกันแล้ว กิจกรรมและความ เคลื่อนไหวของเครือข่ายอาจมีการยุติลง เพราะขาดภาคีร่วมดำเนินการ ดังนั้น ในกระบวนการทำงานและ การจัดการเครือข่ายจะต้องคำนึงถึงการรักษาสัมพันธภาพที่สร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วม กล่าวคือ หลังจากที่ภาคีในเครือข่ายเห็นความจำเป็นของเครือข่ายว่า มีประโยชน์ต่อการพัฒนาเครือข่าย และการพัฒนาสังคม สิ่งที่คนในเครือข่ายนั้นจะพึงมีต่อกัน คือ การสร้างความรู้ และความหมายในการ ติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เพราะคนในเครือข่ายเดียวกันย่อมจะรู้ความหมายของเครือข่ายมากกว่าคนอื่นๆ การสร้างความรู้ ความหมายภายในเครือข่ายเป็นการสร้างโลกทัศน์หรือมุมมองในการพัฒนาเครือข่ายให้ เข้มแข็ง และเป็นการขยายแนวคิดและกระบวนการให้กว้างขวางออกไป โดยการสื่อสารจะเป็นช่องทางที่

นำไปสู่การสร้างพันธกรณีและการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การสื่อสารทั้งทางตรงและทางอ้อมของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร จะทำให้เครือข่ายมองเห็นภาพความเคลื่อนไหว และการสร้างความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาความเป็นเครือข่ายให้มีความเข้มแข็งในการรักษาสัมพันธภาพเพื่อสร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วมนั้น สิ่งที่มีความสำคัญในการรักษาสัมพันธภาพ คือ การสื่อสารระหว่างสมาชิกและภาคีในเครือข่ายเพื่อให้ฝ่ายต่างๆ ได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการทำงานร่วมกัน ดังนั้น

๑) การสื่อสารจะทำให้สมาชิกในเครือข่ายมีโอกาสรับรู้ (perception) เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารต่างๆ ได้ทั่วถึง

๒) การสื่อสารเป็นส่วนสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจ (inspiration) ให้บุคคลร่วมมือกันค้นหาเป้าหมายร่วมกัน (shared goal)

๓) การสื่อสารเป็นแนวทางที่ทำให้สมาชิกในเครือข่ายได้มีโอกาสเรียนรู้ (learning) ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ และพฤติกรรมของกันและกัน การแลกเปลี่ยน (exchange) ข้อมูลและข้อคิดต่างๆ การฝึกเปิดใจกว้าง (open mind) เพื่อยอมรับฟังความคิดเห็นและพฤติกรรม ตลอดจนการพัฒนาสัมพันธภาพระหว่างกัน (relationship development) และร่วมมือกันทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

๔) การสื่อสารมีส่วนสำคัญในการค้นหาและพัฒนา “อัตลักษณ์” (identity) และบุคลิกลักษณะ (character) ร่วมกันของสมาชิกในเครือข่ายและเป็นช่องทางในการนำเสนออัตลักษณ์และบุคลิกลักษณะดังกล่าวสู่สังคมภายนอก

๓. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัว

เมื่อเครือข่ายมีการทำงานและ มีการรักษาสัมพันธภาพที่สร้างสื่อความหมายร่วมกันแล้ว การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวเข้าหากัน เป็นสิ่งที่เครือข่ายส่วนใหญ่ได้ดำเนินการ เพราะการเรียนรู้และการปรับบทบาทเข้าหากันนั้นเป็นทั้งแนวคิดและวิธีการปฏิบัติ กล่าวคือ การที่เครือข่ายจะมีความเติบโตและมีความมั่นคงจะต้องมีการแสวงหาความรู้ มีการสะสมประสบการณ์ และมีการปรับบทบาท ในการสร้างความสัมพันธ์และการทำงานร่วมกับกลุ่ม องค์กร เครือข่าย และหน่วยงานอื่นๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งเพื่อให้เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานที่หลากหลาย ซึ่งการเสริมสร้างกระบวนการการเรียนรู้ นั้น สามารถใช้เทคนิคและวิธีการต่างๆ เช่น การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การพัฒนาผู้นำ การศึกษาแบบเจาะลึกในพื้นที่ และการถอดบทเรียนร่วมกัน เป็นต้น

กระบวนการดังกล่าว เป็นกระบวนการเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในความหมายของเครือข่ายที่ จะต้องมีการศึกษาเรียนรู้ การประสานความร่วมมือ และการรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน ในที่นี้หมายถึง การพึ่งพาอาศัยทั้งในด้านทุน ความรู้ ประสบการณ์ ที่สำคัญคือ ความร่วมมือ เพราะไม่มีเครือข่ายใดจะมีศักยภาพในการพัฒนาที่สมบูรณ์ ดังนั้น การเรียนรู้และการปรับบทบาทเข้าหากันจึงเป็นกระบวนการทำงานของเครือข่ายทางสังคม

๔. การพัฒนากิจกรรมและความเคลื่อนไหวเพื่อสร้างขบวนการทางนวัตกรรมและวาทกรรมในการพัฒนา

ความเป็นเครือข่ายในยุคใหม่ นอกจากจะเป็นการสร้างความเป็นภาคีร่วมบนเส้นทางของนวัตกรรมการเรียนรู้ เช่น เครือข่ายอินเทอร์เน็ต เครือข่ายทางอากาศของวิทยุร่วมด้วยช่วยกันแล้ว การสร้างความเป็นเครือข่ายดังกล่าว ยังก่อให้เกิดกระบวนการทำงานรูปแบบใหม่ที่ผู้คนในสังคมไม่จำเป็นต้อง

เห็นหน้าตา และพบปะซึ่งกันและกันหรืออาศัยพื้นที่ดำเนินการ เพียงแต่มีความรู้สึกกันว่า จะต้องร่วมมือ และช่วยเหลือซึ่งพากัน ก็สามารถสร้างความเป็นเพื่อน เป็นพี่ เป็นน้อง และความเป็นเครือข่ายได้ การเกิดขึ้นของนวัตกรรม เป็นกระบวนการทำงานของเครือข่ายในรูปแบบใหม่ ที่เน้นการประสานความร่วมมือและการช่วยเหลือซึ่งพากันในคราวที่จำเป็นเท่านั้น โดยที่ต่างคนต่างอยู่และทำงานของตนแต่เมื่อมีปัญหาเกิดกับสังคมทุกฝ่ายก็มาร่วมมือกัน โดยการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการติดต่อสื่อสาร กระบวนการดังกล่าว ก่อให้เกิดวาทกรรมในการพัฒนาที่จะนำไปสู่การสร้างความรู้ ความเข้าใจในสิ่งใหม่ โดยการริ่ชวาทกรรมใหม่ๆ ขึ้นมาทดแทนคำพูดเดิม ๆ เช่น ประชาสังคม ประชาธิปไตย การบริหารแบบบูรณาการ เป็นต้น

ซึ่งความหมายที่แท้จริง ก็คือ การจัดการที่มีประสิทธิภาพขององค์กร และการใช้ยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม

กระบวนการทำงานของเครือข่ายดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า เครือข่ายเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการประสานความร่วมมือ เป็นการทำงานด้วยถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างสมาชิกและภาคีร่วม โดยมีจุดเริ่มต้นจากการทำงานในพื้นที่และประเด็นเล็กๆ แล้วขยายกระบวนการเป็นเครือข่าย ที่กว้างออกไป พร้อมทั้งแสวงหาความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ที่เหมาะสมกว่า โดยมีระบบการสื่อสารและนวัตกรรมใหม่เป็นเครื่องมือที่จะสร้างความหมายและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

๒.๕.๔ รูปแบบการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างเครือข่าย

David Mathews^{๕๔} ได้นำเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างเครือข่าย โดยการทำเอกสารชุดหนึ่ง เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างและกระบวนการที่จำเป็นต่อการทำหน้าที่ เพื่อกิจการส่วนรวมของประชาชนในฐานะสมาชิกของชุมชน และได้เสนอแนะวิธีการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยการตรวจสอบสภาพชุมชน เรียกว่า เครื่องมือตรวจสอบสภาพชุมชน (Community checklist kit) เขากล่าวว่า ความมีพลังของการมีส่วนร่วมในชุมชน และความเข้มแข็งของ ชุมชน สามารถตรวจสอบสภาพได้จาก

- ๑) โครงสร้างพื้นฐานทางสังคมของชุมชน
- ๒) กระบวนการ ตัดสินใจของชุมชนในเรื่องส่วนรวม
- ๓) ลักษณะของผู้ผู้นำในชุมชน
- ๔) รูปแบบความคิดเกี่ยวกับเรื่องส่วนรวมของประชาชน
- ๕) ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับหน่วยงานต่าง ๆ และ
- ๖) ความรู้สึกถึงความเป็นชุมชนและบรรทัดฐานของชุมชนเกี่ยวกับความร่วมมือ

เครือข่ายชุมชนและองค์กรชุมชน เป็น ๑ ใน ๖ เรื่องที่ Mathews ระบุว่า เป็นสภาพบ่งชี้ความเข้มแข็งของชุมชน นั่นคือ โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม ชุมชนที่เข้มแข็ง จะมีเครือข่ายของกลุ่มองค์กรประชาชนจำนวนมาก มีบรรทัดฐานของการแลกเปลี่ยนประโยชน์กัน และมีความไว้วางใจกัน อันมีผลให้เกิดการร่วมมือแบบเต็มอกเต็มใจในระดับสูง ประชาชนถูกดึงให้เข้าไปมีส่วนร่วมในเรื่องราวของส่วนรวม โดยที่มีความสัมพันธ์ต่อกันแบบเท่าเทียม ไม่ใช่แบบถูกสั่งให้เข้าร่วม ลักษณะความเป็นชุมชนเช่นนี้พื้นที่แต่ละแห่งมีไม่เท่ากัน สำหรับชุมชนที่อ่อนแอ หรือหมู่บ้านที่ไม่มีความเป็นชุมชน หรือเรียกว่า "Uncivil areas"

^{๕๔} Mathews, David. Elements of a Strong Civil Society and Health Public Life. Kettering Foundation. April ๑๙๙๖. Memio, 2014, P.45 – 46.

นั้น ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการเมืองท้องถิ่นหรือกลุ่มองค์กรของชุมชน และความสัมพันธ์ก็ค่อนข้างเป็นไปในทางตั้ง คือ คนจนพึ่งพาคนรวยอย่างมาก

เรามากได้ยินคำว่า "โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ" อยู่เสมอ ซึ่งได้แก่ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท ฯลฯ อันเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ Mathews เสนอว่า การพัฒนาให้คนในสังคมกลายเป็น "พลเมือง" และให้สังคมกลายเป็นประชาคม หรือ "ชุมชน" ก็จำเป็นต้องมี "โครงสร้างพื้นฐาน" เช่นกัน ซึ่งได้แก่ (๑) โอกาส เวลา และสถานที่ ที่คนในชุมชนจะได้พบและทำกิจกรรมร่วมกัน (๒) ช่องทางการติดต่อสื่อสารที่เชื่อมต่อถึงกันภายในเครือข่ายที่โยงใยไปทั่วทั้งชุมชน แสดงถึงวิธีการจัดระเบียบในการติดต่อกันในเรื่องของส่วนรวม

หมู่บ้านต้องมีที่ให้คนในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นคนต่างกลุ่มต่างพวกกัน สามารถพูดคุยกันเกี่ยวกับปัญหาที่พวกเขาเผชิญอยู่ร่วมกัน อาจเป็นการประชุมอย่างเป็นทางการของหมู่บ้าน หรือการสนทนาในกลุ่มเล็ก ๆ อย่างไม่เป็นทางการก็ได้ ที่ที่ประชาชนสามารถพูดคุยกันได้นี้มีส่วนสำคัญต่อการทำให้เกิดเจตนารมณ์ทางการเมือง การแก้ปัญหาของส่วนรวม และการสร้างความเป็น "พลเมือง"

ชุมชนที่เข้มแข็งเท่าที่ Mathews ศึกษา ล้วนได้ผ่านความพยายามสร้างโครงสร้างพื้นฐานข้างต้น โดยจำแนกระดับพัฒนาได้เป็น ๓ ระดับ คือ

ระดับเบื้องต้น อยู่ในระยะแรกที่คนในหมู่บ้านเริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ และในเรื่องราวของส่วนรวมผ่านช่องทางของการเป็นสมาชิกในกลุ่มองค์กรเฉพาะกิจเล็ก ๆ เช่น กลุ่มกิจกรรมพัฒนาหรือกลุ่มละแวกบ้าน

ระดับต่อมา คนในหมู่บ้านจะพัฒนาเฉพาะกิจขึ้นเป็นชมรมกลุ่มองค์กรที่มุ่งดำเนินกิจกรรมเพื่อส่วนรวมที่มั่นคงขึ้น มีการสร้างเครือข่ายกลุ่มไว้ภายใต้ร่มเงาเดียวกัน เพื่อยึดกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ทั้งหมดไว้ด้วยกัน

ระดับสูงสุด ชมรมของประชาชน สมาคม และองค์กรเอกชน มีการพัฒนาโครงสร้างและระบบงานอย่างเป็นเรื่องเป็นราว ไม่มีสภาพเป็นกลุ่มเฉพาะกิจอีกต่อไป องค์กรเหล่านี้เป็นช่องทางให้คนได้มีโอกาสพูดคุยอภิปรายกันทั้งชุมชน ยกกระดับความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน เชื่อมเครือข่ายองค์กร และมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งกันและกัน

เห็นได้ว่า กลุ่ม/องค์กร และเครือข่ายองค์กร ทำหน้าที่เป็นช่องทางการติดต่อสื่อสาร ดังนั้น **โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม หรือประชาคม หรือเครือข่ายองค์กร ก็คือ โครงสร้างพื้นฐานของการติดต่อสื่อสารระหว่างคนในชุมชนด้วยเช่นกัน**

สถานการณ์ของชุมชนและเครือข่ายองค์กรไทยในปัจจุบัน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๕๕} กล่าวว่า ถ้าจะมองหาโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการพัฒนาให้คนในสังคมกลายเป็นประชาชนพลเมือง และให้สังคมกลายเป็นชุมชนหรือประชาคม ซึ่งประกอบด้วยโอกาส เวลา และสถานที่ ที่คนในชุมชนจะได้พบและทำกิจกรรมร่วมกัน และวิธีการจัดระเบียบในการติดต่อกันในเรื่องของส่วนรวมที่ได้จากช่องทางการติดต่อสื่อสารที่เชื่อมต่อถึงกันภายในเครือข่ายที่โยงใยไปทั่วทั้งชุมชน **การจัดเวทีชาวบ้าน** นับเป็นกิจกรรมที่ทำให้มีการปรึกษาหารือระหว่างประชาชน เพื่อจัดการกับประเด็นปัญหาวิกฤตของชุมชน ทำให้ประชาชนได้มีการติดต่อกัน และพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกันที่ไม่ใช่เป็นเพียงเพื่อมิตรภาพส่วนตัว แต่เพื่อเรื่องของส่วนรวม หมู่บ้านส่วนใหญ่ในทุกพื้นที่ไม่มีการจัดประชุม

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. (โรงพิมพ์เรือนแก้ว, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๐), หน้า ๓๔.

อย่างเป็นทางการเพื่อพูดคุยกันในเรื่องของส่วนรวมบ่อยนัก ส่วนใหญ่เป็นการสนทนากันในกลุ่มเล็ก ๆ อย่างไม่เป็นทางการ ตามร้านค้าในชุมชน หรือเมื่อพบปะกันในกิจกรรมและพิธีกรรมทางศาสนา งานประเพณีของหมู่บ้าน พิธีกรรมของท้องถิ่น งานสังคม โดยเฉพาะงานบวช (สำหรับสังคมชาวพุทธ) งานแต่งงาน งานศพ หรือระหว่างการเดินทางแลกเปลี่ยนแรงงานกันในการทำนา ทำสวน ทำไร่ อย่างไรก็ตาม ในทุกตำบลอย่างน้อยจะมีอยู่ ๑ - ๒ หมู่บ้าน ที่พบว่ามีการจัดประชุมเป็นประจำ นอกจากนี้ทุกพื้นที่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์แบบญาติพี่น้องของคนในชุมชนว่าเป็น โครงสร้างพื้นฐานทางสังคมที่ทำให้คนมีความเอื้ออาทรและรักใคร่ปรองดองกัน

วิจารณ์ พาณิช^{๕๖} กล่าวว่า จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ.๒๕๔๒ ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่หาทางแก้ปัญหาโดยการปรับ พฤติกรรมของตนเอง พึ่งตนเองและพึ่งกันเองมากกว่าจะเดินทางไปข้างหน้าอย่างไร้ทิศทางหรือพึ่งรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการแก้ไขปัญหาในชุมชนที่มีกระบวนการเสริมสร้างพลังของชุมชน การแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนในลักษณะดังกล่าว ทำให้ชุมชนไม่ต้องใช้ทุนที่เป็นเงินเข้มข้นในการส่งเสริมอาชีพและพัฒนาการผลิต แต่ต้องใช้ทุนทางสังคมสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ความจริงเกี่ยวกับเรื่องราวของชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังต้องพยายามทำให้คนในชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองที่จะพัฒนา ตนเองและชุมชนร่วมกันให้ได้ ผู้นำชุมชนแห่งหนึ่งกล่าวว่า ปัญหาของคนยากจนในหมู่บ้านของเขา เมื่อวิเคราะห์กันอย่างถ่องแท้แล้ว เป็นเพราะไม่คิดจะต่อสู้กับปัญหามากกว่าไม่มีทางที่จะต่อสู้ ความจริงแล้วหนทางแก้ความยากจนยังมีอยู่ แต่ถ้าจะให้กลับมารวมเลยนั้นเป็นเรื่องยาก ซึ่งผู้อาวุโสท่านหนึ่งก็ได้ให้คำแนะนำว่า ต้องปลุกใจกันก่อน โดยให้ผู้ใหญ่บ้านเปิดเพลงปลุกใจทางหอกระจายข่าวทุกวัน

การปลุกความเชื่อมั่นของสมาชิกชุมชน ถูกเร่งให้เกิดเร็วขึ้นด้วยกระบวนการของเวทีสาธารณะ การวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกัน การแลกเปลี่ยนความคิดและปรึกษาหารือกัน ช่วยให้สมาชิกชุมชนตระหนักรู้ถึงทุนทางสังคมที่มีอยู่ เริ่มมองเห็นช่องทางที่จะแก้ไขปัญหาด้วยศักยภาพของชุมชน อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าพลังความเชื่อมั่นจะแผ่ขยายครอบคลุมไปทั้งชุมชน หลายแห่งได้เกิดการรวมกลุ่มของคนที่เข้มแข็งก่อน ต่อจากนั้นก็กลายเป็นช่องทางให้คนทั้งชุมชนได้ติดต่อสื่อสารกัน และผลิตซ้ำความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและชุมชนให้กับสมาชิกในชุมชนคนอื่น ๆ ต่อไป

การเชื่อมความสัมพันธ์แบบพันธมิตรกับภาคนอกชุมชนก็มีส่วนเสริมให้การแก้ปัญหาคความยากจนของชุมชนเป็นไปด้วยดียิ่งขึ้น ซึ่งปัจจุบันคนชั้นกลางในเมือง พ่อค้า นักธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน และ ข้าราชการที่มีแนวความคิดใหม่ ได้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายองค์กรประชาสังคมที่กระตือรือร้นในการสนับสนุนกระบวนการเสริมสร้างพลังของชุมชน เครือข่ายองค์กรเหล่านี้ได้มีกิจกรรมสนับสนุนการแก้ปัญหาคความยากจนของชุมชนในหลายลักษณะ เช่น การขยายพื้นที่ทางการตลาดให้กับสินค้าชุมชน การจัดงานส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน เพื่อพัฒนาอาชีพการให้คำแนะนำในการพัฒนาคุณภาพและรูปแบบผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองลูกค้าเป้าหมายกลุ่มใหม่ ๆ ฯลฯ

^{๕๖} วิจารณ์ พาณิช. การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้ (สคส.). (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๘), หน้า ๖๗.

หมู่บ้านส่วนใหญ่มีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรจำนวนมาก จำนวนกลุ่มแต่ละหมู่บ้านมีตั้งแต่ ๕-๒๐ กลุ่ม กลุ่มเหล่านี้มีทั้งกลุ่มที่จัดตั้งกันเอง และกลุ่มที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมให้จัดตั้ง แต่กลุ่มประเภทหลังมีมากที่สุด ช่องทางสื่อสารภายในกลุ่มส่วนใหญ่มีประสิทธิภาพกว่าช่องทางสื่อสารสาธารณะของชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มที่มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และการดำเนินกิจกรรมมีเรื่องที่ต้องให้สมาชิกมาร่วมรับรู้และตัดสินใจ เช่น กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการออมทรัพย์ การเก็บเงินสงเคราะห์ กลุ่มให้บริการสินเชื่อ แต่ในทุกหมู่บ้านไม่มีการเชื่อมเครือข่ายกลุ่มเหล่านี้ให้อยู่ภายใต้ร่มเงาของโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมอันเดียวกัน กล่าวคือ ไม่ปรากฏว่ามีการประชุมตัวแทนกลุ่มเพื่อให้กลุ่มเป็นช่องทางสื่อสารระหว่างสมาชิกกับชุมชน แม้ว่าผู้นำกลุ่มบางคนจะเป็นกรรมการหมู่บ้านด้วย แต่ก็ไม่ใช่ในฐานะตัวแทนของกลุ่ม เท่าที่จะพอมองเห็น ได้ก็มีเพียงผู้นำสตรีเท่านั้นที่ได้รับการเชิญเข้าร่วมประชุมกับกลุ่มผู้นำหมู่บ้านในฐานะตัวแทนของ องค์กรสตรี แต่ผู้นำสตรีก็ไม่ได้นำข้อประชุมกลับมาแจ้งต่อสมาชิกกลุ่มแต่อย่างใด ทั้งนี้กล่าวได้ว่า กลุ่มเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่มีอยู่ในชุมชนทุกแห่ง และเป็นช่องทางที่สมาชิกกลุ่มจะได้มาพบปะพูดคุยกัน แต่ก็เป็นเรื่องของกิจกรรมกลุ่มมากกว่าเรื่องของส่วนรวม

เครือข่ายขององค์กรมีเฉพาะเครือข่ายขององค์กรที่อยู่ภายใต้การส่งเสริมของหน่วยงานหน่วยเดียวกัน ซึ่งก็เป็นเพียงเครือข่ายหลวม ๆ ไม่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความรู้ หรือมีกิจกรรมร่วมกันเท่าไรนัก เครือข่ายองค์กรส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมและสนับสนุนของกองทุนเพื่อสังคม สำนักงานพัฒนาองค์กรชุมชน และกรมการพัฒนาชุมชน องค์กรบริหารส่วนตำบลเริ่มเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านที่ต้องการได้รับการสนับสนุนงบประมาณเพื่ออาชีพ รวมตัวกันเป็นกลุ่มและเครือข่ายองค์กรมากขึ้น นอกจากนี้เครือข่ายที่เกิดขึ้นอยู่ในทุกพื้นที่มักเป็นเครือข่ายขององค์กรประเภทเดียวกัน ชำนาญหมู่บ้านเป็นเครือข่ายระดับตำบล ไม่มีเครือข่ายองค์กรในระดับหมู่บ้าน และเครือข่ายองค์กรต่างประเภทกันเลย

ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนระดับตำบล(ศอช.ต) เป็นความพยายามหนึ่งของกรมการพัฒนาชุมชน ที่จะส่งเสริมให้องค์กรต่างประเภทกันเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย แลกเปลี่ยนการเรียนรู้ และสนับสนุนซึ่งกันและกันในการสร้างศักยภาพของแต่ละกลุ่ม รวมไปถึงการรวมพลังกันระหว่างองค์กร เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเองด้วย ศอช.ต. ได้มีการจัดตั้งขึ้นแล้วในทุกตำบล แต่ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่และกระบวนการทำงานของเครือข่าย รวมทั้งกระบวนการจัดตั้งที่ผ่านมายังไม่เป็นในทางที่จะทำให้รู้สึกได้ว่า ศอช.ต.นี้ คือ เครือข่ายองค์กรของตำบล

การวิเคราะห์ความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กร พบว่า กลุ่มองค์กรที่เรียกได้ว่าเข้มแข็ง คือ กลุ่ม/องค์กรที่มีกิจกรรมต่อเนื่อง มีทรัพยากรสำหรับบริหาร มีประเด็นการพัฒนาที่ชัดเจน ดังนั้น กลุ่ม/องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการเงิน (ทั้งที่หน่วยราชการส่งเสริม และชาวบ้านจัดตั้งกันเอง) จะมีความเข้มแข็งมากกว่ากลุ่ม/องค์กรประเภทอื่น ๆ รองลงมา คือ กลุ่ม/องค์กรอาชีพ กลุ่มสตรี หากมิได้ดำเนินกิจกรรมด้านอาชีพหรือออมทรัพย์ ก็มักเป็นกลุ่มที่อยู่ระดับอ่อนแอ^{๕๗}

^{๕๗} ปกรณ์ สุวรรณประภา. **วิทยากรกระบวนการภาคสนาม**. สถาบันพัฒนาวิสาหกิจอินโดจีน สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, พิษณุโลก, ๒๕๕๙ , หน้า ๔๓ - ๔๔.

อีกตัวอย่างหนึ่งการการนำเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างเครือข่าย จากเครือข่าย ๔ ภาคส่วนในสังคมไทย มีตัวอย่างดังนี้ นำเสนอโดย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์^{๕๘}

๑. เครือข่ายภาคประชาชน

เครือข่ายภาคประชาชน เป็นการรวมตัวของภาคประชาชนในพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะในชุมชนชนบท เป็นการรวมของปัจเจกบุคคล กลุ่มคนและเครือข่าย โดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชน กระบวนการทำงานร่วมกับภาคีอื่นๆ และระบบเทคโนโลยี เป็นเครื่องหนุนเสริมให้เกิดการรวมตัว โดยเครือข่ายภาคประชาชนเกิดขึ้นทั้งจากการเห็นความจำเป็นในการรวมพลังเพื่อแก้ไขปัญหา เกิดจากการเรียนรู้และการถ่ายทอดประสบการณ์ร่วมกัน โดยเป็นกระบวนการที่เป็นไปตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นจากการส่งเสริม โดยหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานอื่นๆ ที่ต้องการให้องค์กร ชุมชน และสังคม มีความเข้มแข็ง มีศักยภาพในการที่จะพัฒนาตนเองตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของภาครัฐหรือหน่วยงานที่กำหนดไว้

กระบวนการทำงานของเครือข่ายภาคประชาชนนั้น สามารถจำแนกเป็น ๒ ระดับใหญ่ๆ คือ ระดับแรกเป็นการเพิ่มความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ และการจัดการตัวเองของชุมชน และระดับที่ ๒ เป็นการสร้างโอกาส สร้างศักยภาพของเครือข่ายและขยายกลุ่มองค์กรชุมชน ไปยังเครือข่ายอื่นๆ จนถึงระดับจังหวัดและระดับประเทศหรือข้ามพรมแดนนอกเขตการปกครองที่โยงใยกันอย่างทั่วถึงการรวมตัวของภาคประชาชนเหล่านี้เป็นพลังที่ช่วยเสริมสร้างให้เกิดการพึ่งพาตนเอง และการพัฒนาสังคม โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การเรียนรู้ การสืบทอดภูมิปัญญาและการปรับตัวของชุมชน รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและการพัฒนาประเทศ โดยเครือข่ายภาคประชาชนจะมีการกำหนดความเป็นเครือข่ายผ่านกิจกรรม ฐานอาชีพและกระบวนการเชื่อมโยง เช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายอุตสาหกรรมชุมชน เครือข่ายวิทย์ชุมชน เป็นต้น องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเหล่านี้ มีกิจกรรมและความต่อเนื่องบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองและวัฒนธรรมชุมชน กระบวนการทำงานส่วนใหญ่จึงเป็นไปเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การจัดการทรัพยากรในชุมชน และการทำงานร่วมกับภาครัฐ ซึ่งเป็นรากฐานให้เกิดแนวร่วม ในระดับที่สูงขึ้นไป เช่น การเป็นส่วนหนึ่งของกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มอาชีพในระดับตำบล และการเข้าร่วมเป็นภาคประชาชนสังคมระดับจังหวัด กระบวนการเครือข่ายภาคประชาชนนั้นนับว่ามีบทบาทที่สำคัญ ต่อการพัฒนาประเทศ เพราะว่าเป็นพลังของแผ่นดินที่เกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก

ข้อจำกัดของเครือข่ายภาคประชาชน อยู่ที่ขาดการเรียนรู้ในเชิงมหภาคและระดับโลก การปรับตัวของชุมชน การจัดระบบการจัดการตัวเอง การสนับสนุนอย่างเป็นระบบทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน การขาดผู้นำ รวมทั้งการขาดระบบการจัดการเครือข่ายที่จะทำให้เครือข่ายมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง

ข้อดีหรือจุดแข็ง คือ การใช้ระบบวัฒนธรรม ความเชื่อ ความไว้วางใจและการเข้าใจถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงและการสานสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน รวมทั้งการพัฒนาบนพื้นฐานแห่งความเข้าใจ และความสอดคล้องในวิถีชีวิตและธรรมชาติของสรรพสิ่ง ซึ่งในมิติหลังคือ การสร้างวัฒนธรรมของตนเองในการดำรงอยู่ในสังคม

^{๕๘} สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). การเสริมสร้างเครือข่าย ๔ ภาคส่วนในสังคมไทย. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๙, หน้า ๘๗ - ๘๘.

๒. เครือข่ายภาครัฐ

ภาครัฐเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมให้ดำเนินไปอย่างเป็นระบบด้วยนโยบายของภาครัฐแต่ละช่วงเวลา แต่ด้วยระบบที่มีมาอย่างยาวนานนั้น ได้สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการรวมศูนย์ที่ยากแก่การนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม เพราะเป็นการวางรากฐาน/การวางแผนที่มาจากส่วนบนหรือผู้ที่มีอำนาจ การสร้างอำนาจนิยมของภาครัฐดังกล่าว ได้กลายเป็นการสะสมปัญหาเชิงโครงสร้างให้เกิดขึ้นอีกต่อกระบวนการพัฒนาในสังคมไทยในช่วงที่ผ่านมา แต่อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมาภาครัฐเองก็ได้มีการปรับตัว/ปฏิรูปกระบวนการทำงาน โดยการสนับสนุนกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น เช่น การส่งเสริมให้ภาคประชาชนมีการรวมกลุ่ม เป็นเครือข่ายและมีการปรึกษาหารือกันมากขึ้น โดยผ่านช่องทางด้านกฎหมายและกระบวนการทำงาน โดยกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการพัฒนาภาครัฐนั้น จะมีการดำเนินการในลักษณะของงานด้านการพัฒนาชุมชนที่ภาครัฐเป็นผู้ให้แนวคิด กระบวนการทำงานมากกว่ากระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ของภาคประชาชน และการส่งเสริมความเป็นเครือข่ายของภาครัฐนั้น มักจะเป็นการจัดตั้งมากกว่าเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของภาคประชาชน

เครือข่ายภาครัฐจะมีหลากหลายประเภทตามโครงสร้างและภารกิจของหน่วยงาน เช่น เครือข่ายสถาบันการศึกษา เครือข่ายกระทรวงมหาดไทย เครือข่ายเกษตรกรเพื่อการผลิตของกรมการพัฒนาชุมชน เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน และเครือข่ายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือ OTOP เป็นต้น

กลุ่ม องค์กร เครือข่าย ที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งภาครัฐเหล่านี้ ส่วนใหญ่มุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาและการเข้าไปส่งเสริมการทำงานในระดับชุมชน อำเภอ และจังหวัด โดยเป็นการเชื่อมประสานการทำงานระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนที่มีลักษณะทั้งที่เป็นแนวดิ่ง คือ จากบนลงล่าง และแนวนอน คือ การทำงานร่วมกันในระดับพื้นที่ เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ขาดการวางแผนร่วมกันระหว่างชาวบ้านและรัฐ ดังนั้น กลุ่ม องค์กร เครือข่ายของรัฐหรือโครงการต่างๆ ที่ภาครัฐสนับสนุนเหล่านี้ เมื่อโครงการตามภารกิจนั้นๆ สิ้นสุดลง ความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง รวมทั้งการเรียนรู้ก็สิ้นสุดลงด้วยเช่นกัน เป็นความไม่ต่อเนื่องและไม่ก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาเป็นเครือข่ายที่ยั่งยืน

จากสถานการณ์ดังกล่าว ภาครัฐจึงได้มีการปรับตัวในการที่จะปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมากขึ้น โดยจะเห็นได้จากในปัจจุบันมีองค์กรอิสระใหม่ของภาครัฐมากมาย ซึ่งองค์กรเหล่านั้นต่างก็มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ เช่น สถาบันพระปกเกล้า สถาบันที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) กองทุนเพื่อสังคม (SIF) หรือแม้กระทั่งกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาครัฐได้มีแนวทางในการขับเคลื่อนสังคมร่วมกับภาคประชาชนให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมกับสถานการณ์มากขึ้น

ข้อดีของเครือข่ายภาครัฐ คือ การเสริมสร้างมวลบนพื้นฐานแห่งความมั่นคงของชาติและการส่งเสริมการพัฒนาที่ตอบสนองต่อนโยบายของรัฐและการพัฒนาประเทศในภาพรวม โดยมีระบบระเบียบการจัดการที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง รวมทั้งมีแนวทางการขับเคลื่อนสังคมด้วยกิจกรรมที่หลากหลายตามภารกิจของกระทรวง และกรมกองต่างๆ

ข้อจำกัด คือ กระบวนการดำเนินการ เช่น เป็นการวางแผนที่มีได้มาจากการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ขาดความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงาน ขาดการกระจายความรับผิดชอบให้กับชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง และขาดการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้คนในสังคม รวมทั้งปัญหาการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่บางส่วน

๓. เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน

ในภาคธุรกิจเอกชน เป็นที่ยอมรับกันว่า การประสานผลประโยชน์เพื่อลดต้นทุนการผลิต และเพิ่มผลตอบแทน เป็นสิ่งที่ภาคธุรกิจเอกชนได้ดำเนินการอยู่เสมอ ภายใต้ความร่วมมือในฐานะความเป็นหุ้นส่วนต่อกัน โดยความเป็นหุ้นส่วนนั้นเป็นทั้งในรูปแบบของความร่วมมือในการผลิตการค้าขาย การประสานผลประโยชน์ และการรวมพลังเพื่อพัฒนาสังคม โดยเครือข่ายในภาคธุรกิจนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการรวมตัวของผู้ทำงานในธุรกิจประเภทเดียวกัน ซึ่งจะเห็นได้จากการที่กลุ่มองค์กรในภาคธุรกิจต่างๆ มารวมตัวกันเป็นเครือข่ายภาคธุรกิจ เช่น สภาหอการค้า สมาอุตสาหกรรมและเครือข่ายองค์กรธุรกิจเอกชนอื่นๆ ที่ภาครัฐส่งเสริม เช่น สมาคมผู้ส่งออก สมาคมผู้ประกอบการค้า เป็นต้น โดยเครือข่ายภาคธุรกิจเหล่านี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการประสานผลประโยชน์ และสนับสนุนเพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของการดำเนินการทางธุรกิจ และการคืนกำไรให้กับสังคม

กระบวนการเกิดเครือข่ายภาคธุรกิจเอกชนดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีที่จะประสานและร่วมกันรักษาผลประโยชน์ในทางธุรกิจ และนำไปสู่การพัฒนาสังคมในด้านอื่นๆ โดยในช่วงที่ผ่านมาวงการธุรกิจถูกมองว่าฉกฉวยผลประโยชน์จากภาคประชาชน และใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง มีการผูกขาดทางการค้า ฯลฯ ซึ่งจากการมองดังกล่าวและก่อกวนการเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจทำให้ภาคธุรกิจเอกชนมีการปรับตัวเป็นธุรกิจเพื่อสังคม และมีแนวโน้มในการทำธุรกิจที่สามารถรับใช้และคืนประโยชน์ให้กับสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะบริษัทขนาดใหญ่ ดังนั้นเครือข่ายในภาคธุรกิจจึงมีการพัฒนากระบวนการทำงานร่วมกับภาครัฐและภาคประชาชน ในลักษณะของการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย เช่น เครือข่าย SME เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เครือข่ายธุรกิจเพื่อปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายภาคธุรกิจเพื่อการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

จุดแข็งของเครือข่ายภาคธุรกิจ คือ มีกระบวนการทำงานที่รวดเร็ว มีความสามารถในการระดมทุนเพื่อการจัดการ และมีความสามารถในการพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อจำกัด คือ คำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทนมากเกินไป ทำให้ไม่สามารถทำการลงทุนในการเพื่อพัฒนาสังคมได้ อย่างไรก็ตาม กระบวนการพัฒนาความเป็นเครือข่ายของภาคธุรกิจเอกชน มีความน่าสนใจตรงที่การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาศักยภาพขององค์กร และการรักษาผลประโยชน์ของเครือข่าย รวมทั้งมีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

๔. เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO)

องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นอีกภาคส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคม โดยมีพัฒนาการมาจากการช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมขององค์กรระหว่างประเทศ ที่เข้ามาสนับสนุนการทำงานและการเรียนรู้ของภาคประชาชน หลังจากนั้นจึงมีการสนับสนุนให้องค์กรและภาคประชาชนให้ดำเนินการจัดการในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม โดยมีเป้าหมาย เพื่อร่วมคลี่คลายปัญหาในสังคม เป็นภาคส่วนที่มีแนวทางในการทำงานที่หลากหลายและความพยายามที่จะแสวงหาและเสนอทางเลือกในการพัฒนาประเทศ เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีศักยภาพในการพัฒนาและมีความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยมีบทบาทที่สำคัญ คือ การนำเสนอและผลักดันการแก้ไขปัญหาของผู้ด้อยโอกาสในสังคมให้ปรากฏขึ้น เช่น ในด้านสิทธิมนุษยชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สวัสดิการและแรงงาน เป็นต้น ซึ่งลักษณะงานขององค์กรพัฒนาเอกชน คือ การเน้นการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนา การสร้างจิตสำนึก การรวมกลุ่ม และการเผยแพร่ให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน โดยมีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างต่อเนื่องตามภารกิจที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา

ที่ผ่านมา เครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนได้มีการพัฒนาเครือข่ายเพิ่มขึ้นอย่างมากในสังคมไทย บางเครือข่ายก็ประสบผลสำเร็จในฐานะองค์กรที่ให้การสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ บางองค์กรเครือข่ายก็เป็นฐานทุนให้กับภาคประชาชน แต่ก็มีบางเครือข่ายที่ยังต้องพึ่งพาทุนจากต่างประเทศที่นำมาซึ่งความสงสัยในกระบวนการทำงาน ในที่นี้จะยกตัวอย่างองค์กรพัฒนาเอกชนที่รวมตัวกันเป็นเครือข่ายและสร้างสรรค์สังคมให้ดีขึ้น เช่น เครือข่ายด้านแรงงานสัมพันธ์ เครือข่ายด้านทรัพยากรธรรมชาติ/สิ่งแวดล้อม เครือข่ายสิทธิมนุษยชน ฯลฯ

เครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้ เป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่จริงในสังคมไทย เป็นพลังขับเคลื่อนให้ภาคประชาชนได้มีความตื่นตัวและปรับตัวในการพัฒนาตนเอง ด้วยความพร้อมทั้งทางด้านบุคลากร ระบบการสื่อสาร และการทำงานในสิ่งที่ตนเองถนัด รวมทั้งการสนับสนุนในด้านวิชาการของสถาบันการศึกษา จึงทำให้เครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเองและให้ภาคประชาชนได้มุ่มมองและทางเลือกในการพัฒนา ซึ่งเป็นนิมิตหมายหนึ่งของการพัฒนาที่มีความหลากหลายในสังคมปัจจุบัน

จุดแข็งของภาคองค์กรพัฒนาเอกชน คือ การมุ่งเน้นในการเสนอทางเลือกในการพัฒนาสังคม การส่งเสริมให้ประชาชนมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ

ในขณะเดียวกันก็มีข้อจำกัดทั้งในเรื่องของงบประมาณในการดำเนินการ การขาดจิตสำนึกของกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่ม รวมทั้งการดำเนินงาน ที่ขัดผลประโยชน์ต่อกลุ่มอิทธิพล จึงทำให้กระบวนการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนเป็นที่สงสัยเคลือบแคลงของภาครัฐและภาคประชาชน และบางครั้งการใช้กิจกรรมบางประเภทเป็นเครื่องมือในการทำงานเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับบริบทในสังคมไทย ยิ่งทำให้การยอมรับในการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนมีข้อจำกัดมากขึ้น

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในภาพรวมของเครือข่ายต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นทั้งกระบวนการทำงานในระดับชุมชนท้องถิ่นและการเชื่อมต่อเป็นเครือข่ายในระดับจังหวัด ภูมิภาค และระดับประเทศ ที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นขั้นตอนและมีความหลากหลาย โดยที่ทุกฝ่ายต่างก็มีจุดมุ่งหมาย คือ การกระทำตามภารกิจและหน้าที่ กระบวนการเรียนรู้การพึ่งพาตนเองและการสร้างโอกาสและทางเลือกใหม่ในการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาของสังคม

กระบวนการดำเนินการของเครือข่ายทั้ง ๔ ภาคส่วนดังกล่าว เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีอยู่จริงในสังคมไทย และเป็นสิ่งที่ยืนยันว่าการใช้พลังเครือข่ายจะช่วยให้เกิดการขับเคลื่อนทางสังคมและการแก้ไขปัญหาได้ โดยองค์กร เครือข่ายเหล่านั้น จะต้องสร้างสรรค์สิ่งที่ตั้งใจให้กับตนเอง สร้างแนวร่วมในการพัฒนาบนความต้องการพื้นฐานของสังคมและเสริมสร้างระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพโดยมีทิศทางหรือเป้าหมายร่วมของประชาชนส่วนใหญ่ในสังคม และที่สำคัญ คือ ควรมีความร่วมมือกันอย่างต่อเนื่อง จะขาดหรือมอบหมายให้ภาคใดภาคหนึ่งมิได้ ทั้งนี้เพราะความเป็นเครือข่าย คือ กระบวนการที่เชื่อมโยงและการกระทำภารกิจร่วมกัน ^{๕๙}

ดังนั้น กระบวนการพัฒนาในรูปแบบของเครือข่าย จึงเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาองค์กร และการพัฒนาสังคม ความเป็นเครือข่ายอยู่ที่ความไว้วางใจ ความสามัคคี และการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เครือข่ายจะประสบผลสำเร็จมิได้ ถ้าขาดการทำภารกิจ และการประสานผลประโยชน์

^{๕๙} สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน). การเสริมสร้างเครือข่าย ๔ ภาคส่วนในสังคมไทย. (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๙), หน้า ๔๓ - ๔๕.

ร่วมกัน เพราะฉะนั้น เครื่องข่ายต่างๆ จึงควรมีการรักษาสัมพันธ์ภาพ และการรักษาผลประโยชน์ร่วมกันอย่างต่อเนื่องบนพื้นฐานของความเท่าเทียม

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ^{๖๐} ได้เสนอว่า เครือข่ายมีรูปแบบมากมาย และมีบางคนพยายามจำแนกโดยใช้คุณลักษณะของสมาชิก พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ กิจกรรมหลัก วัตถุประสงค์ และโครงสร้างของเครือข่าย เป็นเกณฑ์

- คุณลักษณะของสมาชิก

เครือข่ายอาจจำแนกตามประเภทของสมาชิก เช่น ชาวนา นักวิจัย หรือวิศวกร บางคนรวมคนที่ทำงานในระดับเดียวกันเป็นประเภทเดียวกันหรือเน้นเครือข่ายแนวราบ เช่น เครือข่ายชาวนา (ประกอบด้วยคนที่เป็นชาวนาเท่านั้น) บางคนก็รวมคนที่ทำงานสาขาเดียวกันแต่ต่างระดับกันเข้าด้วยกัน หรือเน้นเครือข่ายแนวตั้ง เช่น ชาวนา นักวิจัยด้านการเกษตร หน่วยงานกำหนดนโยบายการเกษตร และหน่วยงานระหว่างประเทศที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการเกษตร เป็นต้น บางเครือข่ายมีสมาชิกแบบบุคคล แต่บางแห่งก็มีสมาชิกเป็นองค์กรหรือสถาบัน และบางแห่งมีปะปนกัน

- พื้นที่ทางภูมิศาสตร์

เป็นการจำแนกเป็นเครือข่ายที่ดำเนินงานในพื้นที่หนึ่ง บางแห่งก็เป็นเครือข่ายระดับประเทศ บางแห่งเป็นเครือข่ายระดับภูมิภาค บางเครือข่ายก็เป็นเครือข่ายระดับชุมชนลุ่มน้ำ เช่น เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ เป็นต้น หรืออาจแบ่งตามเขตที่มีระบบนิเวศทางการเกษตรเหมือนกัน เช่น เครือข่ายข้อมูลข่าวสารในพื้นที่แห้งแล้ง (Arid Lands Information Network)

- วัตถุประสงค์ของเครือข่าย

เครือข่ายจำนวนมากตั้งขึ้นเพื่อปรับปรุงการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างสมาชิก และการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารเป็นวัตถุประสงค์หลักของเครือข่าย บางเครือข่ายตั้งขึ้นเพื่อความร่วมมือในการวิจัย ศึกษา ฝึกอบรม หรือตลาด บางเครือข่ายมุ่งเพื่อแลกเปลี่ยนเครื่องมือในการประกอบอาชีพ (เช่น เครือข่ายเครื่องจักรกลทางการเกษตร) บางเครือข่ายมุ่งเป็นกลุ่มพลังกระตุ้นความตระหนักของสังคม และเข้าไปมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐ เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของสมาชิก เครือข่ายหลายแห่งมีวัตถุประสงค์หลายด้าน ทั้งแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ทั้งร่วมมือกันในการจัดการฝึกอบรมและวิจัย รวมทั้งผลักดันนโยบาย

การจัดการเครือข่าย

บางเครือข่ายมีรูปแบบเป็นทางการและรวบอำนาจ โดยมีการส่งข่าวถึงกันผ่านองค์กรแกนที่เป็นศูนย์กลางเครือข่ายที่มีความเข้มแข็ง แต่บางแห่งก็รวมเป็นเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการและกระจายอำนาจ โดยเน้นการติดต่อกันโดยตรงระหว่างสมาชิก เครือข่ายไม่เป็นทางการมักจะเกิดขึ้นจากระดับรากหญ้า หรือในองค์กรที่ให้ความสำคัญกับการตัดสินใจขององค์กรระดับล่าง แต่ก็มีแนวโน้มที่พัฒนาเป็นเครือข่ายที่รวมศูนย์มากขึ้น

การใช้คำว่า "เครือข่าย" ที่ไม่ถูกต้อง

เครือข่ายทางการและรวมศูนย์ที่เกิดขึ้นจากการวางแผนของหน่วยเหนือ เช่น จากหน่วยงานราชการ องค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือหน่วยงานภาคเอกชนที่ให้การ

^{๖๐} สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำชาวบ้าน “คู่มือและทิศทางการพัฒนาผู้นำชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาชนบท”. (เจริญวิทย์การพิมพ์, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๘), หน้า ๗๔.

อุดหนุนเงินทุน บางเครือข่ายดำเนินงานโดยคนกลุ่มเดียว รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหน่วยหนึ่ง ไม่มีการติดต่อกับองค์กรอื่น ๆ ที่เป็นสมาชิก เหล่านี้ไม่ใช่เครือข่ายที่แท้จริง เพราะเครือข่ายที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และการติดต่อสัมพันธ์กันของสมาชิกที่ต่างก็มีอำนาจอิสระของตน พวกนี้ใช้คำว่า "เครือข่าย" เพื่อภาพลักษณ์ในสังคม เป็นการใช้นิยามความคิดของการสร้างเครือข่ายที่ผิด ซึ่งไม่ควรให้การสนับสนุนอย่างยิ่ง^{๖๑}

ประโยชน์ของเครือข่าย

- เครือข่ายสามารถเชื่อมโยงคนที่อยู่ในระดับต่างกัน มีวิธีการทำงาน การจัดองค์กร และมีภูมิหลังต่างกันไปที่ไม่มีโอกาสติดต่อกัน เข้าด้วยกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเข้าใจกันมากขึ้น นำไปสู่การทำงานร่วมกัน เพื่อประโยชน์ของทุกฝ่าย

- เครือข่ายสามารถทำให้คนและองค์กรที่ไม่มีความสัมพันธ์กันได้ทราบว่ายังมีบุคคลหรือหน่วยงานอื่นอีกมากที่สนใจทำงานในเรื่องเดียวกัน และเผชิญปัญหาเหมือนกัน

- เครือข่ายสามารถทำให้ความต้องการของประชาชนได้รับการสนองตอบจากรัฐ

- เครือข่ายช่วยชี้ให้เห็นปัญหาและประเด็นการพัฒนาที่ซับซ้อนและท่วมทับในหมู่บ้าน

- เครือข่ายทำให้คนและองค์กรได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อน ได้รับกำลังใจ การจูงใจ และการยอมรับ ซึ่งมีความสำคัญต่อหน่วยเล็ก ๆ ที่อยู่นอกระบบราชการ

- สามารถดึงศักยภาพความเชี่ยวชาญของนักวิชาการ/นักวิจัยที่มีความรู้ความสามารถ ซึ่งกระจายอยู่ในสถาบันอุดมศึกษา หน่วยวิจัยต่างๆของภาครัฐและภาคเอกชนภายในประเทศ รวมทั้งหน่วยวิจัยในมหาวิทยาลัย/สถาบันชั้นนำต่างประเทศ เพื่อผนึกพลังในการพัฒนาวิชาการ พัฒนา/สร้างหลักสูตรร่วมผลิตบัณฑิตศึกษาโดยเฉพาะปริญญาเอกที่เน้นงานวิจัยพัฒนาและสร้างผลงานวิจัยที่เป็นโครงการขนาดใหญ่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพของสถาบันอุดมศึกษาไทย พัฒนาประเทศ แก้ไขปัญหาของประเทศ และเสริมสร้างสมรรถนะการแข่งขันของประเทศได้

- สามารถระดมทรัพยากรที่มีจำกัดให้มีการใช้อย่างมีประสิทธิภาพเกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งทรัพยากรบุคคล และอุปกรณ์เพื่อการศึกษาและวิจัยที่มีราคาแพง

- สามารถผลิตบัณฑิตศึกษาโดยเฉพาะระดับปริญญาเอกที่มีคุณภาพเทียบเท่าสากล และมีศักยภาพการทำวิจัยในจำนวนที่มีมากขึ้นได้โดยเร็ว

- เครือข่ายที่เข้มแข็งจะสามารถสร้างงานวิจัยที่มีคุณภาพอย่างต่อเนื่องระยะยาวตอบสนองความต้องการของประเทศ รวมทั้งภาคอุตสาหกรรม สามารถแข่งขันได้ในระดับโลก

๒.๕.๕ ข้อเสนอแนะในการพัฒนาเครือข่าย เพื่อความยั่งยืน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๖๒}ได้เสนอแนะในการพัฒนาเครือข่าย ดังนี้

๑. สมาชิกที่เข้าร่วม ต้องเข้าใจเป้าหมายในการรวมตัวกันว่าจะก่อให้เกิดความสำเร็จในภาพรวม

๒. สร้างการยอมรับในความแตกต่างระหว่างสมาชิก ยอมรับในรูปแบบและวัฒนธรรมองค์กรของสมาชิก

^{๖๑} Putnam, Robert D., *Making Democracy Work; Civic traditions in Modern Italy*. Princeton, N.J. : Princeton University Press, 2015, P. 90.

^{๖๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. (โรงพิมพ์เรือนแก้ว, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๐), หน้า ๖๗.

๓. มีกิจกรรมสม่ำเสมอและมากพอที่จะทำให้สมาชิกได้ทำงานร่วมกัน เป็นกิจกรรมที่ต้องแน่ใจว่าทำได้ และกระจายงานได้ทั่วถึง ควรเลือกกิจกรรมที่ง่ายและมีแนวโน้มประสบความสำเร็จ อย่าทำกิจกรรมที่ยากโดยเฉพาะครั้งแรกๆ เพราะถ้าทำไม่สำเร็จอาจทำให้เครือข่ายที่เริ่มก่อตัวเกิดการแตกสลายได้

๑. จัดให้มีและกระตุ้นให้มีการสื่อสารระหว่างกันอย่างทั่วถึง และสม่ำเสมอ
๒. สนับสนุนสมาชิกทุกกลุ่ม และทุกด้านที่ต้องการความช่วยเหลือ เน้นการช่วยเหลือกลุ่มสมาชิกที่ยังอ่อนแอให้สามารถช่วยตนเองได้

๓. สร้างความสัมพันธ์ของบุคลากรในเครือข่าย
๔. สนับสนุนให้สมาชิกได้พัฒนางานอย่างเต็มกำลังตามศักยภาพและความชำนาญที่มีอยู่ โดยร่วมกันตั้งเป้าหมายในการพัฒนางานให้กับสมาชิกแต่ละกลุ่ม ส่งผลให้สมาชิกแต่ละกลุ่มมีความสามารถพิเศษเฉพาะด้าน เป็นพื้นฐานในการสร้างความหลากหลายและเข้มแข็งให้กับเครือข่าย

๕. สร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ระหว่างบุคลากรทุกระดับของสมาชิกในเครือข่าย ในลักษณะความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน

๖. จัดกิจกรรมให้สมาชิกใหม่ของเครือข่าย เพื่อเชื่อมต่อคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ในการสืบทอดความเป็นเครือข่ายต่อไป

๗. จัดให้มีเวทีระหว่างคนทำงานเพื่อพัฒนาหรือแก้ปัญหาในการทำงานด้านต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน

๘. จัดให้มีช่องทางการทำงานร่วมกัน การสื่อสารที่ง่ายต่อการเข้าถึงที่ทันสมัยและเป็นปัจจุบัน เช่น สร้างระบบการส่งต่องาน และสร้างเว็บไซต์เพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายเข้าด้วยกัน

โดยสรุปแล้ว トラบิตที่ภารกิจเครือข่ายยังไม่สำเร็จย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องรักษาเครือข่ายไว้ วัตถุประสงค์ให้เครือข่ายสามารถดำเนินการต่อไปได้ และบางกรณีหลังจากเครือข่ายได้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายแล้ว ก็จำเป็นต้องรักษาความสำเร็จของเครือข่ายไว้ หลักการรักษาความสำเร็จของเครือข่ายมีดังนี้

๑. มีการจัดกิจกรรมร่วมที่ดำเนินอย่างต่อเนื่อง
๒. มีการรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างสมาชิกเครือข่าย
๓. กำหนดกลไกสร้างระบบจูงใจ
๔. จัดหาทรัพยากรสนับสนุนเพียงพอ
๕. ให้ความช่วยเหลือและช่วยแก้ไขปัญหา
๖. มีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน) ดร. และ คณะ^{๒๓} ได้การศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่” โดยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณี “ตากธรรม” ของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ๒) เพื่อศึกษา วิเคราะห์ และปริวรรตองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนา

^{๒๓} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน), ดร. และ คณะ. การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘.

ที่มีอยู่ในวัดสูงเม่น ๓) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการความรู้และทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งเน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของตนเอง จากการศึกษาพบว่า ประเพณีตากธรรม เป็นประเพณีเชิงกุศโลบายที่ต้องการให้ประชาชนเข้าถึงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและการส่งเสริมการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดเก็บและการดูแลรักษาสภาพคัมภีร์ธรรมบาลานหรือมรดกทางวัฒนธรรมให้มีอายุการใช้งานที่ยาวนาน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ประเพณีตากธรรม เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวสูงเม่นมีการดูแลรักษาและเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมบาลานภาษาล้านนาไว้ได้มากที่สุดในประเทศไทย

การศึกษาวิจัยตามโครงการนี้ นอกจากจะเป็นการฟื้นฟูประเพณีตากธรรมที่ห่างหายไปประมาณ ๑๐๐ ปีที่ผ่านมาให้กลับเข้าสู่วิถีวัฒนธรรมของชุมชนแล้ว ยังทำให้ประชาชนในท้องถิ่นได้ทราบถึงประวัติและผลงานของครูบาปัญญาจารย์ญาณวาสี พระมหาเถระชาวสูงเม่นในอดีต ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมคำสอนไว้ที่วัดสูงเม่น โดยท่านเป็นผู้ที่ได้สร้างคุณูปการให้กับชาวล้านนาเป็นอย่างมาก และโดยเฉพาะการสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมข้ามพรมแดนระหว่างล้านนากับเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ของประเทศไทยและประเทศลาว

ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชุมชน พบว่า ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นมีความรู้ มีความสามารถที่จะดำเนินการจัดการทรัพยากรของชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้และการพัฒนาสังคมในด้านอื่นๆ ได้ แต่ทั้งนี้จำเป็นต้องมีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีบทบาทและเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่น

ผลจากการศึกษาวิจัย ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความตระหนักและเห็นความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การขยายผลและการเรียนรู้ในระดับท้องถิ่น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะสำเร็จมิได้ ถ้าหากขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนั้น มีข้อเสนอแนะว่า ชุมชนท้องถิ่นควรมีการส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อนำไปสู่การจัดการและการปรับตัวของชุมชน ในขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ควรสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาสังคม

ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคทกาล^{๒๔} ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทย” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ศึกษาสภาพการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทย (๒) ศึกษาปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทย (๓) ศึกษาปัญหาการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทย และ (๔) พัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ๑) สภาพการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทยเป็นการจัดการกระจายในแต่ละภูมิภาคในลักษณะโครงการโดยมีนโยบายจัดตั้งเป็นสถาบัน ศูนย์ หรือพิพิธภัณฑ์ที่มีแผนพัฒนาคัมภีร์ใบลานให้อยู่ในรูปดิจิทัล และมีกลยุทธ์การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ๒) ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการจัดการคัมภีร์ใบลาน ได้แก่ การกำหนดให้การจัดการคัมภีร์ใบลานเป็นนโยบายหลักขององค์กร การมีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจนและมีบุคลากรรับผิดชอบ ภาวะผู้นำของผู้บริหาร และเครือข่ายความร่วมมือระหว่างบุคคล ๓) ปัญหาการจัดการ

^{๒๔} ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคทกาล. การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, แขนงวิชาสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙.

คัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย ได้แก่ โครงสร้างองค์กรไม่ชัดเจนและขาดบุคลากรที่รับผิดชอบโดยตรง ความไม่ต่อเนื่องของงบประมาณสนับสนุน และเทคโนโลยีสารสนเทศไม่ทันสมัย ๔) รูปแบบที่เหมาะสมของการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทยประกอบด้วย ด้านการบริหารองค์กรคัมภีร์ไบเบิลมี ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับชาติ ระดับหน่วยงานและระดับท้องถิ่น มี ๖ ปัจจัยโดยปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือการกำหนดนโยบายการจัดการคัมภีร์ไบเบิลให้เป็นนโยบายหลักขององค์กร ส่วนด้านกระบวนการจัดการคัมภีร์ไบเบิลทางกายภาพและทางดิจิทัลประกอบด้วย การจัดหาและรวบรวมคัมภีร์ไบเบิล การจัดโครงสร้างสารสนเทศโดยการกำหนดหมวดหมู่จากเนื้อหาในคัมภีร์ไบเบิล การจัดเก็บและค้นคืน การปริวรรตไบเบิล การบริการและเผยแพร่คัมภีร์ไบเบิล การสงวนรักษาและการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ผลการตรวจสอบความสามารถในการนำรูปแบบไปประยุกต์ใช้อยู่ในระดับมาก

ไข่มุก อุทยาวลี^{๖๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพแหล่งข้อมูลสมุดไทยภาคใต้ ในจังหวัดพัทลุงและสงขลา” จากศึกษางานวิจัยดังกล่าวพบว่าผู้วิจัยไม่ได้ทำการศึกษาเฉพาะเอกสารโบราณประเภทสมุดไทยเพียงอย่างเดียว เนื่องจากหน่วยงานที่ทำการศึกษาคือ ศูนย์วัฒนธรรม โรงเรียนสตรีพัทลุง พิพิธภัณฑ์วัดเขียนบางแก้ว สถาบันทักษิณศึกษา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา หอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สงขลา ยังมีเอกสารโบราณประเภทคัมภีร์ไบเบิลจัดเก็บอยู่ด้วย ผลการวิจัยดังกล่าวจึงสะท้อนถึงผลการวิจัยของคัมภีร์ไบเบิลได้เป็นอย่างดีด้วย โดยวิจัยได้ทำการสำรวจในด้านการบริหารจัดการ ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านเทคโนโลยี ด้านเครือข่ายความร่วมมือ และทางด้านกระบวนการดำเนินงานการอนุรักษ์ รวบรวมและการเก็บรักษาเอกสาร ผลการศึกษาพบว่าโดยภาพรวมพบว่าหน่วยงานที่ศึกษาดังกล่าวมีปัญหาด้านการบริหารจัดการและการวางแผนดำเนินการอย่างจริงจังของหน่วยงาน ปัญหาการขาดบุคลากรผู้รับผิดชอบด้านการอนุรักษ์โดยตรงและบุคลากรยังขาดความรู้ด้านการอนุรักษ์และการเก็บรักษาเอกสารที่ถูกต้อง ปัญหาด้านงบประมาณที่มีอยู่จำกัด ปัญหาด้านการจัดเก็บอย่างเป็นระบบทั้งการจัดทำทะเบียน การลงรายการบัญชีเอกสาร และการจัดหมวดหมู่ ปัญหาด้านนโยบายในการพัฒนาระบบฐานข้อมูลไม่ชัดเจนและปัญหาการขาดเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาพัฒนาระบบฐานข้อมูล ปัญหาด้านการปริวรรตที่นักวิจัยขาดความชำนาญในการปริวรรต ถ่ายถอด และแปลเนื้อหาอักษรภาษาโบราณ และปัญหาขาดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน

พระครูพิพิธวรกิจจานุการ (มานิตย์ เฟื่องผล)^{๖๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัด และการถ่ายทอดภูมิปัญญาภาคกลาง เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดภาคกลาง” โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) ศึกษารวบรวมและจัดหมวดหมู่เอกสารคัมภีร์ โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในเขตภาคกลาง ๒) วิเคราะห์เนื้อหาและจัดทำตราขึ้นค้นค่าของเอกสาร คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดเขตภาคกลาง ๓) ส่งเสริมอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็น แหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของวัดในเขตภาคกลาง ผลการศึกษาพบว่า เนื้อหาที่ปรากฏโครงสร้างระบบการจัดระบบหมวดหมู่ในคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ ในปัจจุบันมีการแบ่งระบบการจัดหมวดหมู่ทั้ง ๕ ระบบ ถึงแม้จะมีหลักการในการจัดแบ่งความรู้คล้ายกัน แต่จุดเน้นของระบบ

^{๖๕} ไข่มุก อุทยาวลี. (ม.ป.ป.). การสำรวจสถานภาพแหล่งข้อมูลสมุดไทยภาคใต้: กรณีศึกษาจังหวัดพัทลุงและสงขลา. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ๑๓(๓), , ๒๕๖๐.

^{๖๖} พระครูพิพิธวรกิจจานุการ (มานิตย์ เฟื่องผล). การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัด และการถ่ายทอดภูมิปัญญาภาคกลาง เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ใน ท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดภาคกลาง. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๖๑.

ต่างกัน ซึ่งเมื่อนำหมวดหมู่ของทั้ง ๕ ระบบ มารวมกันขอบเขตความรู้ที่ปรากฏในระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธ ศาสนาที่มีอยู่ในปัจจุบัน พบว่าขอบเขตความรู้ศาสนาจะเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องพุทธศาสนา ซึ่งกระจายอยู่ในหลายหมวดย่อย และหมู่ย่อย รวมเป็น ซาดกทั่วไป ธรรมะทั่วไป อรรถกถา อรรถกถาพระวินัยปิฎก อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก บท สวดมนตร์ คัมภีร์ภาษาบาลี นิกายธรรม จิงสรูป ผลการวิจัยเชิงสถิติในแต่ละจังหวัดด้วย ดังนี้ จังหวัด สุพรรณบุรี จังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี จังหวัด พระนครศรีอยุธยา จังหวัดชัยนาท ระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในปัจจุบันไม่ ครอบคลุมเนื้อหาในคัมภีร์โบราณทั้งหมด นอกจากนี้ในแต่ละหมวดความรู้ที่กำหนดไว้ยังไม่มีคำอธิบาย ขอบเขตความรู้อย่างละเอียด และครอบคลุม และยังไม่มี การแบ่งเป็นหมวดย่อย หมู่ย่อยได้ละเอียดเท่า ที่ควร

พระมหาอภิชาติ ธมฺมาภินนฺโท (จันทาลาโสม), ผศ.ดร. อาแว มะแส^{๒๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “มิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาลักษณะทางวัฒนธรรม ที่มีลักษณะเด่นของชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ๒) ศึกษา รูปแบบและกระบวนการพัฒนาชุมชนของชุมชนบ้านหนองช้าง ๓) ศึกษาการบูรณาการมิติทางวัฒนธรรม ของการพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนบ้านหนองช้าง เป็นการศึกษาดูเฉพาะกรณี ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านหนองช้างเป็น ชุมชนของคนชาติพันธุ์ผู้ไทย สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ เชิงเครือญาติสูง มีความมุ่งมั่นในการรักษาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งภาษา การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ และภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เป็น เอกลักษณ์ให้ดำรงอยู่ อีกทั้งสามารถนำมาบูรณาการกับการพัฒนาชุมชน โดยอาจมีการปรับหรือประยุกต์ บางส่วนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ กระบวนการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านนี้ เริ่มต้นจากการรวมตัวของ สมาชิกชุมชน เพื่อทบทวนแนวทางการ พัฒนาในอดีตที่มีผลกระทบทางลบ แล้วหันมาให้ความสำคัญกับมิติ ทางวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตด้วยการปลูกฝังวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนา มีความพยายามรักษาควบคู่กับการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตผ่าน การมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน มีการ วางแผนด้วยการทำประชาคมหมู่บ้าน ทำให้เกิดการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ของสมาชิกชุมชนจนเกิดเป็นแผนชุมชน ที่ไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะการพัฒนาด้านวัตถุ แต่เน้นไป ที่การพึ่งตนเองตามวิถีชีวิตของชุมชน ต่อมาเมื่อกาฬสินธุ์ช่วยที่สนับสนุนการพัฒนา จนทำให้เกิดโครงการ ต่าง ๆ มากมาย ซึ่งมีรูปแบบที่ส่งเสริมการเรียนรู้ ร่วมกันของชุมชนในการแก้ปัญหาและปรับปรุง ความ เป็นอยู่ของคนในชุมชน ด้วยการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ อยู่บนฐานความเข้าใจบริบทของชุมชน และ ปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกัน จึงเกิดการบูรณาการทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม อย่างสมดุล มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนควบคู่กับการนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากภายนอกมา ผสมผสานปรับใช้ให้เหมาะสม แล้วสรุปเป็นบทเรียนเฉพาะของชุมชน จนสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็น ชุมชนเข้มแข็ง องค์ประกอบที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านหนองช้าง คือ การมีผู้นำ ที่เข้มแข็ง การถอดบทเรียนอย่างต่อเนื่อง การสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนรักความเป็นชาวผู้ไทย การมี ความรักและเอื้ออาทรต่อกันของสมาชิกชุมชน การพยายามรักษาเอกลักษณ์ที่ดีของชุมชน รวมถึงการปรับ

^{๒๗} พระมหาอภิชาติ ธมฺมาภินนฺโท (จันทาลาโสม), ผศ.ดร. อาแว มะแส. มิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๖๑.

ใช้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีพลวัต ข้อเสนอแนะที่สำคัญจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือการที่จะพัฒนาชุมชนท้องถิ่นนำไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและคนในชุมชนควรให้ความสำคัญกับการบูรณาการมิติทางวัฒนธรรม ของชุมชน โดยที่ชุมชนควรมีการทบทวนบทเรียนและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกอยู่เสมอ ควรมี แผนพัฒนาชุมชนที่กำหนดเป้าหมายระยะยาวที่ให้ ความสำคัญกับหลายมิติแบบองค์รวม และการรู้จักพึ่งตนเองของชุมชน ผ่านการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน ของคนในชุมชน

พระราชเชมากร รศ.ดร. และ คณะ^{๒๘} ได้ศึกษาเรื่อง การสืบค้นการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์ใบลานของวัดและการถ่านทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดแพร่ โดยมีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาสำรวจ รวบรวมสืบค้นและจัดระบบการ อนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ล้านนา ในจังหวัดแพร่ ๒) เพื่อจัดทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็น ระบบ และถ่ายสำเนา คัมภีร์ใบลานที่ไม่ซ้ำซ้อนกับแหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้วเป็นการเพิ่มฐานข้อมูล ใหม่เข้าสู่ระบบล้านนาคดีอย่างต่อเนื่อง และ ๓) เพื่อวิเคราะห์ถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาและสร้าง แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นที่ภูมิปัญญา ในจังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นการวิจัยแบบคุณภาพ (Qualitative Research) ผลการศึกษาพบว่า

๑. การสำรวจ คัมภีร์ใบลานล้านนา ในจังหวัดแพร่ แต่ละพื้นที่มีข้อจำกัดในด้านกายภาพ และบริบทของท้องถิ่นด้านเอกสาร บุคลากร งบประมาณและองค์ความรู้ในวิธีการสำรวจและจัดเก็บ รวบรวมข้อมูลใน ๕ อำเภอ จำนวน ๕ วัด ส่วนการรวบรวมและการจัดเก็บคัมภีร์ธัมม์ ของวัดสูงเม่น วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร วัดบางสนุก วัดกลางและวัดบ้านอ้อยมีวิธีการรวบรวมและจัดเก็บคัมภีร์ ธัมม์คล้ายคลึงกันมาก เนื่องจากเป็นโซนล้านนาเดียวกันโดยมีผ้าห่อคัมภีร์ มีไม้ปั่นจัก (ภาษาล้านนา) หรือไม้ฉลากในภาษาไทย กลางเป็นไม้สลักชื่อ ผู้สร้างธัมม์ วันเดือนปีที่สร้าง มีใบลาน จะถูกบันทึก อักษรธัมม์ล้านนาหรือตัวเมืองด้วยเหล็กจารและจะถูกมัดรวบรวมโดยเป็นผูกๆ ละ ๒๕ ลาน ส่วนกลวิธี การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดทั้ง ๕ วัด จะใช้ใบลานบันทึกเพื่อเป็นการอนุรักษ์และทำการห่อด้วยผ้าเมืองเพื่อรักษัธัมม์คัมภีร์เอาไว้

๒. วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อำเภอเมืองแพร่ วัดกลาง อำเภอ สอง ได้จัดทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ และถ่ายสำเนาคัมภีร์ใบลานที่ไม่ซ้ำซ้อน กับแหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้ว ส่วนวัดบ้านอ้อย อำเภอร่องขวาง และวัดบางสนุก อำเภอวังชิ้น ได้ทำ ทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็น ระบบ แต่ยังไม่ได้ ถ่ายสำเนาคัมภีร์ใบลานเอาไว้

๓. ผลวิเคราะห์ถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาและสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นที่ภูมิปัญญาใน จังหวัดแพร่คัมภีร์บุญกิริยา เป็นคัมภีร์ธัมม์ที่ทำมาจากใบลาน เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการที่ พระพุทธเจ้า เทศนาสั่งสอนให้มนุษย์หมั่นให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาเพื่อความสุขในชีวิต ส่วนธัมม์คัมภีร์ มหารวรรคเป็นคัมภีร์ธัมม์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้า เสด็จออกบรรพชา และโปรดปัญจะ วัคคีย์ ยะสะ และชฎิลสามพี่น้อง ซึ่งเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จนถึงเสด็จดับขันธ ประินิพพาน ด้านถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนา มีการจัดสัมมนาเครือข่ายการอนุรักษ์ คัมภีร์ล้านนา มีการสอน และสอบภาษาล้านนา ส่งเสริมประเพณีตากธรรมและรักษาธรรม มีการอบรม การเขียนคัมภีร์ธัมม์ใบลาน ด้านการสร้างแหล่งเรียนรู้ นั้น มีการส่งเสริมความร่วมมือให้ชาวบ้านและ ผู้นำท้องถิ่นสร้างหอไตร และ บูรณปฏิสังขรณ์หอไตร ส่งเสริมให้บุคลากรท้องถิ่นและชุมชนมีส่วนร่วม เป็นคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ ล้านนาของวัด และการจัดนิทรรศการการอนุรักษ์คัมภีร์ในวัด

^{๒๘} พระราชเชมากร รศ.ดร. และ คณะ. การสืบค้นการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์ใบลานของวัดและ การถ่านทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดแพร่. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๒๕๖๑.

Butdisuwan & Babu^{๖๙} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สำรวจคัมภีร์ใบลานในวัดจังหวัดมหาสารคาม” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการจัดการ ด้านบุคลากร และด้านสิ่งอำนวยความสะดวกโครงสร้างพื้นฐาน เครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดการคัมภีร์ใบลาน ศึกษาเกี่ยวกับสาเหตุของการเสื่อมสภาพของคัมภีร์ใบลานต้นฉบับศึกษาสำรวจขอบเขตของแปลงคัมภีร์ใบลานเป็นดิจิทัล และศึกษาด้านปัญหาการจัดการคัมภีร์ใบลาน ผลการศึกษาพบว่าวัดที่จัดเก็บคัมภีร์ใบลานใบลานในจังหวัดมหาสารคาม จำเป็นต้องมีดำเนินงานจัดเก็บ ดูแลและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เหมาะสม และยังพบว่ามีปัญหาและอุปสรรคในการเก็บรักษาและการอนุรักษ์ ที่พระสงฆ์ที่มีหน้าที่ดูแลและการจัดการที่ต้องเผชิญกับปัญหาเป็นอย่างมากในการจัดเก็บรักษาและการให้บริการแก่นักวิจัยหรือผู้ที่ต้องการอ่าน เนื่องจากมีบุคลากรไม่เพียงพอและขาดความรู้ เทคนิคด้านการจัดการคัมภีร์ใบลาน รวมทั้งงบประมาณที่ไม่เพียงพอ ซึ่งผู้วิจัยได้เสนอแนะทางออกการแก้ปัญหาสำหรับการจัดการคัมภีร์ใบลานต้นฉบับที่ดีและการพัฒนาอย่างยั่งยืนในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดมหาสารคาม จำเป็นต้องมีขั้นตอนการวางแผนเชิงกลยุทธ์ หลังจากนั้นนำมาจัดทำเป็นโครงการ ให้พระสงฆ์หรือบุคลากรที่เกี่ยวข้องมีการฝึกอบรมหรือการพัฒนาเพื่อการจัดการคัมภีร์ใบลานต้นฉบับรวมทั้งการยกระดับจิตสำนึกของบุคลากรและประชาชนด้วยการฝึกอบรมเพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาในทุกระดับ

Mohamed sageer^{๗๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพการจัดการคัมภีร์ใบลานของเมือง Karala” โดยการศึกษาปัจจัยปัญหาการเสื่อมสภาพของต้นฉบับ และด้านการจัดการการแปลงและจัดเก็บข้อมูลดิจิทัลคัมภีร์ใบลาน ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินการจัดเก็บข้อมูลดิจิทัลจะเป็นแนวทางในการรักษาเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานให้ยืนยาวต่อไปในอนาคตได้

Ranasinghe & tharanga Diruk Ranasinghe^{๗๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดเก็บ รักษาต้นฉบับและการวิจัยด้านคัมภีร์ใบลานของคณะสังฆมณฑลมหาวิทยาลัย Kelaniya ที่ศรีลังกา” โดยใช้วิธีการแปลงและการพัฒนาห้องสมุดดิจิทัลช่วยให้ผู้ที่สนใจสามารถเข้าถึงคัมภีร์ใบลานในรูปแบบดิจิทัลวัตถุประสงค์ของโครงการพยายามที่จะคัดลอกคัมภีร์ใบลานทุกประเภทโดยไม่คำนึงถึงด้านลิขสิทธิ์ ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาที่พบเจ้าของคัมภีร์ใบลานไม่เต็มใจที่จะส่งมอบต้นฉบับคัมภีร์ใบลานสำหรับการแปลงเป็นดิจิทัลขาดโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ขาดแคลนไฟฟ้าสำหรับใช้ในการแปลงเป็นดิจิทัลในพื้นที่ห่างไกลความเจริญ ขาดแคลนเครื่องมืออุปกรณ์และเทคโนโลยีที่สำหรับแปลงดิจิทัล ปัญหาข้อจำกัดของงบประมาณอย่างรุนแรงขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการปฎิวัติ ถ่ายทอด และแปลเนื้อหาอักษรภาษาโบราณในคัมภีร์ใบลาน

Sahoo, et al.^{๗๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพการดำเนินงานของหน่วยงานศูนย์แหล่งเอกสารโบราณและศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณที่อยู่ภายใต้โครงการ National Mission for Manuscripts

^{๖๙} Butdisuwan & Babu. **Manuscript Management at the Temples in Mahasarakham Province Thailand.** Journal of Library Science and Research (JLSR), 2013.

^{๗๐} Mohamed Sageer, T. K. **Palm Leaves Manuscripts in Kerala and its Preservation: Factors necessitating digital archiving.** International Journal of Scientific and Research Publications (IJSRP) ๔(๒ February) , 2014.

^{๗๑} Ranasinghe & tharanga Diruk Ranasinghe. **Manuscript Coservation at Kelaniya in Srilangka.** Journal of Library Science and Research (JLSR), 2014.

^{๗๒} Sahoo, et al. **Ancient Manuscript Preservation Condition under Project of National Mission for Manuscripts in India.** Journal of Library Science and Research (JLSR), 2014.

ดำเนินการโดยกระทรวงการท่องเที่ยวและวัฒนธรรม ประเทศอินเดีย” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงถึงแนวโน้มการเติบโตของศูนย์แหล่งเอกสารโบราณและศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณ แสดงถึงการจัดตั้งแผนงาน เพื่อตรวจสอบภารกิจและบทบาทของชาติด้านเอกสารโบราณในส่วนของการสำรวจและการจัดเก็บ รวบรวม การดูแลรักษาและการอนุรักษ์ ด้านวิชาการตามภารกิจและด้านการเผยแพร่ภารกิจของศูนย์ดังกล่าว ผลการศึกษาได้ข้อสรุปดังนี้ พบว่าภารกิจด้านเอกสารโบราณของชาติโครงการ National Mission for Manuscripts ได้ดำเนินการตามภารกิจของชาติครอบคลุมต่อการเก็บรักษาของต้นฉบับผ่านการดำเนินงานศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณที่มีการจัดตั้งอยู่ทั่วประเทศ และผ่านการดำเนินงานของศูนย์แหล่งเอกสารโบราณที่จัดตั้ง ๕ โซนของประเทศอินเดีย เช่น ภาคเหนือ ภาคใต้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและโซนภาคกลาง

Devika & Vijayakumar^{๗๓} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการข้อมูลดิจิทัลคัมภีร์ใบลานของห้องสมุดรัฐ Tamil Nadu” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการสำรวจสภาพคัมภีร์ใบลานการศึกษาการคัดเลือกพิจารณา คัมภีร์ใบลานสำหรับการแปลงให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัลและศึกษาวิธีการและกระบวนการของการแปลงข้อมูลดิจิทัลห้องสมุดรัฐ Tamil Nadu ผลการศึกษาพบว่า คัมภีร์ใบลานต้นฉบับมีปัจจัยมีการเสื่อมสภาพเนื่องจากปัจจัยต่าง ๆ อาจจะไม่สามารถจัดเก็บรักษาไว้ได้ตลอดไป จึงมีความจำเป็นในการวิจัยเพื่อการรักษาคัมภีร์ใบลานให้คงอยู่ และจากการศึกษาผู้วิจัยพบการเก็บรักษาของต้นฉบับที่ผ่านการแปลงคัมภีร์ใบลานให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัลเป็นหนึ่งในวิธีการที่มีประสิทธิภาพ แต่ก็พบว่าจะใช้เวลานานในการดำเนินการและค่าใช้จ่ายสูง

Abhakorn^{๗๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางและวิธีการเตรียมการสำหรับการจัดหา การรวบรวม การให้บริการ รวมทั้งนโยบายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของมหาวิทยาลัย Peradeniya ประเทศศรีลังกา” ผลการศึกษาพบว่าไม่มีนโยบายในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ทั้งด้านการฝึกอบรมบุคลากร ขาดโปรแกรมการฝึกอบรมในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ในการผู้วิจัยได้เสนอแนวทางในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำเป็นต้องมีการจัดหน่วยงานด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเพื่อรับผิดชอบด้านการอนุรักษ์โดยตรง และให้มีการฝึกอบรมบุคลากรด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในศรีลังกา

Alahakoon^{๗๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการคัมภีร์ใบลานด้านปัญหาด้านการดูแลรักษาและการอนุรักษ์ การเก็บรักษาแบบดั้งเดิม แบบสมัยใหม่และวิธีการอนุรักษ์ที่ใช้ในการป้องกันต้นฉบับ โปรแกรมการดูแลรักษาที่มีอยู่และทัศนคติของผู้ใช้” โดยทำการเลือกสำรวจ ๓ หน่วยงานของประเทศศรีลังกาที่คอลเลกชันคัมภีร์ใบลานที่ใหญ่ที่สุด คือกรมพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ มหาวิทยาลัย Peradeniya และกรมหอจดหมายเหตุแห่งชาติ มาศึกษาสภาพทางกายภาพของคอลเลกชัน และสภาพแวดล้อมโดยใช้วิธีการวิจัยแบบการสังเกต โดยการบันทึก นอกจากนี้ใช้แบบสอบถามส่งถึงหัวหน้าทุกแผนกและบรรณารักษ์ในกลุ่มตัวอย่างทั้ง ๓ แห่ง เพื่อให้ทราบปัญหาการจัดการใบลาน และทดสอบทัศนคติของผู้ใช้เกี่ยวกับการอนุรักษ์

^{๗๓} Devika & Vijayakumar. Management of Digital Palm Leaf Manuscript Data at Tamil Nadu Library . Journal of Library Science and Research (JLSR), 2015.

^{๗๔} Abhakorn, Rujaya. “Lu Rediscovered” In Phaasaa lae phaasaasart. Journal of language and linguistics, 2016.

^{๗๕} Alahakoon, C.N.K. (n.d.). Development of policies for access, management and preservation of the Palm-leaf manuscript collection of the University of Peradeniya library Sri Lanka. Journal of Librarianship & Information Management , 2016.

และการจัดเก็บรักษาผลการวิจัย พบว่าปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของประเทศศรีลังกาคือการขาดคู่มือวิธีการอนุรักษ์ที่เป็นมาตรฐานขาดการจัดเก็บใบลานที่ถูกต้อง และการขาดเทคนิคความรู้วิธีการที่ทันสมัย ขาดบุคลากรหรือผู้เชี่ยวชาญในด้านคัมภีร์ใบลาน ขาดด้านงบประมาณ และขาดนโยบายด้านการจัดการใบลานของภาครัฐ

S. Devika, s. & Vijayakumar K ^{๗๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในประเทศอินเดียและได้ทำการเปรียบเทียบสภาพการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในประเทศไทย ศรีลังกา เนปาล มาเลเซีย และอินโดนีเซีย” ผลการศึกษาพบว่าประเทศต่างๆ มีปัญหาด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่คล้ายๆ กัน คือ การขาดความตระหนักของประชาชนในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ขาดการอบรมให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์และเครื่องมืออุปกรณ์รวมทั้งเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ขาดความสนใจเนื้อหาที่เป็นมรดกภูมิปัญญาของชาติ ขาดจากสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางปฏิบัติด้านการอนุรักษ์ คือ ๑) สร้างความตระหนักให้ประชาชนในท้องถิ่นชุมชนได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์ใบลานโดยการอบรมให้ความรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ความเข้าใจรวมทั้งการทำโครงการพิเศษขึ้นมา ๒) การจัดโปรแกรมฝึกอบรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ๓) สร้างกลยุทธ์ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในแต่ละประเทศ ๓) มีการวางแผนเป้าหมายในการศึกษาของวรรณกรรมดั้งเดิมในคัมภีร์ใบลานที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ๔) สร้างคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์ใบลานให้รัฐบาลหรือหน่วยงานที่ไม่ใช่รัฐบาลสนใจที่จะใช้งบประมาณในการดำเนินการจัดการคัมภีร์ใบลาน

^{๗๖} S. Devika, s. & Vijayakumar K. (DIGITIZATION OF PALM LEAF MANUSCRIPTS IN TAMIL NADU (INDIA): A STUDY. Journal of Library Science and Research (JLSR) 2(1 January), 2016.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลาง” มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ๒) เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ๓) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย และ ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารและเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ สรุปขั้นตอนการวิจัย
- ๓.๗. การนำเสนอผลการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และ การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) ใช้วิธีวิทยาวิจัยการแบบผสมผสาน ดังนี้

๑) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับ วรรณกรรมโบราณ แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ทฤษฎีการสร้างเครือข่าย ดังนี้

(๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงานการวิจัยและเอกสารอื่น ๆ โดยอาศัยแนวคิดการสำรวจ ปริวรรต วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณ และ การสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ เป็นกรอบในการศึกษา

(๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๓) ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๔) สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหา สาระครอบคลุม การศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มี ต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของ ประเทศไทย

๒) การศึกษาเชิงคุณภาพ ในภาคสนาม (Qualitative Research) เพื่อทราบถึงความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ตลอดจน ทราบรายชื่อวรรณกรรมโบราณ และ ประโยชน์ของ วรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ในพื้นที่ที่ เป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

(๑) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำ โขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๔ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดบึงกาฬ จำนวน ๑ วันในอำเภอ ๒) จังหวัดหนองคาย จำนวน ๑ วันในอำเภอ ๓) จังหวัดนครพนม

๑ วัดในอำเภอ และ จังหวัดมุกดาหาร จำนวน ๑ วันในอำเภอ

ประชากรของการศึกษานี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๕ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำ โขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำ กิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่างๆ/ ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

(๒) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการและ ผู้ใช้ ประโยชน์ วรรณกรรมโบราณ รวม ๒๐ รูป/คน เกี่ยวกับความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรม โบราณ ตลอดจน รายชื่อวรรณกรรมโบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ใน กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

(๓) ดำเนินการคัดเลือกวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของ ประเทศไทย จำนวน ๑ เรื่อง นำมาปริวรรต เป็น ตัวอย่าง

(๔) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและ สัมภาษณ์ในภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ ๑) ประวัติความเป็นมา และ กระบวนการ อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณของชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ๒) ผลงานปริวรรตวรรณกรรมที่สำคัญใน กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๑ เรื่อง ๓) จัดทำทะเบียนรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่ ได้สำรวจของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๑ ชุด และ ๓) ประโยชน์ของวรรณกรรม โบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชนของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง

๓) การศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในภาคสนาม (Field Study) โดย จัดให้ มีการเสวนา แบบมีส่วนร่วม โดยเชิญผู้แทนของชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ และ ได้ ประโยชน์จากวรรณกรรมโบราณ แต่ละจังหวัด จำนวน ๔ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง

ของประเทศไทย ทั้งนี้เพื่อสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

(๑) ประสาน เชิญผู้แทนชุมชนแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ชุมชนละ ๑ ท่าน มาเป็นวิทยากรในการจัดเสวนา และ ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์และเชิญผู้แทนของแต่ละชุมชนใน ๕ จังหวัด เข้าร่วมฟังเสวนา

(๒) ประสาน และจัดหาสถานที่จัดงานเสวนา โดยเลือกจังหวัดที่อยู่ใกล้พื้นที่ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง

(๓) ประชุมบุคลากรในพื้นที่ที่จัดเสวนา เพื่อเตรียมพร้อมในการจัดเสวนา และมีพิธีลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์

(๔) เชิญชวนบุคลากรในพื้นที่ทุกภาคส่วนร่วมฟังและแสดงความคิดเห็นในการจัดเสวนา

(๕) มีการจัดเสวนาอย่างเป็นทางการ เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขง ทั้งนี้เพื่อพูดคุยประเด็นเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณให้เกิดประโยชน์กับชุมชนอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน ทั้งนี้ให้ผู้ร่วมฟัง ซึ่งมาจากทุกภาคส่วน แสดงความคิดเห็นด้วยโดยก่อนเริ่มการเสวนา ให้มีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ

(๖) มีการพิธีการทำข้อตกลงสร้างเครือข่ายบนเวทีเสวนา โดยมีสักขีพยานจากผู้มาร่วมงาน ทั้งนี้ เพื่อสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงร่วมกัน

(๗) สรุปเนื้อหาสาระจากการจัดเสวนาและถอดออกมาเป็นองค์ความรู้นำเสนอประกอบการวิจัยต่อไป

๔) สรุปผลการศึกษารายตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๔ ข้อ ได้แก่

๑. เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย และ นำเสนอองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

๕) เสนอผลการสรุป อภิปรายผล และ ข้อเสนอแนะโดยภาพรวมทั้งหมด

๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๔ จังหวัด ๆ

ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดบึงกาฬ จำนวน ๑ วัดในอำเภอ ๒) จังหวัดหนองคาย จำนวน ๑ วัดในอำเภอ ๓) จังหวัดนครพนม ๑ วัดในอำเภอ และ จังหวัดมุกดาหาร จำนวน ๑ วัดในอำเภอ ประชากรของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล จำนวน ๔ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติกร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลแบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมไบเบิล ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน” เน้นการศึกษาวเคราะห์และการมีส่วนร่วมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย รายงานการประชุมที่เกี่ยวข้อง และการนำชุดกระบวนการเชิงพื้นที่นำไปปฏิบัติการจริงแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่จริง ส่วนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลนั้นเน้นวิธีการแสวงหาความรู้ โดยดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่

๑) แบบสัมภาษณ์ (Inter View) โดยคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับผู้บริหาร และ ผู้ปฏิบัติกร และ ผู้ที่ใช้ประโยชน์ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิลของชุมชน โดยพัฒนาเป็นแบบสัมภาษณ์ด้วยวิธีการดังนี้

(๑) วิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี หลักพุทธธรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมไบเบิล

(๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๓) ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย โดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ผู้ควบคุมดุขนิพนธ์

(๔) สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล เพื่อสอบถามประเด็นที่ต้องการศึกษาแบบเจาะลึก โดยกำหนดประเด็นข้อคำถามแนวทางการสัมภาษณ์ ไว้ล่วงหน้า ตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระครอบคลุมงานวิจัย แบ่งออกเป็น ๕ ส่วนดังนี้

ส่วนที่ ๑ สภาพการบริหารงานองค์กร

ส่วนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิล

ส่วนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิล

ส่วนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิล

ส่วนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการอนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิล

ส่วนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิล

ส่วนที่ ๗ รายชื่อวรรณกรรมไบเบิลที่อนุรักษ์ไว้

(๕) การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

๑. ทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้พัฒนาขึ้นเสนอผู้เชี่ยวชาญประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.อยุธยา เพื่อตรวจสอบความถูกต้องด้านโครงสร้างและภาษา ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และ ตรวจสอบความถูกต้อง ความชัดเจนในการใช้ภาษา
๒. นำแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการพิจารณาจากผู้เชี่ยวชาญมาหาค่าดัชนีความสอดคล้องของเนื้อหา (Index of Item – Objective Congruence IOC)
๓. นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงและแก้จน “ผ่าน” ทุกท่านตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำไปสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างเป้าหมายต่อไป

๒) การจัดเสวนาแบบมีส่วนร่วม (PAR Seminar) โดยดำเนินการ จำนวน ๑ ครั้งอย่างเป็นทางการ เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขง ทั้งนี้ เพื่อพูดคุยประเด็นเกี่ยวกับ แนวทางการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานให้เกิดประโยชน์กับชุมชนอย่างสร้างสรรค์ และยั่งยืน ทั้งนี้ให้ผู้ร่วมฟัง ซึ่งมาจากทุกภาคส่วนแสดงความคิดเห็นด้วย โดยก่อนเริ่มการเสวนา ให้มีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้รูปแบบการจัดเสวนา และพิธีการทำข้อตกลงสร้างเครือข่ายบนเวทีเสวนา โดยมี สักขีพยานจากผู้มาร่วมงาน ทั้งนี้ เพื่อสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงร่วมกัน ทั้งนี้รูปแบบการจัดจะต้องผ่านความเห็นชอบจากผู้เชี่ยวชาญประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.อยุธยา

๓) การสังเกต (Observation) เป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานของชุมชน โดยแบบสังเกต จะเป็นการบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้วิจัยเอง เพื่อนำข้อมูลที่ได้นำไปวิเคราะห์ประกอบการสรุปผลการวิจัย

ดังนั้น จึงมีเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย

- ๑) แบบสัมภาษณ์ (Interview Guideline) ผู้ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมใบลานในพื้นที่
- ๒) แบบสังเกต เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลสภาพจริงประกอบการสรุปผลการวิจัย
- ๓) ชุดปฏิบัติการจัดเสวนาแบบมีส่วนร่วม ในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การสร้างเครือข่ายอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในเขตพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๓.๔.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงเอกสาร มีขั้นตอนดังนี้

- ๑) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความวารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับ เกี่ยวกับ วรรณกรรมใบลาน แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยชุมชน แนวคิดการมีส่วน

ร่วมของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ทฤษฎีการเสริมสร้างเครือข่ายตามระเบียบวิธีวิจัย
ให้เนื้อหาสาระครอบคลุมตามหัวข้อการวิจัย

๓.๔.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนดังนี้

๑) ผู้วิจัยขอหนังสือจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ถึง ชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการลงเก็บข้อมูลและปฏิบัติการในพื้นที่ จำนวน ๔ แห่ง ที่
ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ศึกษาแบบ รวมแล้ว ๒๕ ฉบับ เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการสำรวจเชิงประจักษ์
และการสัมภาษณ์ ตามประเด็นการสัมภาษณ์ดังนี้

ส่วนที่ ๑ สภาพการบริหารงานองค์กร

ส่วนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์

วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรม

โบราณ

ส่วนที่ ๗ รายชื่อวรรณกรรมโบราณที่อนุรักษ์ไว้

โดยติดต่อประสานงานเพื่อยืนยันกำหนดการสัมภาษณ์ทุก

ครั้ง และ ทำการบันทึกในเอกสารด้วยผู้ทำการศึกษาวิจัยเองทุกสถานที่ หากผู้ทำการสัมภาษณ์ประสงค์จะ
บันทึกเสียงการสัมภาษณ์ ต้องได้รับความยินยอมจากผู้ถูกสัมภาษณ์ก่อนทุกครั้ง กำหนดนัดหมายในการ
ปฏิทินการสัมภาษณ์ควรอยู่ในช่วงเวลาของการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม คือ สิ้นเดือนมิถุนายน พ.ศ.
๒๕๖๓

๒) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกต
พฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ และเข้าร่วม
กิจกรรมกับชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาเพื่อให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ของ
ชุมชน โดยแบบสังเกต จะเป็นการบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้วิจัยเอง เพื่อนำข้อมูลที่ได้นำไปวิเคราะห์
ประกอบกับการสรุปผลการวิจัย

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการ
สัมภาษณ์ การปฏิบัติการกระบวนการเชิงพื้นที่แบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ
(Qualitative Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตาม
สาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นหัวข้อดังนี้

๑. ศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

๒. ปರಿวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

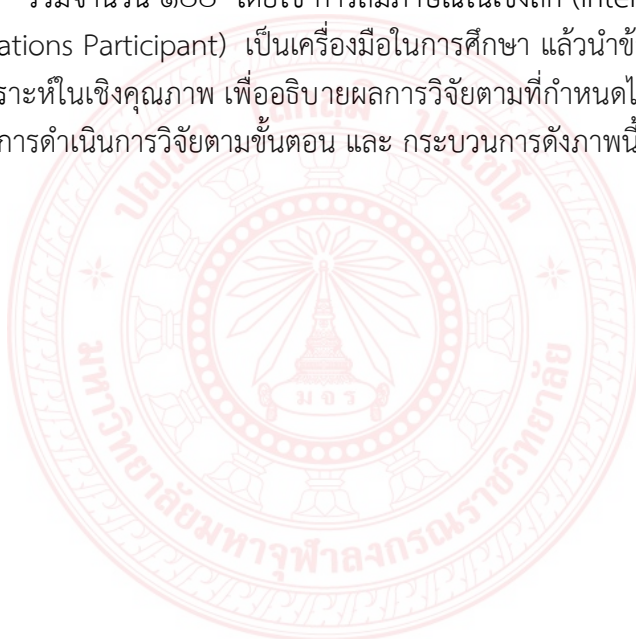
๓. วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

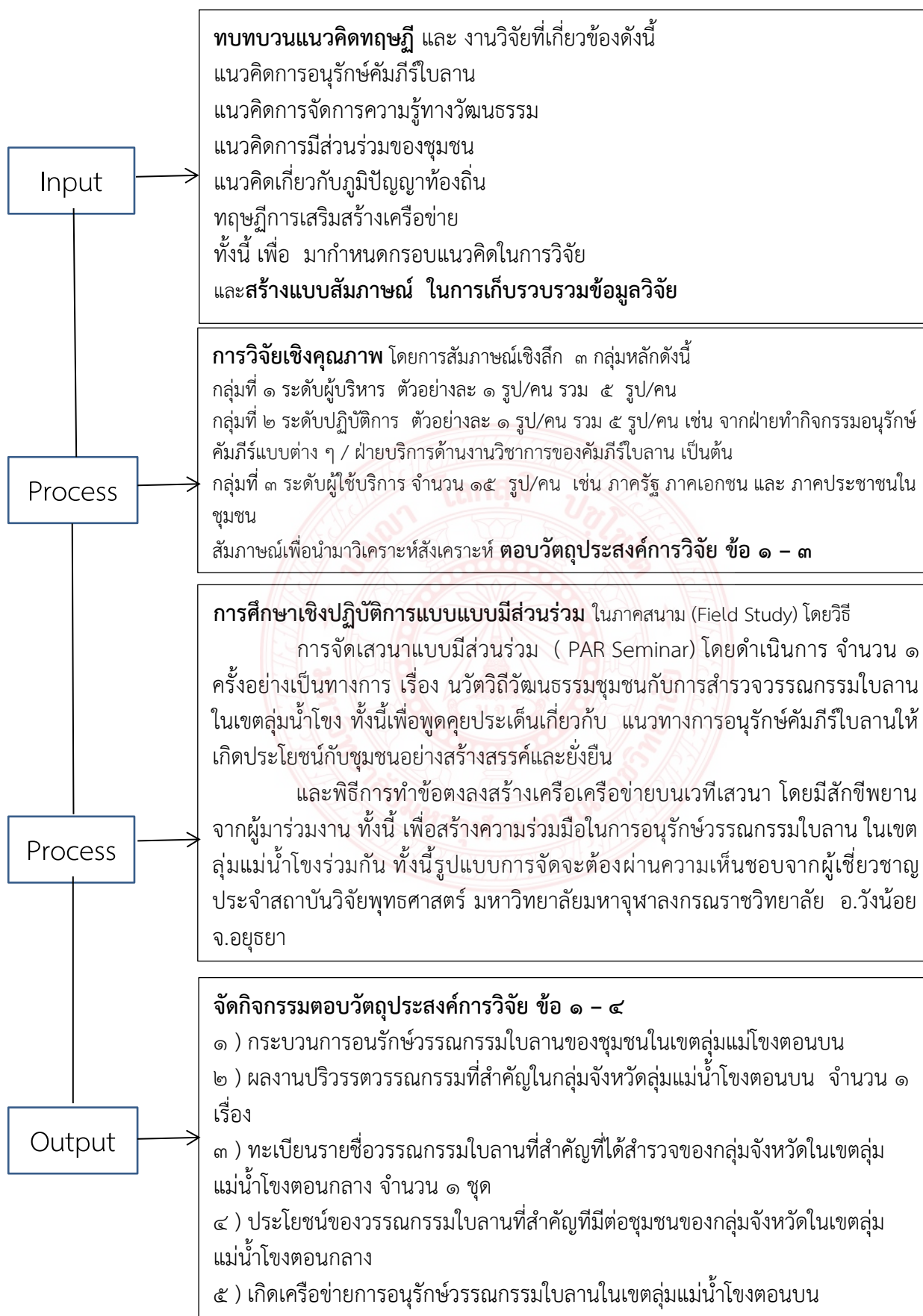
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

ทั้งนี้ให้เห็นองค์ประกอบตามลักษณะข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยอาศัยข้อมูลเชิงคุณภาพมาประกอบการวิเคราะห์และสังเคราะห์ตามลำดับ

๓.๖. สรุปขั้นตอนการวิจัย

การศึกษาวิจัย “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสารและเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างทั้งที่เป็นผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ ผู้ที่ใช้บริการ และ ผู้เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับการวรรณกรรมโบราณ รวมจำนวน ๑๐๐ โดยใช้ การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (Interviews) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) เป็นเครื่องมือในการศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายผลการวิจัยตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย โดยผู้วิจัยสามารถสรุปการดำเนินการวิจัยตามขั้นตอน และ กระบวนการดังภาพนี้

๓.๗ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบตารางและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลพื้นฐานตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “นวัตกรรมวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลาง” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสารเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างทั้งที่เป็นผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ ผู้เชี่ยวชาญ และ ผู้เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ รวมจำนวน ๒๐ คน โดยใช้ การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (Interviews) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยใช้ชุดปฏิบัติสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (Participation Network) เป็นเครื่องมือในการศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่อเป็นบทสรุปการวิจัย และผลการวิจัย โดยผู้วิจัยได้เสนอตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

๔.๑ เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๔.๒ เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๔.๓ เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๔.๔ เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๔.๕ องค์กรความรู้จากการวิจัย

๔.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๔ จังหวัดๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดมุกดาหาร ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมือง ๒) จังหวัดนครพนม ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอพระธาตุพนม ๓) จังหวัดบึงกาฬ ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด และ ๔) จังหวัดหนองคาย ชุมชนวัดเขตอุดม อำเภอเมือง โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๔ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๐ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๔ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๔ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ /ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๒ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ

ภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด สรุปผลการศึกษาระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๔ จังหวัดๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดมุกดาหาร ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมือง ๒) จังหวัดนครพนม ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอพระราชธาตุพนม ๓) จังหวัดบึงกาฬ ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด และ ๔) จังหวัดหนองคาย ชุมชนวัดเขตอุดม อำเภอเมือง โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๔ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๐ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๔ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๔ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๒ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด ได้พบระบบการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย มีระบบการอนุรักษ์ ๗ ระบบการ ได้แก่ ๑) ระบบการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) ระบบการพัฒนา กิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) ระบบการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) ระบบการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) ระบบการพัฒนาความรู้ ๖) ระบบการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) ระบบการเผยแพร่สู่สาธารณะ

ตารางที่ ๔.๑ แสดงเนื้อหาสรุปโครงสร้างระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย
สรุปโครงสร้างระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ

ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

ระบบการที่ ๑	๑. การสืบค้นประวัติ
ระบบการสืบค้น และให้ความรู้	๒. การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก
ระบบการที่ ๒	๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
ระบบการพัฒนา กิจกรรมการ อนุรักษ์	๒. กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน ๓. จัดโครงสร้างองค์กร ๔. การบริหารงบประมาณ ๕. การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
ระบบการที่ ๓	โดยมีระบบการปฏิบัติการอนุรักษ์ ๑๓ ขั้นตอนดังนี้ ๑. การทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

กระบวนการ ปฏิบัติการอนุรักษ์	๒. การป้องกันสุขภาพผู้ปฏิบัติงาน ๓. การถ่ายภาพคัมภีร์โบราณก่อนนำออกมาอนุรักษ์ ๔. การทำความสะอาดที่จัดเก็บคัมภีร์ ๕. การตรวจสอบสภาพคัมภีร์ ๖. การทำความสะอาดคัมภีร์ ๗. การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ ๘. การจัดทำทะเบียนคัมภีร์ ๙. การบันทึกคัมภีร์โบราณด้วยระบบดิจิทัล ๑๐. การห่อธัมม์ ๑๑. การติดรหัสคัมภีร์ ๑๒. การเก็บคัมภีร์ ๑๓. การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี
กระบวนการที่ ๔ กระบวนการสร้าง การมีส่วนร่วม	๑. การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน ๒. การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ๓. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ ๔. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ ๕. การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย ๖. การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์
กระบวนการที่ ๕ กระบวนการพัฒนา ความรู้	๑. ปรัชญา ๒. ปฏิบัติ ๓. ปฏิเวธ
กระบวนการที่ ๖ กระบวนการสร้าง ศูนย์เรียนรู้	๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ๒. การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์และ น่าสนใจ ๓. การจัดระบบองค์ความรู้ ๔. การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม ๕. การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้ ๖. การประเมินผลการดำเนินงาน
กระบวนการที่ ๗ ก ร ะ บ ว น ก า ร เผยแพร่สู่สาธารณะ	๑. เผยแพร่ประจำที่ ๒. เผยแพร่เคลื่อนที่

ผลการศึกษาจากการสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๔ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย ดังนี้

๑.จังหวัดมุกดาหาร สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร คือ วัดโพธิ์ไทร อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวน
๐๑	พระวินัย	๓๐
๐๒	พระสุตตันปิฎก	๒๕
๐๓	พระอภิธรรม	๒๐
๐๔	คัมภีร์ภาษาบาลี	-
๐๕	บทสวดมนต์	๕
๐๖	อานิสงส์	๓๐
๐๗	ชาดก	๙
๐๘	โอวาทคำสอน	๕
๐๙	ประเพณี - พิธีกรรม	๑๙
๑๐	ธรรมทั่วไป	๒๐
๑๑	นิยายธรรม	-
๑๒	นิยายพื้นบ้าน	๑๒
๑๓	ตำนานพระพุทธศาสนา	๓๒
๑๔	ตำราโหราศาสตร์	๓๓
๑๕	ตำรายา	๒๖
๑๖	รวมหลายหมวด	๓๐
๑๗	อื่นๆ	๕๐
รวม		๓๔๖

๒. จังหวัดนครพนม สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดนครพนม คือ วัดโพธิ์ศรี อำเภอรุขประทุม จังหวัดนครพนม มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวน
๐๑	พระวินัย	๓๖
๐๒	พระสุตตันตปิฎก	๒๘
๐๓	พระอภิธรรม	๒๔
๐๔	คัมภีร์ภาษาบาลี	-
๐๕	บทสวดมนต์	๑๕
๐๖	อานิสงส์	๓๖
๐๗	ชาดก	๕๐
๐๘	โอวาทคำสอน	๘
๐๙	ประเพณี - พิธีกรรม	๓๐
๑๐	ธรรมทั่วไป	๒๙
๑๑	นิยายธรรม	๑๒
๑๒	นิยายพื้นบ้าน	๒๔
๑๓	ตำนานพระพุทธศาสนา	๓๙
๑๔	ตำราโหราศาสตร์	๓๕
๑๕	ตำรายา	๕๐
๑๖	รวมหลายหมวด	๓๑
๑๗	อื่นๆ	๕๐
รวม		๔๙๗

๓. จังหวัดบึงกาฬสำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดบึงกาฬ คือ วัดสุทธินาราม อำเภอปากคาดจังหวัดบึงกาฬ มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวน
๐๑	พระวินัย	๒๐
๐๒	พระสุตตันปิฎก	๑๙
๐๓	พระอภิธรรม	๑๔
๐๔	คัมภีร์ภาษาบาลี	-
๐๕	บทสวดมนต์	๙
๐๖	อานิสงส์	๒๕
๐๗	ชาดก	๘
๐๘	โอวาทคำสอน	๑๑
๐๙	ประเพณี - พิธีกรรม	๑๖
๑๐	ธรรมทั่วไป	๒๔
๑๑	นิยายธรรม	-
๑๒	นิยายพื้นบ้าน	๑๒
๑๓	ตำนานพระพุทธศาสนา	๓๕
๑๔	ตำราโหราศาสตร์	๓
๑๕	ตำรายา	๑๓
๑๖	รวมหลายหมวด	๓๑
๑๗	อื่นๆ	๔๕
รวม		๒๘๕

๔.จังหวัดหนองคาย สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดหนองคาย คือ วัดเขตอุดม อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวน
๐๑	พระวินัย	๒๔
๐๒	พระสุตตันปิฎก	๒๑
๐๓	พระอภิธรรม	๒๓
๐๔	คัมภีร์ภาษาบาลี	-
๐๕	บทสวดมนต์	๖
๐๖	อานิสงส์	๒๔
๐๗	ชาดก	๗
๐๘	โอวาทคำสอน	๕
๐๙	ประเพณี - พิธีกรรม	๑๔
๑๐	ธรรมทั่วไป	๒๖
๑๑	นิยายธรรม	-
๑๒	นิยายพื้นบ้าน	๑๘
๑๓	ตำนานพระพุทธศาสนา	๒๒
๑๔	ตำราโหราศาสตร์	๓
๑๕	ตำรายา	๒๗
๑๖	รวมหลายหมวด	๒๘
๑๗	อื่นๆ	๔๗
รวม		๒๙๕

และผลการวิจัยจากการสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ดังนี้

๑. จังหวัดอำนาจเจริญ สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่ จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนคู ตำบลสร้างนงทา อำเภอเมืองอำนาจ

คือ วัดบ้านโนนคู ตำบลสร้างนงทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน	๑๒๖
๐๒	บทสวดมนต์	๕
๐๓	อานิสงส์	-
๐๔	ชาดก	๑๓
๐๕	โอวาทคำสอน	๕๓
๐๖	ประเพณี - พิธีกรรม	๓๓
๐๗	ธรรมทั่วไป	๒๒
๐๘	นิยายธรรม	๔๓
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๑๓
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	-
๑๑	กฎหมาย	-
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	๓๓
๑๓	ตำรายา	-
รวม		๒๑๖

๒. จังหวัดอุบลราชธานี สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี คือ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน	๗๔
๐๒	บทสวดมนต์	๒๒
๐๓	อาถรรพ์	๑๐
๐๔	ชาดก	๕
๐๕	โอวาทคำสอน	๔
๐๖	ประเพณี - พิธีกรรม	๓๒
๐๗	ธรรมทั่วไป	๓๑
๐๘	นิยายธรรม	๔๐
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๓๑
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	๒๖
๑๑	กฎหมาย	-
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	-
๑๓	ตำรายา	๒๑
รวม		๒๐๗

สรุปได้ว่า จากการสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง ของประเทศไทย มีจำนวนทั้งสิ้น ๔,๘๒๐ เรื่อง/ใน ๑๓ หมวดที่จัดตามมาตรฐานที่ทางผู้วิจัยได้กำหนดไว้แล้ว

๔.๒ ปฐมวรรคเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และสังเกตการณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๐ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ๒) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ๓) ชุมชนวัดสุทิวาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ และ ๔) ชุมชนวัดเขตอุดม อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย พบว่า วรรณกรรมโบราณที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรรณกรรมเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมีมากกว่า ๑๐๐ สำนวน นอกจากนั้นยังมีวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย ที่ประชาชนนำมาเป็นคติสอนใจ คือ วรรณกรรมเรื่อง “กำพรว้า

ปลาแดก”(ปลาแดกปลาสมอ) จึงได้ คัดเลือกรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย นำมาปริวรรต เป็นตัวอย่างดังนี้

ปุราณะติอิหัง สัตถา เขตะวันเน วิหารันโต ปุสสะปาคุมยารัง อะตะโน อะชะระระ กะเถสิ สาชะโลดูรา สัมปุริสสะทังหลาย สัตถา อันว่า สัพพะปัญญาเจ้า วิหารันโต อันอยู่เขตะวันเน ในป่าเขตะวันอะระระกะมาลบแล้ว ปุสสะปาคุมมาสัง ยังปุสสะปาคุมมาส อะตะโน แห่งตน กะเถสิ ก็กล่าวว่ อิหังชาตะทัง ยังชาตคดวงนี้ อันพระฮากกตด้วย อะสิบาทคาถาว่า กัปปะณะปุราณะอิติ ดังนี้ อัถตะโข ในกาลเมื่อนั้น ภิกขุทั้งหลาย สัมมาธาเปสูง ก็ให้บังเกิด กะถายะ ด้วยถ้อยคำตามจาระจาเชิงกันไปมาว่า อะวุโส ดูราเจ้าทั้งหลาย ณะคะวา อันว่าพระพุทเจ้า แห่งเอาทังหลายเมื่อยังสร้างโพธิสมภานัน พระก็เกิด ในตระกุนอันนานๆ ต่างกลางเทิดได้เกิดในตระท้าวมหาเศษฐีแลท้าวพญาน้อยใหญ่ก็เป็นอันมากอันหลายส่วน ดังคินกำพร้าทุกขะมวดซันใจแลไปแสง(แสง)หาปลามาตำปลาแดกไปขายนั้นก็ยังจักชาตินั้น ถือฐั่วบมีน้ำจ่าเมื่อนั้น พระเจ้าอันอยู่ในคันทะฤติก็ได้ยินด้วยทิพพะ ญาณแห่งตน พระจึงเด็จ ออกมาตั้งอยู่เหนืออาสะนะอันเจ้าภิกขุทั้งหลาย หากปุแปลงไว้แล้วพระจึงแสงถามเชิงภิกขุทั้งหลายว่า ภิกขะเว ดูราภิกขุทั้งหลาย ส่วนดัง สุตานทังหลาย มาตามจาระจาด้วยถ้อยคำมีชื่อดังลือนี้จ่า เมื่อนั้นภิกขุทั้งหลายก็ไหว พระพุทเจ้าว่า ภันตะคะคะวาข้าแต่ สัพพะปัญญาเจ้า อะหังอันว่าผู้ข้าทังหลายก็มาโจทะนา เชิงสัพพะปัญญาเจ้า ยังทวัระมานะยังไไปได้ตัสส สัพพะปัญญา เป็นพระอันได้เกิดเป็นคนกำพร้าแลเอาปลาแดกไปขายนั้นก็ยัง มีบจ่า ว่าดังนั้นก็ยังแล

เมื่อนั้นพระเจ้าจึงกล่าวว่ภิกขะเวดูราภิกขุทั้งหลายส่วนตัวกูพระตะเถอะตะเมื่อยังทวัระไวไปมา ในวัตตะสงสาร ก็ยังได้เกิดเป็นคนกโไฮ คาวแสง(แสง)หาปลามาตำปลาแดกไปขายก็ล้วนมั่งมีเป็นติได้เสวยราชบ้านเมืองก็ยังมีชาติหนึ่งแลคินว่าพระเจ้ากกล่าวสันนั้นแล้วพระเจ้าจึงนำเอามายังอะติตะอันลวงแล้วมาเทศนาแก่เจ้าภิกขุทั้งหลายว่าภิกขะเว ดูราภิกขุทั้งหลาย อะติเตกาเร ในกาลเมื่อลวงแล้วไปพุนยังมีพระเจ้าตนหนึ่งชื่อว่าตันหังการะ เกิดมาเป็นพระ ในโลกวันนั้น ยังมีพญาตนหนึ่ง ชื่อว่าพระพรหมทัตได้เสวยราชสมบัติกับดอมนางอะรุณะวะตี ราชเทวีในเมืองพารานสีที่นั้นด้วยทศพิธราชธรรม เจ ประการอันว่าทานแลศีลเป็นเค้าเจ้าก็บกระทำฮ้ายแก่ประชาราช บ่าวไพร่ทังมวลอันแล เมื่อนั้นมีนายกวณบ้านผู้หนึ่งชื่อว่าแสนไซอันสมสู่อยู่กินกับดอมนางบัวไซคู่หนึ่งอันเป็นเจ้าทังหลายในบ้านที่นั้น ฯลฯ

จากการปริวรรตคัมภีร์เรื่อง “กำพร้าปลาแดก”(ปลาแดกปลาสมอ) ซึ่งเป็นภาษาอีสานสามารถแปลสรุปใจความสำคัญเป็นภาษาไทยกลาง ได้ดังนี้

ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่ง มีบ้านประมาณ ๓๐๐ หลังคาเรือน ตาแสง (กำนัน) ของหมู่บ้านนี้มีภรรยาชื่อนางบัวไซ และมีลูกชายคนหนึ่งชื่อท้าวบัวพันชั้น ครั้นลูกชายอายุได้ ๑๒ ขวบ พ่อได้ตายลง นางบัวไซจึงเป็นหม้าย เลี้ยงลูกชายต่อมา เมื่อลูกชายโตเป็นหนุ่ม นางไปขอลูกสาวของพญาคนหนึ่งมาให้เป็นภรรยา ท้าวบัวพันชั้นกับนางบัททุมมาอยู่กินกันมาถึงเจ็ดปี จึงมีลูกชายคนหนึ่ง ชื่อบุสบา เมื่อบุสบาอายุได้ ๖ ขวบ พ่อและแม่ได้ตายไป หนูน้อยบุสบาจึงอยู่กับยายต่อมา แล้วฐานะทางครอบครัวก็ตกต่ำลงจนถึงขนาดยากจนอยู่มาครั้งหนึ่งไปตกปลาได้ปลาสมอมามากมายจึงทำเป็นปลาร้า ปลาเค็มไว้เมื่อถึงคราวพวกพ่อค้าเอาสิ่งของไปขายยังเมืองอื่น ท้าวบุสบาจึงเอาของไปฝากกับพวกพ่อค้าทางบก แต่พ่อค้าไม่รับเพราะมันหนักและไม่มีที่ที่จะบรรจุ จึงเอาไปฝากกับพ่อค้าสำเภา นายสำเภาเอาไปขายที่เมืองพารานสี แต่ขายไม่ออกจึงคิดว่าพรั่งนี้จะแจกฟรีก่อนเดินทางกลับ ร้อนถึงพระอินทร์ได้ลงมาเอาของทิพย์ใส่ในปลาร้า ทำให้ปลาร้าหอมไปทั่วเมือง นายสำเภาจึงแบ่งเอาไปถวายพระมหากษัตริย์ครั้งหนึ่ง พระราชาจึงตอบแทนด้วยการใส่ของมีค่าลงในไหแล้วส่งคืน นายสำเภาก็เอามาคินท้าวบุสบา และท้าวบุสบาก็ไม่ได้เปิดดูเอาไหนั้นตั้งไว้หัวนอนบูชาทุกวัน อยู่มาอีกวันหนึ่ง นายสำเภาไปค้าขายอีก แต่ไปเมืองราชคฤห์ ท้าวบุสบาจึงฝากไหปลาร้า

นั้นไปถวายพญาตุ่มวางฟ้าฮ่วน เจ้าเมืองราชคฤห์ เมื่อพญาตุ่มวางฟ้าฮ่วนเปิดดูได้พบของมีค่ามากเช่นนั้น จึงให้หมอโหราทายดูรู้ว่าทำวบุสบาเป็นผู้มีบุญจึงได้ยกลูกสาวชื่อนางมาตฟ้าให้ โดยให้นางมาตฟ้าอยู่ในโพรง งาช้างทิพย์ แล้วมอบผ่านนายสำเภาไปให้ เมื่อทำวบุสบาได้รับแล้วก็เอาไปรักษาไว้อย่างดี ต่อมานางมาตฟ้าปรากฏตัวออกมาให้เห็น ทั้งสองจึงอยู่กินกันแบบสามีภรรยา และนางมาตฟ้าได้เนรมิตบ้านเรือนของใช้ สวยอย่างอุดมสมบูรณ์ ต่อมาความงามของนางได้เล่าลือไปถึงพระเจ้าพรหมทัตเจ้าเมือง พระองค์จึงคิดอยากจะได้นางมาตฟ้ามาเป็นมเหสี จึงพยายามจะทำให้ทำวบุสบาตายแล้วเอานางมาตฟ้ามาเป็นมเหสี จึงใช้ให้ทำวบุสบาไปเอาของที่หาได้ยากๆ เช่น น้ำนมเสื่อโคร่ง น้ำนมราชสีห์ น้ำนมช้าง เป็นต้น ถ้าหาไม่ได้ จะต้องถูกประหารชีวิต ทำวบุสบาก็หามาได้ทุกครั้งโดยมีนางมาตฟ้าช่วยจนครั้งสุดท้ายพระเจ้าพรหมทัตใช้ให้ทำวบุสบาไปเอาสิ่งของเงินทองที่พระองค์ทำบุญไปให้คนตามเมื่อหลายปีมาแล้วที่เมืองนรกและสวรรค์ ทำวบุสบาก็เอาได้จริงๆ โดยมีนางมาตฟ้าช่วยอีก โดยที่ทำวบุสบายอมให้เขามัดแขนมัดขาแล้วให้ยกเข้าใน กองไฟ แต่เมื่อครบ ๓ วันนางมาตฟ้าก็เอาน้ำมนต์ชุบชีวิตขึ้นมาใหม่ ส่วนพระราชามีเมื่อทราบจะทำวบุสบา ไปนรกสวรรค์ได้ จึงอยากจะไปบ้าง จึงทำแบบเดียวกันกับทำวบุสบา ผลปรากฏว่าพระองค์ตายไม่ฟื้นเลย ดังนั้นราชบัลลังก์ก็จึงว่างลง พวกเสนาอำมาตย์จึงทำพิธีเสี่ยงราชรถ ราชรถนั้นได้มาเกยเอาทำวบุสบาและ นางมาตฟ้าให้ครองราชสมบัติต่อมา และพระราชวงศ์ใหม่ก็ปกครองบ้านเมืองอย่างสงบสุขโดยทั่วหน้า

นอกจากนี้ วรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง คือ วรรณกรรม เกี่ยวความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ในเรื่อง พระเวสสันดรชาดก ซึ่งแต่ละท้องถิ่นจะมีประเพณี ทำบุญแวมเส หรือบุญประจำปี ที่แต่ละชุมชนจะให้ความสำคัญมีการสืบทอดจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่สำคัญ ของท้องถิ่นที่ประชาชนจะมีการจัดทำบุญประจำปี

๔.๓ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์ (Interview) และสังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๐ รูป/คน ในพื้นที่ ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย และได้คัดเลือกวรรณกรรมโบราณ เรื่อง กำฟ้าปลาแตก นำมาปริวรรตจึง ได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของ ประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านสังคม ๒) ประเพณีวัฒนธรรม ๓) ด้านศิลปะและ สถาปัตยกรรม ๔) ด้านเศรษฐกิจ และ ๕) ด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. ด้านสังคม มีวิถีชีวิต คนในสมัยก่อนของภาคอีสานจะมีวิถีชีวิตมีความผูกพันกับวัด เพราะว่า วัดจะเป็นแหล่งเรียนรู้ในด้านการดำรงชีวิต ศิลปะวิทยาการต่างๆจะเกิดที่วัด วัดจึงเปรียบเสมือนเป็น โรงเรียนเป็นสถานที่ให้ความรู้ต่างๆแก่คนในชุมชน ในการเรียนรู้จึงมีการใช้อักษรธรรมเป็นสื่อให้เรียนรู้ เกี่ยวกับวิถีชีวิตต่างๆ การเรียนรู้อักษรธรรมของคนภาคอีสานจึงถือว่าเป็นปกติของคนอีสาน อักษรธรรม ส่วนใหญ่จะใช้จารึกหลักธรรมคำสอนต่างๆ ตลอดจนจารึกเกี่ยวกับวิถีชุมชนในแต่ละท้องถิ่น ตำรายา นิทาน พื้นบ้าน จนกระทั่งเริ่มลดความนิยมลงในสมัย ร. ๕ ที่มีระบบการศึกษาจากส่วนกลางเข้ามามีบทบาทมากขึ้นเรื่อยๆและเลิกใช้อย่างสมบูรณ์ในสมัย ร. ๖ เมื่อมี พรบ.ประถมศึกษา พ.ศ.๒๔๖๔^๑

^๑ สัมภาษณ์, พระครูภาวนาธรรมวิสุทธิ (วิ.) เจ้าอาวาสวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ, สัมภาษณ์, ๒ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๒. ประเพณีวัฒนธรรม ได้มีการสืบสานใช้คัมภีร์อักษรธรรมโบราณขึ้นเทศเป็นประจำทุกปีที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่คนที่ได้ฟัง เพื่อมีแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้ที่ได้ฟังธรรมแล้วเกิดความศรัทธา เพราะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตเขา และทำให้สังคมสงบสุข นอกจากนำไปปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตปกติแล้ว เขาต้องการที่จะสืบสาน รักษาและถ่ายทอดองค์ความรู้สำคัญนี้มายังคนในรุ่นต่อ ๆ ไป จึงเกิดแนวคิดในการจัดเป็นประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยภาพรวม เป็นกิจกรรมงานบุญของชุมชน นอกจากส่งเสริมให้ชุมชนได้รักษาองค์ความรู้หลักธรรมที่สำคัญผ่านกระบวนการประเพณีและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการจัดงานเพื่อสร้างความสามัคคี และการระดมทุนในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชนให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ซึ่งการจัดงานจะทำให้เกิดความน่าสนใจ และเกิดแนวร่วมมากมายในการมารับฟังธรรมและรักษาองค์ความรู้สำคัญต่อการสืบต่อไป^๒

๓. ด้านเศรษฐกิจ คือ ด้านอาชีพ ด้วยวิถีชีวิตและประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องมาจากรรณกรรมทำให้เกิดอาชีพมากมาย สามารถสร้างรายได้อย่างมากมายโดยแบ่งประเภทอาชีพเป็นตัวอย่งที่ชัดเจนดังนี้โดยมีรายละเอียดดังนี้ อาชีพเกษตรกร จะมีการนำผลผลิตทางการเกษตรโดยพืชพันธ์หลายมีการปลูกสืบทอดกันมาและพัฒนาเป็นอาชีพมาตั้งแต่สมัยโบราณเกิดธุรกิจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกิดขึ้นเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น สร้างอาชีพสร้างรายได้ให้กับชุมชน สร้างความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองอันนำไปสู่สภาพชีวิตที่ดีของชุมชนที่มุ่งเน้นการผลิตสินค้าที่นำทรัพยากรในท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาและสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ สร้างความเป็นเอกลักษณ์จุดเด่น และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์เพื่อนำเสนอแก่ลูกค้าและการตอบสนองต่อลูกค้าได้เร็วกว่าคู่แข่งชั้นในภาวการณ์ปัจจุบันปลาร้า หรือ ปลาแดก เป็นอาหารหลักสำคัญของชาวอีสานและทั่วทุกภาคของประเทศไทย นับเป็นภูมิปัญญาการถนอมอาหารของชาวอีสาน มีคำกล่าวว่า “ปลาร้าไทยคือ ภูมิปัญญาโลก” เนื่องจากเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน ปลาร้าได้ทำหน้าที่รักษาความมั่นคงในการดำรงชีวิตของชาวอีสานมาเป็นเวลานานกล่าวคือ การมีปลาร้าไว้รับประทานตลอดปีหมายถึง ความรู้สึกมั่นคงในการดำรงชีวิตของชาวอีสานที่ส่งผลมาจากวรรณกรรมปลาแดกปลาสมอเนื่องจากสามารถนำมาเป็นอาหารได้โดยตรง เช่นการรับประทานกับข้าวเหนียว หรือนำปลาร้าไปเป็นส่วนประกอบของอาหารต่าง ๆ เช่น สับปลาร้าให้ละเอียดใส่เครื่องปรุง หอม ตะไคร้พริก มะนาว ใบมะกรูด หรือนำปลาร้าไปปรุงรสในอาหารต่าง ๆ เพื่อทำให้รสชาติอาหารอร่อยขึ้น นอกจากการบริโภคภายในครอบครัวแล้ว ปลาร้ายังเป็นของฝากให้กับญาติพี่น้องอีกด้วยเมื่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนเข้าสู่ระบบทุนนิยมและมีการแข่งขันสูงขึ้นระบบเศรษฐกิจและการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองของชาวอีสานจึงเปลี่ยนไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบการผลิตเพื่อการค้า ในระยะหลังมีการผลิตปลาร้าเพื่อการจำหน่าย ผู้บริโภคส่วนหนึ่งที่เคยผลิตปลาร้าเพื่อบริโภคในครัวเรือนก็เปลี่ยนไปซื้อปลาร้ารับประทานมากขึ้น รวมทั้งผู้ผลิตปลาร้าเริ่มพัฒนาสูตรการผลิตปลาร้าจนเป็นที่นิยมของตลาดทำให้ในปัจจุบัน^๓

๔. ด้านสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสานมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในอนาคต ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านประกอบด้วยวิถีคิดและมองปัญหาของชาวบ้าน

^๒ สัมภาษณ์, นายถาวร ตันนารัตน์ ไวยาวัจจรวัตศรีบัวบาง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย , สัมภาษณ์, ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^๓ สัมภาษณ์, พระครูสุจินพัฒนกิจ เจ้าคณะตำบลวัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, สัมภาษณ์, ๖ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

โดยชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางร่วมกันในการแก้ไขปัญหาที่ตนเองได้เผชิญอยู่ โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ เพื่อแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นของตนเองได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยเกี่ยวกับการพัฒนา วิสาหกิจชุมชนสู่ความเข้มแข็งมีส่วนร่วมของสมาชิกและการได้รับประโยชน์ของชุมชนชุมชนบางประเภทที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งได้รับการถ่ายทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมกำลังจะหายไป เพราะไม่สามารถดำรงอยู่เพื่อต้านทานวิถีสังคมนิยมที่เน้นกำไรทางการค้าได้ภาครัฐที่เกี่ยวข้องควร ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ปลาร้าเพื่อสร้างความเข้มแข็งและสร้างรายได้สร้างอาชีพให้ คนในท้องถิ่นที่มีวิถีชีวิตติดริมน้ำโขง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีปลาน้ำโขงที่อุดมสมบูรณ์รวมถึงสร้างความภูมิใจใน ชุมชนและร่วมกันรักษาภูมิปัญญาการผลิตปลาร้า อันจะสร้างความยั่งยืนให้กับวิสาหกิจชุมชนต่อไป

๕. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เห็นได้ว่าในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐานความรู้ของ ชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันทั้งทางตรงและทางอ้อม และสะสมสืบทอดต่อกันเป็นองค์ ความรู้ที่เกิดจากการคิดเองทำเองโดยสติปัญญาและอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในการแก้ปัญหา เพื่อการดำเนิน ชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างเหมาะสมทั้งนี้ภูมิปัญญาเหล่านี้อาจอยู่ในลักษณะนามธรรม เช่นโลกทัศน์ปรัชญา ต่างๆ หรือลักษณะรูปธรรม เช่นงานอาชีพ ศิลปกรรมต่างๆ โดยภูมิปัญญาจะสะท้อนความสัมพันธ์ ๓ ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติความสัมพันธ์ระหว่างงาน กับคน และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงไม่ได้หมายถึง ว่าจะต้องย้อนกลับไปสู่อดีต แต่หมายถึง การก้าวไปข้างหน้าด้วยการปรับเปลี่ยนแปลงที่อยู่บนฐานเดิมใน ลักษณะเป็นธรรมชาติที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมามิได้ขาด ดังนั้น การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ควร มองที่ตัวบุคคลหรือกิจกรรม แต่ควรมองที่ระบบความคิดของชาวบ้าน การสั่งสมความรู้พร้อมทั้งศึกษา สภาพสังคมและสภาพแวดล้อมเกี่ยวกับเหตุผลของปัจจัยต่างๆรวมถึงการสืบทอดและการเรียนรู้โดย การศึกษาควรมีบทบาทในการจัดการระบบการถ่ายทอดของชาวบ้านให้เข้าใจง่ายขึ้นความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับธรรมชาติความสัมพันธ์ระหว่างงานกับคน และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ^๔

ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เริ่มต้องสืบค้นข้อมูลพื้นฐาน และ ข้อมูลดั้งเดิม ของความเป็นมาเป็นไปของคัมภีร์ใบลานที่อยู่ในวัดหรือชุมชนนั้น ว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไรตลอดถึง ศึกษาประวัติของวัดและชุมชน บริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ใบลานอยู่รอบด้าน และ จำเป็นอย่างยิ่ง ที่ต้องไปศึกษาวิธีการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของสถานที่ต่าง ๆ ให้เข้าใจ ก่อนที่จะนำองค์ความรู้เกี่ยวกับ คัมภีร์ใบลานที่อยู่ในวัดของชุมชน และ องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ของชุมชนอื่น หรือ องค์กร อื่น ๆ นำมาประกอบกันเพื่อเป็นชุดความรู้ที่จะถ่ายทอดให้กับคนในชุมชน

๔.๔ เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนกลางของประเทศไทย

จากการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชน อนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย จำนวน ๔ จังหวัด ในกลุ่ม จังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง โดยเลือกชุมชนที่ที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน

^๔ สัมภาษณ์, พระอธิการสวัสดิ์ ธมฺมวโร รองเจ้าคณะตำบลวัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, สัมภาษณ์, ๖ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

จัดหัตถ์ละ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง ร่วม ๔ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๑ ชุมชนและจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย จำนวน ๔ จังหวัด และจัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนและตอนล่างโดยมีผลการสร้างเครือข่ายดังนี้เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย มี จำนวน ๕ จังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อ.เมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสีนฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองพะเยา จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อำเภอพะเยา จังหวัดเลย

การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางและตอนล่างของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่างของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และจัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทิวาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดโนนคู่ อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ รวมทั้ง ๓ พื้นที่แล้วเป็น ๑๑ จังหวัด และได้กำหนดให้ วัดสูงเม่น เป็น ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย โดยมี พิธีเปิดป้ายศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ เชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ มีผู้คนเข้าร่วมงานเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณสร้างสรรค์ กว่า ๒๐๐ รูป/คน ทั้งคณะสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ เอกชน ชุมชน ทั้งในจังหวัดแพร่ และ ผู้แทนชุมชน จาก ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสีนฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดเลย และมีผู้แทนจากกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง โดยมีพระครูปัญญานิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และมีนายพยุศักดิ์ พลลุน เป็นประธานฝ่ายฆราวาส สำหรับวิทยากรร่วมเสวนา ประกอบด้วย ๑) พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร. ๒) พระครูวุฒิชัยธรรมบัณฑิต รศ.ดร. ประธานหลักสูตรรัฐศาสตร์ ผู้อำนวยการส่วนสนับสนุนวิชาการ มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี ๓) พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ ปธ.๙ ดร. ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มจร.วิทยาเขตแพร่ ๔)

นายสมเจตน์ วิมลเกษม ปราชญ์คัมภีร์โบราณ จังหวัดน่าน ๕) พระครูภาวนาเจติยานุกิจ ดร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุซ่อแฮ พระอารามหลวง ปราชญ์คัมภีร์โบราณ ถิ่นนาและมีผู้ดำเนินรายการสานเสวนาคือ รศ.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์ หัวหน้าหน่วยวิจัย มจร.วิทยาเขตแพร่

แพร่)

(จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
อย่างสร้างสรรค์ เขตกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น
จังหวัดแพร่)

(จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

(จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

การสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ภาครัฐถือว่ามีส่วนสำคัญที่จะเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมให้ดำเนินไปอย่างเป็นระบบด้วยนโยบายของภาครัฐแต่ละช่วงเวลา แต่ด้วยระบบที่มีมาอย่างยาวนานนั้น ได้สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการรวมศูนย์ที่ยากแก่การนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม เพราะเป็นการวางรากฐาน/การวางแผนที่มาจากส่วนบนหรือผู้ที่มีอำนาจ การสร้างอำนาจนิยมของภาครัฐดังกล่าว ได้กลายเป็นการสะสมปัญหาเชิงโครงสร้างให้เกิดขึ้นอีกต่อกระบวนการพัฒนาในสังคมไทยในช่วงที่ผ่านมา^๕ แต่อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมาภาครัฐเองก็ได้มีการปรับตัว/ปฏิรูปกระบวนการทำงาน โดยการสนับสนุนกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น เช่น การส่งเสริมให้ภาคประชาชนมีการรวมกลุ่ม เป็นเครือข่ายและ มีการปรึกษาหารือกันมากขึ้น โดยผ่านช่องทางด้านกฎหมายและกระบวนการทำงาน โดยกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการพัฒนาภาครัฐนั้น จะมีการดำเนินการในลักษณะของงานด้านการพัฒนาชุมชนที่ภาครัฐเป็นผู้ให้แนวคิด กระบวนการทำงานมากกว่ากระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ของภาคประชาชน และการส่งเสริมความเป็นเครือข่ายของภาครัฐนั้น มักจะเป็นการจัดตั้งมากกว่าเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของภาคประชาชน

กลุ่ม องค์กร เครือข่าย ที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งภาครัฐเหล่านี้ ส่วนใหญ่มุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาและการเข้าไปส่งเสริมการทำงานในระดับชุมชน อำเภอ และจังหวัด โดยเป็นการเชื่อมประสานการทำงานระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนที่มีลักษณะทั้งที่เป็นแนวดิ่ง คือ จากบนลงล่าง และแนวนอน คือ การทำงานร่วมกันในระดับพื้นที่ เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ขาดการวางแผนร่วมกันระหว่างชาวบ้านและรัฐ ดังนั้นกลุ่ม องค์กร เครือข่ายของรัฐหรือโครงการต่าง ๆ ที่ภาครัฐสนับสนุนเหล่านี้ เมื่อโครงการตามภารกิจนั้น ๆ

^๕ พระมหาจันทน์ สิริวัฒน,ดร. เจ้าอาวาสวัดเขตอุดม อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์, ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

สิ้นสุดลง ความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง รวมทั้งการเรียนรู้ก็สิ้นสุดลงด้วยเช่นกัน เป็นความไม่ต่อเนื่อง และไม่ก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาเป็นเครือข่ายที่ยั่งยืนจากสถานการณ์ดังกล่าว ภาครัฐจึงได้มีการปรับตัวในการที่จะปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมากขึ้น โดยจะเห็นได้จากในปัจจุบันมีองค์กรอิสระใหม่ของภาครัฐมากมาย ซึ่งองค์กรเหล่านั้นต่างก็มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ เช่น สถาบันพระปกเกล้า สถาบันที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) กองทุนเพื่อสังคม (SIF) หรือแม้กระทั่งกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาครัฐได้มีแนวทางในการขับเคลื่อนสังคมร่วมกับภาคประชาชนให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมกับสถานการณ์มากขึ้น^๖

๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย” ผู้วิจัยได้มีข้อค้นพบว่า องค์ความรู้ตามตารางแสดงองค์ความรู้ที่ปรากฏดังนี้

๔.๕.๑ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ขาดกระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา (E1-Education) มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง (learning by doing) และการจัดการศึกษาที่เน้นการสื่อสารสองทาง (two-way communication) และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในหมู่นักวิชาการ นักจัดการเท่านั้น เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐอื่นๆที่เกี่ยวข้อง และประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อความเข้าใจร่วมกันน้อย การใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นวิธีการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องคุณลักษณะทางวิชาการ การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการมีน้อย จึงสามารถสรุปปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

- ๑) ผู้นำไม่ให้ความสนใจ
- ๒) ขาดแคลนบุคลากรที่เชี่ยวชาญในพื้นที่
- ๓) ขาดงบประมาณในการทำดำเนินงาน
- ๔) ขาดการบริหารในรูปแบบของคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณเฉพาะ
- ๕) ขาดเทคโนโลยีมาช่วยส่งเสริมการทำงาน โดยเฉพาะการถ่ายคัมภีร์ดิจิทัล
- ๖) ขาดทายาท หรือ บุคลากรแกนนำผู้สืบทอด ในการสานต่อการอนุรักษ์
- ๗) ขาดการสร้างเครือข่ายในการให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์
- ๘) ขาดระบบการเผยแพร่และบริการ
- ๙) ขาดระบบยกย่องผู้ทำงาน
- ๑๐) การอนุรักษ์ไม่เกิดประโยชน์กับชุมชน
- ๑๑) ขาดระบบการประเมินผลและสรุปข้อมูลการทำงาน

^๖ พระครูสุจิตต์พัฒนกิจ เจ้าคณะตำบลวัดธาตุ เขต ๒ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์, ๖ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๔.๕.๒ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน คือ การบังคับใช้กฎระเบียบ หมายถึงการนำเอาเงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติ และกฎหมายที่ชุมชนและสังคมกำหนดขึ้นร่วมกันมา บังคับใช้เพื่อคุ้มครอง ป้องกัน และเอื้ออำนวยให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่นไม่สะดุดหยุดลงกลางคัน หรือไม่ถูกละเมิดให้เสื่อมค่าหรือเสื่อมสภาพไปด้วยเหตุอันไม่สมควร การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอาศัยหลักการและวิธีการของการพัฒนาชุมชนที่เน้นเป้าหมายของการจัดการ เพื่อให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการได้พัฒนาความรู้ความสามารถของตนเอง พึ่งตนเองได้ คิดหาหนทางแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง มีความสุขกับการจัดการทรัพยากรนั้น และสามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นได้อย่างรู้เท่าทัน ไม่ตกเป็นเหยื่อของกระแสหรือสถานการณ์ที่ผู้อื่นสร้างขึ้นเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน สามารถสรุปปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

๑. ผู้นำและชุมชนให้ความสำคัญ
๒. คณะสงฆ์ระดับผู้บังคับบัญชาให้ความสำคัญและสนับสนุน
๓. มีระบบการสร้างความตระหนักและศรัทธาให้ยั่งยืน
๔. มีการบริหารงานในรูปของคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเฉพาะอันเป็นที่น่าเชื่อถือของคนในชุมชน โปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีผลงานเป็นที่ประจักษ์
๕. มีการสนับสนุนด้านงบประมาณ
๖. มีเครือข่ายให้ความช่วยเหลือและร่วมมือจำนวนมาก
๗. มีบุคลากรเชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในพื้นที่
๘. มีการจัดทำศูนย์เรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน
๙. มีการให้บริการข้อมูลและเผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณะชน
๑๐. มีระบบเทคโนโลยีมาช่วยสนับสนุนการอนุรักษ์
๑๑. ประชาชนในชุมชนได้ประโยชน์จากการอนุรักษ์
๑๒. มีระบบการยกย่องเชิดชูคณะทำงานด้านการอนุรักษ์
๑๓. มีการวัดผลประเมินผลอย่างเป็นธรรม

๔.๕.๓ แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ มีวิธีการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและวิธีการรักษาเครือข่ายให้อยู่อย่างยั่งยืน ดังนี้

๑. การทำ MOU บันทึกข้อตกลงความร่วมมือ
๒. การเข้าร่วมสมัครเป็นสมาชิกเครือข่ายที่ก่อตั้งไว้แล้วอย่างเป็นทางการ
ทั้งของรัฐ และ เอกชน
๓. การเชิญชวนจัดตั้งเครือข่ายใหม่ร่วมกัน ทั้งที่เป็นทางการ และ ไม่เป็นทางการ
เพื่อจุดประสงค์ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน
๔. เชิญผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ เป็นที่ปรึกษา หรือเข้าร่วมเป็นกรรมการ
๕. มีการกำหนดแผนงานและมาตรฐานที่ชัดเจนร่วมกันแต่ต้น
๖. มีการร่วมงานและจัดงานร่วมกันตามเหตุสมควร
๗. มีการเชื่อความสัมพันธ์มิตรภาพกันทางช่องทางต่าง ๆ
๘. มีการจัดระบบการบริหารเครือข่าย มีประธาน มีผู้ประสาน มีกรรมการ
๙. มีการจัดสรรผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นธรรม
๑๐. มีการช่วยเหลือและให้กำลังใจกันอย่างต่อเนื่องไม่เป็นภาระ

- ๑๑.มีความเคารพ จริ่งใจ ซื่อสัตย์ และไว้วางใจระหว่างกัน
- ๑๒.ให้เกียรติ ยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมทั้งในด้านพื้นที่และองค์กร
- ๑๓.มีระบบสร้างแรงจูงใจในการเป็นเครือข่าย
- ๑๔.มีการสร้างและพัฒนาหาทายาทในการเป็นเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง
- ๑๕.มีงบประมาณในการบริหารและจัดกิจกรรมเครือข่าย
- ๑๗.มีการติดตามประเมินผลร่วมกัน
- ๑๘.มีการสรุปและถอดบทเรียนร่วมกันอย่างเป็นธรรม
- ๑๙.มีระบบการยกย่องบุคลากรในเครือข่าย

นอกจากนั้น ประชาชน ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรชุมชนและเครือข่ายชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ ต้องตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีถูกทำลาย และเห็นว่ามีปัญหาการจัดการที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้นมากมาย จึงเข้ามามีบทบาทในการจัดการในรูปแบบและด้วยวิธีการต่างๆ มากขึ้น แต่อาจจะยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก ทั้งนี้ อาจจะเนื่องมาจากการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีเป็นงานที่ดำเนินการโดยภาครัฐ (ฝ่ายเดียว) มาเป็นเวลานานมาก อีกทั้งยังคงมีกฎหมายสงวนอำนาจในการบริหารและจัดการไว้ที่ศูนย์การบริหารราชการส่วนกลาง เท่านั้น

องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น รวมไปถึงประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนผู้ที่จะมีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีในองค์กรต่างๆ ต้องมีความมั่นใจ มีข้อมูล มีความรู้ความเข้าใจและมีทักษะ มองเห็นประโยชน์ที่แท้จริงในการปฏิบัติการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและโบราณคดีดังกล่าวด้วยตนเอง

แนวทางในการรักษาเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ในเบื้องต้นต้องมีการสร้างความภาคภูมิใจในวิถีวัฒนธรรมชุมชนที่เรามีอยู่ และความสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation) จะช่วยให้สามารถทราบข้อมูลรวบยอดของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้น ๆ ว่ามีคุณค่าทางด้านใดบ้าง และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุนลงแรงดำเนินการใด ๆ ต่อไปหรือไม่ เพราะหากพิจารณาแล้วพบว่ามียุคค่าน้อย หรือไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์หรือพัฒนา ก็อาจจะตัดสินใจไม่ดำเนินการใด ๆ ต่อไปก็ได้ หรือพิจารณาแล้วเห็นว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้น ๆ มีคุณค่าและมีคุณสมบัติเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการดำเนินการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ ในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือแหล่งท่องเที่ยว ก็จะสามารถตัดสินใจและวางแผนว่าจะทำอย่างไรต่อไป จึงจะเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อชุมชนและส่วนรวม

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง” มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ๒) เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ๓) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย และ ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัย แบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๔ จังหวัดๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดมุกดาหาร ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมือง ๒) จังหวัดนครพนม ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอพระธาตุพนม ๓) จังหวัดบึงกาฬ ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด และ ๔) จังหวัดหนองคาย ชุมชนวัดเขตอุดม อำเภอเมือง โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๔ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๐ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๔ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๔ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๒ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด โดยมีกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนกลาง ของประเทศไทย พบว่ามีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

ข้อมูลวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๔ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย ดังนี้

(๑) จังหวัดมุกดาหาร สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร คือ วัดโพธิ์ไทร อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้ พระวินัย พระสุตตันปิฎก พระอภิธรรม คัมภีร์ภาษาบาลี บทสวดมนต์ อานิสงส์ ซาดก โอวาทคำสอน ประเพณี - พิธีกรรม ธรรมทั่วไป นิยายธรรม นิยายพื้นบ้านตำนานพระพุทธศาสนา ตำนานราชวงศ์ กฎหมาย ตำราอักษรศาสตร์ กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง ตำราโหราศาสตร์ตำรายา รวมหลายหมวด ๒๘๕ คัมภีร์

(๒) จังหวัดนครพนม สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดนครพนม คือ วัดโพธิ์ศรี อำเภอพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้ พระวินัย พระสุตตันปิฎก พระอภิธรรม คัมภีร์ภาษาบาลี บทสวดมนต์ อานิสงส์ ซาดก โอวาทคำสอน ประเพณี - พิธีกรรม ธรรมทั่วไป นิยายธรรม นิยายพื้นบ้านตำนานพระพุทธศาสนา ตำนานราชวงศ์ กฎหมาย ตำราอักษรศาสตร์ กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง ตำราโหราศาสตร์ตำรายา รวมหลายหมวด ๔๙๗ คัมภีร์

(๓) จังหวัดบึงกาฬ สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดบึงกาฬ คือ วัดสุทิวาราม อำเภอปากคาดจังหวัดบึงกาฬ มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้ พระวินัย พระสุตตันปิฎก พระอภิธรรม คัมภีร์ภาษาบาลี บทสวดมนต์ อานิสงส์ ซาดก โอวาทคำสอน ประเพณี - พิธีกรรม ธรรมทั่วไป นิยายธรรม นิยายพื้นบ้านตำนานพระพุทธศาสนา ตำนานราชวงศ์ กฎหมาย ตำราอักษรศาสตร์ กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง ตำราโหราศาสตร์ตำรายา รวมหลายหมวด ๓๔๖ คัมภีร์

(๔) จังหวัดหนองคาย สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดหนองคาย คือ วัดเขตอุดม อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้ พระวินัย พระสุตตันปิฎก พระอภิธรรม คัมภีร์ภาษาบาลี บทสวดมนต์ อานิสงส์ ซาดก โอวาทคำสอน ประเพณี - พิธีกรรม ธรรมทั่วไป นิยายธรรม นิยายพื้นบ้านตำนานพระพุทธศาสนา ตำนานราชวงศ์ กฎหมาย ตำราอักษรศาสตร์ กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง ตำราโหราศาสตร์ตำรายา รวมหลายหมวด ๒๙๕ คัมภีร์

๕.๑.๒ งานปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และสังเกตการณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๐ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ๒) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ๓) ชุมชนวัดสุทิวาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ และ ๔) ชุมชนวัดเขตอุดม อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย พบว่าวรรณกรรมโบราณที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรรณกรรมเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมีมากกว่า ๑๐๐ สำนวน นอกจากนั้นยังมีวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย ที่ประชาชนนำมาเป็นคติสอนใจ คือ วรรณกรรมเรื่อง “กำพร้าปลาแดก”

(ปลาแดกปลาสมอ) จึงได้ คัดเลือกวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย นำมาปริวรรต เป็นตัวอย่างดังนี้

ปุราณะตือทั้ง สัตถา เขตะวันเน วิหาสันโต ปุสสะปาคุมยารัง อะตะโน อะชะระระ กะเถสิ สาชะโล ดุรา สัมปฺริสสะทั้งหลาย สัตถา อันว่า สัพพะัญญเจ้า วิหารันโต อันอยู่เขตะวันเน ในป่าเขตะวัน อะระระกะมาลบแล้ว ปุสสะปาคุมมาสัง ยังปุสสะปาคุมมาส อะตะโน แห่งตน กะเถสิ ก็กล่าวว่วิทังชาตะทั้ง ยังชาตกดวงนี้ อันพระฮากกตด้วย อะสิบาทคาถาว่า กัปปะณะปุราณะอิติ ดังนี้ อัถถะโข ในกาลเมื่อนั้น ภิกขุทั้งหลาย สัมมาถาเปสูง ก็ให้บังเกิด กะถายะ ด้วยถ้อยคำตามจาระจาเชิงกันไปมาว่า อะวุโส ดุราเจ้า ทั้งหลาย ภาคะวา อันว่าพระพุทเจ้า แห่งเอาทั้งหลายเมื่อยังสร้างโพธิสมภานัน พระก็เกิด ในตระกุนอัน นานๆ ต่างกลางเทิดได้เกิดในตระท้าวมหาเศษฐีแลท้าวพญาน้อยใหญ่ก็เป็นอันมากอันหลายส่วน ดังคิน กำพฺร่าทุกขะมวดชื่นใจแลไปแสง(แสง)หาปลามาตำปลาแดกไปขายนั้นก็ยังจักชาตินั้น ถือชื่อว่าบมีนัจจา เมื่อนั้น พระเจ้าอันอยู่ในคันทะฤคิก็ได้ยินด้วยทิพพะ ญาณแห่งตน พระจึงเด็จ ออกมาตั้งอยู่เหนืออาสะนะ อันเจ้าภิกขุทั้งหลาย หากปุแปลงไว้แล้วพระจึงแสงถามเชิงภิกขุทั้งหลายว่า ภิกขะเว ดุราภิกขุทั้งหลาย ส่วน ดัง สุตานทั้งหลาย มาตามจาระจาด้วยถ้อยคำมีชื่อดังลือนี้จา เมื่อนั้นภิกขุทั้งหลายก็ไหว พระพุทเจ้าว่า ภาณะคะวะชาข้าแต่ สัพพะัญญเจ้า อะหังอันว่าผู้ข้าทั้งหลายก็มาโจทะนะ เเชิงสัพพะัญญเจ้า ยังทวัระมานะยัง ไปได้ตัสส สัพพะัญญ เป็นพระอันได้เกิดเป็นคนกำพฺร่าแลเอาปลาแดกไปขายนั้นก็ยัง มีบัจจา ว่าดังนั้นก็ยังแล เมื่อนั้นพระเจ้าจึงกล่าวว่ภิกขะเวดุราภิกขุทั้งหลายส่วนตัวกุพระตะถะคะตะเมื่อยังทวัระไวไปมา ในวัตตะ สงสาร ก็ยังได้เกิดเป็นคนถกไฮ คาวแสง(แสง)หาปลามาตำปลาแดกไปขายก็ล้วนมั่งมีเป็นดีได้เสวยราช บ้านเมื่อกี้ยังมีชาติหนึ่งแลคั้นว่าพระเจ้ากล่าวสนั่นแล้วพระเจ้าจึงนำเอามาอังอะติตะอันลวงแล้วมา เทศนาแก่เจ้าภิกขุทั้งหลายว่าภิกขะเว ดุราภิกขุทั้งหลาย อะติเตกาเร ในกาลเมื่อลวงแล้วไปพุนยังมีพระเจ้า ตนหนึ่งชื่อว่าตันหังการะ เกิดมาเป็นพระ ในโลกวันนั้น ยังมีพญาตนหนึ่ง ชื่อว่าพระพรหมทัตได้เสวยราช สมบัติกับดอมนางอะรุณะวะดี ราชเทวีในเมืองพารานสีที่นั่นด้วยทศพิธราชธรรม เจ ประการอันว่าทานแล ศีลเป็นเค้าเจ้าก็บกระทำฮ้ายแก่ประชาราษ บ่าวไพร่ทั้งมวลอันแล เมื่อนั้นมีนายกวณบ้านผู้หนึ่งชื่อว่าแสนไซ อันสมสู่อยู่กับดอมนางบัวไซคู่หนึ่งอันเป็นเจ้าทั้งหลายในบ้านที่นั่น ฯลฯ

จากการปริวรรตคัมภีร์เรื่อง “กำพฺร่าปลาแดก”(ปลาแดกปลาสมอ) ซึ่งเป็นภาษาอีสาน สามารถแปลสรุปใจความสำคัญเป็นภาษาไทยกลาง ได้ดังนี้

ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่ง มีบ้านประมาณ ๓๐๐ หลังคาเรือน ตาแสง (กำนัน) ของหมู่บ้านนี้มีภรรยา ชื่อนางบัวไซ และมีลูกชายคนหนึ่งชื่อท้าวบัวพันชั้น ครั้นลูกชายอายุได้ ๑๒ ขวบ พ่อได้ตายลง นางบัวไซจึง เป็นหม้าย เลี้ยงลูกชายต่อมา เมื่อลูกชายโตเป็นหนุ่ม นางไปขอลูกสาวของพญาคนหนึ่งมาให้เป็นภรรยา ท้าวบัวพันชั้นกับนางปัทมมาอยู่กินกันมาถึงเจ็ดปี จึงมีลูกชายคนหนึ่ง ชื่อบุสบา เมื่อบุสบาอายุได้ ๖ ขวบ พ่อและแม่ได้ตายไป หนูน้อยบุสบาจึงอยู่กับยายต่อมา แล้วฐานะทางครอบครัวก็ตกต่ำลงจนถึงขนาดยากจน อยู่มาครั้งหนึ่งไปตกปลาได้ปลาสมอมามากมายจึงทำเป็นปลาร้า ปลาเค็มไว้เมื่อถึงคราวพวกพ่อค้าเอา สิ่งของไปขายยังเมืองอื่น ท้าวบุสบาจึงเอาของไปฝากกับพวกพ่อค้าทางบก แต่พ่อค้าไม่รับเพราะมันหนัก และไม่มีที่จะบรรจุ จึงเอาไปฝากกับพ่อค้าสำเภา นายสำเภาเอาไปขายที่เมืองพารานสี แต่ขายไม่ออกจึง คิดว่าพวกรุ่งนี้จะแจกฟรีก่อนเดินทางกลับ ร้อนถึงพระอินทร์ได้ลงมาเอาของทิพย์ใส่ในปลาร้า ทำให้ปลาร้า หอมไปทั่วเมือง นายสำเภาจึงแบ่งเอาไปถวายพระมหากษัตริย์ครั้งหนึ่ง พระราชาจึงตอบแทนด้วยการใส่ ของมีค่าลงในไหแล้วส่งคืน นายสำเภาก็เอามาคินท้าวบุสบา และท้าวบุสบาก็ไม่ได้เปิดดูเอาไหนั้นตั้งไว้หัว นอนบูชาทุกวัน อยู่มาอีกวันหนึ่ง นายสำเภาไปค้าขายอีก แต่ไปเมื่อ ราชคฤห์

ท้าวบุษบาจึงฝากไหปลาร้านั้นไปถวายพญาตุ่มวางฟ้าฮ่วน เจ้าเมืองราชคฤห์ เมื่อพญาตุ่มวางฟ้าฮ่วนเปิดดูได้พบของมีค่ามากเช่นนั้นจึงให้หมอโหราทายดูรู้ว่าท้าวบุษบาเป็นผู้มีบุญจึงได้ยกลูกสาวชื่อนางมาตฟ้าให้ โดยให้นางมาตฟ้าอยู่ในโพรงงาช้างทิพย์ แล้วมอบผ่านนายสำเภาไปให้ เมื่อท้าวบุษบาได้รับแล้วก็เอาไปรักษาไว้อย่างดี ต่อมานางมาตฟ้าปรากฏตัวออกมาให้เห็น ทั้งสองจึงอยู่กินกันแบบสามีภรรยา และนางมาตฟ้าได้เนรมิตบ้านเรือนของใช้สอยอย่างอุดมสมบูรณ์ ต่อมาความงามของนางได้เล็ดลือไปถึงพระเจ้าพรหมทัตเจ้าเมือง พระองค์จึงคิดอยากจะได้นางมาตฟ้ามาเป็นมเหสี จึงพยายามจะทำให้ท้าวบุษบาตายแล้วเอานางมาตฟ้ามาเป็นมเหสี จึงใช้ให้ท้าวบุษบาไปเอาของที่หาได้ยากๆ เช่น น้ำมันเสือโคร่ง น้ำมันราชสีห์ น้ำมันช้าง เป็นต้น ถ้าหาไม่ได้จะต้องถูกประหารชีวิต ท้าวบุษบาก็หามาได้ทุกครั้งโดยมีนางมาตฟ้าช่วยจนครั้งสุดท้ายพระเจ้าพรหมทัตใช้ให้ท้าวบุษบาไปเอาสิ่งของเงินทองที่พระองค์ทำบุญไปให้คนตามเมื่อหลายปีมาแล้วที่เมืองนรกและสวรรค์ ท้าวบุษบาก็เอาได้จริง ๆ โดยมีนางมาตฟ้าช่วยอีก โดยที่ท้าวบุษบายอมให้เขามัดแขนมัดขาแล้วให้ยกเข้าในกองไฟ แต่เมื่อครบ ๓ วันนางมาตฟ้าก็เอาน้ำมันต์ชุบชีวิตขึ้นมาใหม่ ส่วนพระราชามเหสีทราบว่าท้าวบุษบาไปนรกสวรรค์ได้ จึงอยากจะไปบ้าง จึงทำแบบเดียวกันกับท้าวบุษบา ผลปรากฏว่าพระองค์ตายไม่ฟื้นเลย ดังนั้นราชบัลลังก์ก็จึงว่างลง พวกเสนาอำมาตย์จึงทำพิธีเสียดราชรถ ราชรถนั้นได้มาเกยเอาท้าวบุษบาและนางมาตฟ้าให้ครองราชสมบัติต่อมา และพระราชาน้องใหม่ก็ปกครองบ้านเมืองอย่างสงบสุขโดยทั่วหน้า

๕.๑.๓ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

วิถีชีวิตคนในสมัยก่อนของภาคอีสานจะมีวิถีชีวิตมีความผูกพันกับวัด เพราะว่าการวัดจะเป็นแหล่งเรียนรู้ในการดำรงชีวิต ศิลปะวิทยาการต่าง ๆ จะเกิดที่วัด วัดจึงเปรียบเสมือนเป็นโรงเรียนเป็นสถานที่ให้ความรู้ต่าง ๆ แก่คนในชุมชน ในการเรียนรู้จึงมีการใช้อักษรธรรมเป็นสื่อให้เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตต่าง ๆ การเรียนรู้อักษรธรรมของคนภาคอีสานจึงถือว่าเป็นปกติของคนอีสาน อักษรธรรมส่วนใหญ่จะใช้จารึกหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ตลอดจนจารึกเกี่ยวกับวิถีชุมชนในแต่ละท้องถิ่น ตำรายา นิทานพื้นบ้าน จนกระทั่งเริ่มลดความนิยมลงในสมัย ร. ๕ ที่มีระบบการศึกษาจากส่วนกลางเข้ามามีบทบาทมากขึ้นเรื่อย ๆ และเลิกใช้อย่างสมบูรณ์ในสมัย ร. ๖ เมื่อมี พรบ. ประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๖๔ จากการสัมภาษณ์ (Interview) และสังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๐ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย และได้คัดเลือกวรรณกรรมโบราณ เรื่อง กำฟ้าปลาแดก นำมาปริวรรตจึงได้วิเคราะห์ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านสังคม ๒) ประเพณีวัฒนธรรม ๓) ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม ๔) ด้านเศรษฐกิจ และ ๕) ด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. ด้านสังคม มีวิถีชีวิต คนในสมัยก่อนของภาคอีสานจะมีวิถีชีวิตมีความผูกพันกับวัด เพราะว่าการวัดจะเป็นแหล่งเรียนรู้ในการดำรงชีวิต ศิลปะวิทยาการต่าง ๆ จะเกิดที่วัด วัดจึงเปรียบเสมือนเป็นโรงเรียนเป็นสถานที่ให้ความรู้ต่าง ๆ แก่คนในชุมชน ในการเรียนรู้จึงมีการใช้อักษรธรรมเป็นสื่อให้เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตต่าง ๆ การเรียนรู้อักษรธรรมของคนภาคอีสานจึงถือว่าเป็นปกติของคนอีสาน อักษรธรรมส่วนใหญ่จะใช้จารึกหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ตลอดจนจารึกเกี่ยวกับวิถีชุมชนในแต่ละท้องถิ่น ตำรายา นิทานพื้นบ้าน จนกระทั่งเริ่มลดความนิยมลงในสมัย ร. ๕ ที่มีระบบการศึกษาจากส่วนกลางเข้ามามีบทบาทมากขึ้นเรื่อย ๆ และเลิกใช้อย่างสมบูรณ์ในสมัย ร. ๖ เมื่อมี พรบ. ประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๖๔

๒. ประเพณีวัฒนธรรม ได้มีการสืบสานใช้คัมภีร์อักษรธรรมโบราณขึ้นเทศเป็นประจำทุกปีที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่คนที่ได้ฟัง เพื่อมีแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้ที่ได้ฟังธรรมแล้วเกิดความศรัทธา เพราะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตเขา และทำให้สังคมสงบสุข นอกจากนำไปปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตปกติแล้ว เขาต้องการที่จะสืบสาน รักษาและถ่ายทอดองค์ความรู้สำคัญนี้มายังคนในรุ่นต่อ ๆ ไป จึงเกิดแนวคิดในการจัดเป็นประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยภาพรวม เป็นกิจกรรมงานบุญของชุมชน นอกจากส่งเสริมให้ชุมชนได้รักษาองค์ความรู้หลักธรรมที่สำคัญผ่านกระบวนการประเพณีและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการจัดงานเพื่อสร้างความสามัคคี และ การระดมทุนในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชนให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ซึ่งการจัดงานจะทำให้เกิดความน่าสนใจ และเกิดแนวร่วมมากมายในการมารับฟังธรรมและรักษาองค์ความรู้สำคัญต่อการสืบต่อไป

๓. ด้านเศรษฐกิจ คือ ด้านอาชีพ ด้วยวิถีชีวิตและประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องมาจากรรณกรรมทำให้เกิดอาชีพมากมาย สามารถสร้างรายได้อย่างมากมายโดยแบ่งประเภทอาชีพเป็นตัวอย่งที่ชัดเจนดังนี้โดยมีรายละเอียดดังนี้ อาชีพเกษตรกร จะมีการนำผลิตผลทางการเกษตรโดยพืชพันธ์หลายมีการปลูกสืบทอดกันมาและพัฒนาเป็นอาชีพมาตั้งแต่สมัยโบราณเกิดธุรกิจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกิดขึ้นเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น สร้างอาชีพสร้างรายได้ให้กับชุมชน สร้างความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองอันนำไปสู่สภาพชีวิตที่ดีของชุมชนที่มุ่งเน้นการผลิตสินค้าที่นำทรัพยากรในท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาและสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ สร้างความเป็นเอกลักษณ์จุดเด่นและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์เพื่อนำเสนอแก่ลูกค้าและการตอบสนองต่อลูกค้าได้เร็วกว่าคู่แข่งชั้นในภาวการณ์ปัจจุบันปลาร้า หรือ ปลาแดก เป็นอาหารหลักสำคัญของชาวอีสานและทั่วทุกภาคของประเทศ ไทย นับเป็นภูมิปัญญาการถนอมอาหารของชาวอีสาน มีคำกล่าวว่า “ปลาร้าไทยคือ ภูมิปัญญาโลก” เนื่องจากเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน ปลาร้าได้ทำหน้าที่รักษาความมั่นคงในการดำรงชีวิตของชาวอีสานมาเป็นเวลานานกล่าวคือ การมีปลาร้าไว้รับประทานตลอดปีหมายถึง ความรู้สึกมั่นคงในการดำรงชีวิตของชาวอีสานที่ส่งผลมาจากวรรณกรรมปลาแดกปลาสมอเนื่องจากสามารถนำมาเป็นอาหารได้โดยตรง เช่นการรับประทานกับข้าวเหนียว หรือนำปลาร้าไปเป็นส่วนประกอบของอาหารต่าง ๆ เช่น สับปลาร้าให้ละเอียดใส่เครื่องปรุง รหอม ตะไคร้พริก มะนาว ใบมะกรูด หรือนำปลาร้าไปปรุงรสในอาหารต่าง ๆ เพื่อทำให้รสชาติอาหารอร่อยขึ้น นอกจากการบริโภคภายในครอบครัวแล้ว ปลาร้ายังเป็นของฝากให้กับญาติพี่น้องอีกด้วยเมื่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนเข้าสู่ระบบทุนนิยมและมีการแข่งขันสูงขึ้นระบบเศรษฐกิจและการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองของชาวอีสานจึงเปลี่ยนไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบการผลิตเพื่อการค้า ในระยะหลังมีการผลิตปลาร้าเพื่อการจำหน่าย ผู้บริโภคส่วนหนึ่งที่เคยผลิตปลาร้าเพื่อบริโภคในครัวเรือนก็เปลี่ยนไปซื้อปลาร้ารับประทานมากขึ้น รวมทั้งผู้ผลิตปลาร้าเริ่มพัฒนาสูตรการผลิตปลาร้าจนเป็นที่นิยมของตลาดทำให้ในปัจจุบัน

๔. ด้านสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสานมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในอนาคต ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านประกอบด้วยวิธีคิดและมองปัญหาของชาวบ้านโดยชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางร่วมกันในการแก้ไขปัญหาอันโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่เพื่อแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นของตนเองได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยเกี่ยวกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนสู่ความเข้มแข็งมีส่วนร่วมของสมาชิกและการได้รับประโยชน์ของชุมชนชุมชนบางประเภทที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งได้รับการถ่ายทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมกำลังจะหายไป

เพราะไม่สามารถดำรงอยู่เพื่อต้านทานวิถีสังคมนิยมที่เน้นกำไรทางการค้าได้ภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ปลาร้าเพื่อสร้างความเข้มแข็งและสร้างรายได้สร้างอาชีพให้คนในท้องถิ่นที่มีวิถีชีวิตติดริมน้ำโขง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีปลาน้ำโขงที่อุดมสมบูรณ์รวมถึงสร้างความภูมิใจในชุมชนและร่วมกันรักษาภูมิปัญญาการผลิตปลาร้า อันจะสร้างความยั่งยืนให้กับวิสาหกิจชุมชนต่อไป

๕. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เห็นได้ว่าในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐานความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันทั้งทางตรงและทางอ้อม และสะสมสืบทอดต่อกันเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการคิดเองทำเองโดยสติปัญญาและอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในการแก้ปัญหา เพื่อการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างเหมาะสมทั้งนี้ภูมิปัญญาเหล่านี้อาจอยู่ในลักษณะนามธรรม เช่นโลกทัศน์ปรัชญาต่าง ๆ หรือลักษณะรูปธรรม เช่นงานอาชีพ ศิลปกรรมต่าง ๆ โดยภูมิปัญญาจะสะท้อนความสัมพันธ์ ๓ ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติความสัมพันธ์ระหว่างงานกับคน และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงไม่ได้หมายถึงว่าจะต้องย้อนกลับไปสู่อดีต แต่หมายถึง การก้าวไปข้างหน้าด้วยการปรับเปลี่ยนแปลงที่อยู่บนฐานเดิมในลักษณะเป็นธรรมชาติที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมาได้ขาด ดังนั้น การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ควรมองที่ตัวบุคคลหรือกิจกรรม แต่ควรมองที่ระบบความคิดของชาวบ้าน การสั่งสมความรู้พร้อมทั้งศึกษาสภาพสังคมและสภาพแวดล้อมเกี่ยวกับเหตุผลของปัจจัยต่าง ๆ รวมถึงการสืบทอดและการเรียนรู้โดยการศึกษาคควรมีบทบาทในการจัดการระบบการถ่ายทอดของชาวบ้านให้เข้าใจง่ายขึ้นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติความสัมพันธ์ระหว่างงานกับคน และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ริเริ่มต้องสืบค้นข้อมูลพื้นฐานและข้อมูลดั้งเดิมของความเป็นมาเป็นไปของคัมภีร์ใบลานที่อยู่ในวัดหรือชุมชนนั้น ว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไรตลอดถึงศึกษาประวัติของวัดและชุมชน บริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ใบลานอย่างรอบด้าน และจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องไปศึกษาวิธีการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของสถานที่ต่าง ๆ ให้เข้าใจ ก่อนที่จะนำองค์ความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานที่อยู่ในวัดของชุมชน และ องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ของชุมชนอื่น หรือ องค์กรอื่น ๆ นำมาประกอบกันเพื่อเป็นชุดความรู้ที่จะถ่ายทอดให้กับคนในชุมชน

๕.๑.๔ เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

จากการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย จำนวน ๔ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง โดยเลือกชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน จัดหัตถ์ละ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง ร่วม ๔ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๑ ชุมชนและจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย จำนวน ๔ จังหวัด และจัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชน

ต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนและตอนล่างโดยมีผลการสร้างเครือข่ายดังนี้

๑) ทำ MOU กับเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย มีจำนวน ๕ จังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อ.เมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองพะเยา จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อำเภอพะเยา จังหวัดเลย

๒) ทำ MOU กับเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างจำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดโนนคู่ อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ

ในการทำ MOU เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ได้ทำ MOU ที่วัดสูงเม่น ซึ่งเป็นศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยมีพิธีเปิดป้ายศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ เชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ มีผู้คนเข้าร่วมงานเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณสร้างสรรค์ กว่า ๒๐๐ รูป/คน ทั้งคณะสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ เอกชน ชุมชน ทั้งในจังหวัดแพร่ และ ผู้แทนชุมชน จาก ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดเลยและมีผู้แทนจากกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางและตอนล่าง โดยมีพระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และมีนายพยุงค์ศักดิ์ พลลุน เป็นประธานฝ่ายฆราวาส สำหรับวิทยากรร่วมเสวนา ประกอบด้วย ๑) พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร. ๒) พระครูวุฒิชัยธรรมบัณฑิต รศ.ดร. ประธานหลักสูตรรัฐศาสตร์ ผู้อำนวยการส่วนสนับสนุนวิชาการ มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี ๓) พระมหาสิทธิชัย ขยสิทธิ ป.ธ.๙ ดร. ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มจร.วิทยาเขตแพร่ ๔) นายสมเจตน์ วิมลเกษม ปราชญ์คัมภีร์โบราณ จังหวัดน่าน ๕) พระครูภาวนาเจตยานุกิจ ดร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุซ่อแะ พระอารามหลวง ปราชญ์คัมภีร์โบราณ ล้านนา และมีผู้ดำเนินรายการสานเสวนา คือ รศ.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์ หัวหน้าหน่วยวิจัย มจร.วิทยาเขตแพร่

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) ผู้บริหารคณะสงฆ์ไทย ควรจัดให้มีโครงการในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของวัดต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับมาตรฐานและมีความปลอดภัย เพราะจากการลงพื้นที่หลายจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย หลายวัดยังไม่มี การอนุรักษ์ที่ถูกต้อง ขณะที่หลายแห่งไม่ได้ให้ความสนใจในคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในวัดเลย จึงอาจทำให้เกิดความเสียหายต่อมรดกธรรมสำคัญของชาติ ถ้ากำหนดเป็นนโยบายของสงฆ์ในการให้ทุกวัดได้สำรวจและจัดระบบการอนุรักษ์โดยแต่ละวัดอาจจะประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เข้ามาร่วมจัดการได้ ด้วยการสนับสนุนของคณะสงฆ์ในระดับชั้นปกครอง

๒) ทางหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาหรือ กระทรวงวัฒนธรรม ควรจัดให้มีงบประมาณและนโยบายสำคัญในการส่งเสริมการปริวรรต และ แปลคัมภีร์ใบลานสำคัญพร้อมทั้งจัดพิมพ์เผยแพร่ เพื่อประโยชน์ต่อวงการวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพราะองค์ความรู้หลายเรื่องสำคัญปรากฏอยู่ในคัมภีร์ใบลานมากมาย และ ควรส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนภาษาในคัมภีร์ใบลาน เช่น อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน เป็นต้น

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑) ควรจัดให้มีการสร้างแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานต้นแบบของแต่ละจังหวัด เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาดูงานและเป็นศูนย์กลางในการให้คำปรึกษาช่วยเหลือวัดหรือชุมชนต่าง ๆ ที่มีความประสงค์จะทำการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดหรือชุมชน

๒) ควรจัดให้มีคู่มือการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างสร้างสรรค์และคู่มือการเรียนภาษาในคัมภีร์ใบลาน เพื่อเผยแพร่อันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างธรรมาทายาในการสืบต่อการเรียนรู้องค์ความรู้ในคัมภีร์ใบลานของผู้สนใจ

๓) ควรมีการเผยแพร่คัมภีร์อักษรธรรมอีสาน โดยมีการเรียนการสอนวิธีการอ่าน การเขียนอักษรธรรมอีสานอย่างเป็นระบบ

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการปริวรรตและศึกษาองค์ความรู้ที่มีอยู่ในใบลานของภาคอีสานเกี่ยวกับตำรายาต่าง ๆ ที่ปรากฏในใบลานอีสาน

๒) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติม เฉพาะรูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เกี่ยวข้องกับงานพุทธศิลป์ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

๓) ควรมีการศึกษาเฉพาะในส่วนการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในวรรณกรรมใบลาน

บรรณานุกรม

๑.ภาษาไทย

ก.ข้อมูลวิทยุภูมิ

(๑) หนังสือ :

- กรมการพัฒนาชุมชน. การพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๖.
_____. การพัฒนาชุมชนด้วยทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙.
_____. โครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี. กรุงเทพมหานคร: มิตรภาพการพิมพ์, ๒๕๖๒.
_____. โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP). กรุงเทพมหานคร: ชัยเลิศการพิมพ์, ๒๕๕๙.
กรมศิลปากร. ทุนทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ไทยเลิศการพิมพ์, ๒๕๖๐.
กรรณิรมย์ จารุสวัสดิ์. การจัดการหนังสือหายากในห้องสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร,
๒๕๕๒. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๙.
กฤษณพร สวนแสน. อักษรขอม/โบราณ/การศึกษาเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗.
กษิธิษ มากมาย. การจัดการทางวัฒนธรรมในชุมชน. กรุงเทพฯ: นิวไทยมิตรการพิมพ์, ๒๕๖๐.
ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และนิยะดา ทาสุคนธ์. เอกสารโบราณ. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๕๗.
กอบกุล ราชะนาคร. การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการจัดการทรัพยากรและ สิ่งแวดล้อม.
เชียงใหม่: สถาบันวิจัยทางสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙.
กาญจนา แก้วเทพ. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพมหานคร : สมาคมทอติกแห่งประเทศไทย
เพื่อการพัฒนา, ๒๕๕๙.
กาญจนา อินทร์สุข. การพัฒนาสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองการพิมพ์, ๒๕๕๘.
เกษม ศรีมา. การมีส่วนร่วมของชุมชน. กรุงเทพฯ: สยามปรินการพิมพ์, ๒๕๕๘.
เกษียร มะปะโม. (ม.ป.ป.). การอนุรักษ์เอกสารโบราณ. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๕๙.
โกศล บุญมาก. การพัฒนาชุมชนด้วยทุนทางวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: สุตาการพิมพ์, ๒๕๕๙.
คณะกรรมการชาตินานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑. การเรียนรู้: ชุมทรัพย์ในตน. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๖.
คมสัน หุตะแพทย์, บรรณาธิการ. พัฒนาสังคม รวมบทความด้านการพัฒนาสังคมขององค์การพัฒนา
เอกชน, ม.ป.ท., ๒๕๕๗.
โครงการอนุรักษ์โบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับ
เอกสารโบราณ. กรุงเทพฯ: กลุ่มหนังสือ, ๒๕๕๗.
จิตจำนง กิติเกียรติ. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: คุณพิมพ์อักษรกิจ, ๒๕๖๐.

- จิตติ มงคลชัยอรัญญา. การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา. (เอกสารประกอบการเรียนภาควิชาการพัฒนาชุมชน). กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๘.
- จินตนา สุขจรรย์. การศึกษาและการพัฒนาชุมชน. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘.
- จิราภรณ์ ศรีคำ. การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการพัฒนาการจัดการศึกษาของโรงเรียนวชิรวิทย์ ระดับประถมศึกษา จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๗.
- เจษฎา อินคำ. การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทข้อมูลเอกสารโบราณและการใช้ประโยชน์จากข้อมูลเอกสารโบราณ. เชียงใหม่: ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๖๐.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. วัฒนธรรมคือทุน. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสุโขมและบุตร จำกัด, ๒๕๖๐.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่. ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๖๐.
- ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์. เอกสารโบราณ: การอนุรักษ์เพื่อใช้ประโยชน์และ เอกสารสำคัญเอกลักษณ์ทางภาษาและการฟื้นฟูภูมิปัญญา ท้องถิ่น. มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์โบราณ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๖๐.
- ดอกรัก พยัคศรี. คู่มือการปฏิบัติงานประจำฐานข้อมูลเอกสารโบราณภูมิภาคตะวันตก.
- เต็มศักดิ์ ควณิช. เอกสารประกอบการเรียนวิชาจิตวิทยาสำหรับครู. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๕๗.
- ถวิลวดี บุรีกุล. ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๘.
- _____ . การมีส่วนร่วม : แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๙.
- ทงศักดิ์ คุ่มไชนะ. หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๖๐.
- ทรายทอง อุ๋นนันภาส และ คณะ. การใช้และปัญหาการใช้บริการเอกสารโบราณในสำนักหอสมุดแห่งชาติ. รายงานการวิจัย. สาขาวิชาสารสนเทศศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๖๑.
- ทีศนา แชมมณี. การสอนจิตวิทยาการเรียนรู้ เรื่องศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- _____ . ศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- นรากร เนตรกัน. หลักการจัดการวัฒนธรรม. คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๖๐.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. การมีส่วนร่วม: หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๕๙.
- นिरดล สมจิตร. ทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๕๗.

- _____ . การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณ, ๒๕๕๗.
- นิตยาชล จ่านางศรี. การพัฒนาเค้าร่างเมทาตาสำหรับการจัดการเอกสารใบลานที่อยู่ในรูปดิจิทัล ที่พัฒนาขึ้นเป็นโครงสร้างมาตรฐานของข้อมูลที่ใช้ในการจัดการเอกสารใบลานที่จัดเก็บในรูปดิจิทัล. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสารสนเทศศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓.
- ในงานสัมมนาวิชาการ เรื่อง เอกสารโบราณในโลกยุคปัจจุบัน : งานด้านการอนุรักษ์และความท้าทายในเชิงเทคนิค, วันที่ ๑๔-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙ ณ หอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๐.
- บุญเลิศ เสนานนท์. คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย. กรุงเทพฯ: สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ, ๒๕๕๙.
- ปกรณ์ สุวรรณประชา. วิทยากรกระบวนการภาคสนาม. สถาบันพัฒนาสื่อกอินโดจีน สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, พิษณุโลก, ๒๕๕๙
- ประเวศ วะสี. ประชาคมตำบล ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรมและสุขภาพ. พิมพ์ ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ครั้งที่ตั้งเซนต์เตอร์, ๒๕๖๐.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๙.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. โรงพิมพ์เรือนแก้ว, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๐.
- พิทยา ว่องกุล, สร้างสังคมใหม่ : ชุมชนาธิปไตย - ธัมมาธิปไตย, กรุงเทพฯ : โครงการวิถีทรรศน์}. ๒๕๕๖
- พิษณุ เข้มพิลา และกฤษฎา ศรีธรรมมา. การศึกษาลวดลายผ้าทอคัมภีร์ใบลาน. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๖๐.
- พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดทำหมวดหมู่.
- พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ. พิธีกรรมในชีวิตประจำวันจากเอกสารโบราณล้านนา.เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นพบุรีการพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๕๗.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏ. หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต กลุ่มวิชาชีพครู (ฉบับปรับปรุง ๒๕๕๗). ลำปาง. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๕๗.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม: ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: บุ๊คพอยท์, ๒๕๕๖.
- ยุดา รักไทย และ ธนิกานต์ มาฆะศิริานนท์. เทคนิคการแก้ปัญหาและตัดสินใจ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. บริษัท เอ็กซ์เปอร์เน็ท จำกัด, กรุงเทพฯ. ๒๕๕๘.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยอนุเคราะห์, ๒๕๕๖.
- รังสรรค์ ธนะพรพันธ์. ทฤษฎีวิวัฒนาการ : วิวัฒนาการในระบบทุนนิยมโลก เล่ม ๑. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๖๐.
- รังสรรค์ ไกรลาส. สร้างมูลค่าทุนทางวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : บริษัทการพิมพ์, ๒๕๕๕. และการอนุรักษ์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙.
- วลีรัตน์ มั่นทุราษ. วัฒนธรรมใบลาน. มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี, ๒๕๖๐.

- วันชัย วัฒนศัพท์. **ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา**. ศูนย์สันติวิธีและธรรมาภิบาล, สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๙.
- วิจารณ์ พานิช. **การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้ (สคส.)**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๘.
- วิชัย กุลาบาล. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ไบเบิลในชลบุรี**. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๖๐.
- วิทธี ประชาณุกุล. **การศึกษาคัมภีร์ไบเบิลสู่การออกแบบสถานลานธรรม**. มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ, ๒๕๖๐.
- ศึกษาธิการ. กระทรวง. **ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง “มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขาครุศาสตร์และสาขาศึกษาศาสตร์ (หลักสูตรห้าปี)”**, ๒๕๕๖.
- ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช, **การอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลล้านนา**. (ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช กรมส่งเสริมวัฒนธรรม : กทม, ๒๕๖๐
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).**การเสริมสร้างเครือข่าย ๔ ภาคส่วนในสังคมไทย**. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๙.
- สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล วัดมณีวนาราม, **เมืองคัมภีร์ธัมมโหราณ มรดกธัมม มรดกโลก วัดมณีวนาราม**. (ศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล : ไทยอูตสาหะการพิมพ์, ๒๕๕๙)
- สนธยา พลศรี. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๘.
- _____ . **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๖๐.
- _____ . **เครือข่ายของการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
- สมชัย พักสุวรรณ. **บรรณนิทัศน์เอกสารโบราณ**. นครราชสีมา: สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๖๐.
- สมชาย นิลอาธิ. **โลกทัศน์จากคัมภีร์ไบเบิล: คติชนและวิถีชีวิต เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ, การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้จากคัมภีร์ไบเบิลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย**. มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์ไบเบิลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๕๕.
- สมชาย ลำดวน. **วัฒนธรรมไบเบิล**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐.
- สมพันธ์ เตชะอิก และคณะ. **ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำชาวบ้าน “คู่มือและทิศทางการพัฒนาผู้นำชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาชนบท”**. เจริญวิทย์การพิมพ์, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๘.
- สมศักดิ์ บุญสืบ. **"ความหมายวัฒนธรรม"**, เอกสารการสอนชุดวิชาวัฒนธรรมสากล. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕ . มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๖๐.
- สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. **โครงการปรัวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : การวิเคราะห์เนื้อหา**, เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๕๖.
- _____ . **โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา**, เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๕๗.
- สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ. **ฐานข้อมูล TEL : การจัดทำฐานข้อมูลตามมาตรฐานสากล**.
- สวาท เหล่าอูต และสุรสิทธิ์ ไทยรัตน์. (ม.ป.ป.). **การลงทะเบียนและทำบัตรรายการหนังสือไบเบิล**. **วารสารห้องสมุด**, ๒๕๖๐.

- สหวัฒน์ เน้นหนา. **การเพิ่มมูลค่าให้แก่ทุนทางวัฒนธรรม**. กองบรรณาธิการและสำนักมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, “๙ สิ่งควรรู้กับมรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรม” **วัฒนธรรม** (ต.ค. - ธ.ค.๕๕), ๒๕๕๕
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีการพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอมีเทรดดิ้ง, ๒๕๖๐.
สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่, **การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ**. (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่ : ไทย
อุตสาหกรรมพิมพ์, ๒๕๕๙)
- สำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต. **ทุนวัฒนธรรมในพหุวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุน
เพื่อสังคม ธนาคารออมสิน, ๒๕๕๖.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **คู่มือการจัดเก็บเอกสารจดหมายเหตุ: การทำสำเนาภาพถ่าย โดยการ
แปลงรูปแบบข้อมูลเข้าสู่ระบบดิจิทัล**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๖๐.
_____ . **คัมภีร์โบราณฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๖๐.
สำนักหอสมุดแห่งชาติ. **การอนุรักษ์เอกสารโบราณ**. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๖๐.
- สินีนานู สมบูรณ์อ่อน. **การดิจิทัลเอกสารโบราณของสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กรณีศึกษา
คัมภีร์โบราณ**. วารสารห้องสมุด, ๒๕๖๐.
- สุทิน การ์ธ. **แนวทางการสอนแบบสร้างสรรค้ความรู้**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๖.
- สุเทพ อ่วมเจริญ. **การพัฒนาหลักสูตร : ทฤษฎีและการปฏิบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. นครปฐม : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๕๗.
- สุเทพ อ่วมเจริญ. **การเรียนการสอน : การออกแบบนวัตกรรมและเทคโนโลยี**. นครปฐม : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๕๗.
- สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์. **คัมภีร์โบราณในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.
- สุรางค์ สุภาพ. **รูปแบบสอนแบบสร้างสรรค้ความรู้**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พีชย์, ๒๕๕๖.
- อคิน รพีพัฒน์. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข,
๒๕๕๕.
- อนาโตน เป็ลติเยร์ และสุพิน ฤทธิเพ็ญ. **การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทข้อมูลเอกสารโบราณ
และการใช้ประโยชน์จากข้อมูลเอกสารโบราณ**. เชียงใหม่: ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม สถาบัน
ภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๖๐.
- อนาโตน โรเจอร์ เป็ลติเยร์. **มาตลังกา**. เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๖.
- อภิชัย พันธเสน. **แนวคิดทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์
พับลิชชิ่ง, ๒๕๖๐.
- อรทัย ก๊กผล. **คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน**. กรุงเทพฯ : มุณินิธิปริญาโทสำหรับนักบริหารรัฐกิจ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. **คัมภีร์โบราณล้านนา**. วารสารราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๖๐.
- อรุณี เวียงแสง และคณะ. **การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม**. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้ เพื่อ
ชุมชนเป็นสุข (สรส.), กรุงเทพฯ, ๒๕๕๙.
- อัชรา เอ็บสุลลารี. **เอกสารประกอบการเรียนวิชาจิตวิทยาสำหรับครู**. กรุงเทพฯ : สุรางค์ ไคว้ตระกูล.
จิตวิทยาการศึกษา, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

อัมพร สุขยิ่ง. **มนุษย์กับการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์, ๒๕๕๙.
 อาทิตยา สุขเลิศ. **ทุนวัฒนธรรมมีชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๗.
 อานันท์ กาญจนพันธ์. **วัฒนธรรมกับการพัฒนา : มิติของพลังที่สร้างสรรค์**. โรงพิมพ์การศาสนา กรมการ
 ศาสนา, ๒๕๕๙.
 อุดม รุ่งเรืองศรี. **สภาพของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน (ฉบับปรับปรุงใหม่)**. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพฯ : ศิลปะ
 บรรณาการ, ๒๕๕๖.

(๒) วารสาร :

กชพร ศรีพรรณ. **CMUL Digital Heritage Collection: จากเอกสารมรดกสู่สารสนเทศดิจิทัล**. PULINET
 Journal, ๑(๒ May-August), ๒๕๕๗.
 ไช้มุก ทวยาลี. (ม.ป.ป.). **การสำรวจสถานภาพแหล่งข้อมูลสมุดไทยภาคใต้: กรณีศึกษาจังหวัดพัทลุงและ
 สงขลา**. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๖๐.
 ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรมและยุวี ผลพันธิน “**แนวทางการพัฒนาสมรรถนะด้านการวิจัยสำหรับนักศึกษา
 ครู: การประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์**.” วารสารวิชาการ Veridian E-
 Journal ปีที่ ๙, ฉบับ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ (พฤษภาคม-สิงหาคม) ,
 ๒๕๕๙.
 ณรงค์ ณ เชียงใหม่. **การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน**. วารสารรุสมิแล, ๒๕๕๙.
 เพ็ญพนา พ่วงแพ และอรพิน ศิริสัมพันธ์ “**การพัฒนาแบบการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมสมรรถนะ
 ใน การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ สังคมศึกษาสำหรับนักศึกษาวิชาชีพครู**.”
 วารสารวิชาการ Veridian E-Journal ปีที่ ๘, ฉบับ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ
 (มกราคม-เมษายน) . ลำปาง, ๒๕๕๙.
 สุเทพ อ่วมเจริญ “**SU Model : การประยุกต์การจัดการเรียนรู้แบบสร้างองค์ความรู้**.”
 วารสารวิชาการ Veridian E-Journal ปีที่ ๗, ฉบับมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ
 (กันยายน-ธันวาคม) , ๒๕๕๗.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์. **ระบบการจัดการคัมภีร์โบราณวัดมหาชัย อำเภอเมือง จังหวัด มหาสารคาม**. วิทยานิพนธ์
 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม , ๒๕๖๐.
 บานเย็น ภัทรเกียรติเจริญ. **การวิเคราะห์และจัดระบบความรู้ที่อยู่ในเอกสารโบราณ**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น, ๒๕๖๐.
 ประพันธ์ สร้อยเพชร. **การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ศูนย์
 โรงเรียนตำบลแช่ช้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต
 สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙.
 ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคทกาล. **การพัฒนาแบบการจัดการคัมภีร์โบราณในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์
 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต แขนงวิชาสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์
 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙.

พีระ พรนวม.. ศรีธธาต่อหลักการการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงาน
การประถมศึกษา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์การบริหารการศึกษามหาบัณฑิต
สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙.

(๔) สื่อวีดิทัศน์/อินเทอร์เน็ต :

คัมภีร์โบราณถูกทำลายไปสร้างพระ โดย ไทยรัฐฉบับพิมพ์ ๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘. [ออนไลน์], แหล่งที่มา
<https://www.thairath.co.th/content/๕๒๑๕๐๖> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

โครงการ Tipitaka (DTP) [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.dmc.tv/pages/ความรู้รอบตัว/อนุรักษ์คัมภีร์โบราณไทยรักษาไว้ให้แผ่นดิน.html> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

โครงการหอสมุดคัมภีร์โบราณล้านนา [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://lannamanuscripts.net/th/about> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

โครงการอนุรักษ์โบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม [ออนไลน์],
แหล่งที่มา <http://www.bl.msu.ac.th/bailan/บทความ/bailan๒.asp> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

(๕) รายงานการวิจัย :

เฉลียว บุรีภักดิ์ และคนอื่นๆ. ชุดวิชาการวิจัยชุมชน ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง.
หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตการจัดการและประเมินโครงการ. นนทบุรี:
เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๕๙.

พระครูพิพิธธรรมาภิบาล (มานิตย์ เฟื่องผล). การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณ
ของวัด และการถ่ายทอดภูมิปัญญาภาคกลาง เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ใน ท้องถิ่นของกรมจัด
หวัดภาคกลาง. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบانی
ศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๖๑.

พระครูสังฆรักษ์ศรัทธา ภูริวิฑฒโน, ศิววัฒน์ ชัยวงศ์, เจริญ นุชนิยม. กระบวนการอนุรักษ์เอกสาร
โบราณ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านท่าซัว ตำบลบ่อแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง.
รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำปาง, ๒๕๖๑.

พระมหาสุทนต์ อาภากร (อบอ่อน), ดร. และ คณะ. การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรม
ของวัดมณีวนาราม จังหวัดแพร่. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม
แห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘.

พระมหาอภิชาติ ฐมมาภินนโท (จันทาโสม), ผศ.ดร. อาแว มะแส. มิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาสู่ความ
เข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองซ่าง ตำบลหนองซ่าง อำเภอสามชัย
จังหวัดกาฬสินธุ์. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๖๑.

พระราชเชมมาร รศ.ดร. และ คณะ. การสืบค้นการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและ
การถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดแพร่. รายงานการ
วิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๒๕๖๑.

- พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ. กิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาโดยปราชญ์ท้องถิ่น. รายงานวิจัย, เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นพบุรีการพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๕๖.
- สมัย วรณอุตร. คัมภีร์โบราณกับกระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ชุมชน ด้านเอกสารโบราณวัดศรีจันทร์ ชุมชนบ้านนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม. รายงาน การวิจัย. ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๙.
- สุวิภา จำปาวัลย์. โครงการระบบสารสนเทศด้านล้านนาคดีศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอด ชีวิต. รายงานการวิจัย, เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖.
- เสาวภา สุขประเสริฐ. มิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน และ องค์กรชุมชน กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.เมือง) จังหวัดเลย. สำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๙.

(๖) ภาษาอังกฤษ:

- Abhakorn, Rujaya. “Lu Rediscovered” In Phaasaa lae phaasaasart. *Journal of language and linguistics*, 2016.
- Abhakorn, Rujaya. “Lu Rediscovered” In Phaasaa lae phaasaasart. *Journal of language and linguistics*, 2016.
- Agrandoff, R. *Managing within Networks : Add value to Public Organization*. Washington D.C.:Georgetown University Press, 2017.
- Alahakoon, C.N.K. (n.d.). *Development of policies for access, management and preservation of the Palm-leaf manuscript collection of the University of Peradeniya library Sri Lanka*. *Journal of Librarianship & Information Management* , 2016.
- Alitinay, Levent and Paraskevas, Alexandros, *Planning Research in Hospitality and Tourism*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2016.
- Beghetto, R.A.,and Kauffman, J. *Classroom contexts for creativity*. *High Ability Studies*, 2014.
- Bel E. and Mallet M. *Constructionist Teaching in The Digital Age- A Case Study*. IADIS International Conference on Cognition and Exploratory Learning in Digital Age , 2016.
- Biggs, J. *Teaching for quality learning at university*. 2 nd ed. SRHE. Buckingham. Bissonnette J.D., and Caprino K. (2014). *A Call to Action Research : Action Research as an Effective Profesional Development model*. Mid-Atlentic Education Review , 2014.
- Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. *Network Analysis : Studies in Human Interaction*. Netherlands : Mouton & Co, 2015.

- Bourdieu, P. **The Forms of Capital.** In J. G. Richardson (Ed.), **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Capital** New York: Greenwood Press, 2016.
- Burke, Adam. **Communications & Development : a practical guide.** London : Social Development Division Department for International Development, 2015.
- Butdisuwan & Babu. **Manuscript Management at the Temples in Mahasarakham Province Thailand.** Journal of Library Science and Research (JLSR), 2013.
- Cohen, J.M. , & Uphooff, N.T. **Rural development participation : Concept and measures for project design implementation and evolution rural development committee center for international studies.** New York : Longman, 2015.
- Cohen, J.M., & Uphoff, N.T. **Rural Development Participation: Concept and Measure For Project Design Implementation and Evaluation: Rural Development Committee Center for international Studies.** New York: Cornell University Press, 2015.
- Devika & Vijayakumar. **Management of Digital Palm Leaf Manuscript Data at Tamil Nadu Library.** Journal of Library Science and Research (JLSR), 2015.
- Dick, W., Carey L. , and others. **The Systematic Design of Instruction.** 6th ed. Boston: Pearson, 2015.
- Doyle, Robert. **Community Development in an Age of Globalization : the Partnership Option.** Prepare for the presentation to the 1st International Conference on Community Development in the Asia - Pacific at Sukhothai Thammathirat University, 2016.
- Eckhard Deutscher and Gudrun Kochend Orfer - Lucius. "Towards the Global Knowledge and Information Society". **Development and Cooperation (D+C).** No.4/1999, July/August, 2017.
- Griswold, W. **Cultures and Societies in a Changing World.** Thousand Oaks: Pine Forge Press. Keawtep, K. & , 2016.
- Hundius, H. & Wharton, D. **Digital Library of Lao Manuscripts.** Journal of Lao Studies., 2016.
- ICOMOS Australia. **The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance.** Australia: ICOMOS, 2016.
- ICOMOS. **Cultural Tourism Charter: Principle and Guidelines for Managing Tourism at Places of Cultural and Heritage Significance,** 2016.
- Jarusawat, Piyapat. **An exploration of the potential for collaborative management of palm leaf manuscript as Lanna cultural materials in Northern Thailand.** Thesis of Doctor of Philosophy Information School The University of Sheffield England, 2017.

- Jarusawat,Piyapat. **An exploration of the potential for collaborative management of palm leaf manuscript as Lanna cultural materials in Northern Thailand.** Thesis of Doctor of Philosophy Information School The University of Sheffield England, 2017.
- Kafai, Y., and Resnick, M. (Eds.) **Constructionism in practice: Designing, thinking And learning in a digital world.** Mahwah, NJ: , 2016.
- Koufman, F. H.F. Participation Organized Activities in Selected Kentucky Localities. **Agricultural Experiment Station Bulletins**, 2015.
- Lawrence Erlbaum. Papert, S. **“An Introduction To The 5th Anniversary Collection.”** In **Harel, I. (Ed.)**. **Constructionist Learning: A 5th Anniversary Collection Of Papers.** Cambridge, MA: MIT Media Laboratory , 2014.
- Mathews, David. **Elements of a Strong Civil Society and Health Public Life.** Kettering Foundation. April 1996. Memio, 2014.
- Mohamed Sageer, T. K. **Palm Leaves Manuscripts in Kerala and its Preservation: Factors necessitating digital archiving.** International Journal of Scientific and Research Publications (IJSRP) 4(2 February) , 2014.
- Putnam, Robert D., **Making Democracy Work; Civic traditions in Modern Italy.** Princeton, N.J. : Princeton University Press, 2015.
- Ranasinghe & tharanga Diruk Ranasinghe. **Manuscript Coservation at Kelaniya in Srilangka.** Journal of Library Science and Research (JLSR), 2014.
- Robinson, K. **Out of our minds: Learning to be creative.** Chapter 3:The Trouble with Education. Capstone Publishing Ltd,.(A Wiley company), United Kingdom, 2015.
- S. Devika, s. & Vijayakumar K. **(DIGITIZATION OF PALM LEAF MANUSCRIPTS IN TAMIL NADU (INDIA): A STUDY.** Journal of Library Science and Research (JLSR) 2(1 January), 2016.
- Sahoo, et al. **Ancient Manuscript Preservation Condition under Project of National Mission for Manuscripts in India.** Journal of Library Science and Research (JLSR), 2014.
- Starkey, Paul. **Networking for Development,** IFRTD (The International Forum for Rural Transport and Development) , 2016.
- Tamang, D. **“Service Delivery versus Popular Participation and Extension”** in **Recent Concepts, Knowledge, Practices, and New Skills in Participatory Integrated Watershed Management. Trainers’ Resource Book.** ICIMOD, PWMTA, FAO (UN) and Dept.of Soil Conservation and Watershed Management, Nepal. Netherlands/FAO (UN),GCP/RAS/161/NET, 2016.
- Taschereau Suzanne and Jose Edgardo L. Campos. **Building Government - Citizen - Business Partnerships.** Canada : Institution on Governance, , 2013.

United Nations Yearbook of International Trade Statistics. United Nations:
UN Press, 2014.

Warraich & Tahira. Survey of Conservation and Maintaining Problem of Ancient Document Collection and Typs of Biggest Manuscript in Pagistan at Punjab University Library. Journal of Library Science and Research (JLSR), 2016.

William, E. Electoral Participation in a Low Stimulus Election. Rural Development. , 2018.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย (ผู้บริหาร)

เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขง

วัตถุประสงค์เพื่อการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย

แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๖ ตอน

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๗ วรรณกรรมใบลานที่มีอยู่ในปัจจุบันของวัด และ ชุมชน

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นายสกุล.....
 หน่วยงาน.....
 ตำแหน่ง.....ระดับ.....
 ระยะเวลาดำรงตำแหน่งปัจจุบัน.....
 ประสบการณ์ในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน รวมระยะเวลา.....
 วันที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

- ๒.๑ องค์กรรมมี นโยบาย ในการดำเนินการอนุรักษ์คัมภีร์อย่างไร
- ๒.๒ องค์กรรมมีโครงสร้าง และ แผนงาน ในการดำเนินการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างไร
- ๒.๓ แหล่งที่มางบประมาณในการบริหารองค์การดำเนินการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน มาจากแหล่งใดบ้าง และ มีการบริหารจัดการงบประมาณในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เป็นอย่างไร
- ๒.๔ องค์กรรมมีกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน อย่างไร

ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ปัจจัยใดบ้างที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานขององค์กรของท่าน
เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ปัจจัยใดบ้างที่เอื้อต่อความสำเร็จต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานขององค์กรของท่าน
เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมใบลาน

๕.๑ วรรณกรรมเรื่องใดที่มีผลต่อชุมชนมากที่สุด

๕.๒ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมใบลานมีด้านใดบ้างและอย่างไร

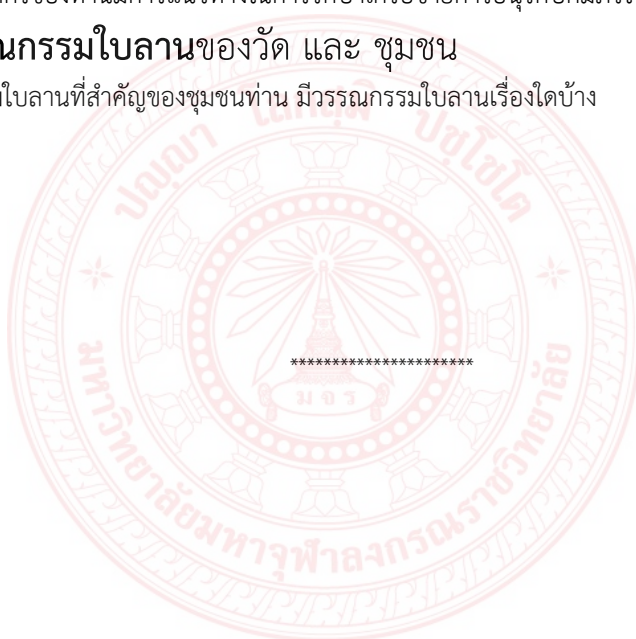
ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์

๖.๑ องค์กรของท่านมีแนวทางการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างไร

๖.๒ องค์กรของท่านมีการแนวทางในการรักษาเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างไร

ตอนที่ ๗ วรรณกรรมใบลานของวัด และ ชุมชน

วรรณกรรมใบลานที่สำคัญของชุมชนท่าน มีวรรณกรรมใบลานเรื่องใดบ้าง

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย (ผู้ปฏิบัติการ)

เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขง

วัตถุประสงค์เพื่อการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย

แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๖ ตอน

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๗ วรรณกรรมโบราณที่มีอยู่ในปัจจุบันของวัด และ ชุมชน

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นายสกุล.....
 หน่วยงาน.....
 ตำแหน่ง.....ระดับ.....
 ระยะเวลาดำรงตำแหน่งปัจจุบัน.....
 ประสบการณ์ในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ รวมระยะเวลา.....
 วันที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

๒.๑ องค์กรมี่กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อย่างไร

ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

ปัจจัยใดบ้างที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณขององค์กรของท่าน
 เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

ปัจจัยใดบ้างที่เอื้อต่อความสำเร็จต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณขององค์กรของท่าน
 เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมใบลาน

- ๕.๑ วรรณกรรมเรื่องใดที่มีผลต่อชุมชนมากที่สุด
- ๕.๒ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมใบลานมีด้านใดบ้างและอย่างไร

ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์

- ๖.๑ องค์กรของท่านมีแนวทางการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างไร
- ๖.๒ องค์กรของท่านมีการแนวทางในการรักษาเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างไร

ตอนที่ ๗ วรรณกรรมใบลานของวัด และ ชุมชน

วรรณกรรมใบลานที่สำคัญของชุมชนท่าน มีวรรณกรรมใบลานเรื่องใดบ้าง

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย (ผู้ใช้ประโยชน์)

เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขง

วัตถุประสงค์เพื่อการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย

แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๖ ตอน

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
- ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นายสกุล.....
 หน่วยงาน.....
 ตำแหน่ง.....ระดับ.....
 ระยะเวลาดำรงตำแหน่งปัจจุบัน.....
 ประสบการณ์ในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ รวมระยะเวลา.....
 วันที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

๒.๑ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณที่ยั่งยืน ควรเป็นอย่างไร

ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

ปัจจัยใดบ้างที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณขององค์กรของท่าน
 เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

ปัจจัยใดบ้างที่เอื้อต่อความสำเร็จต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณขององค์กรของท่าน
 เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมโบราณ

- ๕.๑ วรรณกรรมเรื่องใดที่มีผลต่อชุมชนมากที่สุด
- ๕.๒ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมโบราณมีด้านใดบ้างและอย่างไร

ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์

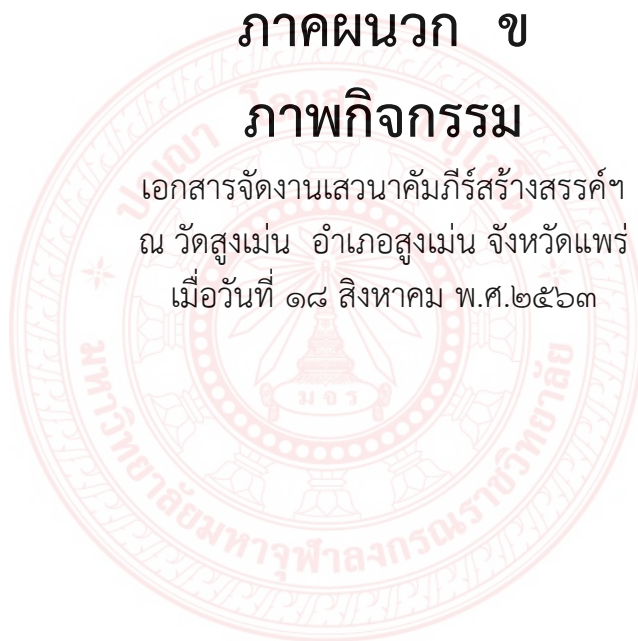
- ๖.๑ แนวทางการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณอย่างไร
- ๖.๒ แนวทางในการรักษาเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณอย่างไร

ภาคผนวก ข

ภาพกิจกรรม

เอกสารจัดงานเสวนาคัมภีร์สร้างสรรค์ฯ
ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓

กำหนดการ

จัดงานเสวนาวิชาการ เรื่อง “การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”

และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU)

สร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ

ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ประเทศไทย

ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง

นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง

The Community culture and blooming literature survey Mekong River Basin

อุดหนุนทุนวิจัยโดย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ณ วัดสูงเม่น ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

-
- เวลา ๐๙.๐๐ น. ลงทะเบียน
- เวลา ๐๙.๓๐ น. ศึกษาดูงานการจัดการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
ของสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่
- เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเพล
- เวลา ๑๑.๓๐ น. เชิญรับประทานอาหารกลางวัน
- เวลา ๑๒.๔๐ น. พิธีแห่ธัมม์ และ ถวายผ้าห่มคัมภีร์..เพื่อแม่
- ประธานสงฆ์จุดธูปเทียน บูชาพระรัตนตรัย
 - พระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาดังขบวนแห่ธัมม์ และ ผ้าห่มคัมภีร์ หน้าวิหาร
พระเจ้าใจดี วัดสูงเม่น
 - เดินแห่ธัมม์ และ ผ้าห่มคัมภีร์ รอบวิหารพระเจ้าใจดี ๓ รอบ
และ เข้าไปในวิหารพระเจ้าใจดี
 - พิธีถวายผ้าห่มคัมภีร์..เพื่อแม่
- เวลา ๑๓.๐๐ น. กิจกรรมเสวนา เรื่อง “การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”
- กล่าวรายงาน
 - ประธานกล่าวเปิดงาน
 - เริ่มการเสวนา
- เวลา ๑๕.๐๐ น. พิธีลงนาม MOU
- เวลา ๑๕.๒๐ น. พิธีเจิมป้าย และ เปิดป้าย “ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”
- เวลา ๑๕.๕๙ น. เชิญชมกิจกรรม และ นิทรรศการ นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนต้นแบบ
การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย

หมายเหตุ กำหนดการอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม

เชิญเข้าร่วมฟัง..การเสวนาวิชาการในหัวข้อ **อุ้งค์ยุคเข็ญ**
Creative Manuscript Conservation

“อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย....”

นำโดย พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.ดร.

เสวนา

เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาราม กทม.

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ริเริ่มฟื้นฟูประเพณีตากธัมม์ วัดสูงเม่น ประเพณีแห่งเดียวในโลก

พระครูวุฒิศรธรรมบัณฑิต รศ.ดร.

ประธานหลักสูตรรัฐศาสตร์ /

ผอ.ส่วนสนับสนุนวิชาการ

มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี

ผู้เชี่ยวชาญวรรณกรรมโบราณสร้างสรรค์

สานเสวนาโดย

รศ.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์

หัวหน้าหน่วยวิจัย มจร.วิทยาเขตแพร่

ผู้เชี่ยวชาญงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์

พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ ปร.๙ ดร.

ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ

มจร. วิทยาเขตแพร่

ผู้เชี่ยวชาญงานพุทธศิลป์สร้างสรรค์

อ.สมเจตน์ วิมลเกษม

ครูภูมิปัญญาไทย

ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์

และ คัมภีร์โบราณล้านนา

และ **เชิญร่วม...พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU)**

สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ชุมชนต้นแบบ

การอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย

ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง

เปิดป้าย

MOU

และ พิธีเปิดป้าย

“ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”

ภายใต้การสนับสนุนทุนวิจัย โดย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๖.๐๐ น.

ณ วิหารพระเจ้าใจดี วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ติดต่อสอบถามข้อมูล โทรศัพท์ ๐๖๑-๖๓๔๗๙๖๒ (พระมหาฉัตรเทพ พุทธชาโต นักวิจัย)

และ ๐๘๐-๗๒๔๗๖๕๘ (ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน หัวหน้าแผนงานวิจัยฯ)

รับชมถ่ายทอดสดที่ Wat Sungmen Manuscript Temple

รูปแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย ๓/ ขั้นตอน (สูงเม่นโมเดล)

เชิญเข้าร่วมฟัง..การเสวนาวิชาการในหัวข้อ Creative Manuscript Conservation

“อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย...”

นำโดย พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.ดร.
เจ้าอาวาสวัดสุทธิวราราม กทม.
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ริเริ่มฟื้นฟูประเพณีตากฮัมม์ วัดสูงเม่น ประเพณีแห่งเดียวในโลก

เสวนา

พระครูวุฒิศรรมบัณฑิต รศ.ดร.
ประธานหลักสูตรรัฐศาสตร์
ผอ.ส่วนสนับสนุนวิชาการ มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี
ผู้เชี่ยวชาญวรรณกรรมโบราณสร้างสรรค์

พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ์ ปธ.๙ ดร.
ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ
มจร. วิทยาเขตแพร่
ผู้เชี่ยวชาญงานพุทธศิลป์สร้างสรรค์

อ.สมเจดน์ วิมลเกษม
ครูภูมิปัญญาไทย
ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์
และ คัมภีร์โบราณล้านนา

รศ.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์
หัวหน้าหน่วยวิจัย มจร.วิทยาเขตแพร่
ผู้เชี่ยวชาญงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์

MOU

เครือข่าย นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย

เปิดป้าย “ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”
ภายใต้การสนับสนุนทุนวิจัย โดย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันอังคารที่ ๑๘ ถึง ๓๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๓ เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๖.๐๐ น. ณ วัดพระพระเจ้าใจดี วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
ติดต่อสอบถามข้อมูล โทร. ๐๖๑-๖๓๔๗๙๖๒ (พระมหาฉัตรเทพ พุทธชาโต นักวิจัย) และ ๐๘๐-๗๒๔๗๖๕๘ (ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน
หัวหน้าแผนงานวิจัยฯ มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี) รับชมถ่ายทอดสดที่ [Facebook LIVE](#) Wat Sungmen Manuscript Temple

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ถนนอินทรโกศล ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ 54130 โทร.054-541219

มือถือ 083-0432931, 088-4132826 E-Mail : ksaischool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Line: thep23

Manuscript Conservation Institute of Wat Sungmen (MCIS)

Yantarakitkosol Rd. T.Sungmen A.Sungmen Phrae 54130 Tel.054-541219

Mobile Phone: 083-0432931, 088-4132826 E-Mail : ksaischool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Line: thep23

ที่ วสม ๐๐๑ / ๒๕๖๓

๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอเชิญร่วมงานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานฯ และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง

กราบเรียน พระครูประภักดิ์จันทโชติ เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ อ.เมืองเลย จังหวัดเลย

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการฯ จำนวน ๑ ฉบับ

เนื่องด้วยสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ร่วมกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้จัด งานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ตามโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง โดยได้รับการอุดหนุนทุนวิจัยโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยจัดงานในวันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ตามกำหนดการที่แนบมานี้ และ ภายในงานดังกล่าวทางโครงการจะได้ถวายป้ายไวณิทรศการชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานแก่วัดศรีจันทร์

ด้วยเหตุดังกล่าว ทางสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น จึงได้ขอกราบนิมนต์หลวงพ่อเจ้าอาวาส หรือ ผู้แทนได้เมตตาให้เกียรติเข้าร่วมงานดังกล่าว ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ เวลา ๐๙.๐๐ น. เป็นต้นไป วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ตามกำหนดการที่แนบมาพร้อมนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อพิจารณา และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

ขอแสดงความเคารพอย่างสูง

(พระครูวิบูลสรภัญญ์ (ทม.ฉัตรเทพ))

ผู้อำนวยการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

หัวหน้าโครงการโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน

ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

ข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ 061 - 6347962

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ถนนอินทรโกศล ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ 54130 โทร.054-541219

มือถือ 083-0432931, 088-4132826 E-Mail : ksaischool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Line: thep23

Manuscript Conservation Institute of Wat Sungmen (MCIS)

Yantarakitkosol Rd. T.Sungmen A.Sungmen Phrae 54130 Tel.054-541219

Mobile Phone: 083-0432931, 088-4132826 E-Mail : ksaischool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Line: thep23

ที่ วสม ๐๐๒ / ๒๕๖๓

๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอเชิญร่วมงานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานฯ และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง

กราบเรียน พระครูวิจิตรนันทสาร เจ้าอาวาสวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จ.น่าน

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการฯ จำนวน ๑ ฉบับ

เนื่องด้วยสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ร่วมกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้จัด งานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ตามโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง โดยได้รับการอุดหนุนทุนวิจัยโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยจัดงานในวันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ตามกำหนดการที่แนบมานี้ และ ภายในงานดังกล่าวทางโครงการจะได้ถวายป้ายไวณิทธิธรรมการชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานแก่วัดพระเกิด

ด้วยเหตุดังกล่าว ทางสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น จึงได้ขอกราบนิมนต์หลวงพ่อเจ้าอาวาส หรือ ผู้แทนได้เมตตาให้เกียรติเข้าร่วมงานดังกล่าว ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ เวลา ๐๙.๐๐ น. เป็นต้นไป วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ตามกำหนดการที่แนบมาพร้อมนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อพิจารณา และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

ขอแสดงความเคารพอย่างสูง

(พระครูวิบูลสรภัญ (ทม.ฉัตรเทพ))

ผู้อำนวยการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

หัวหน้าโครงการโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน

ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

ข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ 061 - 6347962

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ถนนรัตนโกสินทร์ ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ 54130 โทร.054-541219

มือถือ 083-0432931, 088-4132826 E-Mail : ksaischool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Line: thep23

Manuscript Conservation Institute of Wat Sungmen (MCIS)

Yantarakitkosol Rd. T.Sungmen A.Sungmen Phrae 54130 Tel.054-541219

Mobile Phone: 083-0432931, 088-4132826 E-Mail : ksaischool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Line: thep23

ที่ วสม ๐๐๔ / ๒๕๖๓

๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอเชิญร่วมงานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานฯ และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง

กราบเรียน พระครูสิริธรรมนิวิฐ รองเจ้าคณะอำเภอเมืองเชียงราย เจ้าอาวาสวัดศรีบุญเรือง จ.เชียงราย

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการฯ จำนวน ๑ ฉบับ

เนื่องด้วยสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ร่วมกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้จัด งานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ตามโครงการวิจัย **วิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน** ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง **วิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง** โดยได้รับการอุดหนุนทุนวิจัยโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยจัดงานในวันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ตามกำหนดการที่แนบมานี้ และ ภายในงานดังกล่าวทางโครงการจะได้ถวายป้ายไวณลินิทรศการชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานแก่วัดศรีบุญเรือง

ด้วยเหตุดังกล่าว ทางสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น จึงได้ขอกราบนิมนต์หลวงพ่อเจ้าอาวาส หรือ ผู้แทนได้เมตตาให้เกียรติเข้าร่วมงานดังกล่าว **ในวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๓ เวลา ๐๙.๐๐ น. เป็นต้นไป** วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ตามกำหนดการที่แนบมาพร้อมนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อพิจารณา และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

ขอแสดงความเคารพอย่างสูง

(พระครูวิบูลสรภัญญ์ (ทม.ฉัตรเทพ))

ผู้อำนวยการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

หัวหน้าโครงการโครงการวิจัยวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน

ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

ข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ 061 - 6347962

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ถนนอินทริโกศล ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ 54130 โทร.054-541219

มือถือ 083-0432931, 088-4132826 E-Mail : ksaischool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Line: thep23

Manuscript Conservation Institute of Wat Sungmen (MCIS)

Yantarakitkosol Rd. T.Sungmen A.Sungmen Phrae 54130 Tel.054-541219

Mobile Phone: 083-0432931, 088-4132826 E-Mail : ksaischool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Line: thep23

ที่ วสม ๐๐๓ / ๒๕๖๓

๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอเชิญร่วมงานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานฯ และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง

กราบเรียน พระครูอุปถัมภ์จันทวงศ์ เจ้าอาวาสวัดหลวงราชสิณฐาน อ.เมืองพะเยา จ.พะเยา

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการฯ จำนวน ๑ ฉบับ

เนื่องด้วยสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ร่วมกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้จัด งานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ตามโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง โดยได้รับการอุดหนุนทุนวิจัยโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยจัดงานในวันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ตามกำหนดการที่แนบมานี้ และ ภายในงานดังกล่าวทางโครงการจะได้ถวายป้ายไวฉนิทรรศการชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานแก่วัดหลวงราชสิณฐาน

ด้วยเหตุดังกล่าว ทางสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น จึงได้ขอกราบนิมนต์หลวงพ่อเจ้าอาวาส หรือ ผู้แทนได้เมตตาให้เกียรติเข้าร่วมงานดังกล่าว ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ เวลา ๐๙.๐๐ น. เป็นต้นไป วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ตามกำหนดการที่แนบมาพร้อมนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อพิจารณา และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

ขอแสดงความเคารพอย่างสูง

(พระครูวิบูลสรภัญญ์ (ทม.ฉัตรเทพ))

ผู้อำนวยการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

หัวหน้าโครงการโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน

ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

ข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ 061 - 6347962

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ถนนอินทรกิโลศล ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ 54130 โทร.054-541219

มือถือ 083-0432931, 088-4132826 E-Mail : ksaschool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Line: thep23

Manuscript Conservation Institute of Wat Sungmen (MCIS)

Yantarakitkosol Rd. T.Sungmen A.Sungmen Phrae 54130 Tel.054-541219

Mobile Phone: 083-0432931, 088-4132826 E-Mail : ksaschool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Line: thep23

ที่ วสม ๐๐๕ / ๒๕๖๓

๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอเชิญเป็นวิทยากร ร่วมเสวนาวิชาการ “เรื่องการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานเชิงสร้างสรรค์
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”

เรียน พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ ปธ.๙ ดร. ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มจร.วิทยาเขตแพร่

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการฯ จำนวน ๑ ฉบับ

เนื่องด้วยสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ร่วมกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้จัด งานเสวนาวิชาการ “เรื่องการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานเชิงสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย” และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานเชิงสร้างสรรค์ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ตามโครงการวิจัยนวัตกรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง โดยได้รับการอุดหนุนทุนวิจัยโดย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยจัดงานในวันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ตามกำหนดการที่แนบมานี้ และ ทางฝ่ายจัดงานเห็นว่า ท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเป็นผู้เชี่ยวชาญตามหัวข้อของการจัดเสวนาดังกล่าว

ด้วยเหตุดังกล่าว ทางสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น จึงได้ขอกราบนิมนต์ท่านได้เมตตาเป็นวิทยากรร่วมเสวนาวิชาการ ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ เวลา ๑๓.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ตามกำหนดการที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

ขอแสดงความนับถือ

(พระครูวิบูลสรภัญญ์ (พม.ฉัตรเทพ))

ผู้อำนวยการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

หัวหน้าโครงการโครงการวิจัยนวัตกรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน

ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

ข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ 061 – 6347962

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ถนนอินทรโกศล ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ 54130 โทร.054-541219

มือถือ 083-0432931, 088-4132826 E-Mail : kopschool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Line: thep23

Manuscript Conservation Institute of Wat Sungmen (MCIS)

Yantarakitkosol Rd. T.Sungmen A.Sungmen Phrae 54130 Tel.054-541219

Mobile Phone: 083-0432931, 088-4132826 E-Mail : kopschool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Line: thep23

ที่ วสม ๐๐๖ / ๒๕๖๓

๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอเชิญเป็นวิทยากร ร่วมเสวนาวิชาการ “เรื่องการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานเชิงสร้างสรรค์
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”

เจริญพร อาจารย์สมเจตน์ วิมลเกษม ปราชญ์เมืองน่าน ประจำพิพิธภัณฑ์ชุมชนบ้านพระเกิด จ.น่าน

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการฯ จำนวน ๑ ฉบับ

เนื่องด้วยสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ร่วมกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้จัด งานเสวนาวิชาการ “เรื่องการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานเชิงสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย” และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานเชิงสร้างสรรค์ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมใบลานเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ตามโครงการวิจัยนวัตกรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง โดยได้รับการอุดหนุนทุนวิจัยโดย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยจัดงานในวันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ตามกำหนดการที่แนบมานี้ และ ทางฝ่ายจัดงานเห็นว่า ท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเป็นผู้เชี่ยวชาญตามหัวข้อของการจัดเสวนาดังกล่าว

ด้วยเหตุดังกล่าว ทางสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น จึงได้ขอเชิญท่านได้เมตตาเป็นวิทยากรร่วมเสวนาวิชาการ ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ เวลา ๑๓.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ตามกำหนดการที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

เจริญพร

(พระครูวิบูลสรภัญญ์ (พม.ฉัตรเทพ))

ผู้อำนวยการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

หัวหน้าโครงการโครงการวิจัยนวัตกรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน

ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

ข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ 061 – 6347962

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือเครือข่าย

การอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน
ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา
วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย
และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ตามโครงการวิจัยวัดวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตกลุ่มน้ำโขงตอนบน
สนับสนุนโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อตกลงฉบับนี้ทำขึ้น ณ วัดสูงเม่น ต.สูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ วันที่ ๒๗ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓ ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ทั้ง ๕ ฝ่าย ทำบันทึกข้อตกลงโดยมีรายละเอียด ดังนี้

ข้อ ๑ วัตถุประสงค์ของบันทึกข้อตกลง

๑.๑ เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

๑.๒ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานของ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และต่อเนื่อง

๑.๓ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ข้อ ๒ แนวทางการดำเนินงานและกิจกรรม

๒.๑ องค์กรทั้งห้าฝ่ายร่วมมือกันในการศึกษา ค้นคว้า วิจัย บริหาร ผลิต จัดทำ พัฒนารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ระบบฐานข้อมูลเอกสารโบราณ ส่งเสริมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านวิชาการ และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

๒.๒ องค์กรทั้งห้าฝ่าย แลกเปลี่ยนความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย อันเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์

๒.๓ ค่าใช้จ่ายการดำเนินงานต่างๆ ทั้งห้าฝ่ายจะหารือให้ความช่วยเหลือร่วมกันตามความเหมาะสม

๒.๔ องค์กรทั้งห้าฝ่ายจะปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อบังคับของสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิมฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย รวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้องหรือตามที่ทั้งห้าฝ่ายพิจารณาเห็นสมควร

ข้อ ๓ ระยะเวลาความร่วมมือ

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือนี้ ทั้งห้าฝ่าย ตกลงให้มีผลบังคับใช้นับตั้งแต่วันที่ลงนามเป็นต้นไป ทั้งนี้องค์กรทั้ง ห้าฝ่าย จะต้องมีการประชุมร่วมกันอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง หรือตามความเหมาะสม

ข้อ ๔ การแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบันทึกตกลง

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือฉบับนี้ อาจมีการปรับปรุงแก้ไข หรือยกเลิกได้ตามความเห็นชอบร่วมกันของ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิมฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความประสงค์จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกรายละเอียดข้อบันทึกตกลงนี้ ให้แจ้งทุกฝ่ายร่วมกันพิจารณา เมื่อพิจารณาเห็นชอบร่วมกันแล้ว ให้จัดทำบันทึกเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษร และให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ทั้งห้าฝ่ายได้ลงนามในบันทึกเพิ่มเติมนั้น

ข้อ ๕ การลงนามบันทึกข้อตกลง

บันทึกข้อตกลงนี้พิมพ์ด้วยภาษาไทย ๑ ฉบับ เมื่อผู้แทนของทุกฝ่ายลงนามแล้ว จึงได้สำเนาจำนวน ๕ ฉบับ เพื่อให้แต่ละฝ่ายเก็บรักษาไว้ฝ่ายละ ๑ ฉบับ ทั้งสองฝ่ายได้อ่านเข้าใจตรงกันแล้ว และเพื่อแสดงถึงเจตจำนงและความตั้งใจในการดำเนินงานตามบันทึกข้อตกลงฉบับนี้ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิมฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย จึงได้ลงลายมือชื่อร่วมกันไว้เป็นหลักฐาน

บันทึกข้อตกลงนี้ให้มีผลบังคับใช้เป็นระยะเวลา ๓ ปี นับตั้งแต่วันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๓ ถึงวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๖

ลงนามเมื่อวันที่ ๑๖ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓

ลงนาม.....
(พระครูศรีรัตนปัญญาสารนิเวศ)
ตำแหน่ง.....
วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ลงนาม.....
(พระครูวิจิตรพิภพกิจ)
ตำแหน่ง.....
วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

ลงนาม.....
(พระครูอนันตมัจฉาทองด)
ตำแหน่ง.....
วัดหลวงราชสัมพันธ์ อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

ลงนาม.....
(พระครูโพธิ์ธรรม)
ตำแหน่ง.....
วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย

ลงนาม.....
(พระครูปัญญาสารนิเวศ)
เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น
ผู้จัดการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น

ลงนาม..... พยาน
(พระครูวิจิตรพิภพกิจ)
ตำแหน่ง.....
วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ลงนาม..... พยาน
(พระครูโพธิ์ธรรม)
ตำแหน่ง.....
วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

ลงนาม..... พยาน
(พระครูอนันตมัจฉาทองด)
ตำแหน่ง.....
วัดหลวงราชสัมพันธ์ อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

ลงนาม..... พยาน
(พระครูโพธิ์ธรรม)
ตำแหน่ง.....
วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย

ลงนาม..... พยาน
(พระครูวิจิตรพิภพกิจ)
ตำแหน่ง.....
สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น

ลงนาม..... พยาน
(พระสุธีรัตนบัณฑิต รัช.ดร.)
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือเครือข่ายชุมชนต้นแบบ
 การอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย
 ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์
 ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์
 วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง
 และ วัดมณีวาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่าง
 สร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง
 ตามโครงการวิจัยวัดวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน
 สนับสนุนโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อตกลงฉบับนี้ทำขึ้น ณ วัดสูงเม่น ต.สูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ วันที่ ๑๘ เดือน สิงหาคม
 พุทธศักราช ๒๕๖๓ ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอ
 ย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบ
 การอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวาราม (วัดป่าน้อย)
 อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำ
 โขงตอนล่าง

ทั้ง ๓ ฝ่าย ทำบันทึกข้อตกลงโดยมีรายละเอียด ดังนี้

ข้อ ๑ วัดอุปสงค์ของบันทึกข้อตกลง

๑.๑ เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ระหว่าง
 สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่ม
 แม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ
 อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัด
 อุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

๑.๒ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานของ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชน
 ต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภ
 นครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโข
 งตอนกลาง และ วัดมณีวาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรม
 โบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และต่อเนื่อง

๑.๓ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ที่กระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์
 วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัด
 นครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัด
 มณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์
 ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

ข้อ ๒ แนวทางการดำเนินงานและกิจกรรม

๒.๑ องค์กรทั้งสามฝ่ายร่วมมือกันในการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ปรวิวรรต แพล จัดทำ พัฒนารูปแบบการ
 อนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ระบบฐานข้อมูลเอกสารโบราณ ส่งเสริมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
 ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านวิชาการ และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

๒.๒ องค์กรทั้งสามฝ่าย แลกเปลี่ยนความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อ
 การศึกษา ค้นคว้า วิจัย อันเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์

๒.๓ ค่าใช้จ่ายการดำเนินงานต่างๆ ทั้งห้าฝ่ายจะหรือให้ความช่วยเหลือร่วมกันตามความเหมาะสม

๒.๔ องค์กรทั้งสามฝ่ายจะปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อบังคับของสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
 วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ
 วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่ม
 จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการ
 อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างรวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้องหรือตามที่
 ห้าฝ่ายพิจารณาเห็นสมควร

ข้อ ๓ ระยะเวลาความร่วมมือ

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือนี้ ทั้งห้าฝ่าย ตกลงให้มีผลบังคับใช้นับตั้งแต่วันที่ลงนาม
 เป็นต้นไป ทั้งนี้องค์กรทั้ง สามฝ่าย จะต้องมิกิจกรรมร่วมกันอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง หรือตามความเหมาะสม

ข้อ ๔ การแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบันทึกตกลง

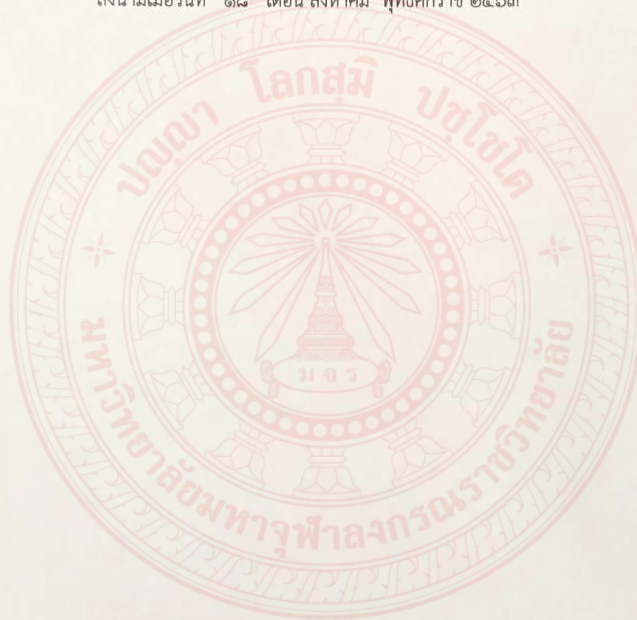
บันทึก ข้อตกลง ความร่วมมือฉบับนี้ อาจมีการปรับปรุงแก้ไขหรือยกเลิกได้
 ตามความเห็นชอบร่วมกันของ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
 อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบ
 การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย)
 อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำ
 โขงตอนล่าง หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความประสงค์จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกรายละเอียดข้อบันทึกตกลงนี้ ให้แจ้ง
 ทุกฝ่ายร่วมกันพิจารณา เมื่อพิจารณาเห็นชอบร่วมกันแล้ว ให้จัดทำบันทึกเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษร และให้มีผล
 บังคับใช้ตั้งแต่วันที่ทั้งห้าฝ่ายได้ลงนามในบันทึกเพิ่มเติม

ข้อ ๕ การลงนามบันทึกข้อตกลง

บันทึกข้อตกลงนี้พิมพ์ด้วยภาษาไทย ๓ ฉบับ เมื่อผู้แทนของทุกฝ่ายลงนามแล้ว จึงได้มอบให้แต่ละฝ่ายเก็บรักษาไว้ฝ่ายละ ๑ ฉบับ ทั้งสามฝ่ายได้อ่านเข้าใจตรงกันดีแล้ว และเพื่อแสดงถึงเจตจำนงและความตั้งใจในการดำเนินงานตามบันทึกข้อตกลงฉบับนี้ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอ นครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดบ้าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จึงได้ลงลายมือชื่อร่วมกันไว้เป็นหลักฐาน

บันทึกข้อตกลงนี้ให้มีผลบังคับใช้เป็นระยะเวลา ๓ ปี นับตั้งแต่วันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ถึงวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๖

ลงนามเมื่อวันที่ ๑๘ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓

ลงนาม พระครูปัญญาสารนิวิฐ

(พระครูปัญญาสารนิวิฐ)

เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น

ผู้จัดการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ประเทศไทย

ลงนาม พระครูสังฆรักษ์วิจิตร วัฒนาวชิโร

(พระครูสังฆรักษ์วิจิตร วัฒนาวชิโร)

วัดโพธิ์ศรี อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม

ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ประเทศไทย

ลงนาม พระครูวิจิตรพัฒนกิจ

(พระครูวิจิตรพัฒนกิจ)

วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ประเทศไทย

ลงนาม พระครูวิจิตรธรรมวิมล พยาน
(พระครูวิจิตรธรรมวิมล)

ตำแหน่ง เจ้าอาวาส

วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ลงนาม พระครูวิจิตรธรรมวิมล พยาน
(พระครูวิจิตรธรรมวิมล)

ตำแหน่ง เจ้าอาวาส

วัดโพธิ์ศรี อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม

ลงนาม พระสุธีรัตนบัณฑิต พยาน
(พระสุธีรัตนบัณฑิต)

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ลงนาม พระสุธีรัตนบัณฑิต พยาน
(พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.,ดร.)

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือเครือข่าย
การอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง
 ระหว่าง วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
 กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ
 ตามโครงการวิจัยวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง
 สนับสนุนโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อตกลงฉบับนี้ทำขึ้น ณ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ ๑๘ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓ ระหว่าง วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ทั้ง ๒ ฝ่าย ทำบันทึกข้อตกลงโดยมีรายละเอียด ดังนี้

ข้อ ๑ วัตถุประสงค์ของบันทึกข้อตกลง

- ๑.๑ เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ระหว่าง วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ
- ๑.๒ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานของ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และต่อเนื่อง
- ๑.๓ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ

ข้อ ๒ แนวทางการดำเนินงานและกิจกรรม

- ๒.๑ องค์กรทั้งสองฝ่ายร่วมมือกันในการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ปรึกรรต แปล จัดทำ พัฒนารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ระบบฐานข้อมูลเอกสารโบราณ ส่งเสริมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านวิชาการ และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
- ๒.๒ องค์กรทั้งสองฝ่าย แลกเปลี่ยนความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย อันเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์
- ๒.๓ ค่าใช้จ่ายการดำเนินงานต่างๆ ทั้งสองฝ่ายจะหารือให้ความช่วยเหลือร่วมกันตามความเหมาะสม
- ๒.๔ องค์กรทั้งสองฝ่ายจะปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อบังคับของวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ รวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้องหรือตามที่ทั้งสองฝ่ายพิจารณาเห็นสมควร

ข้อ ๓ ระยะเวลาความร่วมมือ

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือนี้ ทั้งสี่ฝ่าย ตกลงให้มีผลบังคับใช้นับตั้งแต่วันที่ลงนามเป็นต้นไป ทั้งนี้้องค์กรทั้งสองฝ่าย จะต้องมีการกิจกรรมร่วมกันอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง หรือตามความเหมาะสม

ข้อ ๔ การแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบันทึกตกลง

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือฉบับนี้ อาจมีการปรับปรุงแก้ไขหรือยกเลิกได้ตามความเห็นชอบร่วมกันของ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความประสงค์จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกรายละเอียดข้อบันทึกตกลงนี้ ให้แจ้งอีกฝ่ายหนึ่งรับทราบ และ เพื่อพิจารณาเห็นชอบร่วมกันแล้ว ให้จัดทำบันทึกเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษร และให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ทั้งสองฝ่ายได้ลงนามในบันทึกเพิ่มเติมนั้น

ข้อ ๕ การลงนามบันทึกข้อตกลง

บันทึกข้อตกลงนี้พิมพ์ด้วยภาษาไทย ๑ ฉบับ เมื่อผู้แทนของทุกฝ่ายลงนามแล้ว จึงได้สำเนาจำนวน ๒ ฉบับ เพื่อให้แต่ละฝ่ายเก็บรักษาไว้ฝ่ายละ ๑ ฉบับ ทั้งสองฝ่ายได้อ่านเข้าใจตรงกันดีแล้ว และเพื่อแสดงถึงเจตจำนง และความตั้งใจในการดำเนินงานตามบันทึกข้อตกลงฉบับนี้ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ จึงได้ลงลายมือชื่อร่วมกันไว้เป็นหลักฐาน

บันทึกข้อตกลงนี้ให้มีผลบังคับใช้เป็นระยะเวลา ๓ ปี นับตั้งแต่วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๓ ถึงวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๖

ลงนามเมื่อวันที่ ๑๕ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓

ลงนาม.....
(พระครูวิมลคุณธรรม, ดร.)
ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม
วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ลงนาม.....
(พระครูมงคลวิมล, ดร.)
ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดบ้านโนนตู
วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ

ลงนาม..... พยาน
(พระครูวิมลคุณธรรม, ดร.)
ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม
วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ลงนาม..... พยาน
(พระครูวิมลคุณธรรม, ดร.)
ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม
วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ลงนาม..... พยาน
(พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.,ดร.)
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผนวก ค

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

-สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่น รายวิชา ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐประศาสนศาสตร์ รายวิชาเศรษฐศาสตร์, รายวิชามนุษย์กับสังคม, รายวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และรายวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น เป็นต้น ทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

-สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้พิการ เช่น กรมพัฒนาชุมชน , หน่วยงานในท้องถิ่น เช่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นตำบล การท่องเที่ยวและกีฬา วัฒนธรรมจังหวัด กรมส่งเสริมพระพุทธศาสนา และหอการค้าจังหวัด พื้นที่ท่องเที่ยวชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ

-สามารถนำผลการศึกษาไปคิดวิเคราะห์ร่วมกับพระสงฆ์ ,นักวิชาการการท่องเที่ยว, กลุ่มคณะหอการค้าจังหวัด กรมวัฒนธรรมจังหวัด, นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา, นักวิชาการด้านการพัฒนาในท้องถิ่น โดยความร่วมมือของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี องค์กรชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี

๒. กิจกรรมด้านส่งเสริมวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง

-สามารถพัฒนาการร่วมมือระหว่างองค์กรต่างๆ เพื่อนวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง

-สามารถนำผลการศึกษาไปช่วยเสริมกิจกรรมเพื่อพัฒนาหลักการพัฒนานวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

-สามารถนำข้อมูลที่พบไปเผยแพร่ให้กับองค์กรชุมชนในจังหวัดอื่น ๆ ที่สนใจ เป็นแนวทางการสร้างนวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง

๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

-ได้มีการพัฒนาทักษะในใช้กระบวนการวิจัยให้กับทีมวิจัย และนิสิตปริญญาตรี –โท-เอก ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เพื่อดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

-มีการศึกษาร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อวิเคราะห์แนวทางการสร้างพัฒนาการร่วมมือระหว่างองค์กรต่างๆ เพื่อสร้างสรรค์นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง-การศึกษาไปช่วยเสริมกิจกรรมเพื่อพัฒนาหลักการพัฒนานวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางจะเป็น วัด สถานศึกษา หน่วยงานท้องถิ่น และหน่วยงานราชการ

ผนวก ง

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการวิจัย

ผลที่ได้รับ	บรรลุ	วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ/ ทุติยภูมิจากกลุ่มตัวอย่าง และกลุ่มเป้าหมาย	การเชื่อมโยงข้อมูลต่างๆ เข้าด้วยกัน ทำให้การใช้ ประโยชน์จากรายงานการ วิจัยความเป็นมาสำรวจ วรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหา วรรณกรรมลุ่มน้ำโขง และ ประโยชน์ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์ รักษาเพื่อนำมาใช้ใน ชีวิตประจำวันในปัจจุบัน ให้สามารถใช้ข้อมูล ร่วมกันระหว่างกันได้	ข้อที่ ๑ - ๓	วิเคราะห์ศึกษาคุณภาพ แหล่งความเป็นมาสำรวจ วรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขง และประโยชน์ ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขง ต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อ นำมาใช้ในชีวิิตประจำวัน ในปัจจุบัน
๒. การสำรวจพื้นที่ เป้าหมาย	ทราบถึงข้อมูลศึกษา คุณภาพ แหล่งความเป็น มาสำรวจวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหา วรรณกรรมลุ่มน้ำโขง และ ประโยชน์ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์ รักษาเพื่อนำมาใช้ใน ชีวิตประจำวันในปัจจุบัน	ข้อที่ ๑ - ๓	วิเคราะห์ศึกษาคุณภาพ แหล่งความเป็นมาสำรวจ วรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขง และประโยชน์ ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขง ต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อ นำมาใช้ในชีวิิตประจำวัน ในปัจจุบัน
๓. การเก็บข้อมูลด้วย แบบสอบถามกับกลุ่ม ตัวอย่าง	ทราบถึงคุณภาพความ เป็นมาสำรวจวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงปริวรรตเนื้อหา วรรณกรรมลุ่มน้ำโขง และ ประโยชน์ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์ รักษาเพื่อนำมาใช้ใน ชีวิตประจำวันในปัจจุบัน	ข้อที่ ๑ - ๔	วิเคราะห์ศึกษาแนวแหล่ง ความเป็นมาสำรวจ วรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขง และประโยชน์ ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขง ต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อ นำมาใช้ในชีวิิตประจำวัน ในปัจจุบันและสร้าง

	สร้างเครือข่ายหมู่บ้าน ชุมชนต้นแบบวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยว ที่ยั่งยืน		เครือข่ายหมู่บ้านชุมชน ต้นแบบวรรณกรรม ลุ่มน้ำ โขงต่อการท่องเที่ยวที่ ยั่งยืน
๔. การเก็บข้อมูลด้วยการ สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย	ทราบถึงข้อมูลเชิงลึก เกี่ยวกับคุณภาพแหล่ง ความเป็นมาสำรวจ วรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหา วรรณกรรมลุ่มน้ำโขง และ ประโยชน์ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์ รักษาเพื่อนำมาใช้ใน ชีวิตประจำวันในปัจจุบัน สร้างเครือข่ายหมู่บ้าน ชุมชนต้นแบบวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยว ที่ยั่งยืน	ข้อที่ ๑ - ๓	ทำให้วิเคราะห์ความ คิดเห็นของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งประกอบไปด้วย ผู้นำ ชุมชน เจ้าหน้าที่องค์กร บริหารส่วนตำบล ผู้ประกอบการธุรกิจการ ท่องเที่ยว และ นักท่องเที่ยวทั้งไทยและ ต่างประเทศ
ผลที่ได้รับ	บรรลุ	วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๕. รายงานฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานวิจัยฉบับ สมบูรณ์ที่สามารถตอบ วัตถุประสงค์ของ โครงการวิจัยทั้ง ๔ ข้อ คือ ๑. เพื่อศึกษาสำรวจ วรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ๒. เพื่อศึกษาปริวรรต เนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำ โขง ๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขง ต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อ นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ในปัจจุบัน ๔. เพื่อสร้างเครือข่าย หมู่บ้านชุมชนต้นแบบ วรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อ การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน	ข้อที่ ๑ - ๔	ได้รายงานที่มีคุณค่า สามารถตอบวัตถุประสงค์ ของการวิจัยเพื่อให้องค์กร ชุมชน และหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง และเพื่อเสนอ วิถีวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับ การสำรวจวรรณกรรม โบราณลุ่มแม่น้ำโขง ตอนกลาง

ผนวก จ

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ผลผลิต (Output) จากงานวิจัย

ประเภทผลงานที่ได้รับ:

- ต้นแบบผลิตภัณฑ์
- ต้นแบบเทคโนโลยี
- กระบวนการใหม่
- องค์ความรู้
- การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์
- การใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะ
- การพัฒนากำลังคน
- ทรัพย์สินทางปัญญา
- บทความทางวิชาการ
- การประชุม/สัมมนาระดับนานาชาติ
- การประชุม/สัมมนาระดับชาติ

ระดับของผลงานที่ได้รับ:

- ระดับอุตสาหกรรม
- ระดับกิ่งอุตสาหกรรม
- ระดับภาคสนาม
- ระดับห้องปฏิบัติการ

รายละเอียดผลงาน:

ผลการสำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง การวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ๒) เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ๓) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน และ ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ได้แก่ วิจัยเชิงเอกสาร เพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกพื้นที่แบบเจาะจง ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน ๔ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) ตำบลวัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี บ้านโพนแพง ตำบลโพนแพง อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร บ้านทรายใหญ่ เทศบาลเมืองมุกดาหาร จังหวัด

มุกดาหาร ประชากรในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แต่ละชุมชน ๆ ละ ๕ รูป/คน รวม ๒๐ รูป/คน แบ่งเป็น ผู้บริหาร ๔ รูป/คน ผู้ปฏิบัติการ ๔ รูป/คน และ ผู้ใช้ประโยชน์ ๑๒ รูป/คน และ วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในภาคสนาม โดยจัดให้มีชุดปฏิบัติการในการสร้างและพัฒนาเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย

จำนวนผลงาน...4 หน่วยนับ...4

ผลลัพธ์ (Outcome) ที่ได้ตลอดระยะเวลาโครงการ:

ชื่อผลลัพธ์: การวิจัยเรื่อง ผลการสำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง การวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ๒) เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ๓) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน และ ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ได้แก่ วิจัยเชิงเอกสาร เพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกพื้นที่แบบเจาะจง ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ประเภท:

- เชิงปริมาณ
- เชิงคุณภาพ
- เชิงเวลา
- เชิงต้นทุน

รายละเอียด:

เชิงปริมาณ ๑. วรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดหนองคาย บึงกาฬ นครพนมและมุกดาหาร พบเป็นอักษรธรรมอีสาน เมื่อสำรวจแล้ว ได้แบ่งออกเป็น ๑๓ หมวด ได้แก่ ๑) พระวินัย ๒) พระสูตรตันปิฎก ๓) พระอภิธรรม ๔) ชาดก ๕) โอวาทคำสอน ๖) ประเพณี - พิธีกรรม ๗) ธรรมทั่วไป ๘) นิยายธรรม ๙) นิยายพื้นบ้าน ๑๐) อานิสงส์ ๑๑) ตำราโหราศาสตร์ ๑๒) กวีนิพนธ์, ร้อยกรองและ ๑๓) ตำรายา โดยประยุกต์จากเกณฑ์การจัดหมวดคำภีร์โบราณของตามแบบหลัก สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เชิงคุณภาพ การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling) วรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทยที่คัดเลือกนำมาปริวรรต ได้แก่ เรื่อง มหาเวสสันดรชาดก เนื่องจากเป็นที่นิยมในการถวายไว้กับวัดมากที่สุดและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางอย่างมาก นอกจากนั้นยังมีวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ที่ประชาชนนำมาเป็นคติสอนใจ คือ วรรณกรรมเรื่อง “กำพร้าปลาแตก” (ปลาแตกปลาสมอ) ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่แสดงถึงความอดทน มีความซื่อสัตย์ จนสามารถประสบผลสำเร็จได้ ประโยชน์ของวรรณกรรมลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้

ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน คือ วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ใน ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านสังคม ได้แก่ ความเชื่อในเรื่องของการทำทานวิถีชีวิตการให้และประเพณีวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมของชุมชน ๒) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน ๓) ด้านพุทธศิลปกรรม ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรมและ ๔) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ วรรณศิลป์ และผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ชุมชน วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก กลายเป็นประเพณีที่แต่ละชุมชนต้องทำเป็นประจำทุกปี และ การสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย มีการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลางและตอนล่างของประเทศไทย โดยมีกระบวนการ ๔ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การทำ MOU แต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ๒) พัฒนาชุมชนเครือข่ายอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำจังหวัด ๓) การพัฒนาชุมชนอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ๔) การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลางและตอนล่าง ของประเทศไทย

ผลกระทบจากการดำเนินโครงการ:

- ผลกระทบทางเศรษฐกิจของประเทศ
- ผลกระทบต่อภาคการผลิตและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง
- ผลกระทบต่อขีดความสามารถทาง วทน.
- ผลกระทบต่อการจ้างงาน
- ผลกระทบต่อสังคม
- ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
- เพิ่มความสามารถการแข่งขันของเอกชนที่ร่วมโปรแกรม
- เพิ่มความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม
- สนับสนุนให้เกิดวิสาหกิจเริ่มต้น (Startup)

รายละเอียด:

ศึกษาวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย” ผู้วิจัยได้มีข้อค้นพบว่า องค์ความรู้ตามตารางแสดงองค์ความรู้ที่ปรากฏดังนี้

๑. ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ขาดกระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา (E1-Education) มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง (learning by doing) และการจัดการศึกษาที่เน้นการสื่อสารสองทาง (two-way communication) และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในหมู่นักวิชาการ นักจัดการเท่านั้น เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อความเข้าใจร่วมกันน้อย การใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นวิธีการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องคุณลักษณะทางวิชาการ การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการมีน้อย จึงสามารถสรุป ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

- ๑) ผู้นำไม่ให้ความสนใจ
- ๒) ขาดแคลนบุคลากรที่เชี่ยวชาญในพื้นที่
- ๓) ขาดงบประมาณในการทำดำเนินงาน
- ๔) ขาดการบริหารในรูปของคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณเฉพาะ
- ๕) ขาดเทคโนโลยีมาช่วยส่งเสริมการทำงาน โดยเฉพาะการถ่ายคัมภีร์ดิจิทัล
- ๖) ขาดทายาท หรือ บุคลากรแกนนำผู้สืบทอด ในการสานต่อการอนุรักษ์
- ๗) ขาดการสร้างเครือข่ายในการให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์
- ๘) ขาดระบบการเผยแพร่และบริการ
- ๙) ขาดระบบยกย่องผู้ทำงาน
- ๑๐) การอนุรักษ์ไม่เกิดประโยชน์กับชุมชน
- ๑๑) ขาดระบบการประเมินผลและสรุปข้อมูลการทำงาน

๒. ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ คือ การบังคับใช้กฎระเบียบ หมายถึงการนำเอาเงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติ และกฎหมายที่ชุมชนและสังคมกำหนดขึ้นร่วมกันมา บังคับใช้เพื่อคุ้มครอง ป้องกัน และเอื้ออำนวยให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่นไม่สะดุดหยุดลงกลางคัน หรือไม่ถูกละเมิดให้เสื่อมค่าหรือเสื่อมสภาพไปด้วยเหตุอันไม่สมควร การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอาศัยหลักการและวิธีการของการพัฒนาชุมชนที่เน้นเป้าหมายของการจัดการ เพื่อให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการได้พัฒนาความรู้ความสามารถของตนเอง ฟังตนเองได้ คิดหาหนทางแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง มีความสุขกับการจัดการทรัพยากรนั้น และสามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นได้อย่างรู้เท่าทัน ไม่ตกเป็นเหยื่อของกระแสหรือสถานการณ์ที่ผู้อื่นสร้างขึ้นเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน สามารถสรุปปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

๑. ผู้นำและชุมชนให้ความสำคัญ
๒. คณะสงฆ์ระดับผู้บังคับบัญชาให้ความสำคัญและสนับสนุน
๓. มีระบบการสร้างความตระหนักและศรัทธาให้ยั่งยืน
๔. มีการบริหารงานในรูปของคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณเฉพาะอันเป็นที่น่าเชื่อถือของคนในชุมชน โปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีผลงานเป็นที่ประจักษ์
๕. มีการสนับสนุนด้านงบประมาณ
๖. มีเครือข่ายให้ความช่วยเหลือและร่วมมือจำนวนมาก
๗. มีบุคลากรเชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณในพื้นที่
๘. มีการจัดทำศูนย์เรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
๙. มีการให้บริการข้อมูลและเผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณะชน
๑๐. มีระบบเทคโนโลยีมาช่วยสนับสนุนการอนุรักษ์
๑๑. ประชาชนในชุมชนได้ประโยชน์จากการอนุรักษ์
๑๒. มีระบบการยกย่องเชิดชูคณะทำงานด้านการอนุรักษ์
๑๓. มีการวัดผลประเมินผลอย่างเป็นธรรม

๓. แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ มีวิธีการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและวิธีการรักษาเครือข่ายให้อยู่อย่างยั่งยืน ดังนี้

๑. การทำ MOU บันทึกข้อตกลงความร่วมมือ
๒. การเข้าร่วมสมัครเป็นสมาชิกเครือข่ายที่ก่อตั้งไว้แล้วอย่างเป็นทางการ ทั้งของรัฐและ เอกชน
๓. การเชิญชวนจัดตั้งเครือข่ายใหม่ร่วมกัน ทั้งที่เป็นทางการ และ ไม่เป็นทางการ เพื่อจุดประสงค์ในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
 ๔. เชิญผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ เป็นที่ปรึกษา หรือเข้าร่วมเป็นกรรมการ
 ๕. มีการกำหนดแผนงานและมาตรฐานที่ชัดเจนร่วมกันแต่ต้น
 ๑. มีการร่วมงานและจัดงานร่วมกันตามเหตุสมควร
 ๒. มีการเชื่อมความสัมพันธ์มิตรภาพกันทางช่องทางต่าง ๆ
 ๓. มีการจัดระบบการบริหารเครือข่าย มีประธาน มีผู้ประสาน มีกรรมการ
 ๔. มีการจัดสรรผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นธรรม
 ๕. มีการช่วยเหลือและให้กำลังใจกันอย่างต่อเนื่องไม่เป็นภาระ
 ๖. มีความเคารพ จริงใจ ซื่อสัตย์ และไว้วางใจระหว่างกัน
 ๗. ให้เกียรติ ยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมทั้งในด้านพื้นที่และองค์กร
 ๘. มีระบบสร้างแรงจูงใจในการเป็นเครือข่าย
 ๙. มีการสร้างและพัฒนาหาทายาทในการเป็นเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง
 ๑๐. มีงบประมาณในการบริหารและจัดกิจกรรมเครือข่าย
 ๑๑. มีการติดตามประเมินผลร่วมกัน
 ๑๒. มีการสรุปและถอดบทเรียนร่วมกันอย่างเป็นธรรม
 ๑๓. มีระบบการยกย่องบุคลากรในเครือข่าย

นอกจากนั้น ประชาชน ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรชุมชนและเครือข่ายชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ ต้องตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีถูกทำลาย และเห็นว่าปัญหาการจัดการที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้นมากมาย จึงเข้ามามีบทบาทในการจัดการในรูปแบบและด้วยวิธีการต่างๆ มากขึ้น แต่อาจจะยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก ทั้งนี้ อาจจะเนื่องมาจากการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีเป็นงานที่ดำเนินการโดยภาครัฐ (ฝ่ายเดียว) มาเป็นเวลานานมาก อีกทั้งยังคงมีกฎหมายสงวนอำนาจในการบริหารและจัดการไว้ที่ศูนย์การบริหารราชการส่วนกลาง เท่านั้น

องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น รวมไปถึงประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนคนผู้ที่จะมีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีในองค์กรต่างๆ ต้องมีความมั่นใจ มีข้อมูล มีความรู้ความเข้าใจและมีทักษะ มองเห็นประโยชน์ที่แท้จริงในการปฏิบัติการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและโบราณคดีดังกล่าวด้วยตนเอง

แนวทางในการรักษาเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ในเบื้องต้นต้องมีการสร้างความภาคภูมิใจในวิถีวัฒนธรรมชุมชนที่เรามีอยู่ และความสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation) จะช่วยให้สามารถทราบข้อมูลรวบรวมของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้นๆ ว่ามีคุณค่าทางด้านใดบ้าง และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุนลงแรงดำเนินการใดๆต่อไปหรือไม่ เพราะหากพิจารณาแล้วพบว่ามียุคค่าน้อย หรือไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์หรือพัฒนา ก็อาจจะตัดสินใจไม่ดำเนินการใดๆต่อไปก็ได้ หรือพิจารณาแล้วเห็นว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้นๆ มีคุณค่า และมีคุณสมบัติเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการดำเนินการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือแหล่งท่องเที่ยว ก็จะสามารถตัดสินใจและวางแผนว่าจะทำอย่างไรต่อไปจึงจะเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อชุมชนและส่วนรวม

ผนวก ฉ แบบสรุปโครงการวิจัย
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่ ว.083 / 2563 (MCU RS 800763083)

ชื่อโครงการ นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง

หัวหน้าโครงการ พระครูวุฒิชิธรรมบัณฑิต รศ.ดร.

วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทร 081-790 -8464

ความเป็นมาและความสำคัญ

ปัจจุบันการสำรวจวรรณกรรมโบราณเป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะมีเรื่องราวที่จารึกหลักคำสอน ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย บันทึกตำรายารักษาโรค และเรื่องราวการถือฮึด ถือครอง ของชนในถิ่นนั้นๆ รวมถึงเรื่องราวอื่นๆที่น่าสนใจอีกมากมาย จะกล่าวถึงการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่มีความยาวเป็นลำดับที่ 12 ของโลก โดยมีปริมาณน้ำไหลผ่านเฉลี่ยต่อปีสูงเป็นลำดับที่ 8 ของโลก ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงอยู่ที่บนฐานสูงในประเทศทิเบต ไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีน ลงมาเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างพม่ากับลาว เรื่อยลงมาถึงจุดบรรจบของเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย พม่า และลาว ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำโขงตอนล่าง แล้วไหลเรื่อยลงมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว จึงถึงอำเภอเชียงแสนของจังหวัดเชียงราย จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลวกเข้าไปในประเทศลาว แล้วไหลวกออกมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาวอีกครั้งหนึ่งที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ต่อเนื่องไปจนถึงอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลผ่านไปในประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม แล้วไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ปากแม่น้ำโขงประเทศเวียดนาม ความยาวของแม่น้ำโขงทั้งสิ้นประมาณ 4,430 กิโลเมตร โดยมีความยาวในเฉพาะส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างประมาณ 2,400 กิโลเมตร พื้นที่รับน้ำของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างมีประมาณ 591,000 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณจังหวัดเชียงราย และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยประมาณ 185,000 ตารางกิโลเมตร พื้นที่เกือบทั้งหมดของประเทศลาวและกัมพูชาจำนวน 200,000 และ 155,000 ตารางกิโลเมตร ตามลำดับ และพื้นที่บางส่วนของประเทศเวียดนามจำนวน 69,000 ตารางกิโลเมตร ประชากรที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนี้ประมาณ 50 ล้านคน หรือกว่าหนึ่งในสามของประชากรในสี่ประเทศนี้ โดยแบ่งในอัตราส่วนดังนี้ ร้อยละ 7 ในลาว ร้อยละ 14 ในกัมพูชา ร้อยละ 37 ในเวียดนาม และมากที่สุดของไทยถึงร้อยละ 42 ซึ่งอาจแบ่งซึ่งมีภูมิลักษณะของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างออกได้เป็น 5 พื้นที่ด้วยกันคือ พื้นที่ราบสูงภาคเหนือ อยู่ในประเทศลาวตอนบน และบริเวณจังหวัดเชียงรายของประเทศไทย พื้นที่ราบสูงโคราช อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ตั้งแต่เพชรบูรณ์ลงมาถึงสุโขทัยแดนไทย-ลาว ของประเทศไทย และบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงตรงกันข้ามในประเทศลาว พื้นที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในประเทศเวียดนามตอนกลาง พื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งอยู่ต่อจากพื้นที่ราบสูงโคราช โดยอยู่ในประเทศกัมพูชาและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงในประเทศเวียดนาม และมีพื้นที่ดินดอนทางใต้ ในประเทศกัมพูชาชิดลงมาทางอ่าวไทย ดังนั้นศักยภาพทรัพยากรในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนั้นมีมากเหลือเฟือ ทั้งทรัพยากรป่าไม้ เกษตร การประมง และแร่ ในด้านทรัพยากรน้ำนั้น ปริมาณน้ำจากลุ่มแม่น้ำโขงที่ไหลลงทะเลเฉลี่ยปีละ 475,000 ล้านลูกบาศก์เมตร หรือเทียบเท่าระดับน้ำสูง 600 มม. ทั่วพื้นที่ลุ่มน้ำ แต่อย่างไรก็ดีการกระจายของปริมาณ

น้ำกับพื้นที่เป็นไปอย่างไม่สม่ำเสมอ กล่าวคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมีพื้นที่ที่กว้างขวาง แต่มีปริมาณน้ำจำกัด ในขณะที่ประเทศลาวมีเนื้อที่จำกัดแต่มีปริมาณน้ำมาก ศักยภาพด้านไฟฟ้าพลังน้ำในลุ่มน้ำตามทฤษฎีมีประมาณ 37,000 เมกกะวัตต์ ที่จะสามารถผลิตพลังงานได้ประมาณ 150,000-180,000 ล้านหน่วยต่อปี ในด้านทรัพยากรที่ดินนั้นพื้นที่ป่าไม้ในบริเวณนี้มีประมาณร้อยละ 27 และได้ใช้เนื้อที่เพื่อการเกษตรกรรมเพียงประมาณร้อยละ 22 นอกจากนี้ยังมีศักยภาพทางด้านการประมงอีกมหาศาล รัฐบาลไทยได้ตระหนักถึงศักยภาพของทรัพยากรอันมหาศาลของกลุ่มน้ำโขงตอนล่างที่สามารถจะพัฒนาขึ้นมาใช้ประโยชน์ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้ร่วมมือกับประเทศภาคีสมาชิกของกลุ่มน้ำ คือ ลาว เขมร เวียดนาม และองค์การสหประชาชาติ จัดตั้งสำนักงานกลางคณะกรรมการประสานงานสำรวจลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์การสหประชาชาติ ขึ้นในปี 2500 โดยมอบหมายให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน (แต่เดิมคือกรมพลังงานแห่งชาติ หรือสำนักงานพลังงานแห่งชาติ) เป็นผู้ประสานงานกลางฝ่ายไทยและได้จัดตั้ง “โครงการสำรวจเพื่อพัฒนาลุ่มน้ำโขง” ขึ้นตั้งแต่ปี 2502 เพื่อดำเนินการในเรื่องนี้

วรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง เป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะคนในสมัยโบราณได้จดบันทึกเรื่องราวต่างๆ เช่น ตำรายา ตำราการแพทย์ กลอนลำนิทาน บันทึกประวัติศาสตร์ หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา อีกมากมาย จึงจำเป็นต้องออกสำรวจวรรณกรรมโบราณที่จดบันทึกเรื่องราวเหล่านี้ ว่ายังคงอยู่หรือสูญหาย เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมวรรณกรรมโบราณซึ่งเป็นสมบัติของชนชาวไทยเรา ไว้ให้ลูกหลานศึกษา หรือจะมีการอนุรักษ์รักษาไว้อย่างไร จนนำไปสู่การปริวรรตเรื่องราวในวรรณกรรมถ่ายทอดมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือเป็นภาษาของถิ่นนั้นๆ เพื่อถ่ายทอดการศึกษาของคนในรุ่นหลังที่อยากรู้เรื่องราวที่ถูกจารึกไว้ในวรรณกรรมโบราณ และเป็นการ ฟื้นฟูอดีต พัฒนาปัจจุบัน สร้างสรรค์อนาคต เพื่อความคงอยู่สืบไป

การท่องเที่ยวที่สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ และความยั่งยืน สามารถนำเข้าเงินตราต่างประเทศโดยไม่ต้องพึ่งพาการนำเข้าเครื่องจักรและวัตถุดิบจากต่างประเทศ ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติที่สะท้อนอัตลักษณ์ของประเทศ การท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเที่ยวชมสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาซึ่งเหมาะแก่การเรียนรู้หลักพุทธธรรมและมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมเป็นระยะ ๆ ขึ้นอยู่กับสำนักหรือวัดจัดกิจกรรมตามประเพณี ส่วนวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ หากได้รับการศึกษาค้นคว้าส่งเสริมพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย

การสำรวจวรรณกรรมโบราณเป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะมีเรื่องราวที่จารึกหลักคำสอนประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย บันทึกตำรายารักษาโรค และเรื่องราวการถือฮีต ถือครอง ของชนในถิ่นนั้นๆ รวมถึงเรื่องราวอื่นๆที่น่าสนใจอีกมากมาย จะกล่าวถึงการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่มีความยาวเป็นลำดับที่ 12 ของโลก โดยมีปริมาณน้ำไหลผ่านเฉลี่ยต่อปีสูงเป็นลำดับที่ 8 ของโลก ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงอยู่ที่บนฐานสูงในประเทศทิเบต ไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีน ลงมาเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างพม่ากับลาว เรื่อยลงมาถึงจุดบรรจบของเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย พม่า และลาว ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำโขงตอนล่าง แล้วไหลเรื่อยลงมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว จึงถึงอำเภอเชียงแสนของจังหวัดเชียงราย จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลวกเข้าไปในประเทศลาว แล้วไหลวกออกมาเป็นแม่น้ำกั้นเขต

แดนระหว่างไทยกับลาวอีกครั้งหนึ่งที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ต่อเนื่องไปจนถึงอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลผ่านไปในประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม แล้วไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ปากแม่น้ำโขงประเทศเวียดนาม ความยาวของแม่น้ำโขงทั้งสิ้นประมาณ 4,430 กิโลเมตร โดยมีความยาวในเฉพาะส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างประมาณ 2,400 กิโลเมตร พื้นที่รับน้ำของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างมีประมาณ 591,000 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณจังหวัดเชียงราย และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยประมาณ 185,000 ตารางกิโลเมตร พื้นที่เกือบทั้งหมดของประเทศลาวและกัมพูชาจำนวน 200,000 และ 155,000 ตารางกิโลเมตร ตามลำดับ และพื้นที่บางส่วนของประเทศเวียดนามจำนวน 69,000 ตารางกิโลเมตร ประชากรที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนี้ประมาณ 50 ล้านคน หรือว่าหนึ่งในสามของประชากรในสี่ประเทศนี้ โดยแบ่งในอัตราส่วนดังนี้ ร้อยละ 7 ในลาว ร้อยละ 14 ในกัมพูชา ร้อยละ 37 ในเวียดนาม และมากที่สุดของไทยถึงร้อยละ 42 ซึ่งอาจแบ่งซึ่งมีภูมิลักษณะของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างออกได้เป็น 5 พื้นที่ด้วยกันคือ พื้นที่ราบสูงภาคเหนือ อยู่ในประเทศลาวตอนบน และบริเวณจังหวัดเชียงรายของประเทศไทย พื้นที่ราบสูงโคราช อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ตั้งแต่เพชรบูรณ์ลงมาถึงสุดชายแดนไทย-ลาว ของประเทศไทย และบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงตรงกันข้ามในประเทศลาว พื้นที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือในประเทศเวียดนามตอนกลาง พื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งอยู่ต่อจากพื้นที่ราบสูงโคราช โดยอยู่ในประเทศกัมพูชาและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงในประเทศเวียดนาม และมีพื้นที่ดินดอนทางใต้ ในประเทศกัมพูชาชิดลงมาทางอ่าวไทย ดังนั้นศักยภาพทรัพยากรในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนั้นมีมากเหลือเฟือ ทั้งทรัพยากรป่าไม้ เกษตร การประมง และแร่ ในด้านทรัพยากรน้ำนั้น ปริมาณน้ำจากลุ่มแม่น้ำโขงที่ไหลลงทะเลเฉลี่ยปีละ 475,000 ล้านลูกบาศก์เมตร หรือเทียบเท่าระดับน้ำสูง 600 มม. ทั่วพื้นที่ลุ่มน้ำ แต่อย่างไรก็ดีการกระจายของปริมาณน้ำกับพื้นที่เป็นไปอย่างไม่สม่ำเสมอ กล่าวคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมีพื้นที่กว้างขวาง แต่มีปริมาณน้ำจำกัด ในขณะที่ประเทศลาวมีเนื้อที่จำกัดแต่มีปริมาณน้ำมาก ศักยภาพด้านไฟฟ้าพลังน้ำในลุ่มน้ำตามทฤษฎีมีประมาณ 37,000 เมกะวัตต์ ที่จะสามารถผลิตพลังงานได้ประมาณ 150,000-180,000 ล้านหน่วยต่อปี ในด้านทรัพยากรที่ดินนั้นพื้นที่ป่าไม้ในบริเวณนี้มีประมาณร้อยละ 27 และได้ใช้เนื้อที่เพื่อการเกษตรกรรมเพียงประมาณร้อยละ 22 นอกจากนี้ยังมีศักยภาพทางด้านการศึกษาอีกมหาศาล รัฐบาลไทยได้ตระหนักถึงศักยภาพของทรัพยากรอันมหาศาลของลุ่มน้ำโขงตอนล่างที่สามารถจะพัฒนาขึ้นมาใช้ประโยชน์ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้ร่วมมือกับประเทศภาคีสมาชิกของกลุ่มน้ำ คือ ลาว เขมร เวียดนาม และองค์การสหประชาชาติ จัดตั้งสำนักงานกลางคณะกรรมการประสานงานสำรวจลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์การสหประชาชาติ ขึ้นในปี 2500 โดยมีเป้าหมายให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน (แต่เดิมคือกรมพลังงานแห่งชาติ หรือสำนักงานพลังงานแห่งชาติ) เป็นผู้ประสานงานกลางฝ่ายไทยและได้จัดตั้ง “โครงการสำรวจเพื่อพัฒนาลุ่มน้ำโขง” ขึ้นตั้งแต่ปี 2502 เพื่อดำเนินการในเรื่องนี้

วรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง เป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะคนในสมัยโบราณได้จดบันทึกเรื่องราวต่างๆ เช่น ตำรายา ตำราการแพทย์ กลอนลำนิทาน บันทึกประวัติศาสตร์ หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา อีกมากมาย จึงจำเป็นต้องออกสำรวจวรรณกรรมโบราณที่จดบันทึกเรื่องราวเหล่านี้ ว่ายังคงอยู่หรือสูญหาย เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมวรรณกรรมโบราณซึ่งเป็นสมบัติของชนชาวไทยเรา ไว้ให้ลูกหลานศึกษา หรือจะมีการอนุรักษ์รักษาไว้อย่างไร จนนำไปสู่การปริวรรตเรื่องราวในวรรณกรรมถ่ายทอดมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือเป็นภาษาของถิ่นนั้นๆ เพื่อถ่ายทอดการศึกษาของคนในรุ่น

หลังที่อยากรู้เรื่องราวที่ถูกจารึกไว้ในวรรณกรรมโบราณ และเป็นการ ฟื้นฟูอดีต พัฒนาปัจจุบัน สร้างสรรค์อนาคต เพื่อความคงอยู่สืบไป

ท่องเที่ยวที่สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยสู่เศรษฐกิจ สร้างสรรค์ และความยั่งยืน สามารถนำเข้าเงินตราต่างประเทศโดยไม่ต้องพึ่งพาการนำเข้าเครื่องจักรและ วัตถุดิบจากต่างประเทศ ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติที่สะท้อนอัตลักษณ์ของ ประเทศ การท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเที่ยวชมสถานที่สำคัญทาง พระพุทธศาสนาซึ่งเหมาะแก่การเรียนรู้หลักพุทธธรรมและมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมเป็นระยะ ๆ ขึ้นอยู่กับ สำนักหรือวัดจัดกิจกรรมตามประเพณี ส่วนวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ หากได้รับการศึกษา ค้นคว้าส่งเสริมพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย

ด้วยเหตุนี้การศึกษาศึกษาการสำรวจวรรณกรรมโบราณ กลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากที่เราต้องมีการรักษา หรือแนวทางที่จะอนุรักษ์ และการถ่ายทอดปรัวรรตจาก อักษรธรรมถิ่นโบราณมาเป็นภาษาไทยกลางหรือภาษาถิ่นนั้นๆให้เป็นกระบวนการรูปแบบในการอนุรักษ์ ของทุกภาคส่วนต้องร่วมมือร่วมใจกัน เพราะถ้าวิสัยโครงการนี้สำเร็จจะเป็นคุณประโยชน์หลายๆด้านต่อ ประเทศชาติมากมายคณานับประการ

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อศึกษาสำรวจวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง
2. เพื่อศึกษาปรัวรรตเนื้อหาวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง
3. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ใน ชีวิตประจำวันในปัจจุบัน
4. เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

ผลการวิจัย

๑. วรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัด หนองคาย บึงกาฬ นครพนมและมุกดาหาร พบเป็นอักษรธรรมอีสาน เมื่อสำรวจแล้ว ได้แบ่งออกเป็น ๑๓ หมวด ได้แก่ ๑) พระวินัย ๒) พระสูตรตันปิฎก ๓) พระอภิธรรม ๔) ชาดก ๕) โอวาทคำสอน ๖) ประเพณี - พิธีกรรม ๗) ธรรมทั่วไป ๘) นิยายธรรม ๙) นิยายพื้นบ้าน ๑๐) อานิสงส์ ๑๑) ตำรา โหราศาสตร์ ๑๒) กวีนิพนธ์, ร้อยกรองและ ๑๓) ตำรายา โดยประยุกต์จากเกณฑ์การจัดหมวดคัมภีร์ โบราณของตามแบบหลัก สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๒. วรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทยที่คัดเลือก นำมาปรัวรรต ได้แก่ เรื่อง มหาเวสสันดรชาดก เนื่องจากเป็นที่นิยมในการถวายไว้กั้วัดมากที่สุดและมี อิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางอย่างมาก นอกจากนี้ยังมี วรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ที่ประชาชนนำมาเป็นคติ สอนใจ คือ วรรณกรรมเรื่อง “กำพรวดปลาแดก” (ปลาแดกปลาสมอ) ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่แสดงถึงความ อุดมทุน มีความซื่อสัตย์ จนสามารถประสบผลสำเร็จได้

๓. ประโยชน์ของวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันใน ปัจจุบัน คือ วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องนี้ ได้ส่งผลประโยชน์ ต่อวิถี ชีวิตชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ใน ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านสังคม ได้แก่

ความเชื่อในเรื่องของการทำทานวิถีชีวิตการให้และประเพณีวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมของชุมชน ๒) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน ๓) ด้านพุทธศิลป์กรรม ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรมและ ๔) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ วรรณศิลป์ และผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ชุมชน วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก กลายเป็นประเพณีที่แต่ละชุมชนต้องทำเป็นประจำทุกปี

๔. การสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย มีการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนตอนกลางและตอนล่างของประเทศไทย โดยมีกระบวนการ ๔ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การทำ MOU แต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ๒) พัฒนาชุมชนเครือข่ายอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำจังหวัด ๓) การพัฒนาชุมชนอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ๔) การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลางและตอนล่าง ของประเทศไทย

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. ได้สำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง
2. ได้ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง
3. ได้ประโยชน์ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน
4. ได้สร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
4. การนำข้อมูลจากงานวิจัยสามารถสร้างความเชื่อมั่นนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลาง

การประชาสัมพันธ์

มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต

ประวัติคณะผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) พระครูวุฒิชัยธรรมบัณฑิต (จิตนเรศ วุฑฒิชัยโม)

ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) Phrakru Wutthidhambundit (Chitnaretet Wutthidhammo)

๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : ๓-๔๑๒๐-๐๐๑๓๒-๐๙-๑

๓. ตำแหน่งวิชาการ รองศาสตราจารย์

๔. หน่วยงานที่ติดต่อได้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
ตำบลกระโสม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐
มือถือ ๐๘๑-๗๙๐๘๔๖๔ (E-mail) naretet99@hotmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

๑) สำเร็จการศึกษา (วุฒิปริญญาตรี) น.ธ.เอก, ป.ธ.๕

๒) สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา

ปริญญาตรี พธ.บ. (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาตรี ร.บ. (เทคนิคและทฤษฎีทางรัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ปริญญาโท ร.ป.ม. (นโยบายสาธารณะ) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ปริญญาเอก Ph.D. (Public Administration), Nagpur University, India.

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป Word, Excel, Power Point, โปรแกรม SPSS.

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๑) ชื่อเรื่อง “ทัศนคติของนิสิตที่มีต่อการจัดการเรียนการสอน สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี” ปี ๒๕๕๑ (หัวหน้าโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๒) ชื่อเรื่อง “บทบาทของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์ประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี” ปี ๒๕๕๒ (หัวหน้าโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๓) ชื่อเรื่อง “ประเพณีเข้าพรรษาในสังคมไทยภาคอีสาน” ปี ๒๕๕๓ (หัวหน้าโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๔) ชื่อเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างความพึงพอใจกับความผูกพันต่อองค์กรของบุคลากร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี” ปี ๒๕๕๔ (หัวหน้าโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๕) ชื่อเรื่อง “ความเชื่อต่อพิธีกรรมการนึ่งกระทะน้ำมันของประชาชนในจังหวัดอุบลราชธานี” ปี ๒๕๕๕ (ผู้ร่วมโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๖) ชื่อเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์นวัตกรรมการอักษรธรรมอีสาน” ปี ๒๕๕๖ (ผู้ร่วมโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

- ๗) ชื่อเรื่อง “พระพุทธศาสนาในสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม:ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและความสัมพันธ์ทางสังคม” ปี ๒๕๕๖ (ผู้ร่วมโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
- ๘) ชื่อเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ปฐมสมโพธิกา อักษรธรรมอีสานจังหวัดอุบลราชธานี,” ปี ๒๕๕๗ (ผู้ร่วมโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
- ๙) ชื่อเรื่อง “การบูรณาการการจัดการเรียนการสอนรายวิชาความรู้เบื้องต้นทางรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ปี ๒๕๕๘ (หัวหน้าโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
- ๑๐) ชื่อเรื่อง “การศึกษาปรัชญาธรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในหนังสือโบราณของจังหวัดอุบลราชธานี,” ปี ๒๕๕๘ (ผู้ร่วมโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
- ๑๑) ชื่อเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์มูลกัจจายนะ อักษรธรรมอีสาน” ปี ๒๕๕๘ (ผู้ร่วมโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
- ๑๒) ชื่อเรื่อง “การจัดสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุและผู้ทุพพลภาพของชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี” ปี ๒๕๕๙ (หัวหน้าโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
- ๑๓) ชื่อเรื่อง “ศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวชายแดนกัมพูชา ลาว ไทย” ปี ๒๕๕๙ (ผู้ร่วมโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
- ๑๔) ชื่อเรื่อง “ศึกษาการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงอายุตามหลักพระพุทธศาสนาในจังหวัดอุบลราชธานี” ปี ๒๕๕๙ (ผู้ร่วมโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
- ๑๕) ชื่อเรื่อง “จริยศาสตร์การพัฒนา : ตัวชี้วัดและกระบวนการสร้างความโปร่งใสในองค์กรปกครองท้องถิ่นของจังหวัดอุบลราชธานี” ปี ๒๕๖๐ (หัวหน้าโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
- ๑๖) ชื่อเรื่อง “นวัตกรรม : การพัฒนากิจกรรมและสร้างเครือข่ายศิลปวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอีสานตอนใต้” ปี ๒๕๖๑ (ผู้ร่วมโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
- ๑๗) ชื่อเรื่อง “กระบวนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในสังคมพหุวัฒนธรรมของประชาคมอาเซียน” ปี ๒๕๖๑ (หัวหน้าโครงการวิจัย: แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

ประวัติผู้ร่วมวิจัย ๑

๑. ชื่อผู้วิจัย (ภาษาไทย) : พระครูจินตาสารานุกุล,ดร.

(ภาษาอังกฤษ) : Phrakru Chindasaranukun

๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : ๓-๔๕๐๙-๐๐๐๓๗-๘๕-๘ ๓.

ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มจร.วช.อุบลราชธานี

๔. หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
อุบลราชธานี ตำบลกระโสม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐

โทรศัพท์ ๐๘๐-๗๒๔-๗๖๕๘

๕. ประวัติการศึกษา ปริญญาตรี :

พธ.บ. (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาโท : บธ.ม. (บริหารธุรกิจ) มหาวิทยาลัยราชธานี

ปริญญาเอก : Ph.D. (Social.) Magadha University, India

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ: ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป Word, Excel, Power
Point,โปรแกรม SPSS

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุ - ไม่มี

ประวัติผู้ร่วมวิจัย ๒

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) : พระมหาจันงค์ สิริวัฒน (ผมไผ)
(ภาษาอังกฤษ) : Phramaha Jumnon Siriwan (pompai)

๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : ๑ - ๔๑๑๙ - ๐๐๐๙๘ - ๐๓ - ๗

๓. วัน เดือน ปีเกิด ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๙

๔. ที่อยู่ปัจจุบัน เลขที่ ๓๗๐ หมู่ที่ ๙ บ้านนาคลอง ตำบลวัดธาตุ อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ๔๓๐๐๐

๕. ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี : พธ.บ. คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชารัฐศาสตร์ วิชาเอกการเมืองการปกครอง
เกียรติคุณอันดับสอง มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (๒๕๕๔)

ปริญญาโท : รศ.ม. (รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต) มหาวิทยาลัยรามคำแหง (๒๕๕๗)

ปริญญาเอก : รป.ด. (รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม (๒๕๖๓)

๖. การงานบริการการศึกษา

- อาจารย์ผู้สอน คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชารัฐศาสตร์ (ปี ๒๕๖๒ - ปัจจุบัน)

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุ

บทความวิจัย

พระจันงค์ ผมไผ ผู้วิจัย "วัดกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวบนเส้นทางลุ่มน้ำโขง" ปีงบประมาณ ๒๕๖๑ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยแห่งชาติ) วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ วัดวังตะวันตก จังหวัดนครศรีธรรมราช ปีที่ 5 ฉบับที่ 5 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2563. (TCI)

บทความวิชาการ

จันงค์ ผมไผ. (2559). การพัฒนาบทบาทพระสงฆ์ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย.

วารสารวิชาการธรรมทัศน์, ปีที่ 16 ฉบับที่ 1 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, (มีนาคม - มิถุนายน 2559), หน้า 227 - 249.

จันงค์ ผมไผ. (2560). การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ : ทิศทางการกำหนดกระบวนการทัศน์ในการบริหารจัดการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย. วารสารวิชาการธรรมทัศน์, ปีที่ 17 ฉบับที่ 2 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, (กรกฎาคม - ตุลาคม 2560), หน้า 173 - 185.

พระมหาจันงค์ สิริวัฒน (ผมไผ). (2563). บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน. เผยแพร่ผลงานในการประชุมระดับชาติ ครั้งที่ ๑ และระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๑ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์.

ประวัติผู้ร่วมวิจัย ๓

๑.ชื่อ (ภาษาไทย) : นายประยงค์ ศรีไชย

(ภาษาอังกฤษ) : Mr. Prayong นามสกุล Sornchai

๒.หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : ๓-๓๓๑๔-๐๐๓๓๗-๔๔-๗

๓.ตำแหน่งทางวิชาการ : ไม่มี

๔.หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
อุบลราชธานี ตำบลกระโสม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๘๑-๗๙๐-๘๔๖๔,
(E-mail) naretess@hotmail.com

๕.ประวัติการศึกษา

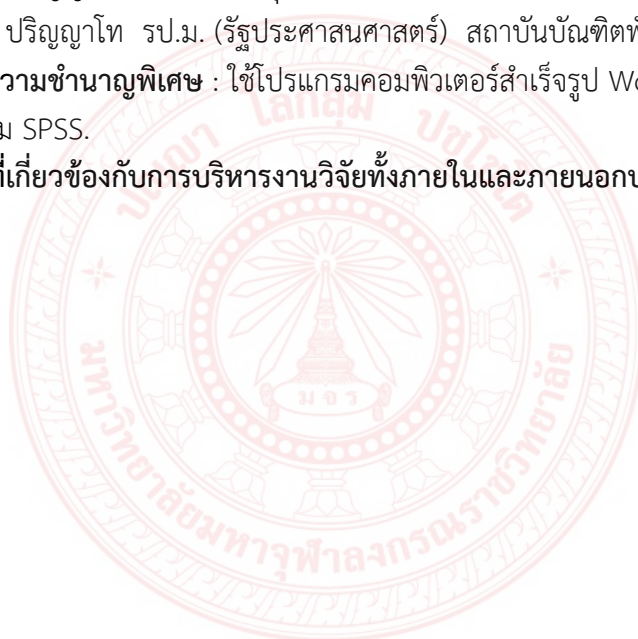
๕.๑ สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา

ปริญญาตรี วท.บ. (สุขศึกษา) มหาวิทยาลัยมหิดล

ปริญญาโท ร.บ.ม. (รัฐประศาสนศาสตร์) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (Nida)

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป Word, Excel, Power
Point, โปรแกรม SPSS.

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุ
ไม่มี

ประวัติผู้ร่วมวิจัย ๔

๑. ชื่อ

(ภาษาไทย) : ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน

ภาษาอังกฤษ) : Dr.chaiyasit udomchoke namorn ๒.

หมายเลขบัตรประชาชน : -

๓. วัน เดือน ปี เกิด

๔. ที่อยู่ปัจจุบันบ้านทุ่งเกษม เลขที่ ๓๔ หมู่ที่ ๕ ตำบลโนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัด

อุบลราชธานี ๓๔๑๙๐ (๐๘๐-๗๒๔๗๖๕๘) Email-Chaiyasit_ae@hotmail.com

๕.ประวัติการศึกษา

ระดับการศึกษา	สาขาที่สำเร็จการศึกษา	ปีที่สำเร็จการศึกษา
ปริญญาตรี ศน.บ. (รัฐศาสตร์การปกครอง) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ชื่อเต็ม Bachelor of Political Science (Government) ชื่อย่อ B.Pol.Sc. (Government) Mahamakut Buddhist University	รัฐศาสตร์การปกครอง (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง)	พ.ศ.๒๕๕๖
ปริญญาโท พธ.ม. รุ่นที่ ๒๕, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ชื่อเต็ม Master of Arts (Buddhist Studies) ชื่อย่อ M.A. (Buddhist Studies) Mahachulalongkornrajavidyalaya University	พระพุทธศาสนา	พ.ศ.๒๕๕๘
ปริญญาโท ร.ป.ม.,(รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี ชื่อเต็ม Master of Public Administration ชื่อย่อ M.P.A. Bangkokthonburi University	รัฐประศาสนศาสตร์	พ.ศ.๒๕๕๗
ปริญญาเอก รป.ด.,(รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ชื่อเต็ม Doctor of Public Administration ชื่อย่อ D.P.A Faculty of Political Science and Public Administration, Rajabhat Maha Sarakham University	รัฐประศาสนศาสตร์	๒๕๖๓

๑	ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์	๒๕๖๑	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
---	------------------------------	------	---

๗. การงานบริการการศึกษา อบรม ประสานงาน และรางวัล

- ครูผู้ช่วยสอนวิชาภาษาถิ่น (Dialect) อักษรธรรมอีสาน ในระบบและนอกระบบ
- วิทยากรผู้ช่วย เรื่องภาษาถิ่น อักษรธรรมอีสาน ที่โรงเรียนสว่างวีรวงศ์ อำเภอสว่างวีรวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี ปี ๒๕๕๗.
- ตรวจพระไตรปิฎก ฉบับอักษรธรรมอีสาน (มจร.) อ่านภาษาบาลีและอักษรธรรม (ปี พ.ศ.๒๕๕๘ - ๒๕๕๙)
- พิมพ์ อ่าน เอกสาร ตำราเรียนอักษรธรรมอีสานและอื่นๆ ปี ๒๕๕๒ - ปัจจุบัน
- ทำงานสายช่าง บริษัทสยามมิชลิน (แหลมฉบัง) จำกัด (๒๕๔๖-๒๕๕๑)
- ประจำตัวนาย ๒๕๔๔-๒๕๕๗ (พลตรีอรรถ สิงหสถิต)
- ผู้ประสานศูนย์ (พิบูลฯ) รับนักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี (๒๕๕๒-ปัจจุบัน)
- อาจารย์ผู้ช่วยภาควิชาภาษาถิ่น (Dialects) อักษรธรรมอีสาน (๒๕๕๔-ปัจจุบัน)
- ผู้ประสานงานวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี (๒๕๕๗-ปัจจุบัน)
- อาจารย์ผู้สอน คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชารัฐศาสตร์, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, สาขาวิชาศาสนา และสาขาวิชาภาษาต่างประเทศ (ปี ๒๕๕๗-ปัจจุบัน)
- ผ่านการฝึกอบรม โครงการฝึกอบรม "สร้างนักวิจัยรุ่นใหม่" รุ่นที่ ๒ โดย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) มหาวิทยาลัยศิลปากร และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วันที่ ๑๗-๒๑ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๙ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ
- รางวัลนักวิจัยดีเด่น ประจำปี ๒๕๖๐ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
- อบรมโครงการพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการวิจัย ประจำปี พ.ศ.๒๕๖๑ วันที่ ๑๓-๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ ณ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวังน้อย
- วิทยากรผู้ช่วยภาคสนาม เรื่องโครงการพัฒนาศักยภาพบุคลากรสายวิชาการด้านการวิจัย และงานสร้างสรรค์เพื่อสร้างองค์ความรู้ "การพัฒนาระบบบริหารจัดการงานด้วยระบบ NRMS" ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี วันที่ ๑๕-๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๖๑.
- วิทยากรผู้ช่วย เรื่องโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการพัฒนาอาจารย์ เพื่อเข้าสู่ตำแหน่งวิชาการ วันที่ ๘ - ๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑ ณ อาคารสมเด็จพระญาณวโรดม มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ศาลายา
- NGO คณะกรรมการ ผู้แทนศูนย์ประสานงานหลักประกันสุขภาพประชาชนหรือหน่วยรับเรื่องร้องเรียนอิสระในพื้นที่ ของ สำนักงาน สปสช.เขต ๑๐ ประจำองค์การ

บริหารส่วนตำบลโนนผึ้ง อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น พ.ศ.๒๕๕๔-ปัจจุบัน.

๘. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุ

๘.๑ บทความที่รับการตีพิมพ์

- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๕๙. “รูปแบบการใช้อำนาจทางการเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องเสี้ยวสวาสดี (The Political Power Using Forms on the Isan Literature of Siewsasadi)” วารสารใบลาน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๑ (๑) : มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๙.
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๖๐. นำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๒ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี วันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๐ ตีพิมพ์ Proceedings บทความเรื่อง "ความเชื่อมโยงของหลักพุทธธรรมกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๖๐
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๖๑. “การบริหารการพัฒนาเชิงพุทธ (The administrative developed by Buddhist)”ฐาน TCI 2 วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์,คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๑ (๒) : กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๑.
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๖๑."ศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวชายแดนกัมพูชา ลาว ไทย"ฐาน TCI 2 วารสารสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ เดือน มกราคม-มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๑ Journal of Research and Development Institute, Rajabhat Maha Sarakham University Vol. 5 No.1 January-June 2018
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๖๑."เรื่องบทบาทเยาวชนในประเพณีแห่เทียนพรรษา : บทสะท้อนช่องว่างของกระบวนการเรียนรู้และสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี" ฐาน TCI 2 วารสารสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ เดือน มกราคม-มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๑ Journal of Research and Development Institute, Rajabhat Maha Sarakham University Vol. 5 No.1 January-June 2018
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๖๑.ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์มูลกัจจายนะ อักษรธรรมอีสาน" ฐาน TCI 2 วารสารสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ เดือน มกราคม-มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๑ Journal of Research and Development Institute, Rajabhat Maha Sarakham University Vol. 5 No.1 January-June 2018
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๖๑."เทคนิคการเขียนบทความวิชาการด้านสังคมศาสตร์" ฐาน TCI 2 วารสารรัชต์ภาคย์ Rajapark "ฉบับที่ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒๗ กันยายน-ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๑.

๘.๒ บทบาทการทำวิจัยหัวหน้าโครงการ

- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, หัวหน้าโครงการ "โครงการวิจัยศึกษาวิเคราะห์นวัตกรรมการอักษรธรรมอีสาน".
(งบประมาณประจำปี ๒๕๕๘ : แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, หัวหน้าโครงการ "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์
มูลกัจจายนะ อักษรธรรมอีสาน" งบประมาณ ๒๕๕๘ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มจร.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, หัวหน้าโครงการวิจัย "นวัตกรรม : การพัฒนากิจกรรมและสร้างเครือข่าย
ศิลปวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอีสานตอนใต้"
ปีงบประมาณ ๒๕๖๑ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร./ผ่าน วช.)

๘.๓ บทบาทการทำวิจัย ผู้ร่วมวิจัย

- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย ๒๕๕๓ "เรื่องบทบาทของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์ประเพณีแห่
เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี" (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย "โครงการวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์สาเหตุความเชื่อชาวพุทธที่
มีต่อศาลดอนเจ้าปู่ประจำหมู่บ้าน จังหวัดอุบลราชธานี" (งบประมาณประจำปี ๒๕๕๖ : แหล่ง
ทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย "การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างสุขภาพของ
ผู้สูงอายุในจังหวัดอุบลราชธานี" (งบประมาณประจำปี ๒๕๕๖ : แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธ
ศาสตร์ มจร.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา
อักษรธรรมอีสาน จังหวัดอุบลราชธานี" งบประมาณ ๒๕๕๘ (แหล่งทุนสถาบันวิจัย
พุทธศาสตร์ มจร.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย "บทบาทเยาวชนในประเพณีแห่เทียนพรรษา : บ ท ส ะ ท อ น
ช่องว่างของกระบวนการเรียนรู้และสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี"
ปีงบประมาณ ๒๕๕๘ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร. /ผ่าน วช.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย "ศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวชายแดน
กัมพูชา ลาว ไทย" งบประมาณ ๒๕๕๙ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย "ศึกษาการเสริมสร้างสุขภาพะของผู้สูงอายุตามหลัก
พระพุทธศาสนา ในจังหวัดอุบลราชธานี" งบประมาณ ๒๕๕๙ (แหล่งทุน สถาบันวิจัย
พุทธศาสตร์ มจร.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย "การจัดสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุและผู้พิการทุพพลภาพ
ของชุมชน จังหวัดอุบลราชธานี" งบประมาณ ๒๕๕๙ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มจร.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย "จริยศาสตร์การพัฒนา : ตัวชี้วัดและกระบวนการสร้าง
ความโปร่งใสในองค์กรปกครองท้องถิ่นของจังหวัดอุบลราชธานี" งบประมาณ ๒๕๖๐
(แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร./ผ่าน วช.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย "การเสริมสร้างจิตตปัญญาทางพระพุทธศาสนาในการ

- ป้องกันแก้ไขการท้อถอยวิบัติกรรมของประชาชนจังหวัดอุบลราชธานี" ปีงบประมาณ ๒๕๖๑ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร./ผ่าน วช.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน ผู้ประสานงานวิจัย "โครงการประชามหุบ้านโดยการมีส่วนร่วมเชิงลึกของประชาชนเพื่อความโปร่งใสในการพัฒนาท้องถิ่น" (ผลงานวิชาการรับใช้สังคม) ปีงบประมาณ ๒๕๖๑ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย "ต้นแบบและบทเรียนการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดอำนาจเจริญ"ปีงบประมาณ ๒๕๖๑ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย "ศึกษาระบบการปลูกฝังด้านคุณธรรม สามัคคีธรรมและปัญญาธรรมแก่เด็กและเยาวชน ด้วยนิทานพื้นบ้านอีสาน" ปีงบประมาณ ๒๕๖๑ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย "กระบวนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในสังคมพหุวัฒนธรรมของประชาคมอาเซียน" ปีงบประมาณ ๒๕๖๑ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย "คุณค่าทางจริยธรรมเกี่ยวกับสุจริต ทุจริตธรรมที่ปรากฏในเรื่องท้าวคุด ท้าวซื่อ" ปีงบประมาณ ๒๕๖๑ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร./ผ่าน วช.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย "แนวทางการจัดการแรงงานต่างด้าวของภาครัฐในจังหวัดอุบลราชธานี." ปีงบประมาณ ๒๕๖๑ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย "ศึกษาเมืองต้นแบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาสู่ชุมชนแห่งการเรียนรู้ กรณีศึกษาจังหวัดมหาสารคาม" ปีงบประมาณ ๒๕๖๑ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร./ผ่าน วช.)
- ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผู้ร่วมวิจัย "การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ข่าในจังหวัดมุกดาหาร"ปีงบประมาณ ๒๕๖๒ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร./ผ่าน วช.)

๙. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : รัฐศาสตร์, รัฐประศาสนศาสตร์, ศาสนา/พระพุทธศาสนา, ภาษาและวรรณกรรม (อักษรธรรมอีสาน) ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป Word, Excel, Power Point,โปรแกรม SPSS

๑๐. หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ตำบลกระโสม อำเภอมือเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๘๗-๒๔๓๘๘๕๖ , ๐๘๐-๗๒๔๗๖๕๘ Email-chaiyasit_ae@hotmail.com

ประวัติผู้ร่วมวิจัย ๕

๑. ชื่อผู้วิจัย (ภาษาไทย) : นายเอกชัย ศรีบุรินทร์
(ภาษาอังกฤษ) : Mr. Eakachai Sriburin

๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : -

๓. วัน เดือน ปีเกิด -

๔. ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านหนองทาม เลขที่ ๗๘ หมู่ที่ ๑๐ ตำบลกระโสบ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐

๕. ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี : ศน.บ. (ภาษาอังกฤษ)

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ปริญญาโท : M.A. (Linguistics), Banaras Hindu University, Varanasi, INDIA

ปริญญาเอก : Ph.D. (Linguistics), Rashtrasant Tukadoji Maharaj Nagpur University, INDIA

๖. การงานบริการการศึกษา

- อาจารย์ผู้สอน คณะครุศาสตร์ สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ (ปี ๒๕๖๐-ปัจจุบัน)

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุ

